

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (УКРАЇНА)
ГУМАНІСТИЧНО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ЯНА ДЛУГОША
В МІСТІ ЧЕНСТОХОВІ (ПОЛЬЩА)

ISSN (print) 2617-0833
ISSN (online) 2617-0841

Міжнародний науковий журнал
«ОСВІТА І НАУКА»

ПРИРОДНИЧІ ТА ТЕХНІЧНІ НАУКИ
ГУМАНІТАРНІ ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Виходить два рази на рік

Випуск 2(33) 2022

МУКАЧЕВО-ЧЕНСТОХОВА

**MUKACHEVOSTATEUNIVERSITY (UKRAINE)
HUMANISTIC-NATURAL SCIENCES UNIVERSITY NAMED AFTER YANA
DLUHOSHA IN CZESTOCHOWA(POLAND)**

**ISSN (print) 2617-0833
ISSN (online) 2617-0841**

**International scientific journal
«EDUCATION AND SCIENCE»**

**NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
ECONOMIC SCIENCES**

Published twice a year

Issue 2(33) 2022

MUKACHEVO-CZĘSTOCHOWA

**Міжнародний науковий журнал
«ОСВІТА І НАУКА»**

*Заснований у 2006 році. Виходить двічі на рік.
Співзасновники та видавці журналу*

*Мукачівський державний університет (Україна)
Гуманістично-природничий університет ім. Яна
Длугоша в місті Ченстохові (Польща)*

*У 2018 році перереєстрований, Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ №23077-12917ПП*

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Науково-технічною радою (Протокол №10 від 19.12.2022 р.)*

Головний редактор:

Щербан Тетяна Дмитрівна – доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України (Мукачево, Україна)

Заступники головного редактора:

Jerzy Piwowarski – Dr. hab., Prof. AJD (Ченстохова, Польща)

Гоблик Володимир Васильович – доктор економічних наук, професор (Мукачево, Україна)

Відповідальний секретар: **Мовчан Катерина Миколаївна** (Мукачево, Україна)

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Розділ "Природничі та технічні науки"

Відповідальний редактор: Козарь Оксана Петрівна – доктор технічних наук, професор (Мукачево, Україна)

Члени редакційної колегії:

Злотенко Б.М. – д-р т. н., професор (Київ, Україна)

Блецкан Д.І. – д-р фіз.-мат. н., професор (Ужгород, Україна)

Boguslaw Wozniak – Dr. Eng., Prof. (Лодзь, Польща)

Шаблій О. І. – д-р геогр. н., професор (Львів, Україна)

Yuriy Povstenko – Prof. Dr. hab. (Ченстохова, Польща)

Ravol Lizak – Prof. Ing, PhD (Ружонберог, Словацька Республіка)

Кабацій В.М. – к. фіз.-мат. н., доцент (Мукачево, Україна)

Ігнатишин М.І. – к. т. н., доцент (Мукачево, Україна)

Смочко Н.М. – д-р. геогр. н, доцент (Мукачево, Україна)

Розділ "Гуманітарні та суспільні науки"

Відповідальний редактор: Теличко Наталія Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор (Мукачево, Україна)

Члени редакційної колегії:

Попович Н.М. – д-р пед. н., професор (Мукачево, Україна)

Шандор Ф.Ф. – д-р філос. н., професор (Ужгород, Україна)

Оросова Рената – д-р філософії (Словацька Республіка)

Саболч Єва – д-р філософії, професор (Угорщина)

Beata Urbanowicz – Prof. hab. Dr., професор (Ченстохова, Польща)
Marzena Bogus – Dr. (Ченстохов, Польща)
Daniela Kukla – Dr., Prof. (Ченстохова, Польща)
Maryla Renat – Dr. (Ченстохова, Польща)
Максименко С.Д. – д-р психол. н, професор (Київ, Україна)
Ямчук Т.Ю. – к. психол. н. (Мукачево, Україна)
Швардак М.В. – д-р. пед. н., доцент (Мукачево, Україна)
Прокопович Л.С. – к. філол. н., доцент (Мукачево, Україна)
Малець О.О. – д-р і.н., доцент (Мукачево, Україна)
Морська Л.І. – д-р пед. н., професор (Львів, Україна)

Розділ "Економічні науки"

Відповідальний редактор: *Реслер Марина Василівна* – доктор економічних наук, професор (Мукачево, Україна)

Члени редакційної колегії:

Пап В. В. – д-р екон. н., професор (Мукачево, Україна)
Боднар М.І. – д-р екон. н., професор (Київ, Україна)
Задорожний Зеновій-Михайло В. – д-р екон. н., професор (Тернопіль, Україна)
Куцик П.О. – к. екон. н., професор (Львів, Україна)
Maia Margvelashvili – PhD. prof. (Тбілісі, Грузія)
Peter Šoltés – PhD. doc. Senior research fellow (Братіслава, Словачька Республіка)
Gozora V.A. – PhD. Prof. (Братіслава, Словачька Республіка)
Jan Hron – Prof. Ing, DrSc. dr. h.c. (Прага, Чеська Республіка)
Teresa Martyniuk – PhD. Prof. (Сопот, Польська Республіка)
Robert Magda – PhD. Prof. (Геделле, Угорська Республіка)
Ровт Алекс – к. екон.н. (США)
Пітюлич М.І. – д-р екон. н., професор (Ужгород, Україна)
Дем'ян Я.Ю. – к. екон. н., доцент (Мукачево, Україна)
Лизанець А.Г. – к. екон. н., доцент (Мукачево, Україна)
Лінтур І.В. – к. екон. н., доцент (Мукачево, Україна)

М 58

Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА» / ред. кол.: Т.Д. Щербан (гол.ред.); заст. гол. ред.: Jerzy Piwowski; В.В. Гоблик. – Мукачево-Ченстохова: РВВ МДУ; Гуманістично-природничий університет ім. Яна Длугоша в місті Ченстохові, 2022. – Вип. 2(33). – 340с.

УДК 37:001(051)-027.543-028.42"540*6"

Міжнародний науковий журнал "ОСВІТА І НАУКА" зареєстровано та проіндексовано в таких міжнародних наукометричних базах даних: *Index Copernicus (ICV 2021 = 80,1)*, *ResearchBib*, *SJIF/Inno-Space (Марокко)*, *CiteFactor*, *Infobase Index (Індія)*, *DRJI (Індія)*, *Turkish Education Index*, *Global Impact Factor*, *Eurasian Scientific Journal Index*, зареєстрований в *Google Scholar*.

©Мукачівський державний університет, 2022
© Гуманістично-природничий університет ім. Яна Длугоша в місті Ченстохові (Польща), 2022

**International scientific journal
«Education and Science»**

Founded in 2006. Published twice a year.

Co-founders of and publishers the journal:

Mukachevo State University (Ukraine)

*Humanistic-Natural Sciences University named after Yana Dluhosha in
Czestochowa (Poland)*

*Re-registered in 2018, Certificate of state registration of printed mass media,
KV №23077-12917PR*

*Recommended to printing and distribution through the Internet Scientific and technical council of
Mukachevo State University (Protocol № No10 від 19.12.2022 p.)*

Chief Editor:

Shcherban Tetyana – Doctor of Psychology, Professor. Honored Worker of Education of Ukraine
(Mukachevo, Ukraine)

Deputies editor in chief:

Jerzy Piwowarski – Dr. hab., Prof. AJD (Częstochowa, Poland)

Hoblyk Volodymyr – Doctor of Economics, Professor (Mukachevo, Ukraine)

Responsible secretary: *Movchan Kateryna* (Mukachevo, Ukraine)

EDITORIAL BOARD

Section "Natural and technical Sciences"

Responsible editor: *Kozar Oksana* – Doctor of Technical Sciences, Professor (Mukachevo, Ukraine)

Members of the editorial board:

Zlotenko B.M. – Dr. Eng., Professor (Kyiv, Ukraine)

Bleckan D.I. – Dr. Eng., Professor (Uzhgorod, Ukraine)

Boguslaw Wozniak - Dr. Eng., Prof. (Lodz, Poland)

Shabli O.I. – Dr. of Geography, Professor (Lviv, Ukraine)

Yuriy Povstenko – Prof. Dr. hab. (Częstochowa, Poland)

Pavol Lizak – Prof. Ing, PhD (Ruzhonberog, Slovak Republic)

Kabatsiy V.M. – Ph. D in Physics and Mathematics, Docent (Mukachevo, Ukraine)

Ignatyshyn M.I. – Ph.D. in Techn., Docent (Mukachevo, Ukraine)

Smochko N.M. – Dr. of Geography (Mukachevo, Ukraine)

Section "Humanities and Social Sciences"

Responsible editor: *Telychko Natalia* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
(Mukachevo, Ukraine)

Members of the editorial board:

Popovich N.M. – Dr. of Ped. sc., Professor (Mukachevo, Ukraine)

Shandor F.F.– Dr. of Philosophy, Professor (Mukachevo, Ukraine)

Orosova Renata – Dr. of Philosophy (Slovak Republic)

Sabolch Eve – Dr. of Philosophy, Professor (Hungary)

Beata Urbanowicz – Prof. hab. Dr., Professor (Częstochowa, Poland)

Marzena Bogus – Dr. (Częstochowa, Poland)

Daniela Kukla – Dr., Prof. (Częstochowa, Poland)
Maryla Renat – Dr. (Częstochowa, Poland)
Maksimenko S.D. – Dr. of Psychological sc., Professor (Kyiv, Ukraine)
Yamchuk T.Yu. – Candidate in Psychological sc. (Mukachevo, Ukraine)
Schwardak M.V. – Candidate in Ped. sc., Docent (Mukachevo, Ukraine)
Prokopovich L.S. – Candidate in Philosophy., Docent (Mukachevo, Ukraine)
Malets O.O. – Doctor of History, Docent (Mukachevo, Ukraine)
Morsjka L.I. – Dr. of Ped. sc., Professor (Lviv, Ukraine)

Section "Economic Sciences"

Responsible editor: Resler Marina – Doctor of Economic Sciences, Professor (Mukachevo, Ukraine)

Members of the editorial board:

Pap V.V. – Doctor of Ec., Professor (Mukachevo, Ukraine)
Bodnar M.I. – Doctor of Ec., Professor (Kyiv, Ukraine)
Zadorozhny Zenoviy-Mykhailo V. – Doctor of Ec., Professor (Ternopil, Ukraine)
Kutsik P.O. – Candidate in Economics, Professor (Lviv, Ukraine)
Maya Margvelashvili – PhD. prof. (Tbilisi, Georgia)
Peter Šoltés – PhD. doc. Senior research fellow (Bratislava, Slovak Republic)
Gozora V.A. – PhD. Prof. (Bratislava, Slovak Republic)
Jan Hron – Prof. Ing, Dr Sc. dr. h.c. (Prague, Czech Republic)
Teresa Martyniuk – PhD. Prof. (Sopot, Republic of Poland)
Robert Magda – PhD. prof (Giedelle, Hungary Republic)
Rovt Alex – Candidate in Economics (USA)
Pityulich M.I. – Doctor of Ec., Professor (Uzhgorod, Ukraine)
Demyan Y.Yu. – Candidate in Economics, Docent (Mukachevo, Ukraine)
Lizanets A.G. – Candidate in Economics, Docent (Mukachevo, Ukraine)
Lintur I.V. – Candidate in Economics, Docent (Mukachevo, Ukraine)

International scientific journal «EDUCATION AND SCIENCE» / ed. board:
T.D. Shcherban (Ed. in Chief); Deputy Ch. Ed: Jerzy Piwowarski; V.V. Hoblyk. – Mukachevo. –
Częstochowa: MSU publ., Humanistic-Natural Sciences University named after Yana Dluhosha in
Czestochowa, 2022. – Issue 2(33). – 340 p.

UDK 37:001(051)-027.543-028.42"540*6"

The previous name of the journal «Scientific Bulletin of Mukachevo State University», ISSN 2311-8164. The journal has been registered and indexed in such international scientometric catalogs and databases: *Index Copernicus (ICV 2021 = 80,1)*, *ResearchBib*, *SJIF/Inno-Space (Марокко)*, *CiteFactor*, *Infobase Index (Індія)*, *DRJI (Індія)*, *Turkish Education Index*, *Global Impact Factor*, *Eurasian Scientific Journal Index*, зареєстрований в *Google Scholar*.

© Mukachevo State University, 2022
© Humanistic-Natural Sciences University named
after Yana Dluhosha in Czestochowa (Poland), 2022

ПРИРОДНИЧІ ТА ТЕХНІЧНІ НАУКИ**NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES****УДК 681.5.015:637.133.3(045)****СТРУКТУРНА СХЕМА СИСТЕМИ ПАСТЕРИЗАЦІЇ МОЛОКА**

Белей О. І., Штаєр Л. О.

STRUCTURAL SCHEME OF THE MILK PASTEURIZATION SYSTEM

Belei Oksana, Shtaier Lidiia

У статті авторами запропонована розроблена структурна схема пастеризації молока «Milk», яка дозволить збільшити якість молочного продукту та слугуватиме теоретичними передумовами для створення автоматизованої дворівневої системи.

Ключові слова: *схема, пастеризація, система, молоко.*

When developing the structural scheme, the authors analyzed the existing automated pasteurization systems of the dairy industry, and also conducted a review of Ukrainian and foreign patents in order to study the technological process of pasteurization and its main control indicators. The developed scheme also provides an opportunity to identify shortcomings and assess the need to apply this structural scheme in the dairy industry in order to increase product quality and warn of emergency technological messages (signals).

The structural diagram contains notations with explanations. The main task of this scheme is not only to describe the main technological processes (technical or hardware) or indicators (pressure, temperature, output of emergency messages) of dairy product pasteurization in industry, but also to indicate its scientific and practical value in the economic and social societies of the population.

Key words: *scheme, pasteurization, system, milk.*

Однією з невід'ємних складових забезпечення населення України продовольчими продуктами є молочна промисловість з усіма її технологічними процесами. Продукція цієї галузі промисловості постійно має попит з боку населення і займає четверте місце від загальних витрат на харчування після хлібобулочних, м'ясних, борошняних та макаронних виробів.

З усіх технологічних процесів, які використовуються у молочній промисловості, наукові дослідження будуть направлені на вивчення і дослідження процесу пастеризації.

Пастеризація – одноразове нагрівання рідин (здебільшого харчових продуктів) до температури, яка нижче за температуру кипіння на нетривалий час (від секунди до 30 хвилин), з метою знищення бактерій, що містяться в цих рідинах. Процес носить помітну бактерицидну дію, не змінюючи смакові якості

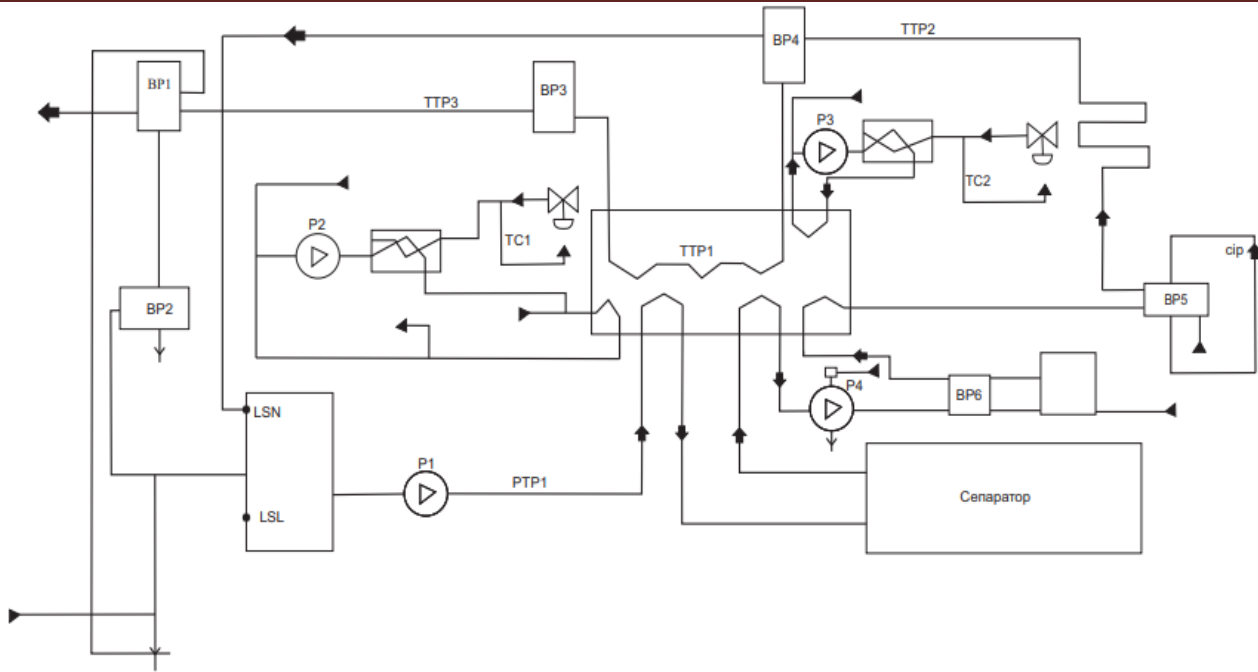
більшості продуктів харчування, сприяє знищенню більшості хвороботворних бактерій [1,2].

При розробці структурної схеми проаналізовано наступні системами пастеризації молочного продукту в Україні: система управління пастеризації молока Синергія–5УПМ, яка призначена для підтримки температури пастеризації молока в строго заданих межах [3]; ТРМ101 (ТЕМПЕРАТУРНИЙ РЕЖИМ МОЛОКА), де пастеризатор – це охолоджувач молока є пластинчастим теплообмінником з трьох секцій, що підігривається гарячою водою і паром; SCADA zenon: візуалізація всіх технологічних процесів (стан виробничих ділянок, стан устаткування, хід виконання операцій), відображення поточних значень основних технологічних параметрів (кількість, витрата, температура продукту); САВЕ – це система автоматичного зважування ємностей. САВЕ підключається до тензодатчиків платформи, на якій встановлено ємність і до комп'ютера [4].

Проаналізувавши патенти [5, 6] та автоматизовані системи, виявлено, що основними технічними особливостями даних систем, що розглянуті у патентах є: вимір тиску і температури. витрати молока, підтримання температурного режиму (верхня і нижня межа), відсутні функції виводу аварійних повідомлень та архівування вхідних величин.

На рисунку 1 показана структурна схема системи «MILK» пастеризації молока з позначеннями: ВР1–ВР6 – пневмокрани, ТС1 – давач температури 1, ТС2 – давач температури 2; ТТТ1–ТТР3 – давачі температури готового молочного продукту, Р1 – насос продукту, Р2 – циркуляційний насос «льод–води», Р3 – циркуляційний насос гарячої води, РТР1 – давач тиску продукту в системі, РТР2 – давач тиску в теплообміннику.

Рисунок 1. Структурна схема розроблювальної системи «Milk» пастеризації молока.

Згідно структурної схеми, принцип роботи полягає у наступному: пневмокрани ВР1–ВР6 призначені для регулювання зміни напрямків потоку молочного продукту. ТС1 – датчик температури виконує контроль температури молочного продукту, ТС2 – датчик температури для регулювання пневмоклапана холодної води, а ТС3 – датчик температури для регулювання пневмоклапана гарячої води. ТТР1–ТТР3 – датчики температури готового продукту, які контролюють температурний режим на вході, під час термічної обробки та на виході відповідно готового молочного продукту. Проміжні баки нижнього та верхнього рівнів (LSH і LSL) призначені для прийому робочої суспензії (молочного продукту) на вході. Теплообмінник виконує функцію подачі тепла (нагрівання), а датчик тиску в теплообміннику (РТР 2) здійснює контроль за заданим значенням тиску. Р1, Р2 призначені у даній системі для забезпечення необхідної подачі гарячої чи холодної води і для функціонування системи.

Наукова цінність структурної схеми полягає в тому, що включає у себе функції та порівняння поточних значень процесу пастеризації з заданими вихідними значеннями (критичними) та вивід аварійних повідомлень.

Практична цінність роботи полягає в тому, що на основі методологічних досліджень розроблена дозволить збільшити якість молочного продукту з використанням витримувача.

Список використаних джерел

1. Лучко Ю. А. Теоретичні передумови створення системи пастеризації молока MilkSystem / Ю. А. Лучко, О. І. Белей // VII Міжнародної науково-технічної конференції з проблем вищої освіти і науки ТК-2022: збірник наукових праць, 28–30 травня 2022 р., м. Луцьк. – Луцьк: 28–30 травня 2022.– С. 23–25.
2. Загальні особливості процесу пастеризації в молочній промисловості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://4ua.co.ua/cookery/rb3bc79b5c53a89521216d27_0.html.
3. Система керування пастеризацією молока Синергія-5УПМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.microl.ua/index.php?page=shop.product_details&flypage=garden_flypage.tpl&product_id=243&category_id=93&option=com_virtuemart&Itemid=71.
4. Спосіб автоматичного керування процесом пастеризації молока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uapatents.com/2-53636-sposib-avtomatichnogo-keruvannya-procesom-pasterizaci-moloka.html>
5. Спосіб виробництва пастеризованого молока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream>.
6. Milk Pasteurization Method And Apparatus Filed Feb. 5, 1949 In Ven Tor. iezzg fififlmm Patented Apr. 24, 1951 United States Patent Office Milk Pasteurization Method And Apparatus Claims.

References

1. Luchko, Yu., and Belei, O. 2022. "Teoretychni peredumovy stvorennia systemy pasteryzatsii moloka MilkSystem [Theoretical prerequisites for the creation of MilkSystem milk pasteurization system]". VII International scientific and technical conference on problems of higher education and science TK-2022. Lutsk.
2. Zahalni osoblyvosti protsesu pasteryzatsii v molochnii promyslovosti [General features of the pasteurization process in the dairy industry]. Accessed 10 January 2023. http://4ua.co.ua/cookery/rb3bc79b5c53a89521216d27_0.html.
3. Systema keruvannia pasteryzatsiieiu moloka Synerhiiia-5UPM [Synergy-5UPM milk pasteurization control system]. Accessed 10 January 2023. http://www.microl.ua/index.php?page=shop.product_details&flypage=garden_flypage.tpl&product_id=243&category_id=93&option=com_virtuemart&Itemid=71.
4. Sposib avtomatichnoho keruvannia protsesom pasteryzatsii moloka [A method of automatic control of the milk pasteurization process]. Accessed 10 January 2023. <https://uapatents.com/2-53636-sposib-avtomatichnogo-keruvannya-procesom-pasterizaci-moloka.html>.
5. Sposib vyrobnytstva pasteryzovanoho moloka [Method of production of pasteurized milk]. Accessed 10 January 2023. <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream>.
6. Milk Pasteurization Method And Apparatus Filed Feb. 5, 1949 In Ven Tor. iezzg fififlmm Patented Apr. 24, 1951 United States Patent Office Milk Pasteurization Method And Apparatus Claims.

УДК 621.373.8:535.37(045)=111

FEATURES OF BRAKING ABSORPTION OF LASER RADIATION

Zhiguts Yuriy, Lazar Vasuylj, Hom`jak Bogdan, Krajnaj Ivan

**ОСОБЛИВОСТІ ГАЛЬМІВНОГО ПОГЛИНАННЯ ЛАЗЕРНОГО
ВИПРОМІНЮВАННЯ**

Жигуц Ю.Ю., Лазар В. Ф., Хомяк Б. Я., Крайняй І.І.

Theoretical and experimental work was carried out on establishing the parameters of the plasma with a nanosecond duration of the laser pulse and the condition of the existence of the developed gas-dynamic movement of the plasma. The authors obtained a solution to the problem of describing the absorption of laser radiation in a dense layer of hot plasma. The authors have established analytical dependencies that correspond quite well to real conditions and determine the geometric and analytical thickness of the plasma. These results cooperate with the rigorous solution of the gas-dynamic equations for the evaporation process in the "self-consistent" regime. In real conditions, when the radiation is focused, the strong lateral expansion of the plasma leads to the quasi-spherical nature of the spread and the plasma density decreases much faster than in the one-dimensional case. The authors compared the expressions for the internal energy and estimated the transition time of a planar flow into a two-dimensional one. This made it possible to discover that both in the case of a planar flow and in the case of a two-dimensional flow, the internal energy of the plasma grows according to similar laws.

Key words: *plasma, plasma regime, focusing, radiation, plasma density, one-dimensional and two-dimensional plasma flow.*

Проведена теоретична і експериментальна робота з встановлення параметрів плазми при наносекундній тривалості лазерного імпульсу та умові існування розвинутого газодинамічного руху плазми. Авторами отримано розв'язок задачі з опису поглинання лазерного випромінювання в щільному шарі гарячої плазми. Авторами встановлено аналітичні залежності, які досить добре відповідають реальним умовам і визначають геометричну і аналітичну товщину плазми. Ці результати співпадають з строгим розв'язком газодинамічних рівнянь для процесу випаровування у "самоузгодженому" режимі. В реальних умовах при фокусуванні випромінювання сильне бокове розширення плазми призводить до квазісферичного характеру розльоту і густина плазми зменшується значно швидше, ніж в одновимірному випадку. Автори порівняли вирази для внутрішньої енергії плазми і оцінили час переходу плоскої течії в двовимірну. Це дало змогу виявити, що як у випадку плоскої течії, так і у випадку двовимірної течії внутрішня енергія плазми зростає за схожими законами.

Ключові слова: *плазма, режим плазми, фокусування, випромінювання, густина плазми, одномірна та двомірна течії плазми.*

The unique properties of laser radiation: coherence, high pulse power, and small angular divergence make it relatively easy to focus optical systems while obtaining extremely high power densities. The first studies of the effect of such a laser on the surface gave an unexpected result – the kinetic energy of the emitted components at a laser power of up to 10^6 W was hundreds of electron volts. Most laser-plasma parameters depend nonlinearly on the power density of laser radiation. On the other

hand, the idea of heating a substance to thermonuclear temperatures by laser radiation [1] stimulated a number of analytical studies of plasma associated with high-intensity irradiation of condensed substances [2-4].

Develop analytical dependencies to establish the main plasma parameters (density, thickness, and others), and compare them with those calculated by the rigorous solution of gas-dynamic equations and with practical data. Assess the adequacy and appropriateness of the developed analytical dependencies.

Formulation of the problem. In modern plasma physics, the problem of estimating the main plasma parameters occupies an important place. Therefore, the study of a simplified method of their definition acquires relevant and significant importance. The results of this problem can be used in the laser deposition of films to obtain soft X-ray mirrors and gratings.

Theoretical and practical studies. Consider the case when the vaporized substance is ionized to a large extent. At the same time, the steam begins to intensively absorb laser radiation, which leads to an increase in the temperature of the substance and significantly affects the dynamics of the entire process. Since, in the considered case, the times for establishing thermodynamic equilibrium in a dense hot plasma are significantly shorter than the characteristic duration of a laser pulse, the radiation absorption coefficient can be calculated on the basis of the equilibrium theory in a highly ionized absorption gas. That is, it is mainly determined by transitions in the continuous energy spectrum of electrons with their simultaneous scattering in the Coulomb field of ions. Absorption occurs both due to free-free and due to free-bound transitions (bremsstrahlung and photoeffect). The problem is solved entirely by the quantum mechanical method only for a water-like system. Assuming a Maxwellian distribution of electrons according to velocities with temperature T , it is possible to obtain an expression for the bremsstrahlung absorption coefficient [5] (Kramer-Heisenberg's formula):

$$K_v = \frac{4}{3} \left[\frac{2\pi}{3mkT} \right]^{\frac{1}{2}} \frac{z^2 e^6}{hcmv^2} N_i N_e, \quad (1)$$

where Z is the nuclear charge of the hydrogen-like system.

Taking forced reradiation into account, relation (1) takes the form:

$$K_v = \frac{4}{3} \left(\frac{2\pi}{3kt} \right)^{\frac{1}{2}} \times \frac{e^{6(Z-1)} \hat{Z} N_0^2}{hcm^2 v^3} \left(e^{\frac{kv}{kT}} - 1 \right), \quad (2)$$

where N_0 is the initial density of atoms, and Z is the average charge of plasma ions.

The value $\frac{hV}{kT}$ at $h7$ kT can serve as an estimate of the share of the contribution to the absorption coefficient of free-bound transitions in relation to free-free ones. In this case, the absorption coefficient will look like this:

$$K_v = 1,75 \cdot 10^{-2} \cdot \frac{r(\hat{Z}-1) \hat{Z} N_0^2}{v^2 T^{3/2}}, \quad (3)$$

For a weakly ionized gas, the interaction of an electron with radiation is mainly carried out in the field of a neutral atom or molecule. In this case, the absorption coefficient will be expressed

$$K_v = 3,2 - 10^{-39} (\lambda, mkm)^2 \cdot (kt, eV)^{\frac{1}{2}} \cdot n_0 \cdot n_e, \quad (4)$$

With a nanosecond duration of the laser pulse, the condition for the existence of developed gas-dynamic plasma motion is fulfilled. The characteristic time of its acceleration during evaporation from the surface is 10^{-10} s, and formally the problem can be described by the system of gas-dynamic equations (5)-(8) [2]:

$$\frac{d\rho}{dt} + \frac{d}{dz} (\rho v) = 0, \quad (5)$$

$$\frac{dv}{dt} + v \frac{dv}{dx} = 0, \quad (6)$$

$$\frac{d}{dt} \left(\rho c - \rho \frac{v^2}{2} \right) = \frac{d}{dx} \left[\rho v \left(c + \frac{v^2}{2} + \frac{P}{\rho} \right) - q \right], \quad (7)$$

$$q(z, t) = q_0 \exp \left[- \int_x^\infty K(z', t) dz' \right] \quad (8)$$

Consider the behaviour of the integral under the sign of the exponent of the system equation (9):

$$I = \int_x^\infty K \langle z', t \rangle dz'^1. \quad (9)$$

In this formulation of the problem, expression (3) describes the absorption of laser radiation in a dense layer of hot plasma. Let the initial optical thickness of the layer be

small and a significant part of the light flux reaches the surface. At the same time, as a result of intensive evaporation, the vapor density increases. Therefore, according to (5), the optical thickness also increases. Conversely, if the initial optical thickness is large, the evaporation rate will decrease and the energy of the laser radiation will be spent on heating the plasma, and this, together with the gas-dynamic expansion, will lead to a decrease in the optical thickness and a subsequent increase in the evaporation rate. Thus, there must be some optimal optical thickness of the plasma heated by laser radiation. This indicates the existence of a stable asymptotic behavior of the plasma generated by laser radiation near the surface of a dense substance, i.e. the so-called "self-consistent regime". In this mode, the value:

$$I = \int_0^{\infty} K(z') dz' = 1. \quad (10)$$

Though that the system (5)-(9) in the general case, taking into account the absorption in pairs, can be solved only by numerical methods, under the above assumptions it is possible to obtain an analytical solution that corresponds quite well to real conditions. Let's write the absorption coefficient (3) in a slightly different form:

$$K = K_0 \rho^\alpha c^\beta, \quad (11)$$

where ρ is the density, c is the internal energy, proportional to T .

The geometric thickness of the plasma is equal to the speed of sound multiplied by time t .

The geometric thickness of the plasma is equal to the speed of sound $c = [(\xi - 1)7c]^{1/2} \sim c^{\frac{1}{2}}$ multiplied by time t . For the optical thickness, we get the ratio:

$$K \rho^\alpha c^{\beta-1/2} t = 1, \quad (12)$$

from the law of conservation of energy we obtain

$$M (c + v^2/2) = q_0 t, \quad (13)$$

Considering $M = c^{\frac{1}{2}} \rho t$, from (12) and (13), it follows:

$$c = (k_0 t q^a)^{2/(3\alpha-2\beta-1)}, \quad (14)$$

$$\rho = [(k_0 t)^3 q^{2\beta-1}]^{-1/(3\alpha-2\beta-1)}, \quad (15)$$

$$M = \left(k_0^{-2} q_0^{\alpha-2\beta-1} t^{3\alpha-2\beta-2} \right)^{1/(3\alpha-2\beta-1)}, \quad (16)$$

In the case of fully ionized gas $\alpha=2, \beta=-2/2$:

$$c = k_0^{1/4} q_0^{1/2} t^{1/4}, \quad (17)$$

$$\rho = k^{-3/9} t^{-3/8} q^{1/4}, \quad (18)$$

$$M = k_0^{-1/4} q_0^{1/2} t^{3/4}, \quad (19)$$

These results, obtained by relatively simple considerations, coincide with the strict solution of gas-dynamic equations (5)-(8) for the evaporation process in the "self-consistent" regime.

However, from simple physical markings, it is clear that in real conditions when radiation is focused, the strong lateral expansion of the plasma leads to a quasi-spherical spread, as a result of which the plasma density decreases much faster than in the one-dimensional case. The outer region of the plasma clot will be transparent to radiation, which will be absorbed only in a surface layer of the order of the focusing spot size, where the motion will be close to one-dimensional. In general, the problem is two-dimensional and its solution presents significant mathematical difficulties. Therefore, a one-dimensional spherical model was investigated in [6], which corresponds well to evaporation when radiation is focused on the surface. In this case, there is also a self-consistent mode of evaporation. However, the constancy of the optical thickness refers already to a layer of fixed thickness r_0 :

$$K(\rho, e)r_0 = 1, \quad (20)$$

The solution of the system of gas-dynamic equations (5)-(8) within the one-dimensional spherical model for a fully ionized gas has the following form:

$$t = 0,45K_0^{2/9} r_0^{2/3} Q^{1/9}, \quad (21)$$

$$\rho = 0,53K_0^{1/4} r_0^{-1} Q^{1/3}, \quad (22)$$

$$M = 1,1K_0^{2/9} r_0^{2/3} Q^{5/9} t, \quad (23)$$

where Q is the total radiation flux.

By comparing the expressions for internal energy in formulas (5)-(8), it is possible to estimate the time t' of the transition of a planar flow into a two-dimensional flow:

$$t^* = K_0^{-1/9} r_0^{8/9} q_0^{-2/9}, \quad (24)$$

As can be seen from (5)-(8), both in the case of a planar flow and in the case of a two-dimensional flow, the internal energy of the plasma increases according to similar laws of $c \sim q^{1/2}$ and $c \sim q^{4/9}$. However, in the case of a two-dimensional flow, the internal energy also depends on the focusing conditions.

The authors obtained a solution to the problem of describing the absorption of laser radiation in a dense layer of hot plasma in the form of analytical dependencies and determining the geometric and analytical thickness of the plasma. These results coincide with the rigorous solution of the gas-dynamic equations for the evaporation process in the "self-consistent" regime. The authors compared the expressions for the internal energy and estimated the transition time of the planar flow to the two-dimensional flow. This made it possible to discover that both for the planar flow and for the two-dimensional flow the internal energy of the plasma increases according to similar laws.

References

1. Popov, V. K. 1985. "Moshchnye eksymernye lazery y novye istochnyky koherentnoho yzlucheniya v vakuumnom ultrafiolete [Powerful excimer lasers and new sources of coherent radiation in vacuum ultraviolet]". *UFN* 147, 3: 587–604.
2. Zhiguts, Yu. Yu., and Lazar, V.F. 2014. *Technologii otrumannja ta osoblyvosti splaviv synthesizovanyh kombinovanyu processamy [Production technologies and features of alloys synthesized by combined processes]*. Uzhhorod: Invasor.
3. Hutt, K. W., and Wallach, E. R. 1989. Laser initiated electron avalanches observed in a laser microprobe mass spectrometer. *J. Appl. Phys* 66 (5): 127–130.
4. Zhiguts, Yu. Yu., Lazar, V. F., and Khomjak, B. Ya. 2017. „Perspective materials and technologies for industry”. Modern trends in the development of science and education in the context of deepening European integration processes: All-Ukrainian science and practice. conference, Mukachevo, May 17-18.
5. Kramers, H. A., and Heisenberg, W. 1925. "Über die Streuung von Strahlung durch Atome". *Zeitschrift für Physik* 31(1): 681–708.
6. Sitenko, O. G., and Malnev, V. M. 1994. *Osnovy teorij plazmy [Basics of plasma theory]*. Kyiv: Naukova dumka.

Список використаних джерел

1. Попов В. К. Мощные эксимерные лазеры и новые источники когерентного излучения в вакуумном ультрафиолете / В. К. Попов // УФН. – 1985. – Т. 147, Вып. 3. – С. 587–604.
2. Жигуц Ю. Ю. Технології отримання та особливості сплавів синтезованих комбінованими процесами / Ю. Ю. Жигуц, В. Ф. Лазар. – Ужгород: Вид-во «Інвасор», 2014. – 388 с.
3. Hutt K. W. Laser initiated electron avalanches observed in a laser microprobe mass spectrometer / K. W. Hutt, E. R. Wallach // *J. Appl. Phys.* – 1989. – № 66(5). – Р. 127–130.
4. Zhiguts Yu. Yu. Perspective materials and technologies for industry / Yu. Yu. Zhiguts, V. F. Lazar, B. Ya. Khomjak // Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 травня 2017. – Мукачево: Вид-во МДУ, 2017. – С. 248–249.

5. Kramers H. A. Streuung von Strahlung durch Atome / H. A. Kramers, W. Heisenberg // Zeitschrift für Physik. – 1925. – № 31(1). – P. 681–708.

6. Ситенко О. Г. Основи теорії плазми / О. Г. Ситенко, В. М. Мальнев. – К.: Наукова думка, 1994. – 366 с.

УДК 305-055.2:[316.324:004](045)

ЖІНКИ В ІТ СФЕРІ: ПЕРЕВАГИ ГЕНДЕРНОГО БАЛАНСУ В ОСВІТІ ТА ПРОФЕСІЇ

Жидкова О.О., Турута О.В.

WOMEN IN IT: THE BENEFITS OF GENDER BALANCE IN EDUCATION AND PROFESSION

Zhydkova Oksana, Turuta Olena

Сфера інформаційних технологій (ІТ) – одна з галузей сучасної світової економіки, що найбільш динамічно розвивається. Інформаційно-комунікаційні технології створюють унікальні можливості для економічного зростання та розвитку людського потенціалу. У статті розглядаються питання, пов'язані з формуванням збалансованої гендерної політики в інформаційній індустрії та можливістю для жінок реалізувати свої кар'єрні амбіції у цій галузі.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інформаційна індустрія, гендерні стереотипи, гендерний баланс, гендерна політика.

Despite research findings that gender differences in cognitive abilities are negligible, women working in information technology still need to prove their professionalism and competence. And sometimes they have to prove it even to themselves.

The fact that women are in high technology industry on a minority undoubtedly undermines their self-esteem and confidence in professional opportunities. But the root of the problem lies much deeper.

Among the reasons of this situation, the following can be distinguished: features of the emotional background, difference in male and female thinking, upbringing or social stereotypes. The article substantiates the idea that a balanced approach to gender policy brings tangible benefits to any business and helps to strengthen its position on the market. The involvement of women in information sphere affects the overall growth of the industry. Therefore, women should have new opportunities to realize their career ambitions in this industry.

Key words: information and communication technologies, information industry, gender stereotypes, gender balance, gender policy.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) створюють унікальні можливості для економічного зростання та розвитку людського потенціалу. Вони мають величезний потенціал у плані сприяння сталому розвитку, розширенню можливостей жінок і чоловіків, а також дозволяють невеликим групам та громадам брати участь у суспільному житті та соціально-економічному розвитку, висловлювати свої думки та погляди. Сучасні технології забезпечують потенційно

важливим новим аудиторіям доступ до великої кількості інформаційних джерел, а також до швидких способів обміну інформацією.

Термін «інформаційне суспільство» у 1994 році було вжито у відомій доповіді Мартіна Бангемана, який сфокусував свою увагу не стільки на технологічному аспекті інфраструктури, скільки на соціальних наслідках швидкого розвитку інформаційних технологій.

Інформаційно-комунікаційні технології не є нейтральними у гендерному відношенні. Як і будь-які інші технології, вони формуються на основі потреб суспільства і по-різному впливають на жінок і чоловіків [1]. У загальносвітовому масштабі є суттєві відмінності між жінками та чоловіками щодо доступу до цих технологій, а також можливостей їх використання та формування: жінки становлять непропорційно велику частку серед осіб, які не можуть скористатися новими можливостями [2]. Саме тому на 47-й сесії Комісії ООН, стосовно становища жінок, урядам країн було запропоновано заохочувати та здійснювати дослідницькі програми щодо впливу інформаційно-комунікаційних технологій на становище в галузі рівності між чоловіками та жінками.

Мета статті – дослідити гендерний баланс в ІТ-сфері, проаналізувати соціальні бар'єри, які стримують жінок обирати кар'єру в сфері інформаційних технологій та реалізувати свій творчий потенціал.

Існує багато факторів, які визначають ступінь доступу жінок до ІКТ як користувачів, виробників та споживачів, а також ступінь їх контролю над цими засобами. Щоб ці технології перетворилися на один із інструментів розвитку, важливо не тільки забезпечити розуміння жінками важливості цих технологій, але й створити сприятливі умови, які дозволять жінкам отримувати доступ до них і користуватися ними для розширення своїх можливостей та сприяння забезпеченню гендерної рівності [3].

Гендерна система має на увазі гендерний вимір публічної та приватної сфер. Вона відносно стабільна, але все ж таки, мають місце певні зміни. Наприклад, для першої половини ХХ ст., для класичного капіталізму у громадській сфері

переважає чоловіча зайнятість, а в приватній сфері – жіноча. У постіндустріальному суспільстві змінюються культурні цінності і навіть гендерна система. Згодом, класичні гендерні ролі витісняються. На зміну їм приходять ролі «рівного статусу», які передбачають паритетні стосунки між чоловіком та жінкою. Відповідно до цих відносин, на зміну ієрархії патріархату приходить рівність у правах та можливостях чоловіків і жінок, як у публічній сфері (політика, освіта, професії тощо), так і в приватних сферах (домашнє господарство, виховання дітей).

Проблема гендерних відносин, яка пов'язана з психологічними аспектами, психологічними відмінностями та ціннісними орієнтаціями, останнім часом входить до числа найбільш обговорюваних у суспільстві. З одного боку, відбуваються процеси демократизації, які дозволяють створювати рівні можливості для реалізації творчого потенціалу особистості незалежно від соціального походження, становища, національності, віку та статі. З іншого боку, свідомості обох статей притаманні стереотипні уявлення про роль у суспільному житті, і різні ціннісні орієнтації. Ці стереотипи зумовлюють багато процесів у взаєминах чоловіків та жінок у сучасному суспільстві.

Статистика свідчить про наявність значних відмінностей у доступі, використанні та володінні ІКТ між чоловіками та жінками. У світі Інтернетом користується на 200 мільйонів менше жінок, ніж чоловіків, і 21% менше жінок мають мобільні телефони. Це може бути викликано одним або декількома з перерахованих нижче факторів:

- жінки в країнах, що розвиваються, мають менший рівень навичок і менший доступ до навчання, що дозволяє освоїти та повністю використовувати ІКТ. Сімейні обов'язки також залишають їм менше часу на оволодіння новими технологіями;
- соціальні норми, які традиційно віддають контроль за технологіями та інформацією чоловікам, не залишають жінкам можливостей для виходу за межі місцевих спільнот;

- жінки часто мають слабше фінансове становище порівняно з чоловіками; їхній середній рівень доходу нижчий, вони стикаються з бар'єрами на шляху до фінансових ресурсів. Вони рідше можуть дозволити собі використовувати, орендувати або купувати нові технології [4].

Слід зазначити, що ситуація з жіночим представництвом в ІТ-індустрії вкрай неоднорідна і рухлива, і потребує подальшого вивчення. Багато хто з дослідників, зокрема, вважають, що лише широке залучення жінок до ІТ-сфери здатне допомогти у подоланні кризи сучасної програмної індустрії. Нині такі державні програми реалізуються в Канаді та Великій Британії, і наявність жінок в ІТ-бізнесі цих країн почала зростати. В Україні теж розпочинається обговорення цих проблем.

Однією із причин все ще низького представництва жінок в сфері інформаційних технологій є суттєва різниця в оплаті праці між чоловіками та жінками.

У серпні 2020 року Україна вже приєдналася до міжнародної ініціативи Партнерство Біарріц та зобов'язалася зменшити розрив в оплаті праці чоловіків та жінок. За офіційними даними на початку 2020 року середньомісячна заробітна плата чоловіків на 22% перевищувала середньомісячну заробітну плату жінок. У сферах фінансів та страхування розрив може досягати 35%, а ось практично однаковою для чоловіків та жінок заробітна плата у тих сферах, де заробіток невисокий: йдеться про адмінбслуговування, сферу освіти, бібліотеки тощо. Ця проблема потребує невідкладного вирішення [5].

Ще одна причина, яка гальмує участь жінок в ІТ-сфері, це гендерні стереотипи, які ще зустрічаються у нашому суспільстві. Існує думка, що робота програміста – це «суто чоловіча» професія, надто вона важка і непередбачувана. Тут панує уявлення про те, що інші інтереси чи діяльність, крім професійної (наприклад, сім'я, виховання та догляд за дітьми, хобі) заважають основній роботі. Дослідження показали, що вже в ранньому віці, при однакових здібностях та інтересі до технологій, хлопчики отримують велику підтримку від батьків, які

вдвічі частіше купують комп'ютери та їхнє забезпечення для синів, ніж для дочок. Наголошується, що під час навчання (як у школах, так і в закладах вищої освіти) якщо представники чоловічої статі проявляють інтерес до комп'ютерних наук, то викладачі приділяють їм більше уваги та дозволяють більше працювати з комп'ютерами, ніж жінкам. У результаті хлопчики і юнаки переоцінюють свою компетентність у застосуванні інформаційних технологій, коли порівнюють себе з дівчатами, які об'єктивно не поступаються їм компетентністю.

Гендерні відмінності у набутому досвіді, що закріплюються стереотипами освіти, визначають ставлення жінок до сучасних технологій. Надалі це формує у них хибне уявлення: навіть якщо їх робота і буде пов'язана з комп'ютером, то це будуть позиції низького рівня. І жінки і чоловіки здебільшого сприймають роботу за комп'ютером скоріше як сферу чоловічої діяльності, що підтримується і засобами масової інформації. Незважаючи на те, що у застосуванні інформаційних технологій очевидно домінують чоловіки, прийнятних універсальних пояснень цьому факту так і не знайдено. Стереотипи суспільної свідомості, тенденційність освіти і програмних продуктів, що випускаються, якоюсь мірою обумовлюють той факт, що серед зайнятих у галузі інформаційних технологій і тих, хто навчається комп'ютерним наукам, лише 20% жінок. Гендерні відмінності користувачів персональних комп'ютерів спостерігаються при взаємодії людини та комп'ютера у всіх вікових групах, хоча в розвинених країнах, за сприятливих економічних, соціальних та культурних умов вони знижуються, що призводить до однакового чисельного співвідношення користувачів, їх рівнів та впевненості в роботі.

До безперечних переваг, що підвищують професійні можливості жінок, слід віднести такі: жінки воліють співпрацювати, прагнуть мотивувати підлеглих, делегуючи їм повноваження, пов'язані з цілями та інтересами організації. Їм характерна орієнтація не на цілі, як такі, а на сам процес, також відсутня жага до влади. Тому жінки мають брати більш активну участь в галузі ІТ. Поза сумнівом, у наступні роки вони стануть переважаючою силою у глобальному розвитку галузі.

Найбільш популярні ІТ-фахівці серед жінок – тестувальники, менеджери

проектів, верстальники, дизайнери інтерфейсів. На нетехнічних посадах у цій галузі жінки зустрічаються у HR (Human resources) та PR (Public Relations) відділах, також багато дівчат працюють sales-менеджерами, зустрічаються жінки-керівники. Дівчина-програміст та дівчина-системний адміністратор – явище нечасте, але це не означає, що про такі посади слід забути. Такого поняття як «жіночі професії в IT» не існує, якщо тип мислення, освіта, зацікавленість і внутрішнє прагнення досягти успіху підштовхують саме до такої діяльності. Більшу перевагу тут мають інтелектуальні можливості та акцентуація характеру.

Збалансований підхід приносить будь-якому бізнесу відчутну вигоду та допомагає зміцнити свої позиції на ринку. Як ми знаємо, IT-бізнес інтенсивно розвивається, і кількість робочих місць на IT-ринку, за прогнозами, збільшиться до 2026 року на 13%, а в таких сферах, як кібербезпека – на 28% [6]. Так, у компаніях з продуманими HR-процесами питання гендерної рівності не стоїть: рекрутери думають про здібності майбутнього співробітника, а не про його приналежність до певної статі. Йдеться не про те, щоб замінити чоловіків у команді жінками, або визначити якісь гендерні квоти, і сліпо їм слідувати, утискаючи права одних співробітників на угоду іншим. Йдеться про позбавлення від несвідомих упереджень, про проведення постійної ревізії на наявність штучних бар'єрів у компанії, про мотивацію для талановитих жінок, про підвищення культури всередині компанії та готовність приймати в команду людей з різним баченням та досвідом, щоб базуючись на цій різноманітності злагоджено працювати разом. Існує точка зору, що успіх бізнесу полягає у синергії ідей чоловіків та жінок. Ефективність і стійкість проєктів значно зростає. Залучення жінок у розбудову економіки має соціальну та економічну цінність. Змішані команди – з чоловіків та жінок – дійсно є ефективнішими. Вони виграють своєю різноманітністю, широтою мислення. Отже, гендерна рівність дійсно працює на успіх [7].

Якщо в пошуковій системі Google набрати «відомі програмісти», ми отримаємо колекцію з фотографій переважно білих чоловіків. Справді, відомі

жінки технічних спеціальностей – рідкість. Однак внесок жінок теж значний, без них сучасний технологічний світ був би зовсім іншим. Як приклад доцільно зазначити ряд жінок, які значно змінили сферу ІТ:

- Радія Перльман відома як «мати Інтернету», оскільки Перльман створила Spanning Tree Protocol, STP), який є фундаментальним для роботи мережевих операцій.

- Ада Лавлейс – британський математик, автор опису обчислювальної машини Чарльза Беббіджа та першої програми для неї. Вона вважається першою у світі програмісткою. На її честь названо мову програмування Ada.

- Урсула Бернс – экс-гендиректорка Хероx, очолює раду директорів телекомунікаційної групи VEON, членкіня ради директорів Uber.

- Евелін Бойд Гранвілль – одна з перших афроамериканок, яка здобула докторський ступінь з математики. Протягом своєї кар'єри вона розробила програми, які були використані для аналізу траєкторії проєкту «Меркурій» (перша пілотована місія США у космосі) та проєкту «Аполлон» (перша пілотована висадка на Місяці).

- Еллен Хенкок. У середині 90-х років ХХ ст. обіймала посаду директорки з технологій Apple. Саме Елен Хенкок належала доленосна для компанії ідея зробити наступну ОС Unix-подібною.

- Марісса Мейер. Довгий час її називали «Королева Google». Свого часу Марісса запропонувала ідею створення домашньої сторінки пошукової системи, яка припала до душі всім і кожному. Надалі вона відповідала за розвиток таких сервісів як Gmail, Google Maps, iGoogle, Google Chrome, Google Health і Google News.

В Україні професія програміста вважається не самою жіночою, тому кількість претендентів на ринку – невисока, але й в українському ІТ-секторі присутні фахівці жіночої статі. За даними сайту roboota.ua, у 2009 році середня кількість претендентів-жінок становила 13%, у 2014 році – 17%, а у 2015 році – вже 19%, і ці показники зростають. Як правило, жінки працюють тестувальниками

та бізнес-аналітиками. Серед програмістів їх найменше. Частка жінок, зайнятих в українських ІТ-компаніях на серпень 2022 року становить 24%. Про це свідчать дані дослідження, проведеного компанією GlobalLogic до Дня рівності жінок. Частка жінок-фахівців в українському ІТ-секторі за останні 10 років зросла утричі. При цьому 30% керівних посад у компаніях цієї індустрії обіймають саме жінки. За даними самої компанії, з нею в Україні співпрацюють 1769 жінок, і це становить понад чверть усіх її фахівців. Середній вік спеціалісток становить 33 роки, проте серед ІТ-фахівців є і жінки віком від 60 років. Третина вищих керівних посад у компанії займають жінки, аналогічно до загального тренду з індустрії. За статистикою 81% жінок в ІТ-сфері мають технічні спеціальності. Переважна більшість респонденток починала свій шлях в індустрії з trainee або junior позиції, проте зараз має професійний рівень senior, lead або навіть AVP (молодша віце-президентка) [8].

Серед відомих українських жінок, які працюють у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, можна відзначити Ірину Волк – генерального менеджера Dell Technologies. Бізнес-освіту здобула за програмою Global Executive MBA в IE Business School (Іспанія). У компанію Dell Technologies перейшла з компанії «Майкрософт», де у 2016-2018 роках відповідала за роботу корпоративного сегменту та партнерського каналу у країнах СНД. З 2010 року входила до складу ради директорів «Майкрософт Україна» та відповідала за OEM, споживчий сегмент та ритейл, корпоративний сегмент, що охоплює малий та середній бізнес.

- Юлія Штукатурова – GlobalLogic Ukraine, третій в Україні аутсорсер зі штатом понад 6000 людей. Старша віце-президентка з інженерінгу. 2000 рік – інженер та керівниця команди у Flextronics Design Ukraine. 2005 рік – керівниця відділу контролю якості Infopulse та Mindspeed Technologies. 2008 рік – обліковий запис менеджер GlobalLogic. 2018 рік – віце-президентка з інженерінгу GlobalLogic. 2021 рік – старша віце-президентка з інженерінгу GlobalLogic.

• Інна Ушакова – Scalarr, сервіс для захисту від фрода та забезпечення кібербезпеки. Маркетинг-директорка Alphabet Technologies. Співзасновниця маркетингової агенції Zenna. Співзасновниця та CEO Scalarr.

• Катерина Онищенко. 2011 рік – директорка із розвитку Digital Ventures. 2013 рік – маркетинг директорка OLX. 2018 рік – регіональний менеджер OLX в Україні та Центральній Азії.

Таким чином, ми бачимо, як світові тенденції рухаються у бік гендерного балансу та переконання, що такий тренд матиме довгостроковий вплив на ІТ-індустрію. Можна стверджувати, що інформаційно-комунікаційні технології дійсно підходять для жінок завдяки своїй комунікативній складовій, яка більш властива жінкам. Жінки зазвичай здатні ефективніше спілкуватися, особливо на глобальному рівні. Вони вже довели свою компетентність у технологічних професіях, і їхні здобутки автоматично продовжують це робити. А політика рівних можливостей та популяризація технічних професій у найближчому майбутньому підвищить відсоток жінок в ІТ-освіті, відповідно, й галузі, збільшить кількість прикладів успішної кар'єри жінок у технологічній сфері.

Список використаних джерел

1. Swasti Mitter. Who benefits? Measuring the differential impact of new technologies / Swasti Mitter // Missing Links: Gender Equity in Science and Technology for Development. – Ottawa, ON, Canada : International Development Research Centre, 1995. – P. 219–242.

2. Revathi Balakrishnan. Harnessing ICTs for the advancement of rural women: FAO perspectives and strategic actions [Electronic resource] / Revathi Balakrishnan // United Nations Division for the Advancement of Women (DAW) Expert Group Meeting on “Information and Communication Technologies and their impact on and use as an instrument for the advancement and empowerment of women”, Seoul, Republic of Korea, November 11–14, 2002. – Access mode: <https://www.un.org/womenwatch/daw/egm/ict2002/reports/Paper%20by%20FAO.PDF> (дата звернення: 23.09.2022).

3. Nancy Hafkin. Gender issues in ICT policy in developing countries: an overview [Electronic resource] / Nancy Hafkin // United Nations Division for the Advancement of Women (DAW) Expert Group Meeting on “Information and Communication Technologies and their impact on and use as an instrument for the advancement and empowerment of women”, Seoul, Republic of Korea, November 11–14, 2002. – Access mode: <https://www.un.org/womenwatch/daw/egm/ict2002/reports/Paper-NHafkin.PDF> (дата звернення: 15.09.2022).

4. Doubling Digital Opportunities. Enhancing the Inclusion of Women & Girls In the Information Society. A Report By The Broadband Commission Working Group On Broadband And Gender (UNESCO) [Electronic resource]. – 2013. Access mode: <http://www.broadbandcommission.org/Documents/working-groups/bb-doubling-digital-2013.pdf> (дата звернення: 26.09.2022).

5. Гарчевська Н. Разница 22%: Украина присоединится к коалиции ООН по равной оплате труда [Электронный ресурс] / Н. Гарчевська // Факти, 18.09.2020. – Режим доступа: <https://fakty.com.ua/ru/ukraine/20200918-riznytsya-22-ukrayina-pryyednayetsya-do-koalitsiyi-oon-za-rivnu-oplatu-pratsi/> (дата звернення: 16.09.2022).

6. Волк И. Женщины в IT или О преимуществах гендерной сбалансированности для бизнеса [Электронный ресурс] / Ирина Волк. – Режим доступа: https://lb.ua/blog/iryna_volk/439173_zhenshchiny_it_preimushchestvah.html (дата звернення: 27.09.2022).

7. Щербина А. Як збільшення частки жінок в IT впливає на успіх бізнесу [Електронний ресурс] / А. Щербина // Speka, 01.08.2022. – Режим доступу: <https://speka.media/yak-zbilshennya-castki-zinok-v-it-vplyvaje-na-uspix-biznesu-v7mm6v> (дата звернення: 09.10.2022).

8. Карпенко О. Частка жінок в українському IT доросла до 24% [Електронний ресурс] / О. Карпенко. – Режим доступу: <https://ain.ua/2022/08/26/chastka-zhinok-v-ukrayinskomu-it-dorosla-do-24/> (дата звернення: 27.09.2022).

References

1. Mitter, S. 1995. *Who benefits? Measuring the differential impact of new technologies, Missing Links: Gender Equity in Science and Technology for Development*. Ottawa, ON, Canada: International Development Research Centre.

2. Balakrishnan, R. 2002. Harnessing ICTs for the advancement of rural women: FAO perspectives and strategic actions, United Nations Division for the Advancement of Women (DAW) Expert Group Meeting on “Information and Communication Technologies and their impact on and use as an instrument for the advancement and empowerment of women”, Seoul, Republic of Korea, November 11–14. Accessed September 23. <https://www.un.org/womenwatch/daw/egm/ict2002/reports/Paper%20by%20FAO.PDF>.

3. Hafkin, N. 2002. Gender issues in ICT policy in developing countries: an overview, United Nations Division for the Advancement of Women (DAW) Expert Group Meeting on “Information and Communication Technologies and their impact on and use as an instrument for the advancement and empowerment of women”, Seoul, Republic of Korea, September 11–14. 15. <https://www.un.org/womenwatch/daw/egm/ict2002/reports/Paper-NHafkin.PDF>.

4. Clark, H. 2013. Doubling Digital Opportunities. Enhancing the Inclusion of Women & Girls In the Information Society. A Report By The Broadband Commission Working Group On Broadband And Gender (UNESCO). Accessed September 26. <http://www.broadbandcommission.org/Documents/working-groups/bb-doubling-digital-2013.pdf>.

5. Tarchevska, N. 2020. Raznytsa 22%: Ukrayna prysoedynyt'sia k koalitsiyi OON po ravnoi oplati truda [22% difference: Ukraine will join the UN coalition on equal pay]. *Fakty*, September 18. Accessed September 16. <https://fakty.com.ua/ru/ukraine/20200918-riznytsya-22-ukrayina-pryvednayetsya-do-koalitsiyi-oon-za-rivnu-oplatu-pratsi/>.

6. Volk, Y. Zhenshchiny v IT yly O preymushchestvakh hendernoi sbalansirovannosti dlia byznesa [Women in IT or On the Benefits of Gender Balance for Business]. Accessed September 27. https://lb.ua/blog/iryna_volk/439173_zhenshchiny_it_preimushchestvah.html.

7. Shcherbyna, A. 2022. Yak zbilshennia chastky zhinok v IT vplyvaie na uspikh biznesu [How the increase in the number of women in IT contributes to the success of the business]. Speka, August 01 Accessed October 09. <https://speka.media/yak-zbilshennya-castki-zinok-v-it-vplyvaje-na-uspix-biznesu-v7mm6v>.

8. Karpenko, O. Chastka zhinok v ukrainskomu IT dorosla do 24% [The share of women in Ukrainian IT has grown to 24%]. Accessed September 27. <https://ain.ua/2022/08/26/chastka-zhinok-v-ukrayinskomu-it-dorosla-do-24/>

УДК 539.43:620.17(045)

**РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИ РОЗРАХУНКУ КІНЕТИЧНИХ
АКУМУЛЯТОРІВ ЕНЕРГІЇ**

Ігнатишин М.І., Михайлишин М.С., Туряниця І. І.

**RESOURCE SAVING WHEN CALCULATING KINETIC ENERGY
ACCUMULATORS**

Ihnatyshyn Mykola, Mykhailyshyn Mykhailo, Turianytsia Ivan

Розглянуто розрахунок оптимальної форми перерізу кінетичного акумулятора енергії, що дозволяють охопити найбільш широке коло споживачів автономних електростанцій. Вказується на актуальність питань, пов'язаних з акумулюванням та зберіганням енергії в екологічному аспекті. Як один з варіантів, перспективними розглядаються акумулятори кінетичної енергії (маховики).

Ключові слова: акумулятор кінетичної енергії, маховик.

Questions related to the accumulation of energy, storage and increase in its density are quite relevant from the point of view of ecology, since the accumulated energy is necessary in almost any machine and system where energy consumption and transformation takes place. Accumulated energy is much cheaper, and its use is environmentally safe. The calculation of the optimal shape of the cross-section of the kinetic energy accumulator, which allows covering the widest range of consumers of autonomous power plants, is considered. The relevance of issues related to the accumulation and storage of energy in the ecological aspect is indicated. As one of the options, kinetic energy accumulators (flywheels) are considered promising.

Keywords: kinetic energy accumulator, flywheel.

Перспективність використання акумуляторів кінетичної енергії (маховиків) в екологічному аспекті розглядалась в [1-3]. В цих роботах було показано, що використання нових конструкційних матеріалів (волокнистих композитів) в конструкціях роторів маховиків суттєво підвищить їх питомі енергетичні характеристики, а це, в свою чергу, зробить їх використання з метою акумулювання та зберігання енергії перспективним.

Маховичний накопичувач енергії – механічної енергії, в якому енергія накопичується і зберігається у вигляді маховика, що обертається, або його перспективного виконання – супермаховика, а виділяється у вигляді механічної енергії обертання. Таким чином, зберігається вид енергії без її перетворення, що є невід'ємною вимогою до накопичувачів енергії.

Найчастіше маховичний накопичувач енергії поєднується із пристроями перетворення виду енергії – гідравлічними, пневматичними, електричними

машинами, утворюючи систему накопичення енергії. Найбільшого поширення набули системи накопичення енергії з електричними оборотними машинами (двигун – генератор). Для зарядки маховичного накопичувача енергії електрична машина працює в режимі двигуна, споживає електричну енергію від зовнішнього джерела і розганяє маховик (супермаховик), а при розрядці електрична машина працює вже в режимі генератора, виділяючи електричну енергію, при цьому уповільнюючи маховик (супермаховик).

Маховичний накопичувач енергії на основі супермаховика має один з найвищих питомих потужних показників серед існуючих накопичувачів енергії. А при використанні сучасних високоміцних матеріалів, наприклад, графенових стрічок («паперів») найвищим питомих енергетичним показником з усіх накопичувачів.

Питання, пов'язані з накопиченням енергії, зберіганням та збільшенням її щільності, є досить актуальним з точки зору екології, оскільки акумульована енергія необхідна практично в будь-якій машині і системі, де має місце споживання і перетворення енергії. Акумульована енергія значно дешевша, а її використання екологічно безпечно.

Необхідно знайти оптимальну форму перерізу маховика з умови рівнонапруженості в радіальному та коловому напрямках.

Вихідні дані: $R := 1$ - радіус диска, м; $r_0 := 0.1$ - радіус перерізу тора (обода), м; $h_{\min} := 0.1$ - мінімальна товщина диска, м; $\rho := 7800$ - густина матеріалу (сталі), $\frac{\text{кг}}{\text{м}^3}$; $\sigma_{\max} := 140 \cdot 10^6$ - максимально допустиме напруження, Па; $\mu := 0.3$ - коефіцієнт Пуассона.

Результати розрахунків

S_0 - площа перерізу тора, $S_0 := \pi \cdot r_0^2$; $S_0 = 0.031 \text{ м}^2$; V_0 - об'єм тора, $V_0 := 2 \cdot \pi \cdot (R + r_0) \cdot S_0$; $V_0 = 0.217 \text{ м}^3$; m_0 - маса тора, $m_0 := V_0 \cdot \rho$;

$$m_0 = 1.694 \times 10^3 \text{ кг.}$$

Максимальна кутова швидкість маховика [4] з умови міцності (1),

$$\omega_{\max} := \sqrt{\sigma_{\max} \cdot \frac{2 \cdot \pi \cdot h_{\min}}{m_0 \cdot \left(1 + \frac{r_0}{R}\right)}}, \omega_{\max} = 217.295 \text{ с}^{-1} \quad (1)$$

або (2).

$$n_{\max} := \frac{30}{\pi} \cdot \omega_{\max}, n_{\max} = 2.075 \times 10^3 \frac{\text{об}}{\text{хв}} \quad (2)$$

Залежність товщини перерізу маховика від відстані до центру при рівності напружень в радіальному та коловому напрямках (3).

$$h(r) := \begin{cases} h_{\min} \cdot e^{\frac{\rho \cdot \omega_{\max}^2}{2 \cdot \sigma_{\max}} \cdot (R^2 - r^2)} & \text{if } -R < \frac{r}{1.015} < R \\ \text{break} & \end{cases} \quad (3)$$

Маховик складається з диска і обода в виді тора кругового перерізу, рис.1.

Обод маховика має форму тора круглого перерізу.

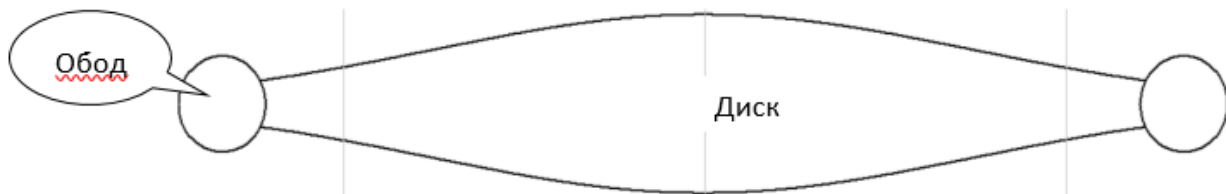

Рис. 1. Ресурсозберігаюча форма перерізу кінетичного акумулятора, маховика.

Переріз тора (4).

$$y_L(r) := \sqrt{r_0^2 - (r - R - r_0)^2}, \quad y_R(r) := \sqrt{r_0^2 - [(r + R) + r_0]^2} \quad (3)$$

$$\text{Об'єм обода } V_{\text{об}} := 2 \cdot \pi \cdot r_0^2 \cdot (R + r_0), \quad V_{\text{об}} = 0.217 \text{ м}^3$$

$$\text{Об'єм маховика } V_{\text{мах}} := 2 \cdot \pi \cdot h_{\min} \cdot \int_0^R e^{\frac{\rho \cdot \omega_{\max}^2}{2 \cdot \sigma_{\max}} \cdot (R^2 - r^2)} \cdot r \, dr, \quad V_{\text{мах}} = 0.651 \text{ м}^3$$

$$\text{Об'єм маховика } V_K := V_{\text{об}} + V_{\text{мах}}, \quad V_K = 0.868 \text{ м}^3$$

$$\text{Момент інерції обода } J_{\text{об}} := \rho \cdot V_{\text{об}} \cdot (R + r_0)^2, \quad J_{\text{об}} = 2.049 \times 10^3 \text{ кг} \cdot \text{м}^2$$

$$\text{Момент інерції диска } J_{\text{мах}} := 2 \cdot \pi \cdot h_{\text{мін}} \cdot \rho \cdot \int_0^R \frac{\rho \cdot \omega_{\text{мах}}^2}{2 \cdot \sigma_{\text{мах}}} \cdot (R^2 - r^2) \cdot r^3 \text{ dr},$$

$$J_{\text{мах}} = 1.998 \times 10^3 \text{ кг} \cdot \text{м}^2$$

$$\text{Кінетична енергія маховика } W_K := (J_{\text{об}} + J_{\text{мах}}) \cdot \frac{\omega_{\text{мах}}^2}{2},$$

$$W_K = 9.555 \times 10^7 \text{ Дж}$$

$$\text{Густина кінетичної енергії маховика } \frac{W_K}{V_K} = 1.101 \times 10^8 \frac{\text{Дж}}{\text{м}^3}$$

Для порівняння. Свинцевий акумулятор розміром 17 см×17 см×21 см, ємністю 50 А×год, напругою 12 В, при розряді до 80 % має густину електричної енергії

$$\frac{0.8 \cdot 12 \cdot 50 \cdot 60 \cdot 60}{0.21 \cdot 0.17 \cdot 0.17} = 2.847 \times 10^8 \frac{\text{Дж}}{\text{м}^3}.$$

Бачимо, що густина електричної енергії свинцевого акумулятора більша за густину механічної енергії кінетичного акумулятора в виді маховика, що обертається. Застосування нових матеріалів, наприклад графена, дасть можливість значно підвищити густину енергії кінетичного акумулятора.

Залежність кінетичної енергії маховика від радіуса R, (4)

$$W_K(R) := \left[\rho \cdot V_{\text{об}} \cdot (R + r_0)^2 + 2 \cdot \pi \cdot h_{\text{мін}} \cdot \rho \cdot \int_0^R \frac{\rho \cdot \left[\frac{2 \cdot \pi \cdot h_{\text{мін}}}{m_0 \cdot \left(1 + \frac{r_0}{R} \right)} \right]}{2 \cdot \sigma_{\text{мах}}} \cdot (R^2 - r^2) \cdot r^3 \text{ dr} \right] \cdot \frac{\sigma_{\text{мах}} \cdot \frac{2 \cdot \pi \cdot h_{\text{мін}}}{m_0 \cdot \left(1 + \frac{r_0}{R} \right)}}{2} \quad (4)$$

Залежність об'єму маховика від радіуса R, (5)

$$V_K(R) := 2 \cdot \pi^2 \cdot r_0^2 \cdot (R + r_0) + 2 \cdot \pi \cdot h_{\min} \cdot \int_0^R \frac{\rho \cdot \left[\frac{\sigma_{\max} \cdot \frac{2 \cdot \pi \cdot h_{\min}}{m_0 \cdot \left(1 + \frac{r_0}{R}\right)}}{2 \cdot \sigma_{\max}} \right] \cdot (R^2 - r^2)}{e} \cdot r \, dr \quad (5)$$

$f(R) := \frac{W_K(R)}{V_K(R)}$ - залежність густини енергії маховика від радіуса, $\frac{\text{Дж}}{\text{м}^3}$, рис.2.

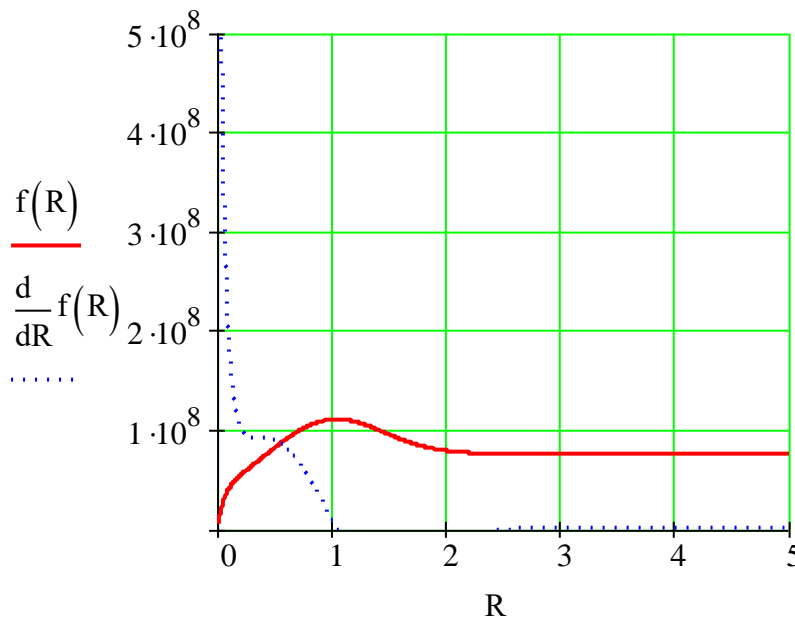

Рис.2. Залежність густини енергії маховика від радіуса.

Максимальна товщина диска $h(0) = 0.373$ м.

Для порівняння кінетичного акумулятора з ресурсозберігаючим профілем розрахуємо параметри кінетичного акумулятора, маховика, в формі циліндра товщина і радіус якого рівні габаритним розмірам профілю, рис. 1. Тобто $h = h(0) = 0.373$ м, $R = R + 2 \cdot r_0 = 1.2$ м.

$$V = \pi \cdot (R + 2 \cdot r_0)^2 \cdot h(0) = 1.686 \text{ м}^3$$

Об'єм маховика з профілем, рис.1 $V_K := V_{\text{об}} + V_{\text{мах}}, \quad V_K = 0.868 \text{ м}^3$.

Економія матеріалу, сталі в даному випадку $\frac{1.686 - 0.868}{1.686} \cdot 100 = 48.517 \%$

Напруження, що виникають в циліндрі товщиною 0,373 м, радіусом 1,2 м при кутовій швидкості $\omega_{\max} = 217.295 \text{ c}^{-1}$ буде

$\sigma_r := \rho \cdot \omega_{\max}^2 \cdot \frac{2 \cdot 3 + \mu}{8} \cdot (R + 2 \cdot r_0)^2$, $\sigma_r = 2.188 \times 10^8$ Па, а максимально допустиме

$\sigma_{\max} = 1.4 \times 10^8$ Па.

Отже, щоб маховик в формі циліндра не розірвало необхідно зменшити його кутову швидкість на 20%.

Запропонована форма перерізу маховика економить 48 % матеріалу, при значному зростанні густини енергії кінетичного акумулятора. Подальше дослідження передбачає збільшення густини енергії кінематичного акумулятора шляхом вибору матеріалу, оптимізації форми, конструкції маховика та окремих деталей.

Список використаних джерел

1. Можаровський М.М. Екологічні перспективи та деякі проблеми використання акумуляторів кінетичної енергії / М.М. Можаровський // Вісник ДААУ. – 1998. – № 2. – С. 55–65.
2. Можаровський М.М. До питання акумуляції та зберігання енергії як одного з варіантів покращання екологічного стану навколишнього середовища / М.М. Можаровський // Вісник ДААУ. – 1999. – № 1–2. – С. 105–117.
3. Sychenko V. Povyshenie energeticheskoy effektivnosti v evolyucioniruyushih sistemah elektrosnabzheniya / V. G. Sychenko [i dr.] // Vestnik Nacionalnogo tehniceskogo universiteta "Harkovskij politehniceskij institut": [sb. nauch. tr.]. – Harkov, 2017. – Vyp. 27 (1249): Problemy avtomatizirovannogo elektroprivoda. Teoriya i praktika. Silovaya elektronika i energoeffektivnost: temat. vyp. – S. 177-181.
4. Бабко Є.М. Основи розрахунків конструктивних елементів обладнання: курс лекцій / Є.М. Бабко, М.М. Даценко, І.В. Житнецький. – К.: НУХТ, 2007. – 56 с.

References

1. Mozharovskyi, M.M. 1998. "Ekolohichni perspektyvy ta deiaki problemy vykorystannia akumuliatoriv kinetychnoi enerhii [Environmental perspectives and some problems of using kinetic energy batteries]". *Herald of DAAU* 2: 55–65.
2. Mozharovskyi, M.M. 1999. "Do pytannia akumulivuvannia ta zberihannia enerhii yak odnogo z variantiv pokrashchannia ekolohichnogo stanu navkolyshnogo seredovishcha [On the issue of energy accumulation and storage as one of the options for improving the ecological state of the environment]". *Herald of DAAU* 1–2: 105–117.
3. Sychenko, V. and others. 2017. "Povyshenie energeticheskoy effektivnosti v evolyucioniruyushih sistemah elektrosnabzheniya [Increasing Energy Efficiency in Evolving Power Systems]". *Vestnik Nacionalnogo tehniceskogo universiteta "Harkovskij politehniceskij institut". Problemy avtomatizirovannogo elektroprivoda. Teoriya i praktika. Silovaya elektronika i energoeffektivnost* 27(1249): 177-181.

4. Babko, Ye.M., Datsenko, M.M., and Zhytnetskyi I.V. 2007. *Osnovy rozrakhunkiv konstruktyvnykh elementiv obladnannia [Fundamentals of calculations of structural elements of equipment]*. Kyiv: NUKHT.

УДК 685.34.02:62-522.7(045)

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПНЕВМОПРИВОДУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ, РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЯКОСТІ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ДІЙ ПРИ ВИКОНАННІ ФОРМОТВОРЕННЯ

Росул Р.В., Росул О.Р.

AUTOMATION OF PNEUMATIC ACTUATOR TO INCREASE ENERGY EFFICIENCY, RESOURCE SAVING AND QUALITY TECHNOLOGICAL ACTIONS WHEN PERFORMING SHAPING

Rosul Ruslan, Rosul Oleksandr

В роботі розглянуто які властивості взуття є визначальними для якісного формування деталей верху засобами шнурової затяжки, серед яких найбільш вагомими є: технологічне навантаження на гнучкий силовий елемент, відносне подовження матеріалу верху, коефіцієнти тертя в системі „діафрагма-матеріал-колодка”, геометричні параметри поверхні колодки, ступінь розподілу нормальних тисків з боку пружних діафрагм, швидкість зміщення затяжної кромки та інші. Особливо великий вплив має величина і напрям прикладення технологічного навантаження на шнур, оскільки саме воно визначає величини та розподіл подовжених і поперечних деформацій заготовки. Обладнання для виконання технологічних операцій шнурової затяжки з фрикційною обтяжкою, створене шляхом удосконалення дослідної установки та застосування пневмоприводу. Тому цей важливий фактор необхідно враховувати ще на етапі проектування обладнання для здійснення затяжки даного типу. Актуалізовано питання оптимальних режимів виконання процесу фрикційної шнурової затяжки і дослідно-конструкторських розробок по обладнанню можна удосконалити діючи технологічні процеси по виготовленню повсякденного взуття масового виробництва. Наявність названих конструктивно-технологічних елементів, а також результатів теоретичних та експериментальних досліджень підтверджують доцільність застосування їх у промисловому виробництві взуття. Виявлено, що експериментальна установка, яка була використана, показала високу точність результатів, мобільність і надійність, тому виникла обґрунтована підстава для використання її конструктивних елементів як прототипів дієдатних механізмів промислового обладнання. Зроблена спроба удосконалення обладнання з метою запобігання перевантаження обладнання для шнурової затяжки, а також для збільшення терміну його експлуатації при технологічному зусиллі на шнур, яке не повинно перевищувати 250Н. Встановлено, що при виконанні технологічної операції фрикційної шнурової затяжки заготовок верху взуття доцільно подавати тиск у пневмосистему в інтервалі 1,5÷2,0МПа з одночасним використанням гуми для діафрагм з невисоким модулем пружності. Розроблена дослідна установка для шнурової затяжки з фрикційною обтяжкою дає змогу досліджувати операції затування та формування деталей верху взуття з достатньою точністю. При цьому здійснюється і сам процес переміщення елементарних ділянок матеріалу відповідно до отриманих зовнішніх навантажень і внутрішніх напруг, тобто відбувається формоутворення верху взуття. Для підвищення точності прилягання і забезпечення рівномірного тиску діафрагм, збільшення швидкості процесу затяжки необхідно застосувати надійний і точний механізм переміщення фрикційних рамок. Запропонована нами інноваційна схема пневмоприводу, призначеного для управління роботою фрикційними рамками та здійснення ними фрикційної обтяжки заготовки. Таким чином, проаналізувавши технологічні і технічні параметри, можна стверджувати, що основними перевагами пневмопривідної системи є простота, надійність, довговічність і економічність, які обумовлені одноканальним живленням (відпрацьоване повітря випускається безпосередньо в атмосферу без відвідних трубопроводів) і дешевизною самого робочого середовища (повітря). Внаслідок малої чутливості повітря до зміни температури характеристики пневмоприводу є стабільними. Необхідно

визначити, що пріоритетним напрямком вдосконалення конструкції механізмів машин легкої промисловості являється поєднання точності гнучкості, енергоекономічності, мобільності, здатності до автоматизації з швидкістю виконання рухових дій. Таким дієвим рушієм може бути пневматичний привід на основі малогабаритного пневмонасоса

Ключові слова: установка, верх взуття, діафрагма, привід, ергономічні властивості, зусилля, деформація, фрикційна шнурова затяжка, технологічні властивості, пристрій, фрикційні рамки, стиснене повітря, обладнання.

What properties of shoe are in-process considered there is qualificatory for the quality forming of details of top facilities of the cord wearing out, among that most ponderable is : the technological loading on a flexible power element, relative lengthening of material of top, coefficients of friction in the system shoe "diaphragm-material-tree", geometrical parameters of surface of shoe tree, degree of distribution of normal pressures from the side of resilient diaphragms, speed of displacement of the protracted edge and проч. a size and direction of appendix technological loading have Especially large influence on cord, as exactly it determine size and distribution longitudinal and transversal deformation purveyance. Equipment for implementation of technological operations of the cord tightening with the friction covering, created by the improvement of pilot plant and application. Therefore this important factor must be taken into account yet on the stage of planning of equipment for realization of tightening of this type. The question of the optimal execution of process states actual friction cord dragging and development developments on an equipment it is possible to perfect operating technological processes on making of everyday shoe of mass production. Presence of the adopted structurally-technological elements, and also results of theoretical and experimental researches confirm expediency of application of them in an industrial bootmaking. It is educed, that the experimental setting that was used showed high exactness of results, mobility and reliability, that is why there was the reasonable founding for the use of her structural elements as prototypes of capable mechanisms of industrial equipment. The attempt of improvement of equipment is conducted with the purpose of prevention of overload of equipment for the cord tightening, and also for the increase of term of his exploitation at technological effort on a cord, that must not exceed 250H. It is set that at implementation of technological operation of the friction cord tightening of purveyances of top of shoe it is expedient to give pressure in pneumatic system in the interval of 1,5÷2,0МПа with the simultaneous use of rubber for diaphragms with the not high module of resiliency. The worked out pilot plant for the cord tightening with the friction covering gives an opportunity to prospect the operations of tightening and forming of details of top of shoe with sufficient exactness. Thus the process of moving of elementary areas of material in accordance with the got external loading and internal tensions comes true, id est there is shaping of top of shoe. For the increase of exactness of fitting closely and providing of even pressure of diaphragms, the increases of speed of tightening process must be applied reliable and exact mechanism of moving of friction scopes. Offer by us the newest chart of airisanoccasion intended for a management by work by friction scopes and realizations by them friction covering of purveyance. Thus, analysing technological and technical parameters, it is possible to assert that basic advantages of the airisanoccasion system is simplicity, reliability, longevity and economy, that is conditioned by a single channel feed (exhaust air is produced directly in an atmosphere without offtake pipelines) and cheapness of working environment (air). As a result of small sensitiveness of air to the change of temperature of description of airisanoccasion. I am stable it is necessary to define that repressing direction of perfection of construction of mechanisms of machines of light industry is combination of exactness of flexibility, energyeconomy, mobility, capacities for automation at a speed of implementation of motive actions. Such effective rendering-engine can be a pneumatic drive on the basis of small airisapump.

Key words: setting, top of shoe, diaphragm, drive, ergonomic properties, effort, deformation, friction cord tightening, technological properties, device, friction scopes, compressed air, equipment.

Проведені попередні теоретичні та експериментальні дослідження й отримані при цьому результати створили передумови для розробки принципів і конструктивно-технологічних схем високоточного обладнання для якісного

автоматизованого формування верху взуття на основі методу фрикційної шнурової затяжки[1].

Сучасному взуттєвому виробництву притаманні складні технологічні процеси, які визначають як рівень якості готових виробів, так і їх собівартість. Відомо, що формування верху, здійснене на обтяжно-затяжних машинах, не забезпечує при масовому виробництві взуття необхідної якості та автоматизації операцій: не використовується повністю резерв деформаційних властивостей матеріалів, залишається незадовільним розподіл деформацій по площі заготовки, спостерігається розтріскування матеріалу заготовки в носковій частині і складкоутворення в міжкліщових зонах.

При виконанні таких технологічних операцій, як затягування та формування деталей верху взуття, невдалий вибір геометричних параметрів колодки та відсутність фрикційної обтяжки призводить до перенапруження одних ділянок і нерівномірності напружень у матеріалі верху. Така невідповідність призводить до неякісного виконання даних технологічних операцій та до нерівномірного зміщення затяжної кромки, що відповідно призводить до додаткових витрат матеріалів та енергії, пов'язаних з доводочними операціями, а також до зниження продуктивності праці. Крім того, неякісна затяжка верху взуття після формування спричинює погіршення товарного виду взуття, недостатньої формостійкості деталей верху.

Покращення якості та автоматизація виконання технологічних операцій затягування та формування деталей верху взуття з одночасним зменшенням енергетичних витрат за рахунок використання нових типів універсального обладнання для фрикційної шнурової затяжки, а також встановлення оптимальних технологічних режимів є актуальною задачею і являє значний інтерес для взуттєвої галузі легкої промисловості.

В промисловому виробництві до теперішнього часу отримати рівномірний розподіл деформацій в заготовці не вдається через значний вплив нерівномірності деформаційних властивостей матеріалів для верху взуття, особливості форми

взуттєвої колодки, сил тертя на границі контакту верху з колодкою. Отже пошуки науково обґрунтованої зовнішньо керованої силової дії на матеріал заготовки з урахуванням вимог технології, довговічності і надійності взуття в експлуатації слід вважати перспективними і важливими для взуттєвої галузі. У цьому відношенні одним з найбільш гнучких способів формування заготовки верху є фрикційна шнурова затяжка.

Основні технологічні характеристики шнурової затяжки – максимальне навантаження на гнучкий силовий елемент, режими кріплення його до затяжної кромки, умови отримання нормованої ширини затяжної кромки, розподіл відносних видовжень по ділянках заготовки – до цих пір носять невизначений характер і потребують детального вивчення. Подальше удосконалення шнурової затяжки пов'язане з розробкою елементів технологічного обладнання.

Досягнення високої точності виконання операцій формування потребує відомостей про основні характеристики технологічного процесу формування, які забезпечуються обладнанням, – зусилля витягування шнура, тиск на фрикційну діафрагму тощо. У теоретичній частині дисертації закладені основи для розробки інженерного методу визначення технологічного навантаження на шнур за геометричними параметрами заготовки, показниками властивостей матеріалів верху та діафрагми.

Оскільки експериментальна установка [2], яка була використана, показала високу точність результатів, мобільність і надійність, виникає обґрунтована підстава для використання її конструктивних елементів як прототипів дієздатних механізмів промислового обладнання.

Переміщення динамометрів, рамок з діафрагмою за допомогою гвинтових пар при дослідженні 10-12 зразків на день для експериментальних досліджень можна вважати оправданим. Але в обладнанні серійного виробництва необхідно застосовувати більш швидкісні і точні рушії виконавчих органів. Тому вважаємо доцільною розробку механізму приводу для переміщення вказаних блоків, який забезпечував би поєднання точності гнучкості, енергоекономічності, мобільності,

здатності до автоматизації з швидкістю виконання рухових дій. Таким дієвим рушієм може бути пневматичний привід на основі малогабаритного пневмонасоса.

Дослідження умов досягнення необхідних деформацій у матеріалі верху [1], відкривають широкі можливості щодо створення принципової схеми машини для ефективного здійснення фрикційної шнурової зтяжки заготовок із матеріалів з широким діапазоном деформаційних властивостей. А на основі запропонованих оптимальних режимів виконання процесу фрикційної шнурової зтяжки і дослідно-конструкторських розробок по обладнанню можна удосконалити діючі технологічні процеси по виготовленню повсякденного взуття масового виробництва.

Удосконалено технологічний процес виготовлення взуття з використанням фрикційної шнурової зтяжки та зтяжне обладнання, яке забезпечує теоретично і експериментально обґрунтовані технологічні режими.

Визначення факторів, які забезпечують підвищення якості взуття шляхом удосконалення технології формування заготовки верху.

Задачі вирішувалися на основі класичних положень теорій механіки та опору матеріалів, комп'ютерного моделювання, регресійного і кореляційного аналізу.

Об'єктом дослідження є процес є процес удосконалення технології шнурової зтяжки деталей верху взуття із різних матеріалів.

Предмет дослідження – експериментальна установка на виконання технологічних операцій формування заготовки верху взуття.

Технологічні передумови створення ефективного обладнання для фрикційної шнурової зтяжки заготовок верху взуття.

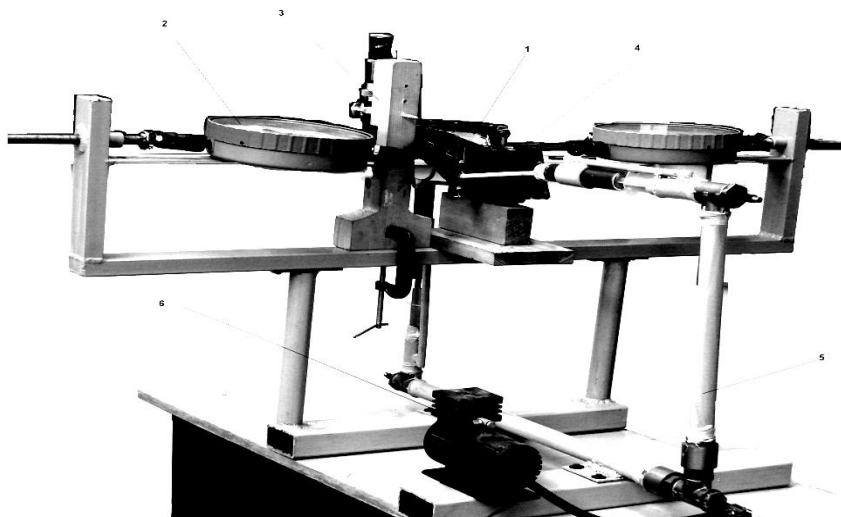
Розроблена для експериментальних досліджень видовжень ділянок заготовки верху взуття дослідна установка показала достатньо високу точність при визначенні переміщень окремих вузлових точок поверхні заготовки, зміщення вільного краю зтяжної кромки при шнуровій зтяжці і т.п. Звичайно, при розробці установки в першу чергу приділяли увагу точності вимірів та

максимальному наближенню до виробничих умов. Однак виявилось, що вона володіє конструктивно-технологічними елементами, які можна використати у малогабаритному, точному і енергозберігаючому обладнанні для шнурової зтяжки заготовки. До таких елементів у першу чергу відносяться: силовий привід з пристроями контролю зусилля зтягування; фрикційні діафрагми, які мають можливість змінювати кут і силу прилягання до поверхні колодки; блок вимірювання з можливістю обробки даних за допомогою ПК. Наявність названих конструктивно-технологічних елементів, а також результатів теоретичних та експериментальних досліджень [3] підтверджують доцільність застосування їх у промисловому виробництві взуття.

Розглянемо поступову спадковість у перетворенні дослідної установки у принципову схему ефективного устаткування для фрикційної шнурової зтяжки заготовки.

Переоснащення експериментальної установки на автоматизоване виконання технологічних операцій формування заготовок верху взуття.

Розроблена дослідна установка для шнурової зтяжки з фрикційною обтяжкою дає змогу досліджувати операції зтягування та формування деталей верху взуття з достатньою точністю. При цьому здійснюється і сам процес переміщення елементарних ділянок матеріалу відповідно до отриманих зовнішніх навантажень і внутрішніх напруг, тобто відбувається формоутворення верху взуття. Загальний вигляд установки приведений на рис. 1.

Рис. 1. Установка для дослідження шнурової зтяжки з фрикційною обтяжкою.

Вона включає в себе колодку 1, засоби вимірювання зусилля, динамометри 2, пристрої фіксації деформування і зміщення матеріалу, що кріпляться на стійку 3 і верх взуття, що натягується на колодку і підлягає формуванню. Блок приводу, представляє собою пневмопривід 5 і повітряний компресор. Одним із недоліків дослідної установки є відсутність можливості змінювати кут повороту колодки відносно силового блоку, тобто напряму дії зусилля. Експериментальними дослідженнями виявлено, що на якість формування значно впливають розміри зтяжної кромки, ширина і відповідність нормативам якої залежать від кута виходу шнура із зигзагоподібного шва.

Розробка конструкції пневмоприводу для підвищення якості автоматизації технологічних дій при виконанні фрикційної шнурової зтяжки.

За результатами експериментальних досліджень та з практики роботи взуттєвих підприємств відомо, що при виконанні технологічних операцій формування деталей верху взуття іноді виникають перекоси і складки матеріалу. Рівномірне обтікання колодки матеріалом та, відповідно якість формування залежать від таких головних факторів: розподілу нормальних тисків, деформаційних властивостей матеріалів заготовки, коефіцієнтів тертя в системі „діафрагма-матеріал-колодка”, геометричних параметрів колодки.

При виконанні технологічної операції зтягування деталей верху взуття для забезпечення якості готового виробу необхідно досягнути якомога більш рівномірного деформування матеріалу. За результатами експериментальних досліджень встановлено, що при зусиллях, близьких до значення 150Н, можна досягти видовження матеріалу на величину 7–10% у носковій, 2–5% у геленковій та 1,5–6% у п'ятковій частинах, що забезпечує необхідні параметри формостійкості і здатності до приформовування верху взуття. Такі деформації можна досягти, використовуючи описане вище обладнання для шнурової зтяжки

з фрикційною обтяжкою.

Для підвищення точності прилягання і забезпечення рівномірного тиску діафрагм, збільшення швидкості процесу затяжки необхідно застосувати надійний і точний механізм переміщення фрикційних рамок. В останні роки в машинобудуванні і приладобудуванні широке розповсюдження отримали гідро і пневмопривідні системи (ГПС).

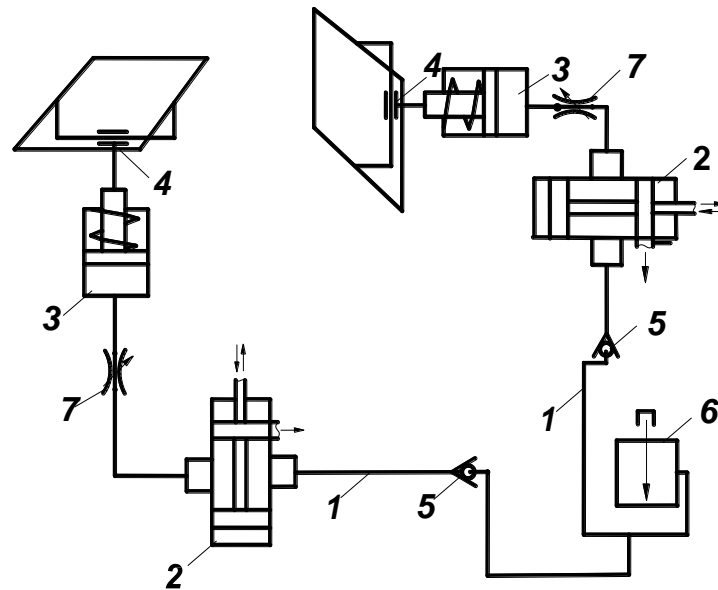
Переваги застосування цих систем полягають в тому, що досягається можливість створення значних зусиль порівняно невеликими за габаритами силовими пристроями; забезпечується безступінчатє регулювання швидкості в широкому діапазоні. Крім того, під час роботи виконавчих механізмів обладнання пневмоприводи забезпечують простоту управління режимами виконання операцій, безшумність їх у роботі, плавність руху робочих органів, стандартизацію і типізацію пристроїв [4].

Пневматичний привод по принципу дії нічим не відрізняється від гідравлічного і володіє тими ж перевагами, за виключенням обмеженості силових можливостей, в зв'язку з чим його застосовують в машинах з малими технологічними зусиллями на робочих органах – до 30 000Н [5].

Основними перевагами пневмопривідної системи є простота, надійність, довговічність і економічність, які обумовлені одноканальним живленням (відпрацьоване повітря випускається безпосередньо в атмосферу без відвідних трубопроводів) і дешевизною самого робочого середовища (повітря). Внаслідок малої чутливості повітря до зміни температури характеристики пневмоприводу є стабільними [6].

Запропонована нами принципова схема пневмоприводу, призначеного для автоматизованого управління роботою фрикційними рамками та здійснення ними фрикційної обтяжки заготовки (рис. 4.2) працює таким чином.

Рис. 2. Принципова схема пневмоприводу для здійснення автоматизованої фрикційної обтяжки заготовки верху.

Компресор нагнітає до напірного золотника 6 повітря, яке по системі трубопроводів 1 потрапляє на вертикальне і горизонтальне розгалуження. Для забезпечення можливості пропускання повітря в одному напрямку, зберігаючи повну герметичність у зворотному, та збереження сталого тиску у системі, в кожне із розгалужень включені зворотні клапани 5. Потік стисненого повітря від компресора до робочих порожнин силових пристроїв 3 а також для відводу його в атмосферу здійснюється золотниковими розподільвачами 2. Заодно штуцер для відводу повітря в атмосферу шляхом підключення до нього манометра можна використати для вимірювання тиску в системі. Регулювання швидкості руху штоку робочого циліндра разом з фрикційними рамками здійснюється дросельними пристроями 7. Потенціальна енергія стисненого повітря у системі перетворюється в механічну роботу переміщення фрикційних рамок безпосередньо силовими циліндрами 3 односторонньої дії. Завдяки зворотно-поступальному руху і невеликому шляху переміщення веденої ланки 4 силові циліндри створюють значні зусилля на фрикційні рамки.

В обладнанні на основі дослідної установки застосували подвійне переміщення веденої ланки в залежності від характеру виконуваної дії. На початку для приведення фрикційних рамок до заготовки виконується швидкий

(допоміжний) рух при порівняно невеликому опорі, а в момент дотикання діафрагми до заготовки починається повільне переміщення веденої ланки на невеликий шлях, але з великим опором (технологічний рух). Розрахунок значення зусилля на штоці, до якого кріпиться ведена ланка, тобто технологічного зусилля фрикційної обтяжки, наведено у додатку В.

Тривалість дії силового поля, спричиненого дією стиснутого повітря, у часі не обмежена. При цьому енергія, що виділяється, витрачається на роботу по деформуванню заготовки, на створення фрикційного зусилля і на нагрівання в процесі роботи елементів пневмоприводу. Короткочасність технологічного руху ведених ланок з фрикційними рамками сприяє тому, що на нагрівання елементів пневмоприводу витрачається лише невелика частина всієї енергії. Однак при цьому короткочасність ходу робочих органів повинна компенсуватися створенням високого тиску, необхідного для надання заготовці кінетичної енергії, достатньої для здійснення її формоутворення. Іншими словами, для створення таких силових полів необхідна порівняно невелика кількість енергії, що споживається за дуже малий проміжок часу [7].

Обладнання для виконання технологічних операцій шнурової затяжки з фрикційною обтяжкою, створене шляхом удосконалення дослідної установки та застосування пневмоприводу, в умовах взуттєвого виробництва працює наступним чином. Фрикційні рамки (рис. 4.2) знаходяться в початковому положенні, котре, як по відношенню до силового блоку, так і до взуттєвої колодки визначається в залежності від умов виконання та режимів технологічної операції затягування і формування.

При подачі тиску повітря у систему трубопроводів пневмоприводу на штоках циліндрів спочатку створюється сила холостого ходу P_{xx} , достатня для швидкого переміщення рамок до колодки. Від контакту діафрагм із заготовкою і колодкою виникає сила корисних опорів $P_{ко}$, котра за величиною рівна технологічному зусиллю на робочому органі. Під дією цієї сили гумові діафрагми розтягуються і завдяки цьому обтискують носково-пучкову і п'яткову частини

заготовки, створюючи необхідні нормальне та зсувне зусилля.

Методика розрахунку силового циліндра пневмоприводу.

Для визначення зусилля на робочому органі, закріпленому на штоку циліндра, та встановлення взаємозв'язку між переданими зусиллями, тиском в системі і площею поршня, розглянемо загальний випадок переміщення поршня в циліндрі з протитиском і робочими органами машини, на яких виникають сили корисного опору обробки виробу, в даному випадку – технологічні зусилля фрикційної діафрагми на заготовку.

Вихідними даними для розрахунку силового циліндру є:

p – тиск в системі, Па;

S_{kp} – корисна площа поршня із сторони тиску, м² ;

P_{ko} – сила корисних опорів, Н;

p_{kt} – протитиск, Па;

S_{kt} – корисна площа поршня з боку протитиску, м² ;

ΣP_{tp} – сума сил тертя в ущільнювачах, Н;

В цьому випадку загальне рівняння рівноваги сил (рис 3.) буде мати вигляд:

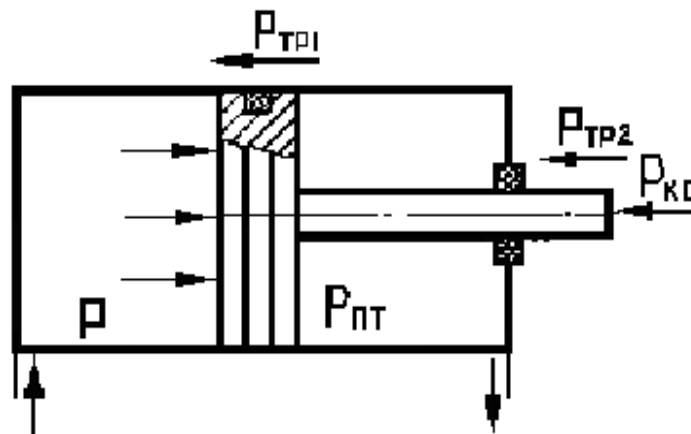
$$pS_{kp} = P_{ko} + p_{kt} S_{kt} + \Sigma P_{tp} . \quad (1)$$

Корисна площа поршня визначається як площа геометричних фігур: кола діаметром, рівним внутрішньому діаметру циліндра для безштокової порожнини, і кільця, що має зовнішній діаметр, рівний діаметру циліндра, та внутрішній діаметр, рівний зовнішньому діаметру поперечного перетину штоку циліндра.

Сили тертя в ущільнювачах, спряжених з деталями, які взаємно переміщуються в процесі роботи пристрою, слід визначати окремо для кожного ущільнювача.

Сила тертя між металевими кільцями і дзеркалом циліндра [4] рівні:

$$P_{mp} = \pi D b p f z , \quad (2)$$

Рис. 3. Розрахункова схема силового циліндра

де D – діаметр поверхні тертя, мм;

b – висота кільця, мм;

p – тиск між поверхнею кільця і дзеркалом циліндра (значення p можна приймати $40 \div 130$ КПа);

f – коефіцієнт тертя між кільцем і циліндром;

z – число кілець, що задіяні в роботі.

Коефіцієнт тертя між чавунним поршневым кільцем і циліндром становить $0,07 \div 0,25$ (більше значення відносять до нових кілець, менше – до прироблених). Якщо кільця працюють при високій температурі, високих тисках і швидкості, коефіцієнт тертя можна приймати $0,15 \div 0,25$.

Сила тертя в ущільнювачах для штоку, виконаних із шкіри (т. зв. шкіряні манжети), визначається за формулою [4]:

$$P_{mp} = \pi D b p f , \quad (3)$$

де D – діаметр спряженої металічної поверхні тертя, мм;

b – ширина спряженої поверхні тертя, мм;

p – тиск повітря у циліндрі, КПа;

f – коефіцієнт тертя шкіряних кілець по металічним спряженим деталям.

Коефіцієнт тертя можна приймати: для кілець із м'якої шкіри $0,03 \dots 0,07$, із твердої шкіри – $0,10 \dots 0,13$, із шкіри, що працює без змащення, – до $0,20$.

Оскільки при проектуванні нової машини діаметри циліндрів і маса рухомих

деталей невідомі і тертя ковзання коливається в широких межах, спочатку необхідно провести попередній розрахунок параметрів системи по зусиллю $P_{розр}$, штучно збільшуючи зусилля опору на деяку величину, враховуючи опір в ущільнювачах:

$$P_{розр} = \kappa_3 P_{к.о.} \quad (4)$$

де κ_3 – коефіцієнт запасу, рівний 1,1...1,5.

Попередньо діаметр циліндра визначається за формулою [49, 53]:

$$D = \sqrt{\frac{4\kappa_3 P_{к.о.}}{\pi p}} \quad (5)$$

Розрахунковий діаметр циліндра округлюють до найближчого більшого стандартного розміру, уточнюють конструктивні параметри ущільнювачів і розміри деталей, що переміщуються. після цього проводять перевірку прийнятих розмірів і параметрів зусиль за формулою (1).

Для наближених інженерних розрахунків при визначенні технологічних зусиль, які можна дістати на робочому органі машини, закріпленому на штоці робочого циліндра, інженерам-технологам взуттєвого виробництва можна користуватися спрощеною формулою, у якій всі втрати враховуються єдиним коефіцієнтом втрат κ_6 , рівним 0,5÷0,9:

$$P_{умт} = \kappa_6 p S_n, \quad (6)$$

де $P_{умт}$ – зусилля на штоці;

p – тиск в циліндрі;

S_n – площа поршня.

Після завершення обтягування діафрагмами частин заготовки відбуваються необхідні переміщення матеріалу заготовки та формоутворення верху взуття. Паралельно з виконанням технологічних операцій шнурової затяжки за допомогою закріпленого на вимірювальній стійці електронно-цифрового обладнання здійснюється контроль правильного виконання основних режимів – факторів, що впливають на якість затягнутого верху. Як тільки закінчується виконання операції, стиснуте повітря через золотники стравлюється із

пневмосистеми, фрикційні рамки під дією пружин повертаються в початкове положення, після чого цикл повторюється.

Порівняно з традиційними методом шнурової затяжки метод фрикційної обтяжки за допомогою описаної пневмосистеми має вагомі переваги, до яких можна віднести:

- технологічну гнучкість та керованість процесу затяжки;
- високу продуктивність технологічного процесу;
- простоту приладів та пристроїв для створення обладнання;
- можливість механізації і автоматизації технологічного процесу;
- високу культуру виробництва і простоту обслуговування обладнання;
- безшумність роботи;
- економічність;
- екологічну чистоту.

Таким чином, проаналізувавши роботу удосконаленого обладнання, можна стверджувати, що з метою запобігання перевантаження обладнання для шнурової затяжки, а також для збільшення терміну його експлуатації технологічне зусилля на шнур не повинно перевищувати 250Н. При виконанні технологічної операції фрикційної шнурової затяжки заготовок верху взуття доцільно подавати тиск у пневмосистему в інтервалі 1,5÷2,0МПа з одночасним використанням гуми для діафрагм з невисоким модулем пружності.

Для підвищення точності прилягання і забезпечення рівномірного тиску діафрагм на матеріал верху та збільшення швидкості процесу затяжки, розроблений технологічно гнучкий механізм автоматизованого переміщення фрикційних рамок на основі новітньої пневмопривідної системи.

Список використаних джерел

1. Росул Р. В. Удосконалення технологічного процесу формоутворення верху взуття: дис. ... кандидата техн. наук: 02.12.09 / Р.В. Росул. – К., 2009. – 142 с.
2. Пристрій для дослідження шнурової затяжки заготовки верху взуття: патент 75817 А, МПК7 А43D 15/00. G01L 1/04 / Росул Р. В., Либа В. П. – № 20041008466; заявл. 18.10.04; опубл. 15.05.06, Бюл. № 5.
3. Спиридонов А. А. Планирование эксперимента при исследовании технологических процессов / А. А. Спиридонов // Машиностроение. – 1981. – 184 с.

4. Башта Т. М. Машиностроительная гидравлика / Т. М. Башта. – М.: Машиностроение, 1971. – 667 с.
5. Пискорский Г. А. Гидравлические и пневматические устройства машин / Г. А. Пискорский, Н. А. Сивченко. – К.: Машгиз, 1962. – 190 с.
6. Залкинд А. И. Новое оборудование обувного производства / А. И. Залкинд. – М.: Легкая и пищевая пром-сть, 1983. – 91 с.
7. Орлов П. И. Основы конструирования: справочно-методическое пособие. В 2-х кн. Кн.2. / П. И. Орлов; под ред. П. Н. Учаева. – 3-е изд., исправл. – М.: Машиностроение, 1988. – 544 с.

References

1. Rosul, R. V. 2009. Udoskonalennia tekhnolohichnoho protsesu formoutvorennia verkhu vzuttia [Improvement of the technological process of shoe upper shaping]. Diss. technical candidate of science. Kyiv.
2. Rosul, R. V., and Lyba, V. P. 2006. Prystrij dlia doslidzhennia shnurovoy zatiashky zahotovky verkhu vzuttia [The device for researching the cord tightening of the shoe upper blank]. Patent of Ukraine 75817 A, МПК7 A43D 15/00. G01L 1/04. No. 20041008466, filed October 18, 2004, and issued May 15, 2006.
3. Spyrydonov, A. A. 1981. Planyrovanye eksperymenta pry yssledovanny tekhnolohycheskykh protsessov [Planning of the experiment in the study of technological processes]. *Mechanical engineering*: 184.
4. Bashta, T. M. 1971. *Mashynostroytelnaia hydryavlyka [Machine-building hydraulics]*. Moscow: Mashinostroenie.
5. Pyskorskyi, H. A., and Syvchenko N. A. 1962. *Hydryavlycheskye y pnevmatycheskye ustroistva mashyn [Hydraulic and pneumatic devices of machines]*. Kyiv: Mashgiz.
6. Zalkynd, A. Y. 1983. *Novoe oborudovanye obuvnoho proyzvodstva [New footwear production equipment]*. Moscow: Light and food industry.
7. Orlov, P. Y.; Uchaev, P. N. Ed. 1988. *Osnovy konstruyrovanyia: spravochno-metodycheskoe posobyе. V 2-kh kn. Kn. 2. [Basics of construction: reference and methodical manual. In 2 books Book 2]*. 3rd ed., corrected. Moscow: Mashinostroenie.

УДК 511.111(045)

ФАКТОРІАЛ ПОКРОКОВОЇ ЗМІНИ У МНОЖИНІ ДІЙСНИХ ЧИСЕЛ

Стащук М. Г., Олійник І. П., Лазар В. Ф.

FACTORIAL OF A STEP-BY-STEP CHANGE IN THE SET OF REAL NUMBERS

Stashchuk Mykola, Oliynyk Ivan, Lazar Vasyly

У роботі запропоновано результати спостережень за еволюційною зміною у множині дійсних чисел. Шляхом операції піднесення до степеня та послідовного віднімання сусідніх чисел при завершенні таких дій приходимо до результату, що дорівнює добутку степеня кроку між сусідніми числами та відповідного факторіалу цього ж степеня. Для кроку, рівного одиниці, остаточною результатом є лише факторіал початкового показника степеня. Для кроку, відмінного від одиниці, факторіал домножується на степінь величини кроку. Результати статті оформлені у вигляді наглядних таблиць та відповідних тверджень й додаткового продовження на достатньо великі степені.

Ключові слова: множина дійсних чисел, алгоритм спостереження, факторіал, прирости, формула Стірлінга.

The paper presents the results of observations of evolutionary change in the set of real numbers. Through the operation of exponentiation and successive subtraction of adjacent numbers at the end of such operations, we arrive at a result equal to the product of the power of the step between adjacent numbers and the corresponding factorial of the same power. For a step equal to one, the final result is simply the factorial of the initial exponent. For a step other than unity, the factorial is multiplied by the power of the step size. The results of the article are presented in the form of visual tables and corresponding statements and additional extensions to large powers.

Key words: Set of real numbers, observation algorithm, factorial, increments, Stirling's formula.

Від множини дійсних чисел [1] можна очікувати низку цікавих несподіванок та одержувати ряд закономірностей. В історії математики відомими уже давно стали біном Ньютона, знамениті формули скороченого множення, трикутник Паскаля, числа Фібоначчі і т.п. А от, що може бути аналогом цього? Цікавим стає факторіал. Виявляється, що до факторіалу зводяться підрахунки на приростах у множині дійсних чисел. Такий факт впливає із спостережень зміни множини дійсних чисел. Використання одержаних тут результатів може бути корисним в математичному моделюванні низки процесів природнього та технічного характеру. Важливими вони стають при стисненні інформації, при логарифмічній обробці зображень [2], у методах математичного моделювання екологічних [3], економічних, соціальних, а також в моделях реологічного плану [4]. Тому ставилась задача спостереження за покроковою зміною дійсних чисел та

встановлення відповідної аналітичної формули.

Алгоритм спостереження за зміною множини дійсних чисел.

Виберемо деяку сукупність цілих чисел (наприклад: -5,-4,-3,-2,-1,0,1,2,3,5,6,7,8,9,10) і піднесемо їх спочатку до першого степеня, до квадрату, до кубу, а потім будемо віднімати послідовно від наступного результату попередній. Тоді одержимо результати, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Спостереження зміни цілих чисел з кроком 1 для 1,2,3 – го степенів.

a_1^1 ($1^1 \cdot 1 = 1!$)		a_1^2 ($1^2 \cdot 1 \cdot 2 = 2! = 2$)				a_1^3 ($1^3 \cdot 1 \cdot 2 \cdot 3 = 3! = 6$)				
-5		-5	25			-5	-125			
	1			-9				61		
-4		-4	16		2	-4	-64		-24	
	1			-7				37		6
-3		-3	9		2	-3	-27		-18	
	1			-5				19		6
-2		-2	4		2	-2	-8		-12	
	1			-3				7		6
-1		-1	1		2	-1	-1		-6	
	1			-1				1		6
0		0	0		2	0	0		0	
	1			1				1		6
1		1	1		2	1	1		6	
	1			3				7		6
2		2	4		2	2	8		12	
	1			5				19		6
3		3	9		2	3	27		18	
	1			7				37		6
4		4	16		2	4	64		24	
	1			9				61		6
5		5	25		2	5	125		30	
	1			11				91		6
6		6	36		2	6	216		36	
	1			13				127		6
7		7	49		2	7	343		42	
	1			15				169		6
8		8	64		2	8	512		48	
	1			17				217		6
9		9	81		2	9	729		54	
	1			19				271		6
10		10	100			10	1000			

Як бачимо, результатами таких підрахунків в останньому стають числа $(1^1 \cdot 1 = 1!), (1^2 \cdot 1 \cdot 2 = 2! = 2), (1^3 \cdot 1 \cdot 2 \cdot 3 = 3! = 6)$.

Аналогічна побудова відповідних таблиць для четвертого та п'ятого степенів приводить до таких же результатів.

Таблиця 2. Спостереження зміни цілих чисел з кроком 1 для 4,5 – го степенів.

a_1^4 ($1^4 \cdot 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 = 4! = 24$)		a_1^5 ($1^5 \cdot 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5 = 5! = 120$)				
---	--	--	--	--	--	--

-5	625					-5	-3125						
		-369						2101					
-4	256		194			-4	-1024		-1320				
		-175		-84				781		750			
-3	81		110		24	-3	-243		-570		-360		
		-65		-69				211		390		120	
-2	6		50		24	-2	-32		-180		-240		
		-15		-36				31		150		120	
-1	1		14		24	-1	-1		-30		-120		
		-1		-12				1		30		120	
0	0		2		24	0	0		0		0		
		1		12				1		30		120	
1	1		14		24	1	1		30		120		
		15		36				31		150		120	
2	16		50		24	2	32		180		240		
		65		60				211		390		120	
3	81		110		24	3	243		570		360		
		175		84				781		750		120	
4	256		194		24	4	1024		1320		480		
		369		108				2101		1230		120	
5	625		302		24	5	3125		2550		600		
		671		132				4651		1830		120	
6	1296		434		24	6	7776		4380		720		
		1105		156				9031		2550		120	
7	2401		590		24	7	16807		6930		840		
		1695		180				1561		3390		120	
8	4096		770		24	8	32768		10320		960		
		2465		204				26281		4350			
9	6561		974			9	59049		14670				
		3465						40951					
10	10000					10	100000						

Знову ж, результатами підрахунків в останньому стовпці таблиць стають числа $(1^4 \cdot 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 = 4! = 24)$, $(1^5 \cdot 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5 = 5! = 120)$, тобто одержуємо відповідні факторіали. Зауважимо, що в таблицях 1,2 позначення a_1^n вказують на степінь та крок зміни дійсних чисел для $n = 1, 2, 3, 4, 5$.

На основі такого спостереження можемо сформулювати твердження.

Твердження 1. Якщо певну послідовність цілих чисел z , які відрізняються на одиницю, підносити до 1-го, 2-го, 3-го і так далі до n -го степенів з послідовним відніманням сусідніх чисел (від наступного відняти попереднє) і дальнішого віднімання сусідніх результатів (від наступного відняти попереднє), то за n етапів віднімання одержуємо число, рівне $n!$.

Обґрунтування твердження. Розглянемо функцію $f(z) = z^n$. При $n = 1, 2, 3$ це є

функції $f(z) = z$, $f(z) = z^2$, $f(z) = z^3$. Швидкості зміни цих функцій $f'(z) = 1 = 1!$, $f'(z) = 2z$, $f'(z) = 3z^2$ відповідно. Швидкості зміни швидкостей (прискорень) цих функцій $f''(z) = 0$, $f''(z) = 2 = 1 \cdot 2 = 2!$, $f''(z) = 1 \cdot 2 \cdot 3 = 3!z$. Зміна прискорень функцій $f'''(z) = 0$, $f'''(z) = 0$, $f'''(z) = 1 \cdot 2 \cdot 3 = 3!$. Аналогічно є ситуація, як бачимо з таблиць, і для $n = 5, 6$. Неважко переконатися в цьому й для наступних чисел $6, 7, 8 \dots n$ з натурального ряду. Кінцевий підрахунок становить $n!$.

Розглянемо тепер зміни дійсних чисел з приростами, відмінними від 1. Наведемо наступні таблиці

Таблиця 3. Спостереження зміни цілих чисел з кроками, відмінними від 1.

$a_{0,5}^2 \quad (0,5^2 \cdot 2! = 0,5)$					$a_{0,3}^3 \quad (0,3^3 \cdot 3! = 0,162)$				
-1,5	2,25				-0,9	-0,729			
		-1,25					0,513		
-1	1		0,5		-0,6	-0,216		-0,324	
		-0,75					0,189		0,162
-0,5	0,25		0,5		-0,3	-0,027		-0,162	
		-0,25					0,027		0,162
0	0		0,5		0	0		0	
		0,25					0,027		0,162
0,5	0,25		0,5		0,3	0,027		0,162	
		0,75					0,189		0,162
1	1		0,5		0,6	0,216		0,324	
		1,25					0,513		
1,5	2,25				0,9	0,729			
$a_{0,2}^4 \quad (0,2^4 \cdot 4! = 0,0384)$					$a_2^3 \quad (2^3 \cdot 3! = 48)$				
-	0,1296				-6	-216			
0,6		-0,104					152		
-	0,0256		0,08		-4	-64		-96	
		-0,024		-0,0576			56		48
-	0,0016		0,0224	0,0384	-2	-8		-48	
		-0,0016		-0,0192			8		48
0	0		0,0032	0,0384	0	0		0	
		0,0016		0,0192			8		48
0,2	0,0016		0,0224	0,0384	2	8		48	
		0,024		0,0576			56		48
0,4	0,0256		0,08		4	64		96	
		0,104					96		
0,6	0,1296				6	216			
$a_{0,4}^4 \quad (0,4^4 \cdot 4! = 0,6144)$					$a_2^3 \quad (2^3 \cdot 3! = 48)$				
-	1,4641				-	-110,592			

1,1						4,8				
		-1,224					88,64			
-	0,2401		0,992			-	-21,952		-67,2	
0,7		-0,232		-0,768			21,44		48	
						-	-0,512		-19,2	
-	0,0081		0,224		0,6144	0,8		2,24		48
		-0,008		-0,1536						
0,1	0,0001	0	0,0704		0,6144	1,2	1,728		28,8	
		0,0624		0,4608				31,04		48
0,5	0,0625		0,5312		0,6144	3,2	32,798		76,8	
		0,5936		1,0752				107,84		48
0,9	0,6561		1,6064			5,2	140,608		124,8	
		2,2						232,64		
1,3	2,8561					7,2	373,248			

Таблиця 3 відповідає зміні числового ряду з кроком 0,5;0,4;0,3;0,2;2, відмінними від одиниці та відповідними степенями $n = 2,3,4$, причому відлік спостереження не залежить від початкового конкретного числа. Тут є символи $a_{\Delta h}^n$, де n - степінь, Δh - крок.

На основі наведених таблиць можемо провести їх продовження на довільний приріст Δh дійсного числа z та сформулювати наступне твердження.

Твердження 2. Зміна множини дійсних чисел з кроком Δh до z попереднім піднесенням до n -го степеня за схемою, наведеною для твердження 1, приводить до кінцевого виразу $(\Delta h)^n n!$

Обґрунтування твердження. Розглянемо прирости

$$\Delta^1 = (z + \Delta h)^n - z^n = \Delta h, \text{ при } n = 1 \text{ приріст } 1! \Delta h;$$

$$\Delta^2 = \Delta(\Delta^1) = \Delta((z + \Delta h)^n - z^n) = ((z + \Delta h)^n - z^n)' \Delta h = n((z + \Delta h)^{n-1} - z^{n-1}) \Delta h,$$

$$\text{при } n = 2 \text{ приріст } 2!(\Delta h)^2;$$

$$\Delta^3 = \Delta(\Delta^2) = (n((z + \Delta h)^{n-1} - z^{n-1}) \Delta h)' \Delta h = n(n-1)((z + \Delta h)^{n-2} - z^{n-2}) (\Delta h)^2,$$

$$\text{при } n = 3 \text{ приріст } 3!(\Delta h)^3;$$

$$\Delta^4 = \Delta(\Delta^3) = (n(n-1)((z + \Delta h)^{n-2} - z^{n-2}) (\Delta h)^2)' \Delta h = n(n-1)(n-2)((z + \Delta h)^{n-3} - z^{n-3}) (\Delta h)^3,$$

$$\text{при } n = 4 \text{ приріст } 4!(\Delta h)^4; \text{ і т.д.}$$

Логічно бачити, що для степеневі функції із показником степеня n черговий k -тий приріст для $k < n$ стане

$$\begin{aligned}\Delta^k &= \Delta(\Delta^{k-1}) = (n(n-1)(n-2)\cdots((z+\Delta h)^{n-k+1} - z^{n-k+1})(\Delta h)^{k-1})' \Delta h = \\ &= n(n-1)(n-2)\cdots(n-k+1) \cdot ((z+\Delta h)^{n-k} - z^{n-k})(\Delta h)^k\end{aligned}$$

Якщо припустити що для n - го степеня $n!(\Delta h)^n$, то за аналізом останньої рівності при $n = k + 1$ одержимо,

$$\begin{aligned}\Delta^{n+1} &= \Delta(\Delta^n) = ((n+1)n(n-1)(n-2)\cdots((z+\Delta h)^2 - z^2)(\Delta h)^n)' \Delta h = \\ &= (n+1)n(n-1)(n-2)\cdots 2 \cdot 1 \cdot (z+\Delta h - z)(\Delta h)^n = (n+1)!\Delta h \cdot (\Delta h)^n = (n+1)!(\Delta h)^{n+1}.\end{aligned}$$

Отже, за принципом математичної індукції твердження 2 істинне.

Застосування формули Стірлінга. Заважимо, що факторіали великих чисел можуть бути наближено виражені формулою Стірлінга [5]

$$n! \approx \left(\frac{n}{e}\right)^n \sqrt{2\pi n} \left(1 + \frac{1}{12n} + \frac{1}{288n^2} + \dots\right).$$

Використовуючи цю формулу для достатньо великої вибірки чисел із множини дійсних чисел результат запропонованого алгоритму їх зміни можна записати так:

$$n!(\Delta h)^n \approx \left(\frac{n}{e}\right)^n \sqrt{2\pi n} \left(1 + \frac{1}{12n} + \frac{1}{288n^2} + \dots\right) (\Delta h)^n.$$

Одержані формули є необхідними при обчисленні сингулярних інтегралів [6], а також в розрахунках росту дислокаційних тріщин [7], необхідних в діагностиці руйнування матеріалів.

Нетрадиційним способом проведено спостереження за зміною дійсних чисел з піднесенням їх до довільного степеня. Побудовано відповідні таблиці, в яких в останніх стовпцях одержуємо ідентичні результати. На основі спостережень сформульовано два твердження щодо кінцевого результату алгоритму розрахунків. Доведено, що останній стовпець обчислюється за формулою $n!(\Delta h)^n$. Для великих n записано аналог формули Стірлінга. Результати роботи можуть бути застосовними у розвитку інформаційних технологій. Також вони є корисними в числових методах механіки руйнування.

Список використаних джерел

1. Основи дискретної математики. Теорія множин. Комбінаторний аналіз: навч. посібник / Я. О. Баранецький, Б. В. Гнатів, В. С. Ільків та інші. – Львів: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. – 136 с.
2. Воробель Р. А. Логарифмічна обробка зображень / Р. А. Воробель. – К.: Наук. думка, 2012. – 231 с.

3. Лаврик В. І. Методи математичного моделювання в екології / В. І. Лаврик. – К.: ВД «КМ Академія», 2002. – 203 с.
4. Сугаков В. Й. Основи синергетики / В. Й. Сугаков. – К.: Обереги, 2001. – 287 с.
5. Ігнатишин М. І. Анімація механізмів та механіко-математичне моделювання реологічних моделей і напружено-деформованого стану конструкцій в Mathcad / М. І. Ігнатишин. – Мукачево: РВВ МДУ, 2022. – 205 с.
6. Броштейн И. Н. Справочник по математике для инженеров и учащихся вузов / И. Н. Броштейн, К. А. Семендяев; под ред. Г. Гроше, В. Циглера, перевод с немецкого. – М.: Изд-во «Тойберг»Лейпциг; «Наука»Москва, 1981. – 718 с.
7. Обчислення сингулярних інтегралів, необхідних для діагностики воденьвмісних матеріалів / М. Г. Стащук, П. Я. Пукач, В. Ф. Лазар, Н. М. Стащук // Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука». – 2021. – Вип. 2(31). – С. 27–34.
8. Стащук М.Г. Мікротріщина на продовженні ядра дислокації / М. Г. Стащук // Фіз.-хім. механіка матеріалів. – 2022. Вип. 58, № 2. – С. 95–102.

References

1. Baraneczkyj, Ya. O., Gnativ, B. V., Ilkiv, V. S. and others. 2006. *Osnovy dyskretnoyi matematyky. Teoriya mnozhyn. Kombinatornyj analiz [Fundamentals of discrete mathematics. Theory of sets. Combinatorial analysis]*. Lviv: Department of the National University "Lviv Polytechnic".
2. Vorobel, R. A. 2012. *Logaryfmichna obrobka zobrazen [Logarithmic image processing]*. Kyiv: Nauk. dumka.
3. Lavryk, V. I. 2002. *Metody matematychnogo modelyuvannya v ekologiyi [Methods of mathematical modeling in ecology]*. Kyiv: VD "KM Academy".
4. Sugakov, V. J. 2001. *Osnovy synergetyky [Basics of synergy]*. Kyiv: Oberegy.
5. Ignatyshyn, M. I. 2022. *Animaciya mexanizmiv ta mexaniko – matematychno modelyuvannya reologichnyx modelej i napruzhenno – deformovanogo stanu konstrukcij v Mathcad [Animation of mechanisms and mechano-mathematical modeling of rheological models and stress-strain state of structures in Mathcad]*. Mukachevo: RVV MDU.
6. Broshtejn, Y. N. and Semendyaev, K. A.; Groshe, G. and Cyglera V. eds. 1981. *Spravochnyk po matematyke dlya ynzhenyrov y uchasnyxysya vuzov [Handbook of Mathematics for Engineers and University Students]*. Moscow: Publishing house "Toyberg" Leipzig; "Nauka" Moscow.
7. Stashhuk, M. G., Pukach, P. Ya., Lazar, V. F. and Stashhuk, N. M. 2021. "Obchyslennya syngulyarnyx integraliv, neobxidnyx dlya diagnostyky vodenvmisnyx materialiv [Calculation of singular integrals necessary for the diagnosis of hydrogen-containing materials]". *International Scientific Journal "Education and Science"* 2(31): 27–34.
8. Stashhuk, M. G. 2022. *Mikrotrishhyna na prodovzhenni yadra dyslokaciyi [A microcrack on the extension of the dislocation core]*. *Physical and chemical mechanics of materials* 58, 2: 95–102.

УДК 620.9:669.018.291:502.13(045)

**РАЦІОНАЛЬНЕ РЕСУРСОСПОЖИВАННЯ ТА ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ
КОНСТРУКЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА
ГАРМОНІЇ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

Фордзюн Ю. І., Кабацій В. М., Питьовка О. Ю., Рейс Т. Т.

**RATIONAL RESOURCE CONSUMPTION AND ENERGY SAVING OF
CONSTRUCTION MATERIALS THE BASIS OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT AND HARMONY OF NATURE USE**

Fordzyun Yuriy, Kabatsiy Vasyi, Pityovka Oksana, Reis Tiberiy

У статті проаналізовано сучасний тренд раціонального використання матеріалів в новітніх умовах, в контексті біржових цін, ринкових умов, конкурентоспроможності та енергетичної ощадності. Показано, що енергетична складова виробництва конструкційного матеріалу є основним чинником ресурсозбереження, обов'язковий елемент енергетичної стабільності, енергетичної безпеки світової економіки, котра базується на концепції енергоефективності та зниження негативних наслідків антропогенної діяльності на навколишнє середовище-декарбонізації.

Ключові слова: ресурсоспоживання, ресурсомісткість, ресурсозбереження, ресурсоефективні заходи, раціональне використання матеріалів, енергозбереження.

The article analyzes the modern trend of rational use of materials in the latest conditions - in the context of stock exchange prices, market conditions, competitiveness and energy efficiency. It is shown that the energy composition of construction material production is the main factor of resource conservation, a mandatory element of energy stability, energy security of the world economy, which is based on the concept of energy efficiency and reducing the negative consequences of anthropogenic activity on the environment - decarbonization. Resource conservation is developing as a progressive direction in the use of natural resource potential, which ensures the saving of natural resources and the growth of production with the same amount of raw materials, fuel, basic and auxiliary materials. This approach involves the concept of sustainable development.

Keywords: resource consumption, resource intensity, resource conservation, resource-efficient measures, rational use of materials, energy conservation.

Незворотні екологічні зміни щодо порушення балансу, екологічної рівноваги планети «Земля» достатньо детально вивчені. Науковцями обґрунтовані причинно наслідкові зв'язки негативних наслідків антропогенної діяльності для будь-яких сфер (галузей) виробничої діяльності. Це зокрема проблематика різкої зміни клімату, глобального потепління...[1,2]. Причина очевидна – техногенна діяльність людства в умовах науково технічного прогресу завдає значної шкоди довкіллю, а ресурси вичерпуються.

Сфера інженерної механіки в нинішніх умовах господарювання має значні перспективи для розвитку та вдосконалення завдяки гармонізації законодавства

світової спільноти щодо сталого розвитку та споживання, ресурсозбереження та енергозбереження[2].

Мета роботи встановити системний зв'язок щодо критеріїв вибору конструктивних матеріалів між ціною, питомим споживанням енергії-при виробництві матеріалу, а також викидами вуглекислого газу для життєвого циклу об'єкту (від придбання сировини, виробництва, переробки та/або утилізації) [3]. Особливий інтерес представляє гармонізації технічного об'єкту ТО з екосистемою ЕС. Дослідження даної проблематики має наукове та практичне значення для України.

Сучасний досвід енергозбереження та ресурсозбереження для технологічно розвинутих країн зазнав суттєвих змін через впровадження енергоефективних інноваційних технологій. Стало можливим задовольняти зростаючі потреби щодо товарів та послуг за допомогою обмежених ресурсів; питома енергоспоживання знижується, натомість зростають показники ефективного розвитку економік регіону, а також рівень та якість життя громадян. Це стало основою концепції сталого розвитку через помірковане раціональне ресурсоспоживання. Ресурсозбереження визначається як прогресивний напрям використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції при тій самій кількості сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів [1].

Ресурсозбереження передбачає ефективне використання всіх видів виробничих ресурсів з огляду грошових витрат на основні та допоміжні матеріали. Раціональне використання матеріальних ресурсів впливає на зміну структури витрат, спостерігається зниження собівартості товару через зменшення матеріаломісткості. Це в свою чергу сприяє конкурентоспроможності продукції та просуванню її на світовому споживчому ринку. Свідченням цьому є зміна біржових цін на метали світової економіки за останні 30 років (Табл.).

Зміна біржових цін на основні метали для народного господарства

Лондонська біржа металів	Відносна вартість металів по відношенню до заліза
--------------------------	---

LME\ (Вартість в доларах за кілограм)[4]		2021	1991[5]
LME Steel Rebar**	642.50		1
LME STEEL HRC N. AMERICA	1270		2
LME Aluminium	2,185.00	3,4	6
LME Copper	9,021.50	14	7,5
LME Zinc	2,746.50	4.2	3
LME Nickel	16,349.00	25,4	17
LME Lead	2,023.00	3,0	2.,5
LME Tin	26,539.00	41,4	22
LME LITHIUM COMMITTEE	10.5 kg	3,5	
LME MOLYBDENUM (PLATTS)	12.5		170
LME Cobalt	52,785.00	82,2	
LME Gold	1,701.00	26000	11000
LME Silver	25.260		290

Вартість на основні метали, що визначають потреби світового промислового виробництва та споживання збільшується. Ця тенденція зберігається, що обумовлено зростаючим попитом на матеріали та збільшенням енергетичних витрат на металургічну і збагачувальну галузі. Альтернативність використання різних металів, як сировини, зручно розглядати на основі відносної вартості, де за одиницю прийнята вартість заліза низьковуглецевої сталі [5]. Вартість сталей з покращеними експлуатаційними характеристиками суттєво зросла, що також пояснюється витратами на легуючі елементи і додаткові технологічні процеси. В асортименті біржових металів появились додаткові нові метали, наприклад, літій на який суттєво зріс попит через значну потребу на акумулятори нового покоління. Саме енерговитрати визначають вартість металу. Тепло плавлення заліза 271,7 кДж / кг, а для алюмінію 393 кДж/кг. Фактичні енерговитрати на виробництво тони первинного алюмінію коливається в межах– 15919 -13555 кВт•год, та корелюються з глобальною усередненою енергоємністю тони сталі 5490 кВт•год,. Причина очевидна алюміній дорожчий через значні витрати електролізу первинного алюмінію з бокситів.

Проте, як видно з таблиці, відносна вартість на алюміній за останні 30 років суттєво знизилась майже в 2 рази (6 до 3,4). Така тенденція пояснюється саме вимогами енергозбереження. При вторинній переробці енерговитрати на

виробництво алюмінію падають у 20 разів. тобто виділення алюмінію з бокситу дуже енергоємне виробництво. Крім того, процес переробки алюмінію потребує лише близько 5% енергії, яка використовується для виробництва первинного алюмінію, що є значною перевагою скорочення CO₂. На плавлення, тобто переробку алюмінієвих сплавів у виріб потрібно значно менше енергії в порівнянні з сплавами на основі заліза, температури плавлення котрих відповідно для сталі від 1350 до 1535 ° С для алюмінію 660 ° С .

Як наслідок значна частина сировинного алюмінію поповнюється за рахунок вторинної переробки відходів, створена відповідна інфраструктура збору та переробки відходів, одночасно науковцями створюються нові зразки сплавів на основі алюмінію. У необробленому стані його міцність дорівнює 60 МПа, але після додавання певних добавок вона виростає до 700 МПа. Твердість у цьому стані досягає 250 по НВ. За своїми фізико механічними характеристиками сплави на основі алюмінію спроможні замінити відповідні сплави на основі заліза (сталі, чавуни).

Попри зростаюче споживання цього металу світовою економікою алюмінієве виробництво є значним джерелом вуглекислого газу CO₂, що становить близько 3% світових 9,4 Гт прямих промислових викидів CO₂ у 2021 році. Залежно від технології електролізу, що використовується, прямі викиди коливаються від 1,8 до 2,5 тон CO₂ / тонну виробленого алюмінію.

Після Паризької угоди колективна відповідальність – зменшити вуглецевий слід нашого способу життя. Це передбачає прийняття усвідомленого вибору щодо продуктів і послуг, які ми споживаємо або використовуємо. Міжнародна торгівля є фундаментальним джерелом зростання та інновацій для глобальної економіки. Це також сила для просування наших стандартів і наших активів на міжнародному рівні. Щоб підтримати розвиток стійкої та конкурентоспроможної алюмінієвої промисловості на нашому континенті, ми повністю віддані схваленню режимів вільної та чесної торгівлі, які поважають правила СОТ, і виступаємо за рівні умови для операторів у цьому секторі в усьому світі та декарбонізацію.

Проведений аналіз показує, що раціональне використання природно – ресурсного потенціалу і своєчасне його відновлювання є – позитивними факторами ресурсозбереження. Запровадження принципів ресурсоефективності – є першочерговим завданням для України, адже сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності, підсиленого енергетичної безпеки, прискоренню не тільки економічного та соціального зростання, а й наблизить державу до позицій сталого розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Menzie, W.D., Barry, J.J., Bleiwas, D.I., Bray, E.L., Goonan, T.G., and Matos, Grecia, 2010, The global flow of aluminum from 2006 through 2025: U.S. Geological Survey Open-File Report 2010–1256 [Електронний ресурс]. – 73 р. – Режим доступу: <http://pubs.usgs.gov/of/2010/1256/>.
2. Sartor, O., Bataille, C. Decarbonising basic materials in Europe: How Carbon Contracts-for-Difference could help bring breakthrough technologies to market. IDDRI, Study N°06/19 [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу: https://www.iddri.org/sites/default/files/PDF/Publications/Catalogue%20Iddri/Etude/201910-ST0619-CCfDs_0.pdf.
3. Position paper Carbon Contracts for Difference How to facilitate a viable business model to start commercial scale production of low-carbon steel before 2030. The European Steel Association (EUROFER) AISBL Avenue de Cortenbergh [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу: <https://www.eurofer.eu/assets/publications/position-papers/carbon-contracts-for-difference/2021-01-05-EUROFER-Position-paper-on-Contracts-for-Difference.pdf>.
4. London Metal Exchange Світовий центр промислових металів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lme.com/Metals/Non-ferrous/LME>.
5. Лахтин Ю. М. Материаловедение: учебник для высших технических учебных заведений / Ю. М. Лахтин, В. П. Леонтьева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Машиностроение, 1990. – 528 с.

References

1. Menzie, W.D., Barry, J.J., Bleiwas, D.I., Bray, E.L., Goonan, T.G., and Matos, Grecia, 2010, The global flow of aluminum from 2006 through 2025: U.S. Geological Survey Open-File Report 2010–1256. <http://pubs.usgs.gov/of/2010/1256/>.
2. Sartor, O., and Bataille, C. 2019. Decarbonising basic materials in Europe: How Carbon Contracts-for-Difference could help bring breakthrough technologies to market. IDDRI, Study N°06/19. https://www.iddri.org/sites/default/files/PDF/Publications/Catalogue%20Iddri/Etude/201910-ST0619-CCfDs_0.pdf
3. Position paper Carbon Contracts for Difference How to facilitate a viable business model to start commercial scale production of low-carbon steel before 2030. The European Steel Association (EUROFER) AISBL. Avenue de Cortenbergh, 172 <https://www.eurofer.eu/assets/publications/position-papers/carbon-contracts-for-difference/2021-01-05-EUROFER-Position-paper-on-Contracts-for-Difference.pdf>
4. London Metal Exchange Svitovyi tsentr promyslovykh metaliv [London Metal Exchange World center of industrial metals] <https://www.lme.com/Metals/Non-ferrous/LME>.
5. Lakhtin, Y. M., and Leont'yeva, V. P. 1990. *Materialovedeniye [Materials Science]*. 3rd ed., revised. and additional. Moscow: Mechanical engineering

ГУМАНІТАРНІ ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

УДК 159.9:659.1:005.32-042.3(045)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА ПІДСВІДОМІСТЬ

Барчі Б. В., Брунцвик Е. В.

THE PSYCHOLOGICAL EFFECT OF ADVERTISING ON THE
SUBCONSCIOUSNESS

Barchi Beata, Bruntsvyk Eduard

У статті проаналізовано найбільш поширені методи психологічного впливу на підсвідомість споживачів, які можуть використовуватися в рекламі, а саме нейролінгвістичне програмування (НЛП) та еріксоніанський гіпноз. Конкретизовано ситуації, в яких застосування окремих методів є найбільш дієвими, та фактори, які впливають на їх використання. Розкрито сутність і особливості кожного із методів. Особливу увагу приділено способам і технологіям використання даних методів в сучасній рекламі для формування необхідної поведінки споживачів. Обґрунтовано який вплив здійснює реклама на психіку людини. Доведено, що реклама грає найважливішу роль в реалізації маркетингової стратегії і надає соціально-культурний і психологічний вплив на суспільство.

Ключові слова: реклама, споживач, психологія реклами, психологічний вплив, підсвідомість.

The article analyzes the most common methods of psychological influence on the subconscious of consumers that can be used in advertising, namely neuro-linguistic programming (NLP) and Ericksonian hypnosis. The situations in which the use of certain methods are most effective and the factors that influence their use have been specified. The essence and features of each of the methods have been revealed. Special attention has been paid to methods and technologies of using these methods in modern advertising to form the necessary behavior of consumers. The impact of advertising on the human psyche has been substantiated. It has been proven that advertising plays the most important role in the implementation of marketing strategy and has a socio-cultural and psychological impact on society.

Key words: advertising, consumer, psychology of advertising, psychological influence, subconscious.

Останнім часом реклама все більш агресивно втручається в наше життя і намагається стати невід'ємною його частиною. Вона поступово проникає в усі його сфери, однак несе з собою більше негативу для споживачів аніж користі. Реклама оточує нас скрізь. У вагонах метро, на шпальтах газет, у радіо- й телефірі, в Інтернеті. Але бездумно сприймаючі рекламні слогани і ролики, ми рідко замислюємося про її справжню суть та вплив на нашу психіку, особливо на підсвідомість.

Реклама, як відомо, рушій торгівлі. Вона допомагає дізнатися про нові товари і послуги, зорієнтуватися в безмежному морі виробництва і споживання. Та реклама не лише інформує. Фахівці стверджують, що вона – могутній засіб впливу

і маніпуляції людиною. Вона здатна формувати у людини необхідні думки, емоції, відношення до речей.

Секрет дії реклами криється у використанні найтонших особливостей людської психології. Адже найчастіше вона діє не на логічному рівні, не на розум, а на емоції та підсвідомість. Варто також зазначити, що в сучасному українському просторі старшим людям притаманна надмірна довіра до друкованого слова і до всього, що вони почують по радіо чи побачать по телевізору, а молоде покоління вразливе до реклами в інтернеті. Засоби масової інформації, такі як телевізор, youtube, instagram відіграють провідну роль у впливі реклами на людину.

Підсвідомість – це своєрідний резервуар свідомості людини, де зберігається незапитувана інформація із власного досвіду, а також закладені можливості різних комбінацій цієї інформації. Підсвідомість є також основою репродуктивної діяльності, сприймає та зберігає все, що людина бачить, думає, відчуває. У підсвідомість з часом відкладаються: дії, доведені до автоматизму, для того, щоб розвантажити свідомість; будь-які притлумлені емоції, що не мали виходу; потужні нереалізовані бажання.

Підсвідоме – психічні процеси, які відбуваються під порогом свідомості. У філософській та психологічній літературі підсвідоме нерідко ототожнюють із несвідомим. Проте ці поняття слід розрізняти.

Вплив свідомості на підсвідомість, зважаючи на те, що вони є одним цілим, важко усвідомлювана самим суб'єктом. Свідомість-підсвідомість є предметом вивчення для ряду наук, зокрема психології [4].

Підсвідомість відображає інстинктивні бажання, в початковій формі, без обробки зі сторони інтелекту. Фахівці з психології твердять, що лише 3% діяльності людини контролює свідомість, а решту 97% – підсвідомість. Саме по цій причині реклама, спрямована на підсвідоме сприймання людиною є найбільш ефективною.

Суть підсвідомого впливу полягає у наступному. Коли людина свідомо роздумує про факти, події чи новини, це означає, що вона їх свідомо побачила або

почула. Проте існує можливість передачі символів іншим шляхом, нижче межі нормального сприйняття. Такого роду повідомлення діють на підсвідомість – їх отримання не відчувається сприйнятим. Це означає, що символи надто нечіткі або на дуже короткий час з'являються, щоб їх виразно побачити. Звичайна людина не в змозі їх помітити [2].

Такого роду вставки поміщаються в рекламу для того, щоб маніпулювати поведінкою споживача. Досліди по підсвідомому стимулюванню в лабораторних умовах показали, що дійсно як наслідок виникають реакції типу «подобається – не подобається».

Проте тут є суперечливі моменти. По-перше, поріг сприйняття у різних людей відрізняється, крім того, він відрізняється в однієї людини у різні моменти доби. Символи, які один сприймає тільки на рівні підсвідомості, можуть цілком свідомо сприйматись іншим. По-друге, рекламодавець не може вплинути на відстань від джерела підсвідомої інформації до індивіда, який її отримує, та на положення його тіла. Відмінності у відстанях і позах можуть впливати на сприйняття. Третя проблема витікає з ефекту поєднання свідомого і підсвідомого, наприклад, враження від переглянутого фільму можуть пересилити підсвідомий вплив реклами, що перериває цей фільм.

Крім того, споживачі, як правило, не купують продукцію, якщо вона їм не потрібна чи занадто дорога для них незалежно від впливу на їх свідомість чи підсвідомість. Свобода вибору зберігається завжди. Серед технологій впливу на підсвідомість можна виділити нейролінгвістичне програмування (НЛП) та еріксоніанський гіпноз. Винахідниками НЛП вважаються американські психіатри Бендлер і Гріндер [3], які на підставі аналізу діяльності кращих психіатрів та психологів світу вибудували систему для лікування хворих. Невдовзі їх винахід привернув увагу бізнесменів, політиків, іміджмейкерів та фахівців з реклами.

Наріжна базова теза, необхідна для розуміння НЛП, полягає в наступному. Все, що людина бачить і чує, сприймається нею на двох рівнях – свідомому і підсвідомому, причому це сприйняття різне і часто навіть протилежне, адже кожне

слово несе не тільки змістовне навантаження, але й викликає в людини певну емоційну реакцію, яка в свою чергу спричиняє фізичні дії. Таким чином, використовуючи певні ретельно підібрані слова, можна програмувати людину на певну поведінку.

Вчені дійшли висновку, що вплив здійснюють не лише слова, а й звуки, запахи, образи. Фахівці з НЛП твердять, що мозок людини – потужний біокомп'ютер, який виконує закладену в нього програму. Вони й займаються творенням цих програм, а матеріалом є слова, образи, звуки, запахи – все, через що людина отримує інформацію про навколишній світ.

Труднощі полягають в тому, що одне і те саме слово може викликати у різних людей різну реакцію. Адже емоції залежать від особистого досвіду людини, пов'язаного з тим чи іншим словом, образом, подією. Скажімо рекламний ролик, в якому молодий чоловік на дискотеці телефонує з мобільного телефону, може викликати позитивні емоції у того, хто добре проводив час на дискотеці. У людини, яка мала там неприємності чи сутички, така реклама викличе лють або страх.

Отже, НЛП буде ефективним лише тоді, коли фахівець з НЛП зумів добре підстроїтись до людей, підібрати ті образи й слова, які викличуть потрібні реакції.

Ефективність нейролінгвістики прямо пропорційна рівню професіоналізму спеціаліста. Фахівцю з НЛП необхідно не тільки мати знання з психології, відчувати слово, але йому треба бути ще й творчою особистістю, тому що нейролінгвістичне програмування – процес творчий.

Ефективність НЛП-технології не викликає сумніву, якщо її застосовує спеціаліст для впливу на конкретну людину. Щодо впливу на масову свідомість, то тут можливості менші, адже доводиться підбирати універсальний набір засобів, який викликає приблизно однакові реакції у більшості людей.

Головна перевага нейролінгвістичного програмування в тому, що людині не нав'язують тієї чи іншої думки, лише створюють інформаційний контекст, за якого людина сама неминуче до цієї думки приходить, відтак має її за власну і

захищає на свідомому рівні. Вдало задіяна НЛП-програма дає стійкий тривалий ефект, тому що людина вважає нав'язані їй думки власними. НЛП легко впливає на підсвідомість, бо розмовляє її мовою.

Еріксоніанський (прихований) гіпноз відрізняється від НЛП і за методологією, і за ефектом. Методика еріксоніанського гіпнозу полягає у наступному. За допомогою спеціальних прийомів на певний час можна приспати свідомість людини, а підсвідомість зробити відкритою для інструкцій. Одна з базових тез еріксоніанського гіпнозу – людина входить у транс, коли глибоко зосереджується на чомусь, і відключається від дійсності. Насправді ж підсвідомість чітко фіксує все, що відбувається. Людину можна ввести в транс штучно – за допомогою цілого ряду прийомів, суть яких у перевантаженні інформаційних каналів – зорового, слухового чи чуттєвого. Чим більше каналів інформації завантажено, тим легше піддається навіюванню людина. Арсенал методик еріксоніанського гіпнозу досить багатий і чимало з них використовують фахівці з реклами. Однією з найефективніших методик наведення трансу на велику аудиторію є використання ритмічної музики та мигаючого світла. Накладений на ритм текст транслюється безпосередньо у підсвідомість. Прикладом можуть бути численні ролики «Кока-коли».

Телевізор добре завантажує зоровий і слуховий канали. Тому свідомість швидше за все, тексту на задньому плані телекартинки не помітить, а підсвідомість обов'язково зафіксує. Варто зауважити, що інформація сприйнята у стані трансу, не викликає сумнівів і запам'ятовується надовго. Серед порівняно нових телееріксоніанських технологій можна назвати «блимаючу» крапку, яка, ритмічно блимаючи, гіпнотизує глядача. Таким чином, слова диктора транслюються прямо в підсвідомість. Технології нейролінгвістичного програмування та еріксоніанського гіпнозу набагато ефективніші за прийоми публік рилейшнз, проте іншою, суперечливою стороною їх застосування є моральність, щодо якої можна висловити сумнів. Законом України «Про рекламу»

заборонене використання рекламних засобів і технологій, які безпосередньо діють на підсвідомість споживача [1].

Тому з метою уникнення суперечностей із законодавством та суспільною мораллю не слід використовувати такі прийоми НЛП та еріксоніанського гіпнозу, які мають ознаки прямого впливу на підсвідомість людини. Не дивлячись на все, в усьому світі методи психологічного впливу стали часто застосовуватись у відстоюванні власних інтересів. І на передньому плані тут – реклама.

Отже, одними з найбільш ефективних методів рекламної діяльності є ті, які спрямовані на підсвідомість. Їхня ефективність полягає в тому, що інформація зчитується на рівні емоцій, інстинктів, без участі розуму і інтелекту. За версіями багатьох науковців, саме інстинктивна складова є основою у мотивації людини. Розглянувши два методи впливу на підсвідомість, а саме НЛП та еріксоніанський гіпноз, можна зробити висновок, що є багато способів вплинути на підсвідоме, і з розвитком індустрії маркетингу їхня кількість тільки зростає, а такі корпорації, як «Кока-кола», яка активно їх використовує, доказує їхній успіх.

Список використаних джерел

1. Про рекламу: Закон України. – Стаття 8: Загальні обмеження щодо реклами.
2. Краско Т. И. Психология рекламы / Т. И. Краско; под ред. Е. В. Ромата. – Харьков: Студцентр, 2002. – 216 с.
3. Мозер К. Психология маркетинга и рекламы / К. Мозер; пер. с нем.. – Х.: Гуманитарный Центр, 2004. – 380 с.
4. Психология рекламы: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Зазимко, М. С. Корольчук, В. М. Корольчук та ін. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 384 с.

References

1. Pro reklamu: Zakon Ukrainy. Stattia 8: Zahalni obmezhennia shchodo reklamy [About advertising: Law of Ukraine. Article 8: General restrictions on advertising].
2. Krasko, T. Y.; Romat, E. V. ed. 2002. *Psykhohohyia reklamy [Psychology of advertising]*. Kharkov: Studtsentr.
3. Mozer, K. 2004. *Psykhohohyia marketynha y reklamy [Psychology of marketing and advertising]*. Kharkov: Humanytarnyi Tsentr.
4. Zazymko, O. V., Korolchuk, M. S., Korolchuk, V. M. and others. 2016. *Psykhohohyia reklamy [Psychology of advertising]*. Kyiv: Kyiv. national trade and economy Univ.

УДК 159.9-042.3:659.1:005.32:366.1(045)=111

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF ADVERTISING TEXT INFLUENCE ON CONSUMER BEHAVIOR

Barchi Beata, Dalekorii Yana

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧА

Барчій Б. В., Далекорій Я. І.

The article analyzes, systematizes, and summarizes the most common psychological factors of influence on consumer behavior that can be used in advertising texts. It has been discussed advertising is one of the main means of influencing consumer behavior, obtaining benefits and an effective tool for the development of both an individual company and the industry. It has been proven advertising has a significant psychological impact on consumers, prompting them to take certain actions. From the point of view of psychology, advertising is one of the possible mediators between the need and the object that can satisfy it.

Key words: *advertisings; psychological impact; consumer; consumer behavior.*

Сучасна реклама спрямована на те, щоб змінити ставлення споживачів до товару, представленого на ринку, та стимулювати їх до його придбання. Реклама є одним із основних засобів впливу на поведінку споживачів, отримання вигоди та ефективним інструментом розвитку як окремої компанії, так і галузі в цілому. Реклама має значний психологічний вплив на споживачів, спонукаючи їх до певних дій. З точки зору психології, реклама є одним з можливих посередників між потребою і тим предметом, який може її задовольнити. Психологічно грамотна, позитивна реклама не руйнує психіку та сприяє формуванню позитивного мислення споживача. У статті проаналізовано, систематизовано та узагальнено найбільш поширені психологічні чинники впливу на поведінку споживачів, які можуть бути використані у рекламних текстах.

Ключові слова: *реклама; психологічний вплив; споживач; споживча поведінка.*

Today advertising text is one of the main means of advertising information and a considerable source of psychological impact on the individual. Advertising acts as a certain system of communication between society and individual, which significantly affects the mental processes of all participants in such communication [1].

Advertising text – the text of the advertising message containing the title (slogan), introduction, main and final parts. The main parts of advertising texts both on advertising stands and in leaflets are text and images, with the help of which advertising brings a certain idea and information to a person.

The headline draw attention to the text and interests the buyer. It is the basis of advertising and the strongest message to the buyer. Therefore, there is a need to make it full in influence and intelligible in content [2].

Psychology of advertising is a separate branch of psychology, which is engaged in proving theoretical and practical ways to increase the effectiveness and efficiency of the impact of advertising materials on the mental processes and phenomena of the individual. Some deny the acts of advertising on the human psyche as such and consider such thoughts to be a «weakness of character». Others, on the contrary, are sounding the alarm, because people who do not know how to think critically are easier to manage and get what they need from them [1]. Theoretical, methodological and some practical aspects of psychology of advertising as a branch of psychological science in general have been studied by domestic and foreign scientists, namely: H. Alder, Z. Antonova, L. Gerashchenko, V. Zazykin, O. Zazymko, M. Korolchuk, V. Korolchuk, T. Lagutina, O. Lebedev-Lubimov, D. Leontiev, S. Mironets, R. Mokshantsev, O. Pronina, G. Rzhovsky, W. Scott, V. Shuvanov and others.

Analysis of modern research in the field of psychology of advertising mainly reveals a high interest of researchers in such influence. However, with all the numerous works devoted to various aspects of the perception of advertising and impact of advertising text on the consumer, the analysis of the available literature allows us to conclude that the issue of the psycholinguistic component of advertising influence is relatively undeveloped.

Psychological features of advertising are that advertising, firstly, should attract the attention of the recipient; secondly, it is important what feelings arise when watching an advertisement, how well the advertising argument is chosen; thirdly, an important structural element of advertising is its informative content, which provides the ability to succinctly and accurately demonstrate the benefits of the advertised object; fourthly, visual and audio accompaniment in advertising, which provides for its suitable design, within which the general style is worked out, the necessary words, colors and design solutions are selected.

The form of advertising also affects the structure. Any advertising text, presented orally or in writing, is a text prepared in advance. Scientists in the general structure of the advertising text distinguish subtext and context, where the subtext is subjective

information related to the linguistic intentions of the addressee; context is the unity of phrases the precede and follow the statement of a larger size and remove their uncertainty within the larger statement; context is considered as external to the text life circumstances reflected in this text, as well as the spiritual atmosphere in which it was created [3].

When launching advertising, it is necessary to take into account its general audience, different representatives of which have completely different tastes and preference. Therefore, the target audience and forms of influence on it should be defined, namely: it is necessary to determine what kind of target audience it is by common interests or sociodemographic date. For example, in order for advertising of products intended for a certain age or social group to be really seen and heard, it is necessary that this advertising is shown on the channel that is popular among this group. Psychologically important is also the semantic perception of the language message, which is a multilevel process of processing the received content.

In terms of psychological regularities, advertising should be directed not only to one analyzer, but to different sensory systems. In general, there should be a combination of external factors of advertising interaction with the deep psychological components of individual and mass consciousness, which are actualized in the process of such interaction.

The influence of advertising texts on the psyche of the individual used to be the focus of attention primarily of advertising producers. That is their research is aimed mainly at attracting and enhancing the attention of a potential buyer, which as a result should lead to the main goal of advertisers – to make a profit from the sale of certain goods or services.

Among the methods of psychological influence on a person, many researchers call those based on the use of stereotypes. A stereotype is a simplified, pre-conceived notion that does not follow from one's own experience [5, c.123]. These simplifications significantly affect the perception and understanding of the phenomena of the surrounding reality.

Stereotypes are elements of the structure of individual and mass consciousness that have a significant impact on the formation of the spiritual atmosphere of society. A stereotype exists as a collective, generalized and emotionally expressed image of a single representative of a large group. Stereotypes are not a stable formation, they are formed under the influence of factors: unconscious collective processing (level of education, intelligence, personal experience), individual socio-cultural environment (norms, habits, social roles, habitat), as well as thought targeted ideological influence through the media. Techniques of creating stereotypes: frequent repetition of certain words and certain images; the existing views of the audience can be directed to new objects by using words that are associated with existing views; a false idea is inspired or explained in such a way that it becomes familiar and obvious; providing negative context: continuously and for a long time using a word in a negative context [5, p. 119-122].

The term «identification» in psychology was widely used by Sigmund Freud and initially had nothing to do with advertising or psychological (social) influences. According to Freud, identification is known to psychoanalysis as the earliest manifestation of emotional connection with another person. That is identification according to Freud is closely related to the Oedipus complex. In advertising practice, as well as in the psychology of advertising, identification is a phenomenon when the consumer mentally puts himself in the place of the character depicted in the advertisement and at the same time wants to be like him. Sometimes only with the help of this mechanism advertising manages to convince the consumer in the high quality of a product, in the presence of the necessary functional characteristics and properties in the product.

Prestige and identification are closely related, although the possibilities of identification are much wider. If the advertised product does not attract the attention of consumers, then special techniques (objects, images, etc.) that have a strong attractive effect are useful and sometimes necessary.

Imitation is not the adoption of external characteristics of another person's

behavior, but the reproduction by an individual of traits and patterns of behavior specifically demonstrated by someone. Imitation in advertising is most effective in cases when something is advertising that is prestigious for a person, that he buys in order to be similar to a well-known, authoritative popular personality. Imitation plays a significant role in the field of advertising influence on consumers. Psychological contamination is an unconscious, involuntary tendency of an individual to certain psychological influences. It is manifested not through the conscious acceptance of certain information or patterns of behavior, but through the direct transfer of a certain emotional state. That is an individual unconsciously assimilates patterns of behavior of other people, obeying them [5, p. 118].

Psychological infection is most typical for the crowd and contributes to the creation of certain special properties in it. In practice psychological infection as a method of advertising influence is most manifested during mass events and is especially effective in the youth environment.

As a result of the theoretical study, it can be concluded that in the process of creating modern advertising, various methods of psychological influence are used and closely intertwined, the nature of which can be both positive and negative. Psychologically competent positive advertising does not destroy the psyche and even contributes to the formation of positive thinking in the consumer. We see the prospects for further research in the empirical study of the influence of advertising texts on the personality.

References

1. Gusev, A. I. 2009. *Tolerance to uncertainty as a factor in the development of personal identity. State institution "University of Education Management of Ukraine"*. Kyiv.
2. Dobrovolska, D. M. and Bylinska, O. S. 2016. Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe Budapest. *Science and Education: a New Dimension. Philology*. Odesa.
3. Pentylyuk, M. I. 2011. *Actual problems of modern linguistic didactics: a collection of articles*. Kyiv.
4. Hrushevska, Y. A., Barabanova, N. R., Nazarenko, O. M. and Pisarenko L. M. 2019. *Theory and history of advertising: educational and methodological*. Odesa.
5. Zazymko, O. V., Korolchuk, M. S., Korolchuk, V. M. and others. 2016. *Psychology of advertising: education manual for students higher education closing*. Kyiv: Kyiv. national trade and economy Univ.

УДК 167.1:159.942(045)=111

THE PROBLEM OF EMOTIONAL INTELLIGENCE

Barchi Beata, Zotova Tetiana

ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Барчій Б.В., Зотова Т.

The article is devoted to the problem of emotional intelligence in psychological science. The main theoretical approaches to the definition of emotional intelligence have been substantiated and its constituent components have been specified. The article contains a theoretical analysis of this concept. The prerequisites for the emergence of the concept of emotional intelligence ave been analyzed. The views of domestic and Ukrainian scientists have been presented. The main characteristics of emotional intelligence e been characterized: the ability to manage emotions, the ability to self-regulate emotional states; emotional awareness and empathy. It has been proven that emotional intelligence plays a decisive role in the development of personality.

Key words: *emotional intelligence, emotions, affect, emotional imagination, emotional thinking, empathy.*

Стаття містить теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту. Викладено погляди вітчизняних та українських вчених. Обґрунтовано основні теоретичні підходи до визначення емоційного інтелекту та конкретизовано його компоненти. Охарактеризовано основні характеристики емоційного інтелекту. Доказано, що емоційний інтелект відіграє вирішальну роль у становленні особистості.

Ключові слова: *емоційний інтелект, емоції, афект, емоційна уява, емоційне мислення, емпатія.*

Emotional intelligence became the subject of psychological research relatively recently thanks to the works of foreign researchers D. Golman, R. Bar-On, J. Mayer and others [2; 6]. Scientists emphasize the necessity and expediency of developing emotional intelligence, which is recognized as a factor in ensuring successful personal and professional growth of an individual, as well as a factor in building constructive social interactions.

Currently, the study of the problems of the development of social knowledge and skills, soft skills of interaction (so-called soft skills) are in demand, because social reality is constantly becoming more complicated, the number of contacts between people in the most diverse spheres of life is increasing in business interaction, career advancement, professional and personal development. Emotional intelligence is one of the significant resources of life and self-efficacy, acts as a predictor of a person's psychological well-being, and determines a person's choice of more effective coping strategies in difficult life situations.

Emotional intelligence is defined as a type of social intelligence aimed at the analysis of emotional information, which ensures successful understanding of emotions and their management. Research into this phenomenon has been ongoing for about a century, since the introduction of this concept into scientific circulation by E. Thorndike, who associated it with a person's ability to understand and control other people and engage in adaptive social behavior.

The scientific-theoretical analysis of the state of the investigated problem proves that the researchers mainly focused on the study of the leading characteristics of emotional intelligence (structural components, functions), prerequisites for its development. At the same time, much less attention was paid to the study of the impact of emotional intelligence on the professional activity of a specialist, and especially during his training at a higher education institution. Based on the relevance of the mentioned problem, the topic of our research was formulated.

Both state and foreign approaches to emotional intelligence, social intelligence, emotional and social competence, intrapersonal and interpersonal intelligence were developed by R. BarOn, G. Gardner, D. Goleman, J. Mayer, P. Seloway, D. Caruso, R. Roberte, J. Matthews, M. Seidner, I. N. Andreeva, L. D. Kamyshnikova, V. N. Kunitsyna, D. V. Lyusyn, E. A. Sergienko, and others. Empirical studies of the role of emotional intelligence in social interaction are very few (S. P. Derevyanko, R. Kaushal, S. T. Kwantes, N. Schutte), but they show that emotional intelligence is manifested both in the perception of a conflict situation and in advantages of interaction strategies in the conflict.

The premise of the emergence of the concept of emotional intelligence is considered to be the works of the American psychologist G. Gardner, who in 1983 in the work "Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences" expressed the idea of multiple intelligences, separately considering interpersonal intelligence (the ability to understand intentions, motives, and desires of other people) and intrapersonal intelligence (the ability to understand oneself, evaluate one's feelings, fears, and motives). According to Gardner, traditional indicators of intelligence, such as IQ, are not

able to fully explain the cognitive abilities and characteristics of a person [4].

In Ukraine, the study of emotional intelligence received a significant boost in connection with the research of N. V. Kovryga, E. L. Nosenko, S. P. Derevyanko, I. F. Arshava, O. I. Vlasova, and others. According to M.O. Zhuravleva, the need for the term "emotional intelligence" to appear in domestic psychology was due to the development of research in the field of emotions and intelligence, the study of the connection between the mental and affective in the structure of mental activity, as well as the study of emotional abilities [3].

In modern psychological theory and practice, such features of the emotional sphere of the personality as empathy, vulnerability, emotionality, and emotional stability are widely studied.

As the scientist notes, the facts of influence on the development of a person's emotional intelligence have the following ratio: genotype of parents (40% upbringing in the family (10%) social environment (50%) [1].

Most scientists consider emotional intelligence as the ability to recognize and manage one's own emotions and the emotions of other people - as a substructure of social. The authors of one of the most comprehensive concepts of emotional intelligence, D. Meyer and P. Selovey, defined it as "the ability to process information contained in emotions: to determine the meaning of emotions, their relationships, to use emotional information as a basis for thinking and decision-making" [6].

According to H. Gardner's concept, the structure of emotional intelligence must consider intrapersonal (directed at one's own emotions) and interpersonal (directed at other people's emotions) components. The first is characterized by such components as self-awareness, reflection, self-evaluation, self-control, motivation for achievements. The second component includes empathy, tolerance, sociability, congruence, dialogicity. It should be noted that theoretical approaches to understanding the structure of emotional intelligence also differ significantly among authors [4].

Daniel Goleman's model of emotional intelligence consists of five components: self-awareness, self-regulation, motivation, empathy, and social skills [2].

So, emotional intelligence (Eng. Emotional intelligence) is a group of mental abilities that are involved in awareness and understanding of one's own emotions and the emotions of others. People with a high level of emotional intelligence understand well their emotions and the feelings of other people, can effectively manage their emotional sphere, and therefore in society their behavior is more adaptive and they more easily achieve their goals in interaction with others. Emotional intelligence acquires special importance in the structure of professional abilities of a psychologist.

According to the ideas of the authors of the original concept of emotional intelligence J. Meyer, P. Salovey, D. Caruso, emotional intelligence is a group of mental abilities that contribute to the awareness and understanding of one's own emotions and the emotions of others. Emotional intelligence is considered as a substructure of social intelligence, which includes the ability to observe one's own emotions and the emotions of other people, distinguish them and use this information to manage thinking and actions [6, p. 774].

The authors proposed a four-component, hierarchical model of EI: 1) perception, identification of emotions, their expression (the ability to perceive, identify emotions, notice the fact of the presence of an emotion; the ability to differentiate true and false expressions of emotions); 2) facilitation of thinking (ability to evoke a certain emotion, control it); 3) understanding of emotions (ability to understand emotions, connections between emotions, transitions from one emotion to another, causes of one or another emotion, analysis of emotions, ability to classify emotions, interpret their meaning); 4) management of emotions (ability to control emotional states, ability to reduce the intensity of negative emotions) [7, p.775]. It is important to note that each component relates to both one's own emotions and the emotions of other people.

After analyzing the EI model of J. Meyer, P. Salovey and D. Caruso, we can conclude that it is a model of abilities, since the authors interpret EI as a cognitive ability [6].

Another example of a mixed model of emotional intelligence is the idea of R. Bar-On. The author offers the following definition of EI: "many non-cognitive abilities

and skills that affect the ability to successfully cope with the demands and pressures of the environment." R. Bar-On identified five components of EI, each of which consists of several subcomponents:

- 1) self-knowledge: awareness of one's emotions, self-confidence, self-respect, self-actualization, independence;
- 2) interpersonal communication skills: empathy, interpersonal relationships, social responsibility;
- 3) ability to adapt: problem solving, connection with reality, flexibility;
- 4) stress management: resistance to stress, control of impulsivity;
- 5) prevailing mood: happiness, optimism [5].

According to D. Goleman's theory, emotional intelligence is explained as "a person's ability to interpret his own emotions and the emotions of others in order to use the information received to realize his own goals" [2, p.31]. The structure of D. Goleman's EI is hierarchical and includes five components:

- 1) identification of emotional states, understanding of relationships between emotions, thinking and action;
- 2) emotional state management – controlling emotions and replacing unwanted emotional states with adequate ones;
- 3) the ability to enter emotional states conducive to success;
- 4) the ability to identify the emotions of other people, to be sensitive to them and to manage the emotions of others;
- 5) the ability to enter into interpersonal relationships with other people and support them [2, p.76-77].

So, the analysis of scientific literature on the research topic showed that emotional intelligence is an irreplaceable quality that makes the process of social interaction of individuals successful. Emotional intelligence can be developed and this process in the professional field should be done already during studies at a higher education institution. Empathy as a component of the emotional intelligence of an individual is a mechanism of social perception in social interaction. Therefore, in the

process of training future specialists, it is important to develop this ability to form professional competencies.

We see prospects for further research in the development and implementation of training aimed at developing emotional intelligence.

References

1. Vlasova, O. I. 2005. *Psykhologhiya sotsial'nykh zdibnostey: struktura, dynamika, chynnyky rozvytku* [Psychology of social abilities: structure, dynamics, development factors]. Kyiv: Kyiv University.
2. Golman, D. 2018. *Emotsiynny intelekt* [Emotional intelligence]. Kyiv: Vivat Publishing House.
3. Zhuravlyova, L. P. 2007. *Psykhologhiya empatiyi* [Psychology of empathy]. Zhytomyr: I. Frank State University Publishing House.
4. Howard, Gardner. 2011. *Frames of mind: The theory of multiply Intelligence*. 3rd edition. Basic Books.
5. Bar-On, R. 1997. *Emotional Intelligence Inventory (EQ - i) technical Manual*. Toronto, Canada: Multi – Health Systems.
6. Mayer J. D., Di Paolo M., Salovey P. 1990. *Perceiving affective content in ambiguous visual stimuli* [a component of emotional intelligence]. *Journal of Personality Assessment*. Vol. 54, NN 3, 4. P. 772 - 781.

УДК 159.9:316.772:81'232:81.111(045)=111

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF COMMUNICATIVE BARRIERS WHILE STUDYING ENGLISH

Barchi Beata, Kyrlyk Olesia

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Барчій Б.В., Кирлик О.

In this article the psychological specificity of communicative barriers in learning English, their characteristics and ways of overcoming are investigated. National and foreign publications related to communicative barriers are analysed. The main reasons for the appearance of blocks during communication in students are revealed. In addition, the basic tips for overcoming communication barriers are developed.

Key words: *communicative blocks; external, internal and basic barriers; reflection; empathy; self-confidence; motivation.*

У цій статті досліджено психологічну специфіку комунікативних бар'єрів при вивченні англійської мови, їх характеристику та способи подолання. Проаналізовано вітчизняні та іноземні публікації пов'язані із комунікативним бар'єрами. Виявлено основні причини появи блоку під час спілкування в учнів. Крім того, розроблено основні поради щодо подолання комунікативних бар'єрів.

Ключові слова: *комунікативні блоки; зовнішні, внутрішні і базові бар'єри; рефлексія; емпатія.*

Man is a social creature, and he has to communicate with many people every day.

Probably everyone has wondered why it is possible to communicate freely with some people, and with others as if something interferes. This awkward situation is called a communication barrier. Such challenges with communication are not uncommon, but they can be successfully eliminated by mastering the skills of constructive communication.

Communication barriers are understood as mainly external factors that disrupt communication. The problem of communicative barriers is the most developed in national psychology, but suffers from vagueness of terminology. As noted, the lack of development of the categorical system is explained by the presence of two types of disagreements in the interpretation of the concept of communicative barriers, terminological and conceptual. Terminological differences are manifested in the case of designation of the same phenomenon understood by different terms. In relation to the problem of communication barriers, such concepts as "block", "defect", "deformation", "failure", "disorder", "pathology" of communication, etc. are used [1]. Conceptual differences, in turn, occur when different meaningful definitions are given to the same concept.

On the basis of the analysis of psychology literature, we can conclude that communication barriers are typical problems that arise due to the action of certain objective or subjective circumstances. The following main groups of communicative barriers can be distinguished: social and political; technical; specific-situational; subject-content; linguistic-national; professional; educational; age; gender; communicative (verbal and non-verbal).

The purpose of the article is to determine the essence, types of psychological barriers that may arise while learning English.

Let have a look at the classification of communication barriers according to L. E. Orban-Lembrik. In her opinion, the types of communicative barriers in communication can be as follows: stylistic, semantic, semantic, phonetic, logical [2].

While studying English, students often have troubles with using a different language to express their thoughts and due to a variety of styles of presenting

information. To overcome this stylistic barrier will help the ability to structure information, use content appropriate to the form, speak briefly and use the most appropriate pace for the situation.

Semantic type of barriers in communication occurs when interlocutors do not understand the meaning and significance of the words spoken. The most common reason for this barrier is when representatives of different subcultures meet. But it also occurs because of the polysemy of English words, which can change meaning depending on the context. Students do not always have the same vocabulary, so the meaning is not always clear to the interlocutor. In addition, problems arise if one of the interlocutors has a limited vocabulary, and the other has a rich literary (or scientific) language. To achieve mutual understanding, it is necessary to establish feedback, use clarifying questions to achieve adequate perception of information.

The nature of the semantic barrier is in the misunderstanding between people, resulting from the fact that one message has a different meaning for them - the subjective meaning that the word acquires in a specific context, a specific situation of communication. The word in various situations may have different meaning, which is always individual and personal, it is formed in the mind of the speaker, but not necessarily clear to the listener. The reasons for this are: not coincidence of the meanings of statements, requests, orders, ignoring the views, values, systems of personal meanings of interlocutors, differences in knowledge, life experience, etc.

As for the phonetic communication barrier, it arises due to the peculiarities of the speaker's language. By mispronouncing words or placing various accents, the student can change the meaning of the transmitted thought. The speed of speech also plays an important role, it is important to analyse it and the process of information processing by the listener.

The picture of perception can also be spoiled by pronunciation interference, such as nasalization, i.e. laughing, moaning, whimpering, whispering, etc. To overcome this problem, the teacher should always pay attention to the pronunciation of students and try to encourage them to work on the quality of speech.

Also, the problem of misunderstanding arises when communicators disagree with arguments, judgments or perceptions. Each person looks at the world in his own way, so the meaning of each message is always individual. To overcome this barrier, you can try to understand the logic of the interlocutor and find the reasons for the difference of opinion.

There is another classification of barriers to communication: external, internal and basic. We can say that these are three global types of communication blocks.

External barriers occur when something prevents a person from transmitting information and this reason is beyond their control. For example, the connection disappeared during an online lesson, while the student was answering questions or during the explanation of the material, suddenly a loud sound of a truck or barking dogs came from the street, because of which the students did not hear what the teacher said. The appearance of communication barriers is purely technical and has nothing to do with physiological pathologies.

Internal barriers arise due to linguistic, semantic or stylistic reasons. This type of communicative barrier is most common while studying a foreign language. It boils down to the fact that the decoded signals are inadequately encoded at the verbal level. To put it simply, the recipient is unable to understand what is said in a language he or she does not know.

Basic barriers are the object of psychology study. If internal and external barriers can be defined as purely technical, and at least easy to get rid of, then basic barriers are not so easy to eliminate, and there are several of them. So, what are the types of basic communication barriers?

Basic barriers consist in the recipient's misunderstanding of the meaning of what is said not because it is a different language, but because it has its own associations, comparisons and ideas that interfere with adequate perception. Here are the types of basic communication barriers: mental and emotional.

In a conversation, especially informal, people tend to translate thoughts into words and gestures, and then decode them back. But the same words evoke different

associations in contactors. Depending on where a person studied, worked and lived, he/she has his/her own ideas, i.e. he/she perceives the thought forms transmitted to him/her in a completely different way. This type of communicative barrier in communication can be logical or emotional. In some cases, this obstacle is almost impossible to overcome, especially if the contactors are at different levels of mental and emotional state. Suppose the emotional state is unstable, and it can be balanced. Then the problem with communication will be solved by itself. But to correct the mental level, you need several years of additional education and training of ingenuity.

Trying to study the concept and types of communication barriers from a scientific point of view, there are six obstacles that are the most obvious:

1. Uncomfortable conditions of the physical environment where the information will be transmitted. For example, in a classroom where there is a teacher who assesses the level of knowledge and a mistake equals a lower grade or ridicule of classmates.

2. The listener is concerned with completely different problems (inertia of inclusion).

3. Antipathy to the interlocutor in particular, and to other opinions in general. Clogging of consciousness with stereotypes.

4. Language barrier, including differences in lexicon, vocabulary and dialect.

5. Inappropriateness, i.e. if a student does not have knowledge on a certain topic and he/she still tries to fit in and enters into a conversation with a person competent in this matter.

6. The communicator is simply unpleasant to the recipient. This happens when a teacher inadvertently pairs two students who are at odds or have different levels of English.

If we proceed from the fact that any information that comes to a person carries elements of influence on his behaviour, thoughts and desires in order to change them, then in this sense, communication barriers are a form of psychological protection. That is, communicative barriers seem to protect us from extraneous mental influence arising in the process of information exchange between the participants of communication.

Overcoming of communicative barriers is possible as a result of creation of favourable conditions for communication and formation of psychological competence in participants of communicative interaction by the heads of secondary schools.

Psychological barriers while studying foreign languages can be caused by the following factors: low self-esteem, lack of self-confidence; lack of motivation to learn a foreign language; individual peculiarities of perception; individual peculiarities of the memorization process; insufficiently formed speech skills; lack of faith in success, in one's own strength; negative previous learning experience; lack of positive experience of communication; lack of conditions and opportunities for language practice; individual peculiarities of interaction with the teacher, etc [3].

In fact, two psychological gifts - reflection and empathy - can help teachers overcome communication barriers.

Reflection is the ability to look at the situation from the other side. For example, look at the teacher through the eyes of a student. Try to imagine how he sees this world, how he interprets it, what he wants, what he strives for, etc. Having built such a model, the teacher can understand the student much better.

Also, do not forget about empathy, that is, understanding. The teacher should put himself in the place of the student in order to find an individual approach to everyone.

As a result of the theoretical research, we have highlighted the following ways to overcome barriers of communication: eliminating differences in perceptions, use simple language, active listening, emotional state, avoid information overload, provide feedback, reduction and eliminating of noise level.

Thus, communication barriers in communication are diverse, caused by different factors. Therefore, it is very important to understand their nature, causes and conditions of occurrence and solution. When studying English, students mostly face psychological barriers. One of them is the communicative limitations due to the fear of making a mistake, the feeling of incompetence and inconsistency of communicative ideas and reproduced reality.

Overcoming these barriers is an important methodological problem and includes a

variety of psychological and pedagogical techniques and teaching tools.

We see the prospect of the research in a more detailed study of the problem of communicative barriers in studying English and the construction of a pedagogical program to overcome them and, accordingly, increase foreign language communicative competence.

Список використаних джерел

1. Дунець Л.М. Психологія спілкування: навчальний посібник для студентів спеціальностей "Соціальна педагогіка" та "Практична психологія" / Л. М. Дунець. – Хмельницький: ТУП, 2003. – 142 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навчальний посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2005. – 448 с.
3. Abrell R. Preventing communication breakdowns / R. Abrell. – Reston, VA: National Association of Secondary School Principals, 2004.

References

1. Dunets, L. M. 2003. *Psykhologhiia spilkuvannia [Psychology of communication]*. Khmelnytskyi: TUP.
2. Orban-Lembyk, L. E. 2005. *Sotsialna psykhologhiia [Social psychology]*. Kyiv: Academic Publishing House.
3. Abrell, R. 2004. *Preventing communication breakdowns*. Reston, VA: National Association of Secondary School Principals.

УДК 658.8:659.117(045)

ЦІННОСТІ СПОЖИВАЧІВ У СИСТЕМІ МАРКЕТИНГУ

Барчі Б.В., Пензелик В.С.

VALUES OF CONSUMERS IN THE MARKETING SYSTEM

Barchi Beata, Penzelyk Veronika

У даній статті розглянуто поняття «споживча цінність товару», а також розглянуто підходи його тлумачення. Висвітлено сутність концептуальних положень щодо формування кожної складової цінності товару, а також розглянуто сполучний аналіз. Встановлено, що мета вивчення поняття цінності трансформувалася протягом усього періоду його дослідження. Обґрунтовано матеріальну складову цінностей.

Ключові слова: *споживча цінність товару, споживачі, система цінностей, товар.*

This article examines the concept of “consumer value of goods”, as well as approaches to its interpretation. The essence of the conceptual provisions regarding the formation of each component of the product value has been highlighted, as well as the connecting analysis has been considered. It was established that the purpose of studying the concept of value was transformed during the entire period of its research. The material component of values has been substantiated.

Key words: *consumer value of goods, consumers, value system, goods.*

Споживачі вибирають ті продукти, які є для них найбільшою цінністю. Вони формують певне уявлення про прогнозовану цінність і діють на цій основі. Після цього вони порівнюють реальну, одержану ними цінність з очікуваною, і результат цього порівняння впливає на ступінь їх задоволення.

Споживча цінність товару – це здатність матеріального чи нематеріального блага задовольняти потреби споживачів відповідно до їх очікувань, що позитивно впливає на їх купівельну поведінку, сприяє зростанню доданої вартості товару, завдяки чому покращує результати діяльності підприємства (виробника, продавця).

Поняття «споживча цінність товару» було предметом вивчення практично протягом усього часу дослідження економічних відносин між суб'єктами господарської діяльності [3]. На ранніх етапах становлення економічної науки головна проблема полягала у визначенні еквіваленту товарів при їх обміні, тому ЦТ вивчали з метою виміру пропорцій між товарами, а головним здобутком для теорії СЦТ вважається твердження, що цінність товару вимірюється працею, необхідною на його виготовлення.

На підставі досліджень та систематизації наукових підходів до розгляду поняття цінності охарактеризовано чотири етапи еволюції тлумачення споживчої цінності товарів, а саме з позицій: трудової теорії вартості («цінність» – «вартість»); нетрудової теорії вартості («цінність» – «корисність» з позиції окремого споживача); традиційних концепцій цінності (додана цінність для споживача – додаткові вигоди для виробника, а також об'єктивна – суб'єктивна цінність); сучасних поглядів формування цінності (спільна цінність для підприємства і споживача) [1]. Встановлено, що мета вивчення поняття цінності трансформувалася протягом усього періоду його дослідження, а сучасна наука розглядає цінність з метою отримання переваг усіма учасниками її творення.

Об'єктивна сутність споживчої цінності товарів здебільшого залежить від якості товарів, а тому розглядається з позиції менеджменту якості.

Найбільш повно сутність споживчої цінності товарів та їх взаємозв'язок з

якістю продемонстрував Ш. Магомедов. Ключові положення його теорії полягають у такому: споживча цінність товару – це його здатність задовольняти конкретну потребу відповідної групи споживачів (споживчого сегменту); міра споживчої цінності товару – це максимальна ціна, яку споживач готовий заплатити за нього (гранична ціна попиту); існують відмінності між суспільною споживчою цінністю (об'єктивною оцінкою задоволеності якістю товару) та індивідуально-груповою (суб'єктивно-об'єктивною оцінкою задоволеності якістю і престижністю товару в рамках сегменту); звідси – виробник товарів повинен створювати індивідуальну цінність, але з урахуванням суспільної; існує зв'язок між споживчою цінністю товарів та їх якістю; – споживча цінність товару визначається набором його характеристик, які включають безпеку, надійність, естетичність та ін.; престиж – одна з характеристик споживчих властивостей товарів; існує відмінність між власне престижністю (цінністю товару для певної групи споживачів) та престижністю, що ґрунтується на високому рівні якості товару (цінністю для усіх споживачів на рівні суспільства) [2].

Споживачі, виходячи зі своєї системи цінностей, вибирають альтернативи продуктів, оцінюючи їх за набором атрибутів і визначаючи таким чином продукт, який вони куплять. Споживачеві зазвичай нелегко сформулювати свою систему цінностей. Тому замість того, щоб змушувати їх думати про атрибути окремо, в рамках сполученого аналізу споживачі виносять свої судження про продукти в цілому, і потім на основі математичного аналізу визначається система цінностей, яка лежить в основі їх вибору.

Вивчення системи цінностей споживачів на основі сполученого аналізу здійснюється в наступній послідовності: виявлення відповідних атрибутів; вибір методу подання продукту споживачам; вибір типу вимірювань; визначення типу відносини споживача до продукту; вибір методів аналізу зібраних даних.

Головною умовою використання сполученого аналізу є можливість опису вивченого продукту за допомогою набору атрибутів. Так, для оцінки продуктів типу духів цей метод непридатний. Важливим є виявлення такого набору

атрибутів, щоб окремі атрибути сприймалися споживачами як незалежні, тобто цінність одного атрибута не залежала від цінності іншого. Далі застосування даного методу передбачає знайомство респондентів з досліджуваною продуктовою категорією. Отже, для вивчення невідомих споживачеві категорій продуктів (принципово нових) цей метод непридатний. Оскільки за результатами аналізу можливо удосконалення окремих атрибутів певного продукту, то атрибути повинні мати конкретний реальний сенс.

Слід також зазначити, що крім методу сполученого аналізу при вивченні системи цінностей споживачів використовуються і інші методи, зокрема якісні методи маркетингових досліджень [2]. Такі методи є досить складними, вимагають високої кваліфікації виконання, припускають неоднозначне трактування отриманих результатів. Ці методи застосовують в основному спеціалізовані маркетингові компанії.

Проведені дослідження споживчої цінності товару [3] дозволили виділити сутність концептуальних положень щодо формування кожної складової цінності товару. Обґрунтовано, що матеріальна складова цінності – це здатність матеріальної частини товару (матеріального блага) задовольняти потреби споживачів відповідно до їх очікувань; сервісна – це здатність нематеріальної частини товару (нематеріального блага: процесу, технології, сервісу) задовольняти потреби споживачів відповідно до їх очікувань; емоційна – це здатність усіх рівнів товару (блага), у тому числі його третього рівня – товару з підкріпленням, формувати позитивне сприйняття цього товару та емоційну прив'язаність споживачів до нього; соціальна – це здатність товару (матеріального чи нематеріального блага) задовольняти потреби не лише окремих споживачів відповідно до їх очікувань, а й референтних груп і соціуму в цілому, що позитивно впливає на конкурентну позицію підприємства: спільна – це здатність товару задовольняти потреби усіх учасників ланцюга її формування відповідно до їх очікувань [1].

Споживча цінність сьогодні – це комплексна система, яка включає складові, починаючи від якості товарів і до охоплення важливих суспільних проблем та тенденцій. Тому підприємства змушені не тільки задовольняти тим вимогам, які висуває ринок, але й передбачити їх, ґрунтуючись на власні потреби, як членів суспільства.

Список використаних джерел

1. Біловодська О. А. Розроблення теоретико-методичного підходу щодо комплексної оцінки упаковки продукції в умовах інноваційного розвитку харчової промисловості / О. А. Біловодська, О. В. Гримайло // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2010. – № 1(149). – С. 149–160.
2. Медиковський М. О. Дослідження ефективності методів визначення вагових коефіцієнтів важливості / М. О. Медиковський, О. Б. Шуневич // *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. – № 5. – С. 176–182.
3. Прокопенко О. В. Поведінка споживачів: навч. посібник / О. В. Прокопенко, М. Ю. Троян. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.

References

1. Bilovodska, O. A. and Hrymailo, O. V. 2010. Rozroblennia teoretyko-metodychnoho pidkhdodu shchodo kompleksnoi otsinky upakovky produktsii v umovakh innovatsiinoho rozvytku kharchovoi promyslovosti [Development of a theoretical and methodological approach to comprehensive evaluation of product packaging in the conditions of innovative development of the food industry]. *Marketing and innovation management*, 1(149), pp. 149–160.
2. Medykovskiyi, M. O. and Shunevych, O. B. 2011. Doslidzhennia efektyvnosti metodiv vyznachennia vahovykh koefitsientiv vazhlyvosti [Study of the effectiveness of methods for determining weighting coefficients of importance]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 5, pp. 176–182.
3. Prokopenko, O. V. and Troian, M. Yu. 2008. *Povedinka spozhyvachiv. [Consumer behavior]*. Kyiv: Center for educational literature.

УДК 159.9:658.8:005.32(045)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРИЙОМІВ МАРКЕТИНГУ

Барчі Б.В., Піров Н.В.

PSYCHOLOGICAL ASPECT OF MARKETING PRACTICES

Barchi Beata, Pirov Natalia

У статті розкривається значущість психологічних аспектів та емоційного фону людини для здійснення покупок, розглядаються прийоми та дії маркетингу з боку психології, представлені основні методи на свідомість клієнтів з використанням різних способів психології впливу, розглянуто основні фактори, що впливають на збільшення продажів, наведені кошти, завдяки яким можна залучити покупця та спонукати його до дії.

Ключові слова: психологія впливу, маркетинг, психологія маркетингу, мотивація споживача.

The article reveals the importance of psychological aspects and the emotional background of a person for making purchases, considers the techniques and actions of marketing from the side of psychology, presents the main methods on the minds of customers using various methods of psychology of influence, considers the main factors affecting the increase in sales, the means are given, thanks to which can attract the buyer and motivate him/her to act.

Key words: *influence psychology, marketing, marketing psychology, consumer motivation.*

У наш час інформаційних технологій щорічно все більше і більше продажів відбувається за допомогою Інтернет. Оскільки маркетинг у цій сфері напрям порівняно молодий, воно перебуває детального вивчення. Маркетинг нерозривно пов'язані з психологією. Ця тема дуже актуальна, оскільки кожен підприємець зацікавлений у тому, щоб його товари та послуги були популярними та затребуваними.

Дослівно термін «маркетинг» перекладається з англійської як ринко творення, ринкова діяльність, орієнтація на ринок. Причиною зародження маркетингу стало насичення ринку, перебільшення пропозиції над попитом. Про маркетинг може йтися лише за умови існування самого ринку. Першим типом ринку, що сформувався в розвинених країнах світу, став ринок продавця - тобто такий ринок, на якому більше влади мають виробники, і активнішими діячами на ринку вимушені бути покупці.

Психологічний вплив – це спосіб впливу на людей, що здійснюється з метою модифікації психологічних структур їх свідомості, перетворення емоційних станів та стимулювання певних типів поведінки з використанням різних способів явного та прихованого психологічного примусу. Психологічний вплив часто застосовується у формі технологій таємного примусу особи [1].

Можна виокремити три підходи до визначення суті маркетингу:

- маркетинг як самостійний вид підприємницької діяльності;
- –маркетинг як функція управління;
- маркетинг як сучасне бачення філософії бізнесу.

На даний момент існує безліч технік, які активно використовуються у маркетингу. Наприклад, принцип трьох «так». Маркетологи застосовують цю

техніку для збільшення продажів, пропонуючи спершу погодитися на невеликі дії на користь покупки. Потім вони спостерігають за поведінкою клієнтів, щоб вплинути на ухвалення їх подальших рішень. Після того, як буде зроблено кілька успішних спроб змусити людей сказати «так», маркетологи збільшують шанси на успіх на більші зобов'язання, такі як купівля продуктів чи послуг.

Маркетингова психологія – це галузь маркетингу, яка відповідає за з'ясування потреб, мотивацій та смаків споживачів для створення продуктів, які відповідають цим типам мотивацій.

Прикладна психологія світу маркетингу допомагає знайти необхідні ключі, щоб знати, як працює людський розум, і це фундаментальне знання, щоб змусити потенційних споживачів купувати продукти компаній.

Основними фактами, на які варто звернути увагу для збільшення продажів у системі маркетингу є наступне:

1. Людський мозок схильний до імпульсивності. Незалежно від демографії, більшість людей роблять імпульсні покупки. Саме тому працює підхід, при якому клієнтам пропонують підписатися на оновлення, купити товар зі знижки спробувати його зараз. Люди приймають рішення у бік придбання товару за ситуації, коли від них вимагається терміновий вибір.

2. Соціальні медіа провокують високий викид дофаміну. Варто зазначити, що зображення обробляються набагато швидше ніж текст. Чому так відбувається? Фотографія швидше сприймається мозком людини. Вона більш інформативна та економить час потенційного клієнта. Що не менш важливо, зображення привертають основну увагу. У переважній кількості випадків, зображення є вирішальним фактором: воно може або порушити, або зробити угоду при купівлі товарів та послуг в Інтернеті.

3. Довіра може викликатись шляхом використання відповідних ключових фраз. Слова можуть вплинути на успішну покупку. Добре працюють такі слова, як: справжній; перевірений; гарантований; лояльний; надійний; заслуговуючий довіри; офіційний.

4. Вислів «Так» один раз має високу ймовірність повторення позитивної відповіді. Клієнти, які сказали «так» одного разу, схильніші до того, щоб дати згоду повторно.

5. Перше число, яке побачить клієнт може вплинути на оцінку всієї ціни в майбутньому. Наприклад, потенційний покупець має бюджет 10000 гривень. Йому потрібно купити холодильник. Він бачить ціну у 20000 гривень і вважає, що це дорого. Тим не менш, якби той же клієнт побачив знижку з 30000 гривень до 19999, різко знижена ціна могла вплинути на нього таким чином, що купівлю було б здійснено, навіть якщо вона перевищує початковий бюджет.

6. Кожне рішення ґрунтується на емоціях. Фахівці в галузі нейронауки довели, що кожен вибір (навіть раціональний та продуманий) залежить від емоційного фону людини. Маркетологам потрібно підходити до цього факту як способу узгодження продуктів/послуг з урахуванням емоцій, яким клієнти можуть бути схильні.

Маркетингова діяльність як важлива підприємницька діяльність повинна забезпечувати конкурентоздатне положення організації на ринку з урахуванням стану зовнішнього і внутрішнього середовища.

Маркетингова діяльність припускає в зв'язку з цим проведення досліджень і створення програми дій, які сприяють зростанню ефективності діяльності компанії і підвищенню рівня задоволення потреб кінцевих покупців або клієнтів [2].

Маркетинг включають такі основні напрями:

1) дослідження характеристик товарного ринку, тобто оцінка його стану, закономірностей і тенденцій розвитку. Ця діяльність охоплює макрорівень – ринок послуг і товарів в цілому, регіональні і локальні ринки окремих послуг і продуктів;

2) дослідження внутрішніх потенційних і дійсних можливостей посередницької або виробничої діяльності підприємства.

В ході маркетингових досліджень на макрорівні передбачається збір інформації, що потрібна для збільшення ефективності деяких маркетингових

заходів. Потреба маркетингових досліджень пов'язана з розширенням виробництва і появи в усіх сегментах виробництва і звернення послуг і товарів нових технологій, інформатизацією виробництва, зростанням культурних і соціальних потреб споживачів. Деякі фірми займаються тільки одним напрямом маркетингової діяльності – приміром, спеціалізуються на зборі інформації про певні ринкові сегменти, на опитуванні покупців, на поширенні спеціальної інформації.

Психологія складається з найрізноманітніших методів та інструментів, що дозволяють передбачити поведінку споживачів. Саме з цієї причини знання такого типу поведінки та знання того, що впливає на рішення споживачів щодо здійснення покупки, є важливою та необхідною інформацією для будь-якого типу торгової марки. Це може допомогти у створенні продуктів, що відповідають певним вимогам, а також збільшити продажі компанії [3].

Нейромаркетинг. Це техніка, яка вивчає поведінку людини, прогнозує її дії та вивчає мозок споживача стосовно їх купівельних дій.

Він широко застосовується завдяки своїй надійності, оскільки передбачає дії користувачів та допомагає визначити товар, який вони обрали б, та мотивацію до нього емпіричним шляхом та набагато ефективнішим, ніж інші типи методів.

Копірайтинг – це техніка письма, але вона працює з чимось фундаментальним, пов'язаним з психологією: переконанням.

Використовується зміст, спрямований на досягнення низки цілей, і проводиться робота над розробкою цих текстів шляхом переконання та незаперечних аргументів, щоб користувач в кінцевому підсумку робив те, що хоче відповідальна особа: продаж, завантаження документа або передплата.

Створення очікувань. Це техніка, пов'язана з ефектом Зейгарника, яка у світі маркетингу перекладається як ефект створення певного здивування, очікування чи тривоги у користувача таким чином, що ця думка змушує його викликати більше інтересу до предмета, який обговорюється ... піднімає його. Прикладом можуть бути трейлери до фільмів, щоб привернути увагу, або телевізійна реклама.

Активуйте мотивацію. Це важливо при купівлі товару. Можна переконатись, що у користувача є потреба та мотивація придбати комп'ютер, наприклад. Можна дізнатись через опитування або відвідування різних платформ завдяки використанню файлів cookie, які служать для відстеження того, що цікавить громадськість, а також можна створити ремаркетинг, знаючи цю інформацію, що є наслідком реклами, пов'язаної з пошуковими запитами, які були зроблені в Google.

Отже, психологія є фактором, який слід враховувати у світі маркетингу. Важлива частина знання того, як думають користувачі, та набагато більш безпосереднього звернення до них. Завдяки роботі цього типу технік бренди здатні передбачати та генерувати мотивацію, занепокоєння та інтерес до користувачів завдяки своїм продуктам.

Список використаних джерел

1. Косенков С. І. Маркетингові дослідження: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. І. Косенков. – К.: Видавничий дім "Скарби", 2004. – 464 с.
2. Парсяк В. І. Маркетинг: від теорії до практики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Парсяк. – К.: Наукова думка, 2007. – 256 с.
3. Мозер Клаус. Психологія маркетингу та реклами: навчальний посібник / Клаус Мозер; пров. Н. А. Бондар; під ред. С. Г. Тарасов. – Вид-во Гуманітарний Центр, 2004. – 380 с.

References

1. Kosenkov, S. I. 2004. *Marketynhovi doslidzhennia [Marketing researches]*. Kyiv: Publishing house "Treasures".
2. Parsiak, V. Y. 2007. *Marketynh: vid teorii do praktyky [Marketing: from theory to practice]*. Kyiv: Scientific opinion.
3. Mozer, Klaus; Tarasov, S. H. Ed. 2004. *Psykhologhiia marketynhu ta reklamy [Psychology of marketing and advertising]*. View of the Humanitarian Center.

УДК 159.964.21:316.48:37.091.8(045)=111

**PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF INTERPERSONAL
CONFLICTS DURING THE EDUCATION PERIOD IN GENERAL
EDUCATIONAL SCHOOL**

Barchi Beata, Tymchyk Olha-Diana

**ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖСОБИСТИСНИХ
КОНФЛІКТІВ У ПЕРІОД НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ**
Барчій Б.В., Тимчик Ольга-Діана

The article highlights the specificity of interpersonal conflicts in general educational schools. It has been stated that the conflict is a clash of interests, views, thinking and perception that differ from each other; conflict leads to sharp disputes, to the loss of peace and harmony. Intrapersonal, interpersonal, intragroup and intergroup conflicts are distinguished. It has been noted that conflicts can have different manifestations, namely: hidden state of dissatisfaction, open confrontation and passive protest. Conflict boundaries are limits of the conflict; can be subjective, spatial and temporal. Special attention has been paid to the phases of interpersonal conflict, which include the latent, demonstrative, aggressive and combat phases. The causes of the conflict are characterized, namely, peculiar contradiction that causes it. The principles of overcoming conflicts have been defined: win-win, win-loss and loss-loss. It has been proven that interpersonal conflicts have both negative and positive results.

Key words: conflict, conflict boundaries, cause of conflict, conflict resolution, result of conflict.

У статті висвітлено особливості міжособистісних конфліктів у закладах шкільної освіти. Констатовано, що конфлікт – це зіткнення інтересів, поглядів, мислення та сприйняття, що відрізняються між собою; конфлікт призводить до гострих суперечок, до втрати миру та злагоди. Виділяють внутрішньоособистісні, міжособистісні, внутрішньогрупові та міжгрупові конфлікти. Зазначається, що конфлікти можуть мати різні прояви, а саме: прихований стан незадоволення, відкрите зіткнення та пасивний протест. Межі конфлікту – це кордони конфлікту; можуть бути суб'єктивними, просторовими та часовими. Звертається особлива увага на фази міжособистісного конфлікту, до яких належать латентна, демонстративна, агресивна та батальна фази. Охарактеризовано причини конфлікту, а саме своєрідне протиріччя, що його зумовлює. Визначено принципи подолання конфліктів: перемога-перемога, перемога-поразка та поразка-поразка. Доведено, що міжособистісні конфлікти мають як негативні, так і позитивні результати.

Ключові слова: конфлікт, межі конфлікту, причина конфлікту, рішення конфлікту, наслідок конфлікту.

Conflicts arise throughout human life and development as a result of encountering, bounding and connection with the outside world and direct participation in it.

The problem of studying conflicts is now of particular special relevance and practical importance. This is caused not only by the need to solve and correct the manifestation of conflicts, but also to prevent their occurrence, that is, to implement pedagogical and psychological prevention and take measures to avert and preclude conflicts.

The issue of conflicts has always attracted researchers in both foreign and national psychology. Scientific interest in the course and resolution of the conflict is observed in the works of such scientists as Adler A., Bandura A., Bass A., Hurvich H., Krech D., Levin K., Lorenz K., McDougall U., Miller N., Moreno J., Sighele S., Tinbergen N., Freud Z., Shibusani T., Spiegel D.

Despite the large amount of research, philosophy, psychology, and sociology have not yet developed a generally accepted definition of the conflict nature and its essence [1, p. 141].

The purpose of the article is to theoretically substantiate the psychological characteristics of interpersonal conflicts during the educational period in general educational school.

Conflict is a special type of interaction based on opposite and incompatible goals, interests, people's and social groups' types of behavior, which are accompanied by negative psychological manifestations.

I. Hryshyna explains the concept of conflict as follows: «Conflict acts as a bipolar phenomenon - the confrontation of two parties, which manifests itself in their activity, aimed at overcoming the contradictions» [2, p.122].

According to the subjects of the conflict, the following are distinguished: intrapersonal conflict is a state associated with contradictions of oppositely directed motives, needs, interests, values, goals, ideals; interpersonal conflict is a clash between two or more separate individuals who have different views, character traits and categorically differ in terms of needs, values, motivation, etc.; intragroup conflict arises most often due to the inconsistency of the individual's behavior with the group's requirements; intergroup conflict is a clash of behavior stereotypes, norms, goals and/or values of different groups [3, p. 115].

It should be emphasized that interpersonal conflict is one of the most common conflicts. In these conflicts, the confrontation between people is based on the clash of their personal motives. Interpersonal conflicts are characterized by high emotionality, they cover all aspects of relations between conflicting subjects.

In the conditions of such a conflict, it is difficult to work, generate new ideas, plan your time effectively, because the confrontation takes too much energy. On the other hand, conflict helps identify contradictions in relationships and neutralize them.

Interpersonal conflicts in schools can have various manifestations, namely: hidden states of dissatisfaction – persistent internal inconsistency with actions, decisions in the formal execution of an order, indifference, self-isolation from the team; open confrontations – sharp expression of disagreement in the form of arguments, quarrels, fights, refusal to complete tasks, various forms of disobedience, aggressiveness, affective actions; passive protest – a conscious entry into the world of fantasy, the world of distorted images, conscious localization of unattractive moments in a conflict situation, hyperbolization of those pictures that can reduce feelings of anxiety, internal emotional tension due to the conflict.

It is important to note that the forms of the conflict expression largely depend on the age of its participants, their personal qualities, the individual life experience of the conflicting parties, on the specifics of activity and communication in the group, on the style of its management.

The set of factors that cause the conflict, its deployment in space and time determine its boundaries. Conflict boundaries are external structural and dynamic boundaries of the conflict: subjective (number of participants), spatial (territory where the conflict takes place), temporal (duration of the conflict).

Regardless of the causes, the conflict has four phases:

1. Latent – the conflict is not realized, but doubts arise regarding the reliability and decency of the partner, understanding and trust gradually disappear. If the opponents show a desire to understand each other, they can easily solve the problem and return to the previous relationship.

2. Demonstrative – begins when conflicting parties are dissatisfied with each other. If in the latent phase the opponents tried to pretend that everything is fine, now the communication takes place in raised tones, accompanied by quarrels.

3. Aggressive – conflicting parties do not communicate, avoid each other, create aggressive plans, often violate moral norms.

4. Combat – involves the implementation of aggressive plans, the beginning of "hostilities". Opponents seek to win at any cost, discrediting the interests of the opposite party. It is almost impossible to reach an understanding at this phase [1, p. 15].

To understand and resolve the conflict, it is necessary to distinguish the cause of the conflict.

The cause of the conflict is the dialectical contradiction that occasions it, but it may not turn into a conflict for a certain time. The conflict begins with a word or action that is perceived as negative by one of the parties and provokes the beginning of conflict interaction.

It cannot be denied that modern education is focused on the humanistic orientation of the pedagogical process. Treating the student not as an object of education and upbringing, but as a subject of communication requires the development of the student's independence, self-organization, the ability to enter into a dialogue with another person and overcome the conflict [4, p. 50].

Scientists distinguish three principles of conflict resolution in general education school: win-win: solution that allows both sides to win; win-loss: solution that benefits only one party at the expense of the other; loss-loss: solution that does not benefit either side.

Prolonged, unresolved conflicts have a negative impact on interpersonal relationships, the social and psychological climate in the school team.

Skillful resolution of conflict can lead to harmony, while trying to suppress conflict - to aggression. Fairness in conflict resolution is an important element, and it relates to the values and culture of conflict behavior.

It is necessary to understand that interpersonal conflict has both negative and positive results.

Positive results of interpersonal conflicts usually include: success of joint activities, stability of interpersonal relationships, adequacy of mutual understanding and cognition, satisfaction with communication and results of joint activities.

The negative results of interpersonal conflicts can be the failure to complete the task, the decrease in the productivity of joint activities, the deformation and even the rupture of interpersonal relations.

Therefore, in conflict resolution, the main educational goal is to help students understand that conflict can be resolved in different ways. The parties involved may be in the position of winners or losers, or both may reach a compromise. Neither party should feel defeated, as this can lead to a new outbreak of conflict.

We see prospects for further research in the development of ways to overcome conflicts.

Список використаних джерел

1. Ільїна Н. М. Конфлікти в загальноосвітній школі: навчальний посібник / Н. М. Ільїна. – Суми: Університетська книга, 2017. – 183 с.
2. Пірен М. І. Конфліктологія: підручник / М. І. Пірен. – К.: МАУП, 2003. – 360 с.
3. Куниця Т.Ю. Проблема конфліктів у шкільному колективі / Т. Ю. Куниця. – Київ, 2018. – С. 114–120.
4. Палеха Ю. І. Основи психології та педагогіки: навч.-метод. посібник / Ю. І. Палеха, В. І. Герасимчук, О. М. Шиян. – К., 1999. – 154 с.

References

1. Ilyina, N. M. 2017. *Konflikty v zahalnoosvitnii shkoli [Conflicts in the comprehensive school]*. Sumy.
2. Piren, M. I. 2003. *Konfliktolohiia [Conflictology]*. Kyiv: MAUP.
3. Kunytsia, T. Yu. 2018. *Problema konfliktiv u shkilnomu kolektyvi [The problem of conflicts in the school team]*. Kyiv.
4. Palekha, Yu. I., Herasymchuk, V. I. and Shyian, O. M. 1999. *Osnovy psykholohii ta pedahohiky [Basics of psychology and pedagogy]*. Kyiv.

УДК 159.9:659.1:005.32(045)**ЛЮДИНА ЯК СУБ'ЄКТ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Барчі Б.В., Харьковська Т.В.

A MAN AS A SUBJECT OF ADVERTISING ACTIVITY

Barchi Beata, Kharkovska Tamara

У статті досліджено психологічні аспекти реклами як інструменту маркетингових комунікацій. Визначено сутність реклами як соціально-психологічного феномену. Розкрито види реклами залежно від способу впливу на споживача. Розглянуто сутність раціональної та емоційної реклами та засоби їх впливу на споживача. Охарактеризовано структуру соціально-психологічного впливу реклами на людину, як суб'єкта рекламної діяльності, що включає когнітивний (пізнавальний), афективний (емоційний) та конативний (поведінковий) компоненти. Обґрунтовано, що когнітивний компонент передбачає аналіз психічних процесів і, перш за все, процесів переробки інформації: відчуття, сприйняття, уваги, мислення, пам'яті людини.

Ключові слова: реклама; людина; емоційна реклама; моделі впливу реклами; методи психологічного впливу; навіювання; переконування.

The article examines the psychological aspects of advertising as a tool of marketing communications. The essence of advertising as a socio-psychological phenomenon has been defined. The types of advertising have been disclosed depending on the way of influencing the consumer. The essence of rational and emotional advertising and the means of their influence on the consumer have been considered. The structure of the socio-psychological impact of advertising on a person as a subject of advertising activity has been characterized. It includes cognitive, affective (emotional) and conative (behavioral) components. It has been substantiated that the cognitive component involves the analysis of mental processes and, above all, the processes of information processing: sensation, perception, attention, thinking, memory, etc.

Key words: advertising; man; emotional advertising; advertising influence models; methods of psychological influence; suggestion; persuasion.

У вирі сучасного світу реклама безсумнівно виступає одним із основних рушіїв торгівлі. Вона допомагає дізнатися про нові товари і послуги, зорієнтуватися в безмежному морі виробництва і споживання. Та реклама не лише інформує. Фахівці стверджують, що вона – могутній засіб впливу і маніпуляції людиною. Вона здатна формувати і змінювати світогляд і поведінку людей. Саме тому науковці нині так ретельно вивчають це явище. До цієї проблематики звертались Федотова Л.Н., Бріцин Б.А., Титаренко О.О., Владимирський В., Мохер К., Власов П.К. та інші.

Вплив реклами на ставлення споживачів до певного товару досить суттєвий. Раціональне використання навіть невеликої кількості інформації з посиленням на потреби і запити аудиторії може підвищити ефективність рекламного проекту і

відповідно успіх продукту на ринку. Рекламою є процес впливу однієї групи людей на іншу з метою активації у неї певного відношення до об'єкту рекламної діяльності та сприяння утворенню активних реакційних дій спрямованих безпосередньо на об'єкт [1].

На сьогоднішній день реклама має винятковий вплив на свідомість людини. Процеси сприйняття й розуміння реклами, формування позитивного ставлення та цікавості до рекламованого товару, поява бажання придбати його – процеси, що обумовлені певними психологічними характеристиками людей, для яких саме та реклама призначена. Саме тому реклама має бути побудована з урахуванням цих характеристик та законів, які управляють цими процесами [3].

На людину, як єдиний суб'єкт рекламної діяльності, вплив здійснюється через органи чуття. Найбільш пов'язаними з рекламою є: зорові та слухові відчуття. Певні співвідношення кольорів часто можуть неприємно впливати на зір, а саме підвищувати зорову стомлюваність. Це кольори, при змішуванні яких утворюється сірий колір. Також варто враховувати відтінки, яскравість та насиченість, що сприяє оптимізації якості впливу. Те ж стосується і звукового ряду, тобто приємний, не різкий звук і голос викликає позитивні емоції, відповідно підвищуючи ефективність впливу реклами [2].

Метою та результатом будь-якого впливу завжди є якась зміна стану, що раніше існував. Позитивний вплив реклами, це поява у людини нових емоцій, уявлень, бажань та прагнень, пов'язаних з рекламованим товаром. Досить поширеною була модель впливу реклами на психіку AIMDA (запропонована Е. Палмером 1896 р.), де: А - Attention – увага, І – Interest – інтерес, М – Motive – мотив, D – Desire – бажання, А – Activity – активність. Утримує нашу увагу лише то, що з якоїсь внутрішньої причини для нас є актуальними чи необхідними. Зона інтересів кожної людини досить різна, часто виходить, що наявність одних інтересів виключає інші. Щоб спонукати людину до придбання певного товару (що і робить реклама) недостатньо лише мотиву: товар має володіти певними іншими якостями, крім тих, що задовільняють загальну людську потребу.

Активність завжди індивідуальна, бо залежить від окремо взятої людини [3].

Головні негативні моменти цього впливу полягають у тому, що реклама спричиняє стереотипізацію мислення, а відтак – поведінки, нав'язує готові моделі й стандарти життя. Реклама навіює людині думку, що якщо вона купить ту чи іншу річ, то вона стане щасливішою, привабливішою, успішнішою, що це сприятиме підвищенню її статусу. Люди оцінюють себе та інших в залежності від того, чим вони володіють, а не від їхніх особистих якостей. Так формується система цінностей, орієнтована виключно на споживання. Але неможливо купити все, особливо з огляду на матеріальний стан переважної більшості. У звичайному житті пересічні люди не можуть і виглядати такими привабливими і успішними, як герої рекламних роликів. Все це призводить до виникнення у багатьох людей, особливо молодих, комплексу меншовартості. Тим більше, що праця, пов'язана з досягненням добробуту, залишається «поза кадром». Подібні уявлення нерідко спричиняють асоціальну поведінку молоді. Втім, навіть у законослухняних громадян зрілого віку рекламний тиск, неможливість задовольнити усі, часом створені штучно самою ж рекламою потреби і запити, викликає стрес [3].

Моделі чуттєвої або емоційної реакції звичайно використовують один із наступних принципів: породження рекламним зверненням відчуттів сердечності, збудження, страху, веселощів; породження відчуття задоволення від самого рекламного звернення; перетворення (трансформація) досвіду, коли до відомої торгової марки непомітно додають нові атрибути; процес вироблення умовного рефлексу за методом Павлова, коли відчуття, ставлення до рекламного звернення або трансформований досвід користування починають асоціюватися з торговою маркою.

Реклама, яка не подобається, теж може бути ефективною. Це пояснюється наступним.

По-перше, за деяких обставин негативне ставлення до реклами не переноситься на виріб, зате стимулює увагу й обробку інформації.

По-друге, так чи інакше здійснюється ознайомлення покупця з торговою

маркою: згодом негативні емоції можуть послабшати й перестануть асоціюватися з торговою маркою, яка залишиться в пам'яті (так званий ефект елі пера, тобто сновиди), що може цілком несподівано принести значний прибуток.

По-третє, емоційне роздратування, породжене рекламним зверненням, може завадити глядачам (слухачам, читачам) знайти переконливі контраргументи щодо суті рекламного звернення, а тому також збільшуватиме його ефективність.

Ефективна чуттєва реклама повинна викликати ряд емоцій. Насамперед – відчуття душевного тепла, сердечності, тобто позитивні, м'які емоції, які виникають під час показу зворушливих картин дружби, щасливого подружнього життя, родинного затишку. Втім, занадто сильні, нестримні відчуття справляють протилежний ефект, про що треба завжди пам'ятати.

У рекламних зверненнях користуються й відчуттям страху. Це буває тоді, коли треба застерегти людину від дій, які загрожують небезпекою, втратою власності, здоров'я тощо. Буває також і неусвідомлений страх, пов'язаний із соціальними чи психологічними мотивами – загроза втрати рідних, друзів, становища в суспільстві, роботи тощо. У такому разі страх необхідно обов'язково співвіднести із запобіжними заходами – придбанням засобів безпеки, ліків, страхових полісів тощо. Прикладом може бути соціальна реклама проти СНІДу.

Аби виникла реакція згоди, відчуття страху повинно мати відповідну інтенсивність. Якщо ця інтенсивність надто низька, емоційної реакції не буде, рекламне звернення не привертатиме до себе уваги. В разі надто високої інтенсивності аудиторія вироблятиме захисні механізми аж до відмови від переглядів таких рекламних звернень.

Інтенсивність відчуттів або емоцій, що їх породжує рекламне звернення, залежить від багатьох факторів. Реклама, розрахована на емоційне сприйняття, має бути правдоподібною і зворушливою. Але правдоподібність не означає звертання тільки до реальних подій і реальних людей – події та дійові особи можуть бути вигадані, але глядач (слухач, читач) має відчувати, що так могло статися в реальному житті. Тоді правдоподібність діятиме як підсилувач

емоційної реакції.

Зворушливість рекламного звернення створюється двома способами: з одного боку – це пізнавальне проникнення, тобто розуміння ситуації інших людей, з іншого – емоційне проникнення, тобто опосередковане емоційне відчуття. Якщо рівень проникнення високий, з глибоким розумінням стану іншої людини, емоційна реакція буде інтенсивною. Особливо коли герої рекламного ролика схожі на глядача і коли глядачеві знайоме їхнє оточення. Емоційна реакція посилиться й тоді, коли людина вже відчувала щось подібне у своєму житті [2].

Афективний (емоційний) компонент рекламного впливу визначає емоційне ставлення до об'єкта рекламної інформації: чи до нього суб'єкт з симпатією, антипатією, нейтрально або суперечливо. Емоціями називають такі психічні процеси, в яких людина безпосередньо і особисто переживає своє ставлення до тих чи інших явищ навколишнього дійсності чи які отримують своє суб'єктивне відображення різні стану організму людини.

У психології вважається, що численні людські емоції можуть бути описані кількома базовими складовими любов, радість, щастя, здивування, сум, страждання, страх, гнів, лють, відраза, презирство, вина та ін. Вони виражаються у величезному безлічі індивідуальних особливостей. Емоції завжди носять особистісний, суб'єктивний характер. Психологи відзначають зв'язок емоцій людини з переживанням його власного «Я». Все, що людину оточує, викликає у нього певні емоції. Саме в емоційній формі виявляються численні індивідуальні відмінності потенційних споживачів.

Важливо мати на увазі, що сюжет, який розігрується на екрані, повинен, розпочавшись і завершивши, змоделювати весь емоційний цикл, інакше емоція виявиться перерваною, незавершеною, що викликає, як правило, відчуття роздратування і невдоволення. Рішення проблеми сучасна психологія бачить у тому, що індивідуальне творчість реклами не повинно суперечливий задачі розширення ринку споживачів. Це означає, що реклама емоційно повинна залучати людей, а не відштовхувати.

Поведінковий компонент включає в себе як усвідомлене поведінка, і поведінка на несвідомому, неусвідомлюваному рівні. Дослідження даного механізму передбачає аналіз вчинків людини, визначених його купівельним поведінкою під впливом реклами. На усвідомлюваному рівні в купівельному, поведінці виявляються, відбиваються мотивації, потреби, воля людини. На неусвідомлюваному рівні – установки та інтуїція людини.

Взагалі кажучи, ефективна реклама повинна бути спрямована відразу й на несвідоме, і свідоме, тобто і на думки, і почуття, і на відносини, і на поведінку людини. Такий підхід змінює ставлення, видозмінюючи поведінка. Він впливає на покупця з усіх сторін – переконує, змушує, приваблює, змушує, в'ється, наказує виконувати побажання продавця.

Метод навіювання розглядається як штучне прищеплення шляхом слова або іншим способом різних психічних явищ, в т. ч. Настрої, зовнішнього враження, ідеї або конкретної дії іншої людини за відсутності у нього критичного мислення. Якщо при переконанні висока роль логіки і раціональної оцінки рекламованого об'єкта, то при вселенні на перший план вихід емоційність, вплив авторитету, довіра до групового і громадській думці.

Говорячи про навіювання в рекламі, слід підкреслити, що вона майстерно використовує весь спектр емоційного впливу, використовуючи бажання людини бути здоровим і благополучним, його марнославство, прагнення зберегти або підвищити свій соціальний статус.

Психологами встановлено, що врівноважена в колірному відношенні середовище привертає, створює творчу атмосферу, заспокоює і покращує спілкування людей між собою. Колір істотно впливає на психоінтелектуальний стан людини [1].

Сприйняття кольору залежить від емоційного стану людини. Саме цим пояснюється те, що людина, залежно від свого емоційного стану, розташований до одним квітам, байдужий до іншим і не сприймає треті. Колір не тільки викликає відповідну реакцію людини в залежності від його емоційного стану, а й певним

чином формує його емоції. Таким чином, за допомогою вибору певного кольору можна керувати ставленням споживача до реклами, а, створюючи необхідну колірну середу, можна викликати у споживача реклами необхідні емоції. При правильному виборі – сприятливе уявлення і бажання придбати рекламований товар. Спеціальними дослідженнями було науково встановлено, що форма, як і колір, емоційно впливає на людину. Доведено, що форма екрана, на якому розташовується об'єкт, певним чином організовує процес пошуку на ньому слабозаметних сигналів. Точно так же організуючим впливом має і форма образотворчої поверхні [2].

Добре відомі деякі прийоми залучення уваги людей за рахунок форми, що надається об'єкту сприйняття. Зокрема, ефективним способом залучення уваги є виділення за якою-небудь ознакою одного елемента серед інших. Певний вплив на сприйняття інформації надають форми ліній. Вважається, що вертикальні або горизонтальні прямі лінії асоціюються зі спокоєм, ясністю і навіть солідарністю, а вигнуті – з витонченістю і невимушеністю. Однак це справедливо в певних умовах. Зигзагоподібні лінії передають враження різкої зміни, концентрації сили, швидкого вивільнення енергій.

Незбалансовані форми викликають відчуття дискомфорту. Нехитрі і симетричні форми «прочитуються» набагато швидше за інших, привертають увагу. Споживач, відгукнувшись на заклик, починає вникати в суть реклами, настає черга впливу інформації, а саме, рекламного тексту. Текст для будь-якої реклами повинен бути простим і лаконічним. Короткі фрази, що містять одну просту думку, діють набагато переконливіше й міцніше утримуються в свідомості людини. Бажано при складанні тексту не застосовувати умовного способу і минулого часу.

Нерідко в рекламних оголошеннях зображенню віддають першорядне значення, так як роль їх використання досить різноманітна. Ілюстрації самі по собі здатні утримувати величезний обсяг інформації, що дозволяє скоротити текст до мінімуму. Сприймається така інформація значно швидше і краще

запам'ятовується. Та й по емоційному впливу текст також не може конкурувати із зображеннями. Так що інформація, закладена в зображенні, сприймається швидше і легше, то й перегляд рекламного оголошення зазвичай починається з зображення.

Отже, секрет дії реклами криється у використанні найтонших особливостей людської психології. Найбільш ефективною є реклама, в якій враховані потреби та інтереси людей. Рекламодавцям необхідно мати ґрунтовне уявлення про мотиви потенційних покупців, аби знати не тільки, які товари та які умови, а й яка реклама приведе до купівлі.

Список використаних джерел

1. Власов П. К. Психология в рекламе / под ред. к.п.н. П. К. Власова. – 2-е издание. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2007. – 320 с.
2. Обритько Б. А. Реклама і рекламна діяльність: курс лекцій / Б. А. Обритько. – К.: МАУП, 2002. – 240 с.
3. Малаєва Є. Психологічний вплив реклами на споживача / Є. Малаєва // Практика управління. – 2008. – № 9.

References

1. Vlasov, P. K.; Vlasova, P. K. ed., 2007. *Psykhohohyia v reklame [Psychology in advertising]*. 2nd edition. Kharkiv: Publishing House.
2. Obrytko, B. A. 2002. *Reklama i reklamna diialnist [Advertising and advertising activities]*. Kyiv: MAUP.
3. Malaieva, Ye. 2008. *Psykhohohichnyi vplyv reklamy na spozhyvacha [Psychological impact of advertising on the consumer]*. *Management practice*, 9.

УДК 37.091.2:004(045)=111

MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN GENERAL SECONDARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS: ONE-TO-ONE DISCUSSION AS A PEDAGOGICAL MODEL

Нарапко Vitaliia, Йовдій Viktoriya

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ІНДИВІДУАЛЬНА ДИСКУСІЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА МОДЕЛЬ

Гарапко В. І., Йовдій В. Я.

One of the most basic human needs is to participate in conversations. Basic manifestations of human organization, such as child-rearing, friendship, relationships, and partnership, are of common importance for discussion. There is something archetypal in conversation – dialogue ("dia" means across in Greek, "logue" from logos, which means language – so to speak, language through two). The epic conversations between father and son in the ancient Hindu scriptures of the Mahabharata and the Puranas are a distillation of the central

themes of the transmission of knowledge, while Plato's dialogues involve passionate philosophical conversations between the two interlocutors. The purpose of the article is to draw attention to the fact that conversation is not just part of learning, conversation is learning. It is clear that the one-on-one conversation method occupies a special place in education. Therefore, it is through individual acquaintance with each student that a deeper level of learning takes place, so that the school recognizes the elementary need of each person: to be heard and to have time to discuss life and the world with someone else. It is important to recognize the importance of one-on-one discussions. In some interactions the conversation may remain superficial, but in others the conversation will reveal the problem or lead to a solution. Eventually, as the relationship grows, through powerful questioning, active listening, and full presence, you can guide the student to a higher level of thought and being. In fact, few gifts are greater than these: being present, actively listening, and asking good questions. A school that can provide this to the student will be a great place for every student, and therefore for the flourishing of humanity as a whole.

Keywords: *conversation, discussion, coaching method, "Icebreaker" method, creating a special space for ideas.*

Однією з найелементарніших людських потреб є участь у бесідах. Основні прояви людської організації, такі як виховання дітей, дружба, стосунки та партнерство, мають спільне значення для обговорення. У бесіді - діалозі є щось архетипне ("dia" означає поперек грецькою, "logos" від logos, що означає мова – так би мовити, мова через двох). Епічні бесіди між батьком і сином у стародавніх індуїстських письменах Махабхарата і Пурані є дистилляцією центральних тем передачі знань, тоді як діалоги Платона передбачають пристрасні філософські розмови між двома співрозмовниками. Мета статті – звернути увагу на те, що бесіда – це не просто частина навчання, бесіда – це навчання. Зрозуміло, що метод бесіди один на один займає особливе місце в освіті. Отже, саме шляхом індивідуального знайомства з кожним учнем відбувається більш глибокий рівень навчання, щоб школа визнавала елементарну потребу кожної людини: бути почутим і мати час для обговорення життя та світу з хтось інший. Важливо усвідомлювати важливість обговорень один на один. У деяких взаємодіях розмова може залишатися поверхневою, але в інших розмова розкриватиме проблему або приведе до вирішення. Згодом, у міру того, як стосунки зростають, за допомогою сильних запитань, активного слухання та повної присутності ви зможете спрямувати учня на вищий рівень думки та буття. Насправді, небагато дарів є більшими за ці: бути присутнім, активно слухати та ставити вагомі запитання. Школа, яка може надати це учневі, стане чудовим місцем для кожного учня, а отже, і для процвітання людства в цілому.

Ключові слова: *бесіда, дискусія, метод коучингу, метод «Криголам», створення спеціального простору для ідей.*

It stands to reason that the one-to-one discussion holds a special place in education. Some of the earliest theorists of education knew this well: Laozi's writings focus on the relationship between the master and the student. In this dialogic prism the student needs to follow the teachings of the master closely to learn[2]. When advice and instruction is given in the privileged relationship of a discussion, learning is clear and powerful. Jean-Jacques Rousseau's 18th Century novel *Emile* (1762) consists of a series of one to one exchanges between Emile's tutor and Emile. It is through these discussions, sometimes in writing, that deep learning takes place as explanations are rich and a sincere effort is made to communicate, to be understood[3].

An essential component of this dynamic is the interlocutor: the person who listens and reacts, who is there to define and energise the learning, a living presence to receive ideas and generate new ones. Vygotsky, in *Mind in Society*, reflects on the power of the exchange as a model of learning: the building upon of knowledge in dyads, what he called constructivism [3,5].

The latest publications. The visionary early 20th Century literary critic Mikhail Bakhtin saw dialogic narrative structures as centrally human and even spiritually liberating, whereas the 19th Century philosopher Hegel recognised a dialectic structure as the unfolding of historical process [1, 4]. In short, the aim of this article is to notice that the dialogue is not just a part of learning, dialogue *is* learning. To be more extreme, dialogue is the very substance of thought.

Results. The modern structure of schooling, predicated on the factory model of the late 1800s with large classes being taught in unison by a single instructor, does not allow for dialogue[3]. The outdated yet “modern” model forces ex-cathedra type teaching, and it is only with exceptional dexterity and effort that the teacher might be able to differentiate instruction for most students some of the time. It is quite possible in this industrial model for a student to go through an entire year of schooling without ever having had a meaningful, extended and non-academic one-to-one conversation with his/her/their teacher [2].

As educational systems approach the first quarter of the 21st Century and the benefits of social psychology, neurobiology and sociology have pointed more emphatically than ever to the importance of emotions, relevance and human contact in learning, most especially with the dislocating consequences of Covid and more and more evidence that mental health is a priority in educational practice, the importance of seeking out opportunities to have one-to-one discussions becomes even more palpable [2,4]. Teachers and heads of school cannot see the profession of the educator as nothing but a technical exercise in merely imparting academic knowledge and assessment, rather, it is understood that education is first and foremost an act of psychology in which

relationship-building, using dialogue to diagnose and remedy situations and mentoring, are core to the profession.

There are two vital elements to anyone to one discussion that will influence the quality and productivity of such an exchange. First, the rapport between the discussants. There has to be some degree of trust and mutual respect for the discussion to consolidate and develop. The more trustworthy the interlocutor, the more well established the rapport, the more likely the sincerity of the exchange and the opening of the discussion to meaningful themes [3]. The second element is the way the discussion is structured: having good educational one-to-one discussion is not merely an intuitive chat, it needs to involve certain life coaching principles. Establishing the right relationship between a student and a teacher is not simple as such a relationship cannot be forced or engineered. For students to engage in discussion, they have to feel confident and comfortable to do so. This might never happen but educators can promote a classroom culture where this is more likely to be the case [4].

The first thing to do is to greet the student in question frequently, to check in regularly and to find out about their interests, challenges and opportunities. What extracurricular activities do they do? What's their favourite subject? How was the weekend? What are they doing this weekend? Regular checking in like this, on the fly, before and after lessons, helps to create an easy-going rapport [3]. This type of “small talk” has a social function: it loosens the rapport and gives the student an easier launching pad for future conversations that might require more introspection.

Structuring a one to one discussion. Such discussions should be in a safe place at school where the student is comfortable. Coaching techniques indicate that it is better to be at an angle to the student than right in front of them: give the student space to ideate, think and speak without your presence blocking their field of vision [3,4].

Start with an icebreaker method: how are things? How was the weekend? How are you enjoying that book you are reading? From there, ask the student what they would like to bring up, what would be a meaningful discussion for them. If they cannot think of one, you can simply run through each of their subjects to see how they are doing in each,

ask about extracurricular activities and generally have an update. If the student wishes to discuss something else then follow the line of discussion they open up by asking follow-up questions that allow the student to establish by themselves whatever the issue might be or what solution they might be able to find. The coaching method has, at its centre, the principle that the interlocutor has the key to unlock whatever problem there might be, and it is not the coach's job to provide answers but to ask Socratic-styled questions to empower the student to find a response [3]. The main is to be present, listen, acknowledge, show interest, observe, listen for cues in voice tone, be receptive, create a space for ideation and sharing.

Conclusions. It is by getting to know each student on a one-to-one basis that more profound levels of learning will take place so that the school acknowledges that elemental need in every human: to be heard and to have some time to discuss life and the world with someone else. It is important to recognise the importance of one to one discussions. In some interactions, the conversation might remain superficial but in others, the conversation will unravel a problem or lead to a solution. Through time, as the rapport grows, by using powerful questions, active listening and full presence you will be able to guide the student to a higher plane of thought and being. In fact, there are few gifts greater than these: being present, listening actively and asking powerful questions. A school that can provide these to a student will be a great place for every learner and, therefore, for human flourishing at large.

References:

1. Bakhtin, M. 1981 The dialogic imagination. Available at: <https://www.d.umn.edu/~cstroupe/handouts/8906/Mikhail-Bakhtin-The-Dialogic-Imagination-Excerpt.pdf> [Accessed 04 December 2022].
2. Curriculum on the Move. Working Group 2.2. 2018. Available at: https://www.fig.net/organisation/comm/wg/2022_2.2.asp [Accessed 10 December 2022].
3. Hughes, K. 2022. Thematic Notes No. 3. The power of 1:1 discussions as a pedagogical model. #CurriculumOnTheMove. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381159?posInSet=10&queryId=2a9b749d-8336-408a-b42b-a16c701b2ab4> [Accessed 03 December 2022].
4. Ten points on the futures of education. 2022. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381526> [Accessed 04 December 2022].
5. Vygotsky, M. (1934) In Mind in Society. Available at: <http://ouleft.org/wp-content/uploads/Vygotsky-Mind-in-Society.pdf> [Accessed 03 December 2022].

УДК 616-039.3-053.2:616.91:616.21(045)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ГОСТРИХ РЕСПІРАТОРНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ У ДІТЕЙ

Дуфинець В.А., Брецько І.І.

FEATURES OF THE COURSE OF ACUTE RESPIRATORY DISEASES IN CHILDREN

Dufynets VasyI, Bretsko Iryna

Гострі респіраторні захворювання (ГРЗ) являються однією із найбільш частих патологій в дитячому віці, особливо у дітей до 3 років. Респіраторні інфекції щорічно зумовлюють більше половини всіх випадків гострих захворювань серед дітей. Щорічно 4-5 млн дітей в Україні хворіють на гострі респіраторні захворювання з розвитком ускладнень. Недостатня кількість розроблених методів саме по запобіганню та профілактиці ГРЗ нашою країною не досліджена.

Ключові слова: ГРЗ, дитина, профілактика, особливості, імунітет, здоров'я.

To date, most of the fundamental questions regarding the fight against respiratory infections in scientific, methodical and practical terms have not been resolved. The main reasons for this are the polyetiological nature and variety of clinical forms of ARI, the presence of a large number of serological variants and strain varieties of pathogens, their frequent change, uneven distribution in different climatic and geographical zones, as well as serotype specificity of immunity. However, it is precisely these diseases that family doctors and district therapists most often deal with - approximately 70% of all outpatient morbidity is acute respiratory infections.

Diseases of the respiratory tract are an important problem of modern medicine due to their significant prevalence, often severe course and frequent complications. Every third request for medical assistance is due to respiratory diseases. Particular attention should be paid to the fact that acute respiratory diseases (ARIs) occupy a leading place in the structure of children's morbidity.

Along with the term ARVI, there are such concepts as acute respiratory viral disease (ARV), acute respiratory viral infection (ARVI). Traditionally, the diagnosis of acute respiratory syndrome is established in the case of suspicion of a viral etiology of the disease. Such differentiation is also necessary because etiology also determines the possibilities and features of etiotropic treatment. Therefore, the term "ARI" should be used in case of suspicion of a non-viral etiology of the disease, while the term "ARV" indicates a viral origin of the disease with the corresponding consequences.

Key words: acute respiratory syndrome, child, prevention, features, immunity, health.

На сьогодні не вирішено більшість принципів питань щодо боротьби з респіраторними інфекціями в науковому, методичному та практичному плані. Основні причини цього – поліетіологічність і різноманітність клінічних форм ГРЗ, наявність великої кількості серологічних варіантів і штамових різновидів збудників, їхня часта зміна, нерівномірність розповсюдження в різних кліматичних та географічних зонах, а також серотипоспецифічність імунітету.

Однак саме з цими захворюваннями найчастіше має справу сімейний лікар та дільничний терапевт – приблизно 70% усієї амбулаторної захворюваності становлять ГРЗ.

Захворювання респіраторного тракту є важливою проблемою сучасної медицини у зв'язку з їх значною поширеністю, нерідко тяжким перебігом та частими ускладненнями. Кожне третє звернення по медичну допомогу відбувається з приводу респіраторних захворювань. Особливу увагу слід приділити тому факту, що гострі респіраторні захворювання (ГРЗ) займають провідне місце у структурі дитячої захворюваності.

Поряд із терміном ГРЗ існують і такі поняття, як гостре респіраторне вірусне захворювання (ГРВЗ), гостра респіраторна вірусна інфекція (ГРВІ). Традиційно діагноз «ГРВЗ» встановлюють у разі підозри на вірусну етіологію захворювання. Така диференціація необхідна ще й тому, що етіологія визначає також можливості та особливості етіотропного лікування. Тому термін «ГРЗ» слід застосовувати у разі підозри на невірусну етіологію захворювання, тоді як термін «ГРВЗ» свідчить про вірусне походження захворювання з відповідними наслідками.

Гострі респіраторні захворювання мають різнорідну етіологічну структуру. Більшість із них – вірусної природи (ГРВІ). Це грип, парагрип, аденовірусні, респіраторносинцитіальні (РС), риновірусні, ротавірусні, ентеровірусні, коронавірусні захворювання, рідше – реовірусні і пікорнавірусні інфекції. ГРВІ частіше виникають у холодну пору року, можуть набувати характеру епідемій, особливо у великих колективах.

Іншими факторами розвитку ГРЗ є вірусно-бактеріальні асоціації, бактерії, гриби, найпростіші.

Повторні респіраторні захворювання сприяють формуванню хронічної патології дихальних шляхів, змінюють реактивність організму, сенсibiliзуючи його, знижують або змінюють загальний та місцевий імунітет [3]. Особливе місце серед ГРВІ належить грипу. Грип справедливо називають королем інфекцій, беручи до уваги його повсюдне поширення, високу захворюваність населення як у

країнах, що розвиваються, так і у високорозвинених країнах світу, щорічні спалахи, епідемії, негативні соціально-економічні наслідки, несприятливий вплив на конкретну людину і суспільство в цілому та некерованість досі цієї найдавнішої інфекції.

Свою назву (від франц. *Gripper* – схопити, охопити) хвороба отримала в 1743 р., у ній відображена раптовість настання грипу. Симптоми грипу, як, утім, і багатьох інших хвороб, уперше описав Гіппократ ще в 412 р. до н.е. [2]. Відомі з XVI в. пандемії захворювання забрали життя мільйонів людей в усьому світі. Так, у період найбільшої пандемії «іспанського» грипу (1918–1920 рр.) загинуло понад 20 млн осіб. Але і в наш час, незважаючи на зусилля практикуючих лікарів, мікробіологів, імунологів, захворюваність на грип та смертність від нього та його ускладнень залишаються високими [1].

Найбільш вразливою категорією являються діти від народження до підліткового віку.

Проблема гострих респіраторних захворювань (ГРЗ) у дітей є однією з актуальних у всьому світі. Серед всіх випадків захворювань в дитячому молодшому віці частка ГРЗ становить до 65% [1, 2, 6, 7]. Науковий інтерес до даної проблеми і її соціально-економічна значимість обумовлені повсюдним поширенням ГРЗ, високим рівнем захворюваності і ризиком розвитку серйозних ускладнень, активним залученням в епідемічний процес дитячого населення, а також найбільшим економічним збитком в структурі всієї інфекційної захворюваності. За даними ВООЗ ГРЗ займають перше місце в структурі захворюваності дітей раннього віку. ГРЗ є одними з найбільш частих захворювань, з якими діти звертаються до лікаря-педіатра і госпіталізуються в стаціонар. Це визначається значною кількістю респіраторних патогенів, формуванням лише типоспецифічного постинфекційного імунітету, легкістю передачі збудників, анатомофізіологічними особливостями органів дихання, функціональною незрілістю імунної системи у дітей раннього віку [3]. На жаль, за останні роки стан здоров'я дитячого населення в Україні характеризується високою частотою

преморбідних станів, що має значний вплив на перебіг гострих респіраторних захворювань.

На сьогодні не вирішено більшість концептуальних питань щодо профілактики ГРЗ та попередження їх ускладнень.

Не дивлячись на те, що вивченню причин виникнення частих захворювань дітей на гострі респіраторні рекурентні інфекції присвячена велика кількість наукових праць, до теперішнього часу відсутня розробка алгоритму діагностики та диференційної діагностики даної патології [1].

На сьогоднішній день доведено, що частота захворювань в першу чергу пов'язана з віком дітей. Часті гострі респіраторні рекурентні захворювання притаманні насамперед дітям раннього віку з недостатнім імунітетом [2]. Серед інших факторів, що сприяють виникненню гострих респіраторних рекурентних інфекцій, варто відзначити високу контагіозність дітей в дитячих колективах, переохолодження.

Причинами виникнення гострих респіраторних вірусних інфекцій (ГРЗ) у дітей найчастіше є віруси грипу, парагрипу, синтиціально-респіраторний вірус, аденовіруси, риновіруси. Серед бактеріальних збудників провідне місце займають стафілокок і стрептокок [2].

Повторні епізоди вірусної інфекції, як відомо, є тригерним фактором загострення алергічних захворювань (бронхіальна астма, алергічний риніт). Рецидивуючі бактеріальні і грибні інфекції сприяють сенсibiliзації організму, формуванню хронічних захворювань [1].

Ризик розвитку частих респіраторних рекурентних інфекцій та їх рецидивів підвищується у дітей раннього віку за наявності несприятливого преморбідного фону (несприятливий перебіг вагітності, недоношеність, бронхолегенева дисплазія, вроджені вади серця, внутрішньоутробні інфекції (ВУІ), штучне вигодовування, порушення мікробіоценозу) [1, 3].

Згідно останніх даних ВООЗ встановлено пріоритетність факторів ризику формування рекурентного перебігу респіраторних інфекцій у дітей раннього та

дошкільного віку: пасивне тютюнопаління дитини, наявність алергічних захворювань, інфікування цитомегаловірусом та ін. [2, 3].

Отже, ГРЗ як найбільш поширена патологія, потребують від лікарів усіх спеціальностей вміння провести клінічну та лабораторну діагностику, вибрати раціональну терапевтичну тактику залежно від етіології захворювання та характеру його перебігу, визначити доцільну профілактику з урахуванням індивідуальних особливостей дитячого організму і тенденцій епідемічної ситуації.

Список використаних джерел

1. Навчальний посібник з дитячої ендокринології / А. П. Волосовец, С. П. Кривопустов, І. М. Криворук, О. Ф. Черній. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2004. – 495 с.
2. Протоколи надання медичної допомоги дітям за спеціальністю «Дитяча ендокринологія»: Наказ Міністерства охорони здоров'я України 27.04.2006 № 254 в редакції наказу МОЗ України від 03.02.2009 № 55 5. – 120 с.
3. Про затвердження Протоколу медичного догляду за новонародженою дитиною з малою масою тіла при народженні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України 29.08.2006 N584. – 42 с.

References

1. Volosovets, A.P., Kryvopustov, S.P., Kryvoruk, I.M., and Chernii, O.F. 2004. *Navchalnyi posibnyk z dytiachoi endokrynolohii [Educational manual on children's endocrinology]*. Ternopil: Ukrmedknyga.
2. Protokoly nadannia medychnoi dopomohy ditiam za spetsialnistiu «Dytiacha endokrynolohiia»: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy 27.04.2006 N 254 120 s. v redaktsii nakazu MOZ Ukrainy vid 03.02.2009 № 55 5 [Protocols for providing medical care to children in the specialty "Pediatric Endocrinology": Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 04/27/2006 No. 254 as amended by Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 02/03/2009 No. 55 5.].
3. Pro zatverdzhennia Protokolu medychnoho dohliadu za novonarodzhenoioi dytynoiu z maloiu masoiu tila pry narodzhenni: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy 29.08.2006 N584, [On the approval of the Medical Care Protocol for a newborn child with low birth weight: Order of the Ministry of Health of Ukraine 08/29/2006 N584].

УДК 37.015.3:005.32:004.77:378.016:53(045)

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ФІЗИКИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ

Касянчук Н.В., Черепанова Л.О.

INCREASING THE LEVEL OF MOTIVATION OF EDUCATORS TO STUDY THE SUBJECT OF PHYSICS THROUGH INTERNET RESOURCES

Kasianchuk Nataliia, Cherepanova Ludmila

Двадцять перше століття кидає виклик усьому, що нас оточує. «Навчання» стає тією категорією, яка супроводжує людину протягом усього життя, і основна мета цього етапу – інформатизація всіх його сторін. Як підсумок, використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному суспільстві стає необхідним практично в будь-якій сфері діяльності людини, у тому числі, і в освіті. Тому, у даній статті розглянуто питання використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, інтернет-ресурсів на уроках фізики, які дозволяють підвищити рівень мотивації здобувачів освіти до навчання та реалізувати один із принципів демократизації освіти – доступність до якісної освіти: незалежно від місця проживання чи інших об'єктивних причин. Крім того, сучасні досягнення науки та техніки вимагають сучасних уроків, які враховують ці досягнення. Інформаційні засоби потрібно використовувати як комп'ютерну підтримку уроку в поєднанні з класичними методами навчання основам фізики.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інтернет-ресурси, LearningApps, Online Test Pad, інтерактивне навчання, GetAClass.

The twenty-first century challenges everything that surrounds us. "Learning" becomes the category that accompanies a person throughout his life, and the main goal of this stage is to inform all its aspects. As a result, the use of the latest information and communication technologies in modern society becomes necessary in almost any field of human activity, including education. Therefore, this article considers the issue of using information and communication technologies, in particular, Internet resources in physics lessons, which allow to increase the level of motivation of education seekers to study and implement one of the principles of democratization of education - access to quality education: regardless of place of residence or other objective reasons. In addition, modern advances in science and technology require modern lessons that take these advances into account. Information tools should be used as computer support for the lesson in combination with classical methods of teaching the basics of physics.

Key words: information and communication technologies, Internet resources, LearningApps, Online Test Pad, interactive training, GetAClass.

Двадцять перше століття кидає виклик усьому, що нас оточує. «Навчання» стає тією категорією, яка супроводжує людину протягом усього життя, і основна мета цього етапу – інформатизація всіх його сторін. Як підсумок, використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у сучасному суспільстві стає необхідним практично в будь-якій сфері діяльності людини, у тому числі, і в освіті. Тим паче в умовах пандемії та воєнного стану, коли більшість навчальних

закладів працюють за змішаною або дистанційною формою навчання, що стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: викладачів, здобувачів освіти та батьків. Виявилось, що організувати якісне навчання з використанням цифрових технологій, надихнути й мотивувати здобувачів освіти та давати раду технічним питанням було не просто.

Значну увагу українські науковці приділяють наступним питанням: застосування ІКТ у навчанні та вихованні фахівців (І. Булах, А. Верлань, М. Кадемія, Г. Козлакова, О. Співаковський) [1], шляхи, засоби, форми і методи використання новітніх інформаційних технологій у навчанні (Б. Гершунський, О. Довгял, М. Жалдак) [2], методологія впровадження інформаційних технологій у освітній процес (С. Гончаренко, Р. Гуревич, В. Кухаренко, В. Олійник, П. Стефаненко) [3], інформатизація професійної освіти (А. Гуржій, А. Єршов, Ю. Жук, Л. Коношевський, А. Кузнецов, В. Лапінський, В. Литвин, Н. Морзе, Ю. Райський, В. Сумський), моделі інформаційно-комунікаційних технологій навчання (В. Биков) [4].

На думку професора З. Сейдаметової, підготовка фахівців у сфері інформаційних і комп'ютерних технологій повинна бути досить гнучкою, оскільки професійні навички, які можуть бути затребувані роботодавцями, досить швидко змінюються протягом тих років, які молода людина витрачає на професійне навчання [5, с. 3].

Крім того, теорію та практику використання ІКТ в освітньому процесі досліджують зарубіжні науковці, а саме: Р. Андерсон, Х. Беднарчик, О. Віштак, Л. Зазнобіна, О. Козлов, Д. Корягін, Г. Краснова, П. Образцов, В. Гура, У. Хортон, Дж. Грімм та ін.

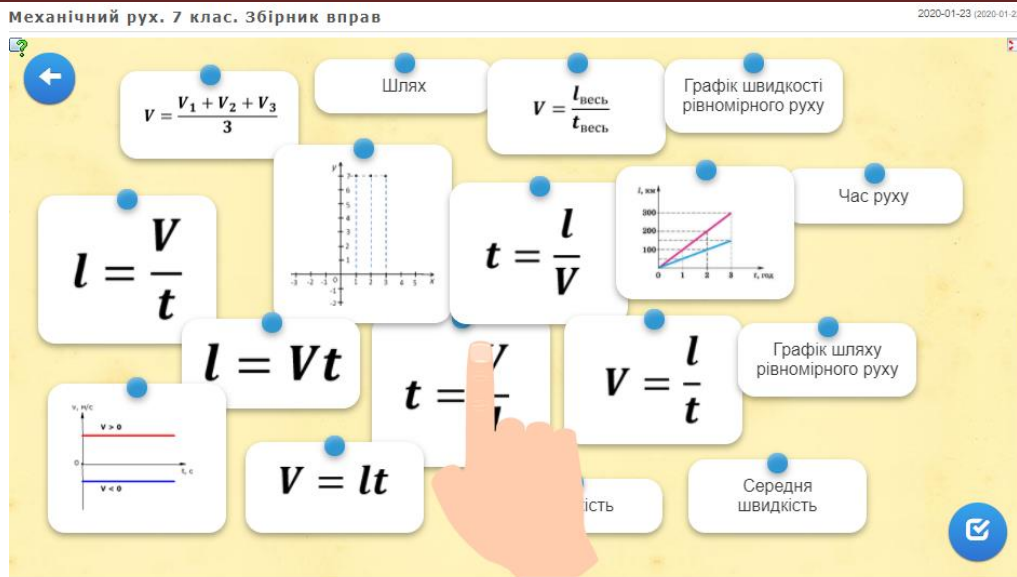
Мета статті полягає у висвітленні проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках фізики.

Сучасна освіта, зміни в підходах вивчення базових дисциплін вимагають від кожного педагога модернізації засобів та методів навчання. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій як засобу навчання підвищує мотивацію

навчання за рахунок інтересу здобувачів освіти до діяльності, пов'язаної з комп'ютером.

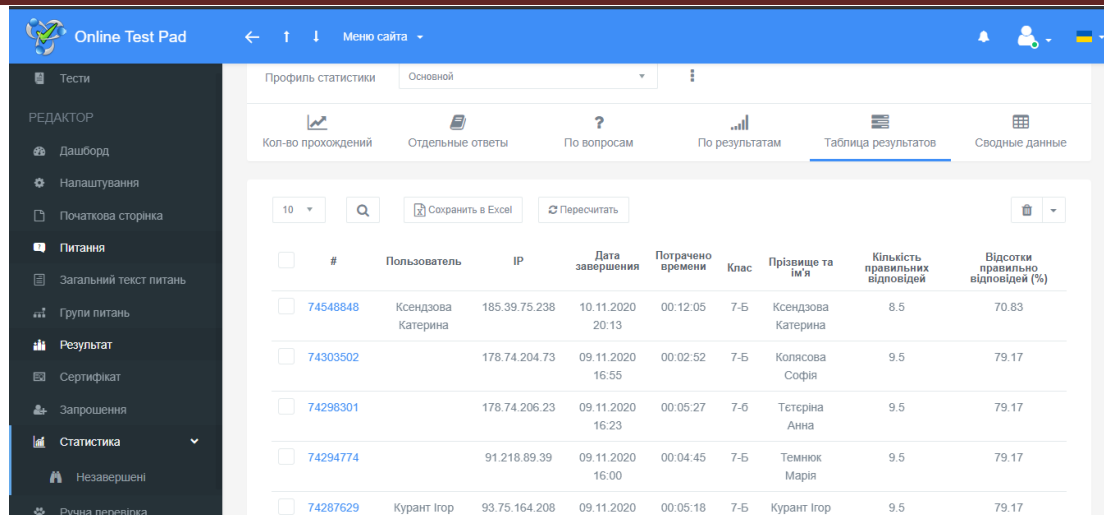
Фізика – це унікальна наука, яка є найбільш механізованою, точною та найбільш тісно пов'язана з навколишнім світом. На уроках фізики діти повинні отримувати глибокі й міцні знання, але, крім того, фізика має допомагати формувати уявлення про роль людини в світі та роль даної науки в освоєнні світу людиною. Здобувач освіти повинен не тільки отримати певну суму знань з фізики, а й сформувати достатній рівень компетенції, необхідний для подальшого його використання в професійній діяльності та продовженні фізичної освіти. Вирішити дану проблему дозволяє використання різноманітних інтернет-ресурсів на уроках фізики, які потрібно використовувати як комп'ютерну підтримку уроку в поєднанні з класичними методами навчання основам фізики.

На сьогоднішній день існує безліч різноманітних інтернет-ресурсів для вивчення фізики. Найпопулярніший з них – це, мабуть, сервіс LearningApps (рис. 1), який дозволяє підтримувати процес навчання та викладати предмет за допомогою невеликих інтерактивних модулів, що складаються з незалежних блоків (вправ), придатних для повторного використання та змін. Даний ресурс дозволяє користуватися готовими інтерактивними вправами (знайти пару, розгадати кросворд, вставити пропуски, встановити послідовність, скласти пазл, вікторина тощо...) та створювати власні. Даний ресурс зручно використовувати під час перевірки домашнього завдання, актуалізації опорних знань або як підсумок уроку.

Рисунок 1. Зразок інтерактивної вправи створеної за допомогою сервісу LearningApps

Важливим етапом у процесі навчання є контроль знань та вмінь здобувачів освіти, який дозволяє отримати певну кількісну оцінку здобутих результатів навчання. Наприклад, для контролю знань здобувачів освіти з фізики використовуються комп'ютерні тести, які створюються та виконуються за допомогою онлайн-ресурсу Online Test Pad (рис. 2), який дає можливість створювати власні тести, опитування, кросворди, а також користуватися готовими. При створенні тесту доступні 17 типів питань: одиничний вибір, множинний вибір, введення числа, тексту, встановлення послідовності/відповідності, відповідь у вільній формі, заповнення пропусків тощо. Після тестування викладач отримує усі результати у вигляді таблиці та може зробити висновки щодо володіння навчальним матеріалом конкретного здобувача освіти.

The screenshot shows the 'Online Test Pad' interface. On the left is a dark sidebar with navigation options like 'Тести', 'РЕДАКТОР', 'Дашборд', 'Налаштування', 'Питання', 'Результат', 'Сертифікат', 'Запрошення', 'Статистика', 'Незавершені', and 'Ручна перевірка'. The main area displays a 'Профиль статистики' (Statistics Profile) for 'Основной' (Basic) tests. It includes a table with columns for user ID, name, IP, completion date, time, class, surname, score, and percentage of correct answers. Below the table are buttons for 'Сохранить в Excel' (Save to Excel) and 'Пересчитать' (Recalculate).

#	Пользователь	IP	Дата завершения	Потрачено времени	Клас	Прізвище та ім'я	Кількість правильних відповідей	Відсоток правильно відповідей (%)
74548848	Ксендзова Катерина	185.39.75.238	10.11.2020 20:13	00:12:05	7-Б	Ксендзова Катерина	8.5	70.83
74303502		178.74.204.73	09.11.2020 16:55	00:02:52	7-Б	Колясова Софія	9.5	79.17
74298301		178.74.206.23	09.11.2020 16:23	00:05:27	7-Б	Тетерина Анна	9.5	79.17
74294774		91.218.89.39	09.11.2020 16:00	00:04:45	7-Б	Темнюк Марія	9.5	79.17
74287629	Курант Ігор	93.75.164.208	09.11.2020	00:05:18	7-Б	Курант Ігор	9.5	79.17

Рисунок 2. Зразок комп'ютерного тесту, створеного за допомогою сервісу LearningApps

Також для перевірки знань і вмінь здобувачів освіти з фізики можна використовувати й інші сервіси для тестування, а саме: «На урок», «Всеосвіта» та «Незвична шкільна фізика», що містять онлайн тести з різних тем і розділів фізики та астрономії, які можна використовувати як при вивченні окремого параграфу, так і під час узагальнення розділу.

Невід'ємною складовою уроків фізики є досліди та лабораторні роботи. Декілька років тому, через недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення кабінетів, українські педагоги були змушені проявляти дива вигадливості та проводити експериментальні або лабораторні роботи, маючи в розпорядженні підручні засоби та недорогі аналоги вимірювальних приладів. Зараз достатньо відкрити сайт “Інтерактивне навчання” на якому розміщено електронні матеріали до підручників фізики й астрономії, короткі відеоролики, що показують у дії той чи інший фізичний дослід або процес, тренувальні тестові завдання з комп'ютерною перевіркою до кожного розділу, віртуальні лабораторні роботи.

GetAClass. Фізика у дослідах та експериментах – це ще один безкоштовний освітній ресурс, де сформований Банк коротких пізнавальних відео з дослідами, перегляд яких дозволяє з легкістю опанувати складну науку фізику. Кожне відео містить мультиплікаційну та демонстраційну частини, перегляд яких дозволяє

навчатися невимушено. Сайт не переобтяжений фізичними формулами, але містить багато відеодемонстрацій фізичних експериментів. Цей ресурс – справжня знахідка як для вчителя, так і для здобувача освіти.

На сучасному етапі розвитку суспільства мультимедійні, комп'ютерні та Інтернет-технології відкривають нові шляхи для диференціації, активізації творчої, пошукової та особистісно-орієнтованої форм навчання. Основними дидактичними функціями даних технологій є [8]:

- навчальна, оскільки, використовуючи комп'ютерні технології, активізується хід освітнього процесу, а отже, підвищується якість засвоєння здобувачами освіти матеріалу з фізики – і це доречно, враховуючи обмеженість навчальних годин;

- пізнавальна – використовуючи Інтернет, кожен здобувач освіти може отримати базову чи додаткову інформацію з того розділу фізики, який вивчали на уроці або який зацікавив увагу здобувача освіти і викликав у нього бажання пізнати більше;

- розвивальна, адже робота з комп'ютером сприяє розвитку сприйняття, логічного мислення, пам'яті, уваги, спостережливості, вмінню концентрувати увагу;

- дослідницька – на основі величезного обсягу теоретичної та практичної інформації здобувачі освіти мають змогу готувати повідомлення, реферати, доповіді, наукові та творчі роботи;

- комунікативна – під час обміну інформацією в здобувачів освіти виникає спільна, групова думка, яка тим чи іншим чином їх єднає;

- виховна – оскільки спільні інтереси, проблеми, пошуки інформації виховують у здобувачів освіти принципи взаєморозуміння та взаємодопомоги.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що засоби ІКТ відіграють значну роль у розвитку освітнього процесу. Оскільки за допомогою ІКТ здобувачі освіти можуть отримати необхідні дані, виокремлювати навчальний матеріал, всебічно сприймати нову інформацію, по-різному повторювати та закріплювати знання та

самооцінювати результати.

Використання інтернет-ресурсів на уроках фізики дає змогу:

- посилити мотивацію та актуалізувати необхідність вивчення фізики;
- унаочнити вивчений матеріал;
- захопити увагу учнів практичною цінністю фізичної науки;
- створити відчуття занурення в глибини фізики, свою причетність до вирішення глобальних проблем розвитку предмета;
- активізувати навчальну та творчу діяльність.

Проте варто пам'ятати, що основна суть методики використання різноманітних інтернет-ресурсів для підвищення ефективності сучасного уроку фізики полягає в раціональному чергуванні як комп'ютера, так і підручника, додаткової та довідкової літератури, слова вчителя і, беззаперечно, дослід і ще раз дослід. Але основна роль у виборі, дозуванні та використанні інтернет-ресурсів належить вчителю. Матеріали повинні бути в широкому спектрі вибору, а вчитель має бездоганно володіти їхнім використанням на уроці.

Список використаних джерел

1. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: навчально-методичний посібник / М. Ю. Кадемія, С. С. Кізім. – Вінниця: ФОП Тарнашинський О. В., 2017. – Ч. 1. – 303 с.
2. Жалдак М. Система підготовки вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі / М. Жалдак // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2011. – № 4-5. – С. 76-82.
3. Сучасні інформаційні технології та їхнє використання: методичний посібник // Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, О. В. Шестопалюк, А. П. Кобиця, В. М. Кобиця. – Вінниця: ВДПУ, 2006. – 131 с.
4. Биков В. Ю. Інновації в організації досліджень та розробок у галузі інформаційно-комунікаційних технологій в освіті у світлі викликів ХХІ сторіччя / В. Ю. Биков // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2019. – Том VIII: Психологічна теорія і технологія навчання, Вип. 10. – 355 с.
5. Сейдаметова З. С. Методична система рівневої підготовки майбутніх інженерів-програмістів за спеціальністю «Інформатика»: автореферат дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / З. С. Сейдаметова. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 40 с.
6. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / за заг. ред. Г. Л. Єфремової. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. – 444 с.
7. Носенко Т. І. Інформаційні технології навчання: начальний посібник. – К.: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. – 184 с.
8. Особливості використання Інтернет-ресурсів. Дистанційне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/ccBgba8>.

References

1. Kademija, M. Ju. and Kizim S. S. 2017. *Informacijno-komunikacijni tehnologhiji navchannja. Ch. 1 [Information and communication technologies of education. P. 1]*. Vinnycja: FOP Tarnashynskij O. V.

2. Zhaldak, M. 2011. Systema pidgotovky vchytelja do vykorystannja informacijno-komunikacijnykh tekhnologij u navchaljnomu procesi [Teacher training system for the use of information and communication technologies in the educational process]. *Informatics and information technologies in educational institutions*, 4-5, pp. 76-82.

3. Ghurevych, R. S., Kademija, M. Ju., Shestopaljuk, O. V., Kobysja, A. P. and Kobysja, V. M. 2006. *Suchasni informacijni tekhnologiji ta jikhnje vykorystannja [Modern information technologies and their use]*. Vinnycja: VDPNU.

4. Bykov, V. Ju. 2019. Innovaciji v orghanizaciji doslidzhenj ta rozrobok u ghaluzi informacijno-komunikacijnykh tekhnologij v osviti u svitli vyklykiv XXI storichchja [Innovations in the organization of research and development in the field of information and communication technologies in education in the light of the challenges of the XXI century]. *Current problems of psychology*, VIII, 10.

5. Sejdametova, Z. S. 2007. *Metodychna systema rivnevoji pidgotovky majbutnikh inzheneriv-proghramistiv za specialjnistju «Informatyka» [Methodical system of level training of future software engineers in the specialty "Informatics"]*. Dissertation abstract. Dr. Ped. of science. Kyiv: NPU im. M. P. Draghomanova.

6. Jefremova, Gh. L. ed., 2020. *Innovacijni tekhnologiji v suchasnomu osvittjnomu prostori [Innovative technologies in the modern educational space]*. Sumy: Vyd-vo SumDPU im. A. S. Makarenka.

7. Nosenko, T. I. 2011. *Informacijni tekhnologiji navchannja [Information technologies of education]*. Kyiv: Kyjiv. un-t im. Borysa Ghrinchenka.

8. Osoblyvosti vykorystannja Internet-resursiv. Dystancijne navchannja [Peculiarities of using Internet resources. Distance Learning]. Available at: <https://cutt.ly/ccBgba8>.

УДК 37.091.3:81'373:37(045)

ТЕОРІЇ ПЕРЕМИКАННЯ КОДУ В РАМКАХ РІЗНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ НАПРЯМКІВ

Косович О. В., Чорній Р. П.

THEORIES OF CODE SWITCHING WITHIN DIFFERENT LINGUISTIC DIRECTIONS

Kosovych Olga, Chorniy Raisa

Метою статті є виявлення специфіки та закономірностей становлення кодового перемикання як окремого лінгвістичного поняття та доведення його спроможності як окремого явища мовних контактів на базі французьких лексико-фразеологічних одиниць в англомовних публіцистичних виданнях; проаналізовано теоретичну базу, що характеризує процес перемикання коду, розглянути особливості трактування цього явища в рамках об'єкта цього дослідження.

Ключові слова: перемикання коду, білінгвізм, медіа-текст, мовний код, лінгвосеміотика.

The aim of the article is to identify the specifics and regularities of the formation of code-switching as a separate linguistic concept and to prove its ability as a separate phenomenon of language contacts on the basis of French lexical and phraseological units in English-language journalistic publications; to analyze the theoretical basis characterizing the process of code-switching, to consider the peculiarities of the interpretation of this phenomenon within the object of this study.

The conclusions are as follows: code-switching can be described as the phenomenon of switching from one language to another in the speech of a bilingual or an individual with sufficient linguistic competence. The main indicator of the code-switching structure is the coherence of the switched segments with the structural semantic and pragmatic features of the matrix language. Bilinguals, trying to reduce their mental effort required to control and respond within the act of communication, choose expressions that are more automatically

available to them. Cognitive motivation in this case has sufficient power to overcome social and communicative constraints in speech.

Keywords: code switching, bilingualism, media text, language code, linguistic semiotics.

Проблема перемикування коду – одна з найактуальніших тем у сучасній лінгвістиці. Перші дослідження з'явилися в 1970-х роках. У. Вайнрайх писав, що в рамках ідеальної лінгвістичної парадигми людина, яка володіє двома і більше мовами, у комунікативному процесі не повинна перемикуватися на іншу мову; у випадках, коли перед окремою мовною особою або перед групою осіб, які «зазвичай користуються мовою А, постає завдання засвоєння другої мови В, існує низка можливостей» [1, с.70]. По-перше, мова А може бути повністю замінена мовою В; у цьому випадку ми говоримо про мовне зрушення. По-друге, мови А і В можуть вживатися поперемінно, залежно від вимог умов комунікації; тоді ми говоримо про перемикування (switching) з мови А на мову В і назад. По-третє, може відбутися злиття (merging) мов А і В у єдину мовну систему [1, с.75]. Ш. Поплак, який вивчав синтаксичні аспекти перемикування коду, а також Й. Блом і Дж. Гамперц, які досліджували соціолінгвістичні аспекти перемикування коду, розробили теоретичні засади цього напрямку лінгвістики в середині 1970-х років. Спираючись на роботи вчених, ми можемо дати таке визначення явищу «перемикування коду»: перехід мовця в процесі мовленнєвої комунікації з однієї мови на іншу в рамках певних умов комунікації називається перемикуванням коду. З 1970-х рр. феномен перемикування коду вивчають із трьох різних позицій: соціолінгвістичної, психолінгвістичної та лінгвістичної.

Соціолінгвістичний підхід до перемикування коду відповідає на запитання, для чого люди в процесі розмови перемикаються з одного мовного коду на інший. Досить докладно соціолінгвістичним аспектом займалися Л. Мілрой і П. Міускін [2; 3], К. Вулард [4]. Дослідження цих лінгвістів були спрямовані на процес перемикування коду в певних соціальних та історичних умовах. Д. Луді [86] досліджувала взаємодію між мовою та соціальною ідентичністю з економічної та класової точок зору, а Б. Ремптон виокремив «змішання мов/кодів» (crossing) як

«певний тип перемикання коду, що долає межі соціальних класів, мовних спільнот та етносів» [6, с.22].

У рамках соціолінгвістичного підходу до перемикання коду розроблено класифікацію Й. Блома і Дж. Гамперца, у межах якої виокремлюють ситуативне і метафоричне або розмовне перемикання коду (situational and metaphorical / conversational switching) [7]. Перший тип – ситуативне перемикання коду. Р. Вордх'ю вважає, що ситуативне перемикання коду виникає, коли мови змінюються залежно від ситуації, в якій перебувають мовці, при цьому тема розмови не змінюється [8, с. 28].

Як доказ цієї думки, розглянемо приклад: *But beyond the showy architecture, you must visit les hortillonnages, a series of floating gardens you can explore via small boats on the surrounding canals* (www.cntraveller.com). (Ви обов'язково повинні відвідати, крім химерної архітектури, болотисті землі, кілька садів на воді, які ви можете дослідити на маленькому човнику, що відпливає від довколишніх каналів).

У цьому прикладі слово «*les hortillonnages*» є прикладом ситуативного перемикання коду і гармонійно вписується в загальний контекст опису французької атмосфери.

Однак, якщо зміна теми розмови відбувається, то це вже метафоричне перемикання коду. Цей тип ґрунтується на можливостях мовного перемикання. Він заснований на інтенціях мовця передати додаткові емотивні конотації. На думку авторів, метафоричне перемикання коду збагачує комунікативну ситуацію, оскільки ставлення мовця до неї ґрунтується на кількох соціальних позиціях. Воно повідомляє про наявність у ній багатофакторних соціальних відносин. Метафоричне перемикання коду, як правило, спонтанне і непередбачуване в мовленні мовців. Для цілей цього дослідження виокремлення метафоричного типу кодового перемикання має принципове значення. В англomовних публіцистичних текстах найчастіше використання перемикання коду мотивоване наміром автора актуалізувати культурні символи або привернути асоціації, що супроводжують концептуальні утворення інокультурного походження [9, с.12]. Таким чином,

більшу частину досліджуваного матеріалу можна зарахувати безпосередньо до метафоричного типу перемикання коду, виявленого Дж. Гамперцем. Порівнюючи ситуативні та метафоричні перемикання коду, ми можемо помітити, що ситуативне перемикання коду має на увазі більшою мірою зміну в мовній ситуації, а метафоричне залишається незмінним: йдеться більше про внутрішні мотиви мовця.

Психолінгвістичний підхід пояснює, які аспекти мовної здатності білінгвів дають їм змогу змінювати коди. Вивчення психолінгвістичного аспекту перемикання коду становить особливий інтерес для лінгвістів, тому що це явище до свого формального вираження в мовленні проходить певний алгоритм у свідомості людини. Найчастіше лінгвісти звертаються до психолінгвістичних моделей білінгвального мовлення, щоби виявити точки дотику між структурними параметрами, що характеризують його з граматичної точки зору.

К. Майєрс-Скоттон вважає, що в кожній багатомовній спільноті будь-яка мова асоціюється з певними соціальними ролями, що їх вона називає наборами прав і обов'язків (Rights and Obligations Set). Основною ідеєю цієї теорії є «переговорний принцип»: у перебігу діалогу вибір коду відбувається в такий спосіб, що ним визначаються набори прав та обов'язків співрозмовників у представленій комунікативній ситуації [10, с. 304].

Отже, соціолінгвістичний підхід до перемикання коду здатний відповісти на запитання, чому люди в розмові перемикаються з одного коду на інший. Психолінгвістичний підхід показує, які аспекти мовної здатності людей дають їм змогу змінювати коди, а лінгвістичний підхід, розроблений К. Майєрс-Скоттон, який має у своїй основі концепцію зіставлення матричної та гостьової мови, здатний диференціювати дійсні перемикання коду і включені в мовлення окремі одиниці з іншої мови.

Перспективи цього дослідження пов'язані з подальшим вивченням кодових перемикань із застосуванням запропонованої теоретичної бази на прикладі інших пар мов. Використання отриманих результатів є перспективним для вивчення

французької мови загалом, соціолінгвістики та розвитку теорії мовних контактів.

Список використаних джерел

1. Weinreich U. *Languages in Contact* / U. Weinreich. – French, German and Romansh in twentieth-century Switzerland: John Benjamins Publishing Company, 2011. – 401 pp.
2. Milroy L. *One Speaker, Two Languages: Cross- Disciplinary Perspectives on Code-Switching* / L. Milroy. – Cambridge: CUP, 1995.
3. Di Sciullo A. M. Government and code-mixing / A. M. Di Sciullo, P. Muysken, R. Singh // *Journal of Linguistics*. – 1986. – Vol. 22. – P. 1-24.
4. Woolard K. *Codeswitching. A Companion to Linguistic Anthropology* / K. Woolard. – Malden, MA: Blackwell, 2005. – P. 73-94.
5. Ludi G. The Dynamics of Languages in Contact- Linguistic, Sociolinguistic and Sociopolitical Aspects / G. Ludi // *Collection of Six Articles. Multilingua*. – 1992. – P. 7-146.
6. Blommaert J. Language and superdiversity / J. Blommaert, B. Rampton // *Diversities*. – 2011. – Vol. 13(2). – P. 1-23.
7. Blom J.-P., Gumperz John J. Social meaning in linguistic structures: Code switching in northern. *Directions in Sociolinguistics* / J.-P. Norway Blom, J. John Gumperz. – New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1972.
8. Gumperz J. J. *Discourse Strategies* / J. J. Gumperz. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – 225 p.
9. Головач Т. М. Екзотизми як маркери міжкультурної комунікації (на матеріалі сучасних англійських медіатекстів): дис. ... канд. філол. наук / Т. М. Головач. – Львів, 2016. – 239 с.
10. Myers-Scotton C. *Duelling languages. Grammatical structure in Codeswitching* / C. Myers-Scotton. – Clarendon Press, Oxford, 1993. – P. 304.

References

1. Weinreich, U. 2011. *Languages in Contact. French, German and Romansh in twentieth-century Switzerland*. John Benjamins Publishing Company.
2. Milroy, L. 1995. *One Speaker, Two Languages: Cross- Disciplinary Perspectives on Code-Switching*. Cambridge: CUP.
3. Di Sciullo, A.M., Muysken, P., and Singh R. 1986. Government and code-mixing. *Journal of Linguistics*, 22, 1-24.
4. Woolard, K. 2005. *Codeswitching. A Companion to Linguistic Anthropology*. Malden, MA: Blackwell.
5. Ludi, G. 1992. The Dynamics of Languages in Contact- Linguistic, Sociolinguistic and Sociopolitical Aspects. *Collection of Six Articles. Multilingua*, 7-146.
6. Blommaert, J., and Rampton, B. 2011. Language and superdiversity. *Diversities*, 13(2), 1-23.
7. Blom, J.-P., and Gumperz John, J. 1972. Social meaning in linguistic structures: Code switching in northern Norway. *Directions in Sociolinguistics*. New York: Holt, Rinehart, and Winston,
8. Gumperz, J. J. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Holovach, T. M. 2016. Ekzotyzy my yak markery mizhkulturnoi komunikatsii (na materiali suchasnykh anhlomovnykh mediatekstiv) [Exotisms as markers of intercultural communication (based on the material of modern English-language media texts)]. *Dys. kand. filol. nauk. Lviv*.
11. Myers-Scotton, C. 1993. *Duelling languages. Grammatical structure in Codeswitching*. Clarendon Press, Oxford.

УДК 378.147:004:316.77:811.111:001(045)

**ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ДРУГОГО(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ
АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ», ЯК ПРІОРИТЕТНА ПРОБЛЕМА**

Кравченко Т.М.

**FORMATION OF DIGITAL COMPETENCE OF SECOND (MASTER'S)
LEVEL HIGHER EDUCATION ACQUISITIONS IN THE PROCESS OF
STUDYING THE EDUCATIONAL COMPONENT "SCIENTIFIC
COMMUNICATION IN ENGLISH" AS A PRIORITY PROBLEM**

Kravchenko Tetyana

У статті розглядається проблема підготовки студентів-магістрів до наукової комунікації англійською мовою в епоху цифровізації. Доведено необхідність впровадження в навчання методів і технологій які сприятимуть розвитку у студентів цифрової компетентності.

Ключові слова: наукова комунікація, цифрова компетенція, магістр.

The article examines the problem of training master's students in scientific communication in English in the era of digitalization. The need to introduce methods and technologies in education that will contribute to the development of students' digital competence has been proven.

Key words: scientific communication, digital competence, master's degree.

Глобалізація, стрімкий розвиток науки та сучасних технологій вимагають налагодження ефективної комунікації та співпраці між науковцями та громадськістю. Наукова комунікація зазнає драматичних змін. Відкритий доступ до результатів досліджень, поява соціальних медіа як засобів комунікації та альтернативні показники для оцінки впливу досліджень змінюють науку. У так званому суспільстві знань наука є основною рушійною силою суспільного розвитку, що підкреслює важливість наукової комунікації для економічного зростання, суспільного добробуту та прийняття політичних рішень (Kahan et al., 2012). Цей розвиток ще більше прискорюється завдяки цифровій трансформації, яка глибоко змінила способи взаємодії науки та суспільства. Необхідно освоювати нові формати, моделі та місця наукової комунікації, оскільки традиційні форми є вже недостатніми.

В той же час зміни, які відбуваються в суспільстві завдяки глобалізації, розвиток і поширення цифрових технологій впливає на всі сфери життя, включаючи і вищу освіту. Використання віртуального освітнього середовища сприяє новим можливостям. Завдяки появі цифрових комунікаційних платформ, науковці та дослідники мають можливість взаємодії з кількома аудиторіями через кілька каналів. Але це вимагає нових типів підготовки здобувачів вищої освіти другого магістерського рівня майбутніх працівників закладів освіти.

В проекті, розробленому на виконання наказу МОН України № 38 від 15 січня 2019 року «Опис цифрової компетентності педагогічного працівника» чітко наголошено на необхідності розвивати цифрову компетентність педагогічного працівника, яка має забезпечувати розвиток широкого спектру усіх її складових: від медіа грамотності до опрацювання та критичного оцінювання інформаційних даних, безпеки та співпраці в мережі Інтернет до знань про різноманітні цифрові технології та пристрої, вміння використовувати відкриті ресурси та технології для професійного розвитку, а також наголошується на необхідності формувати також і в учнів уміння ефективно користуватися цифровими технологіями та сервісами у навчальних та життєвих ситуаціях для розв'язування різних проблем та завдань, застосовувати інноваційні технології для оцінювання результатів їх навчальної діяльності, розуміння поняття кодування, елементів штучного інтелекту, віртуальної та доповненої реальності та вирішення професійних проблем за допомогою використання цифрових технологій [3].

Теоретичні та прикладні аспекти проблеми сучасної наукової комунікації висвітлені у працях українських та зарубіжних науковців: Котовської М.В., Чуканової С.О., Яхонтової Т.В., Колинза К. (Collins K.), Шіффмана Д. (Shiffman D.), Рока Дж. (Rock J.). Проблеми навчання науковій комунікації в цифрову епоху присвячені праці Ярошенко Т., Борисової Т., вивченню цифрових компетенцій - Січкаренко К.О. Незважаючи на зростаючу потребу в адекватній підготовці з наукової комунікації в епоху глобальної цифровізації, дослідження в цій галузі є недостатніми.

Мета статті – проаналізувати проблему підготовки магістрів до наукової комунікації в епоху цифровізації.

Вступаючи до магістратури, студент вже має певний рівень та досвід наукової комунікації. Забезпечуючи гнучкість індивідуальної траєкторії навчання, багато ЗВО надають магістрантам можливість подальшого формування іншомовної наукової комунікативної компетенції. Такі курси як «Наукова комунікація англійською мовою» мають попит у сьогodнішніх магістрантів, оскільки вони дозволяють їм підготуватися до продуктивної професійної та наукової комунікації в сучасному багатомовному, багатополярному світі.

Як показує досвід, багато студентів, вступаючи на перший курс магістратури, вважають за необхідне спрямувати свої основні зусилля в галузі вивчення іноземної мови на вдосконалення умінь усного спілкування, обираючи відповідну програму.

Метою навчання студентів магістрів такої програми є формування іншомовної міжкультурної професійно орієнтованої комунікативної компетенції на порогових рівнях B1+ або B2 та просунутому рівні B2+ або C1 (за Загальноєвропейською шкалою рівнів володіння іноземними мовами) у галузі усного спілкування, тобто готовності до точного розуміння та до ефективного формулювання власного усного іншомовного мовлення в ситуаціях формального академічного спілкування, таких як лекція, семінар, обговорення кейсів, презентація результатів дослідження, конференція, диспут та ін. для наукових досліджень чи професійної діяльності [1].

Крім того, поряд з іншомовною професійною комунікативною компетенцією в рамках вивчення іноземної мови магістри повинні розуміти, як відбувається сучасна наукова комунікація, яким чином відкритий доступ впливає на життєвий цикл наукового дослідження, повинні вміти застосовувати сучасні практики та пошукові техніки для роботи з науковими джерелами, використовувати універсальні та спеціалізовані інформаційні ресурси, сучасні веб-застосунки на різних етапах дослідження і не тільки.

Формулюючи завдання навчання іноземної мови в магістратурі, керуємося видами наукової, професійної та академічної діяльності, в якій беруть участь або братимуть участь у найближчому майбутньому студенти. Такий підхід дозволяє визначити набір навичок, умінь, компетенцій, які потрібно формувати у студентів.

Оскільки багато магістрантів планують продовження навчання в аспірантурі, займаються науково-дослідною діяльністю та/або використовують англійську мову у професійному та науковому спілкуванні, вони мають бути готові до таких форм комунікативної взаємодії, як диспут, презентація результатів дослідження, сприйняття та підсумування змісту доповіді. Участь у семінарах, круглих столах, конференціях, обговорення проблемної ситуації з прийняттям та обґрунтуванням смислового рішення в парах або малих групах.

Для проведення наукового диспуту англійською мовою у студентів-магістрів мають бути сформовані такі вміння: сформулювати думку, підсумувати проблему, сформулювати аргументи/контраргументи, розташувати аргументи в порядку значущості, підкріпити аргументи поясненнями та прикладами, висловити згоду/незгоду, структурувати висловлювання, підсумувати сказане, зробити висновок [5].

Запропонований перелік умінь може дещо змінюватись в залежності від особливостей комунікативної ситуації, тобто від того, де відбувається спілкування, коли, хто в ньому бере участь, яка тема/проблема обговорення, які комунікативне завдання та індивідуальні особливості комунікантів.

З наведеного переліку умінь видно, що з них є загальними для різних видів іншомовної комунікативної діяльності, наприклад вміння підсумувати і структурувати висловлювання. Вочевидь, що вони мають формуватися насамперед і бути основою інших умінь.

У процесі формування умінь мовлення викладач допомагає студентам подолати три блоки труднощів: труднощі, пов'язані зі змістом (що сказати?); проблеми, пов'язані з формою висловлювання (як сказати?); Проблеми психологічного, мотиваційного характеру (навіщо говорити?).

Для того щоб допомогти студентам подолати труднощі, пов'язані з формою мовного висловлювання, викладачеві необхідно: методично грамотно вибудувати послідовність завдань у навчальному курсі, а також чітко уявляти, формування якихось навичок, умінь, компетенцій є метою кожного окремого заняття. Така ієрархія цілей та завдань важлива, оскільки дозволяє забезпечити градацію труднощів при формуванні професійної іншомовної комунікативної компетенції студентів.

Як згадувалося вище, постійне залучення студентів до мовленнєвої діяльності, виклику, необхідності пошуку вирішення проблем у комунікативній діяльності, розвитку критичного мислення та інтерактивної взаємодії на всіх етапах навчального заняття є неодмінними умовами ефективного формування мовної компетенції студентів гуманітарних спеціальностей.

Необхідно також формування продуктивних вмінь усного наукового спілкування таких як: загальний огляд основних складників та стратегій наукової комунікації, використання сучасних веб-застосунків на всіх етапах життєвого циклу дослідження, особливо під час пошуку інформації та поширення результатів дослідження.

Студенти повинні бути обізнаними в таких сферах наукової комунікації як:

- наукова інформація: основні типи джерел; спеціалізовані пошукові системи та бази даних, стратегії ефективного пошуку в інтернеті;
- інструменти моніторингу нових публікацій з проблематики дослідження;
- розгляд різних аспектів наукових публікацій та публікаційної стратегії;
- менеджмент бібліографічних посилань;
- основні поняття наукометрії та бібліометрії;
- авторське право;
- архівування даних дослідження.

Але часто навчання у ЗВО більше зосереджено на навичках і концентрується на відносно обмеженому наборі імпліцитних цілей, таких як підвищення знань. В той же час, дуже мало досліджень присвячено відмінності у підходах до

вирішення проблем цифрової трансформації в навчанні наукової комунікації.

Враховуючи швидке зростання цифрових медіа, варто відзначити, що в програмах вишів не виділяються прямо такі компетенції як цифрові, натомість вони вбудовані в інші категорії. Також не розглядаються питання про те, як можна розширити компетенції магістрів, щоб справлятися зі змінами та проблемами наукової комунікації в цифровому медіа-ландшафті загалом, або які компетенції потрібні для ефективної комунікації на цих нових платформах у повсякденній практиці.

Розвивати картину світу в рамках навчання, означає розвивати ментальні моделі студентів і способи, за допомогою яких вони сприймають мінливий медіа-ландшафт і те, як він впливає на умови взаємодії науки та суспільства. Це включає в себе технічні знання медіа та цифрових інструментів або практичні навички передачі комунікації через різні канали.

Але як показує досвід, використання студентами соціальних медіа для спілкування може бути обмежене відсутністю знань про те, як працюють платформи [6].

Отже, загальна орієнтація навчальних програм з наукової комунікації на теоретичні чи практичні навички є недостатньою і потребує певних доробок у навчальних програмах. Необхідно включити в навчальні та освітні програми навчання конкретним цифровим навичкам. Необхідно зосередитися на способах, за допомогою яких підготовка з наукової комунікації може сприяти забезпеченню майбутніх науковців компетенціями, необхідними для того, щоб впоратися з вимогами, які висуває складний ландшафт цифрових медіа. Тобто, увага має бути зосереджена на ролі цифрових медіа та способах, якими цифрова трансформація відображена в програмах. Курси повинні готувати студентів до адаптації їх спілкування в цифровому інформаційному середовищі, і таким чином, охоплювати різні рівні компетентності окрім простих навичок.

Список використаних джерел

1. Манжола Н. С. Комунікативний підхід як ефективний метод навчання англомовного спілкування / Н. С. Манжола // Англійська мова та література. – 2019. – № 16-18.
2. Омеляненко Г.А. Інформаційно-навчальне середовище [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/omelyanenko-ga-informatsiyno-navchalne-seredovische-didaktichniy-aspekt/>.
3. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника: проект розроблено на виконання Наказу МОН України № 38 від 15 січня 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27905/1/digital%20comp%20teacher%20Morze.pdf>.
4. Чуканова С. О. Наукова комунікація в цифрову епоху: новини з Другої міжнародної конференції в Могилянці (препринт) / Чуканова С. О. // Бібліотечний форум України. – 2015. – № 1.
5. Ярошенко Т. Наукова комунікація в цифрову епоху: з точки зору дослідників, видавців, бібліотекарів / Т. Ярошенко, Т. Борисова // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 4. – С. 44–49
6. Collins K. How Are Scientists Using Social Media in the Workplace? / K. Collins, D. Shiffman, J. Rock // PLoS ONE. – 2016. – Vol. 11 (10). – e0162680. doi:10.1371/journal.pone.0162680.
7. The Polarizing Impact of Science Literacy and Numeracy on Perceived Climate Change Risks / D. M. Kahan, E. Peters, M. Wittlin, P. Slovic, L. L. Ouellette, D. Braman, et al. // Nat. Clim Change. – 2012. – Vol. 2 (10). – P. 732–735. doi:10.1038/nclimate1547.

References

1. Manzhola, N. S. 2019. Komunikatyvnyi pidkhid yak efektyvnyi metod navchannia anhlomovnoho spilkuvannia Communicative approach as an effective method of teaching English communication. *English language and literature*, 16-18.
2. Omelianenko, H.A. Informatsiino-navchalne seredovysheche [Information and educational environment]. Available at: <http://intkonf.org/omelyanenko-ga-informatsiyno-navchalne-seredovische-didaktichniy-aspekt/>.
3. Opys tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnoho pratsivnyka: proekt rozrobleno na vykonannia Nakazu MON Ukrainy № 38 vid 15 sichnia 2019 roku [Description of the digital competence of a pedagogical worker: the project was developed in accordance with the Order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine No. 38 of January 15, 2019]. Available at: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27905/1/digital%20comp%20teacher%20Morze.pdf>.
4. Chukanova, S. O. 2015. Naukova komunikatsiia v tsyfrovu epokhu: novyny z Druhoi mizhnarodnoi konferentsii v Mohyliantsi (preprynt) [Scientific communication in the digital age: news from the Second International Conference in Mohylianka (preprint)]. *Library Forum of Ukraine*, 1.
5. Yaroshenko, T. and Borysova, T. 2015. Naukova komunikatsiia v tsyfrovu epokhu: z tochky zoru doslidnykiv, vydavtsiv, bibliotekariv [Scholarly communication in the digital age: from the perspective of researchers, publishers, librarians]. *Bulletin of the Book Chamber*, 4, 44–49
6. Collins, K., Shiffman, D. and Rock J. 2016. How Are Scientists Using Social Media in the Workplace? *PLoS ONE*, 11 (10). e0162680. doi:10.1371/journal.pone.0162680.
7. Kahan, D. M., Peters, E., Wittlin, M., Slovic, P., Ouellette, L. L., Braman, D., and others. 2012. The Polarizing Impact of Science Literacy and Numeracy on Perceived Climate Change Risks. *Nat. Clim Change*, 2 (10), 732–735. doi:10.1038/nclimate1547.

УДК 004-027:37.091.2:376-056.2/.3(045)

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ДЛЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Лазар В.Ф., Товканець Г. В., Варга В.-Д. М.

APPLICATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF PEDAGOGICAL WORK FOR PERSONS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Lazar Vasuylj, Tovkanets Hanna, Varha Vlasta

В статті обґрунтовано особливості застосування цифрових технологій в організації педагогічної роботи для осіб з особливими освітніми потребами. Наголошено на функціональних обов'язках педагога, який забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами. Перевагами електронного навчання є просування соціального навчання за допомогою сучасних синхронних форматів спілкування, а також асинхронного спілкування (електронна пошта, форуми). Виявлено переваги медіа-презентацій, які дозволяють підвищити якість виховної і навчальної роботи; швидко і зрозуміло представити освітній продукт, що складно чи неможливо висловити словами; формувати мотивацію та підтримувати інтерес до процесу освітньої діяльності; урізноманітнювати процес передачі інформації; підвищувати продуктивність освітньої діяльності.

Ключові слова: педагогічна діяльність, комп'ютерні технології, особливі освітні потреби, здобувачі освіти.

The article substantiates the peculiarities of the use of digital technologies in the organization of pedagogical work for persons with special educational needs. Emphasis is placed on the functional responsibilities of a teacher who provides social-pedagogical support for a child with special educational needs. The advantages of e-learning are the promotion of social learning through modern synchronous communication formats (eg, instant messaging, chat, video conferencing) as well as asynchronous communication (eg, e-mail and forums). It is emphasized that the alternation of text, graphics, video and audio tracks, interactive exercises and test questions make it possible to present information in the most visual and easy-to-understand form. The advantages of media presentations, which allow to improve the quality of educational and educational work, have been revealed; to quickly and clearly present an educational product that is difficult or impossible to express in words; to form motivation and maintain interest in the process of educational activity; diversify the process of information transmission; to increase the productivity of educational activities. It was determined that digital technologies provide an opportunity to develop one's knowledge from basic ideas and theories that form the structure of the construction of statements to intuitive mechanisms that contribute to the social and public activity of an individual.

Key words: pedagogical activity, computer technologies, special educational needs, students of education.

Поява комп'ютерних мереж змушує освіту критично переглянути своє становище, оскільки комунікаційні технології розвиваються набагато швидше, ніж можливості їх використання у освітніх цілях. Тому розробка різних моделей використання цифрових технологій у освіті є актуальною проблемою.

Бурхливий розвиток інформатики та інформаційних технологій, протиріччя

між традиційним темпом навчання людини і постійно прогресуючою появою нових знань ставить перед освітою проблему розширення практики випереджального навчання, використання нових технічних засобів, удосконалення освітніх методик. Досконалішим освітній процес дозволяє зробити використання цифрових технологій для застосування у педагогічній діяльності з організації роботи з особами з особливими освітніми потребами, зокрема для здобувачів освіти, які потребують уваги у зв'язку зі зниженням або відсутності слуху, зору, порушеннями мовлення тощо [1; 6; 9].

Мета статті: обґрунтувати особливості застосування цифрових технологій в організації педагогічної роботи для осіб з особливими освітніми потребами.

Педагог, який забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами має різні функціональні обов'язки: разом із вчителем класу виконує навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми їх проведення, допомагає дитині у виконанні навчальних завдань, залучає здобувача освіти до різних видів навчальної діяльності; у складі групи фахівців бере участь у розробленні та виконанні індивідуальної програми розвитку дитини; адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності школяра з особливими освітніми потребами.

Тобто мова йде про організаційно-педагогічну діяльність, коли разом з учителем класу проводяться навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми їх проведення, надається допомога дитині при виконанні навчальних завдань, учень долучається до різних видів навчальної діяльності. Водночас можемо говорити про навчально-розвивальну діяльність, коли здійснюється стимулювання розвитку соціальної активності дітей, виявляються та розкриваються здібності, талант, обдарування шляхом участі в науковій, технічній, художній творчості. Діагностична функція діяльності педагога полягає у розробці індивідуальної програму розвитку дітей з особливими потребами, оцінюванні навчальних досягнень учнів; оцінюванні виконання

індивідуальної програми розвитку, вивченні та аналізу динаміки розвитку здобувача освіти. Важливими є прогностична і консультативна функції. Прогностична передбачає розробку на основі вивчення актуального та потенційного розвитку дитини індивідуальної програми розвитку, перегляду актуальних цілей для здобувача освіти з особливими потребами [3;4;5]. Надаючи консультативну допомогу, педагог спілкується з батьками, інформує вчителя класу та батьків про досягнення учня. При цьому наголошуємо на дотриманні педагогічної етики, поваги до гідності особистості дитини, захисту її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, постійному підвищенні професійного рівня, педагогічної майстерності, загальної культури педагога.

На початку XXI століття актуальним є застосування цифрових технологій. Однією з найперспективніших і широко використовуваних сьогодні цифрових технологій є цифровий освітній ресурс (ЦОР), який поєднує найрізноманітніші засоби представлення інформації, об'єднані лише структурою. Чергування тексту, графіки, відео та аудіодоріжок, інтерактивні вправи та тестові питання дозволяють подати інформацію в найбільш наочній формі, що легко сприймається. Цифрові технології найчастіше використовуються і у вигляді мультимедіа. Методична сила мультимедіа полягає саме в тому, що здобувача освіти легше зацікавити і навчити, коли він сприймає узгоджений потік звукових і візуальних образів.

Іншою формою представлення інформації є презентація. У загальноприйнятому сенсі презентація – це демонстраційний матеріал для публічних виступів. Комп'ютерна презентація – це файл, у якому зібрані документи, підготовлені як послідовності слайдів у логічному відношенні, об'єднаних темою і загальними принципами оформлення.

Презентаціями активно користуються під час виступів на конференціях, захисті наукових проектів, дипломних, магістерських та докторських робіт. Електронні презентації можна використовувати як візуальний дидактичний інструмент навчання, а мультимедійний проектор – як інструмент технічного навчання.

Електронне подання навчальної інформації особливо добре представлене в електронних підручниках, оскільки електронні підручники розглядаються як самостійні дидактичні засоби навчання, які дають можливість здобувачам освіти самостійно вивчати предмет. В сучасних умовах це особливо активно, оскільки використовується під час дистанційного навчання [1].

Медіа-презентації можна використовувати на будь-якому етапі організованих заходів:

- представити візуально предмет обговорення, дискусії;
- при вивченні нових матеріалів та/або консолідації;
- як супровідне пояснення відповідних положень;
- як інформаційно-навчальний інструмент;
- у процесі повторення та узагальнення вивченого матеріалу.

Отже, медіа-презентації дозволяють:

- підвищити якість виховної і навчальної роботи;
- швидко і зрозуміло представити освітній продукт, який важко чи неможливо висловити словами;
- формувати мотивацію та підтримувати інтерес до процесу освітньої діяльності;
- урізноманітнювати процес передачі інформації;
- підвищувати продуктивність освітньої діяльності [4].

Різні типи презентацій можуть використовуватися здобувачами освіти в індивідуальній, груповій чи фронтальній формі.

У зв'язку з усім вищесказаним стає очевидним необхідність удосконалення дидактичного, методичного та комунікативного компонентів структури та змісту навчального процесу з метою наближення моделі педагогічної взаємодії до того формату, який найбільш органічно сприймається сучасними поколіннями здобувачів освіти. Саме побудова освітнього процесу на основі цифрових технологій дозволить, на нашу думку, оновити традиційний процес навчання, стимулювати зацікавленість, емоційну та комунікативну включеність здобувачів

освіти.

Електронне навчання все частіше використовується як ефективний і дієвий навчальний матеріал у багатьох галузях освіти. E-learning сприяє підвищенню кваліфікації викладачів, проведенню дистанційного навчання для перепідготовки кадрів та інші. E-learning ґрунтується на інтеграції педагогічних та інфокомунікаційних технологій, а також є самостійним видом навчання [2]. Завдяки різноманітності електронних матеріалів та можливості постійного оновлення через веб-сайт учасники освітнього процесу можуть знайти потрібну інформацію з урахуванням умов організації самостійного навчання [6].

Окрім цього, перевагами електронного навчання є просування соціального навчання за допомогою сучасних синхронних форматів спілкування (наприклад, миттєвих повідомлень, чатів, відеоконференцій), а також асинхронного спілкування (наприклад, електронної пошти та форумів). Цифрові технології дають можливість розвивати свої пізнання від основних ідей та теорій, які формують структуру побудови висловлювань, до інтуїтивних механізмів, які сприяють суспільно-громадській активності особистості.

Наголосимо, що сьогодні досить поширеним явищем стали затримки в розвитку мовлення, які спричиняють затримку розумового розвитку дитини, обмежують її загальний потенціал. Ці школярі дратівливі, збудливі, емоційно нестійкі. У них спостерігається нестійкість уваги та пам'яті, низький рівень контролю за власною діяльністю, порушення пізнавальної діяльності, знижена розумова працездатність; часто виникають невротичні реакції на зауваження, низьку оцінку чи несхвальні висловлювання вчителя або однокласників. Більшість цих порушень усувається в дошкільному та молодшому шкільному віці [7, с. 54–55].

Учні з мовленнєвими порушеннями мають функціональні або органічні відхилення в стані центральної нервової системи. Вони швидко виснажуються, стомлюються. Водночас трапляються випадки, коли й у середніх та старших класах ці розлади не подолані. Від складу команди психолого-педагогічного

супроводу залежатиме правильність визначення стратегії та тактики корекційної допомоги, вибір необхідних засобів для успішного навчання. Важливо запитувати в дитини про труднощі, які вона відчуває під час сприйняття, обробки, застосування інформації. І в цьому може бути корисним застосування ІКТ, спеціальні комп'ютерні програми (до прикладу, перетворення друкованого тексту в аудіовідтворення), інших технічних засобів, залежно від особливостей навчання конкретного здобувача освіти.

Організація педагогічної роботи з особами з особливими освітніми потребами вимагає від учасників нових професійних компетенцій, нових фахівців, використання цифрових технологій. Найголовніше для педагога – поєднання різних можливостей для того, щоб навчати одночасно дітей різного рівня.

Фахівцям важливо:

- гуманістичні цінності (фахівці повинні підтримувати ідеї інклюзивної освіти, повинні бути зацікавлені в тому, щоб впоратися з цим завданням – допомогти дитині розібратися з її труднощами, в яких вона опинилася);
- якість життя (спеціаліст повинен допомогти дитині набути певних навичок, щоб вона відчувала себе комфортно в даному середовищі);
- акцент не на результат, а на процес (роблячи акцент на процес, виходить набагато кращий результат);
- розуміння цілей педагогічної роботи з особами з особливими освітніми потребами;
- командна робота.

Цифрові технології збільшують можливості педагогічної роботи зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами. Реалізуючи безліч навчальних та виховних функцій, цифрові технології та інформаційні ресурси нового покоління можуть бути використані з метою як інструменту обробки навчальних завдань у спеціальній формі (найбільш доступною та зручною для кожного здобувача залежно від його індивідуальних освітніх потреб та потреб, особливостей розвитку), помічника у навчальній діяльності та як засоби

комунікації. Дана функція не повинна зводитись лише до можливості дистанційного спілкування з педагогами та іншими здобувачами освіти, віддаленого навчання. Це ширший інструмент, що дозволяє складати навчальні платформи, створювати спільноти за інтересами, де особи з обмеженими можливостями здоров'я та особливими освітніми потребами (зокрема, порушення мовлення) можуть реалізовуватися в соціальному середовищі.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення особливостей розвитку інклюзивної освіти в освітньому та інформаційному просторі України.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Інноваційний розвиток засобів і технологій систем відкритої освіти / В. Ю Биков // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2012. – Вип. 29. – С. 32–40.
2. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання: навч. посіб. / О. П. Буйницька. – К.: Центр учбової літератури, 2019. – 240 с.
3. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення [Електронний ресурс] / Н. С. Гаврилова // Збірник наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. – 2012. – Вип. 19(1). – С. 327–349. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2012_19\(1\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2012_19(1)_38).
4. Заєркова Н. Діяльність асистента вчителя / Н. Заєркова // Завуч. – 2015. – № 13. – С. 13–15.
5. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik dla pedagogiv i batkiv / ukladachi N. V. Zaerkova, A. O. Treitjak. – K., 2016. – 68 s.
6. Соціально-педагогічні аспекти діяльності віртуальних університетів у європейському освітньому просторі / Л. Б. Лук'янова, Г. В. Товканець, Г. І. Сотська, О. В. Тринус // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2019. – Том 72, № 4. – С. 14–25.
7. Організація роботи асистента вчителя в школі: методичні рекомендації / за заг. ред. Г. В. Товканець. – Мукачево: РВЦ МДУ, 2021. – 104 с.
8. Спірін О. М. Критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання [Електронний ресурс] / О. М. Спірін // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2013. – № 1(33). – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua>.
9. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: метод. посіб. / за заг. ред. Н. З. Софій. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 66 с.

References

1. Bykov, V. Yu. 2012. Innovatsiyni rozvytok zasobiv i tekhnolohii system vidkrytoi osvity [Innovative development of means and technologies of open education systems]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*, 29, 32 – 40.
2. Buinytska, O. P. 2019. *Informatsiini tekhnolohii ta tekhnichni zasoby navchannia [Information technologies and technical means of education]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
3. Havrylova, N. S. 2012. *Klasyfikatsii porushen movlennia [Classifications of speech disorders]. Collection of sciences. Kamianets-Podil Ave. national University named after Ivan Ohienko. The series is socio-pedagogical*, 19 (1), 327–349. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2012_19\(1\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2012_19(1)_38).
4. Zaierkova, N. 2015. *Diialnist asystenta vchytelia [Activities of a teacher's assistant]*. *Zavuch*, 13, 13–15.
5. Zaierkova, N. V., and Treitjak, A. O., Comp. 2016. *Inklyuzyvna osvita vid A do Ya: poradnyk dlia pedahohiv i batkiv [Inclusive education from A to Z: a guide for teachers and parents]*. Kyiv.
6. Lukianova, L. B., Tovkanets, H. V., Sotska, H. I., and Trynus, O. V. 2019. *Sotsialno-pedahohichni aspekty diialnosti virtualnykh universytetiv u yevropeiskomu osvithomu prostori [Socio-pedagogical aspects of*

the activity of virtual universities in the European educational space]. *Information technologies and teaching aids*, 72, 4, 14–25.

7. Tovkanets, H. V., Ed. 2021. *Orhanizatsiia roboty asystenta vchytelia v shkoli [Organization of the work of a teacher's assistant at school]*. Mukachevo: RVC MDU.

8. Spirin, O. M. 2013. Kryterii i pokaznyky yakosti informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii navchannia [Criteria and indicators of the quality of information and communication technologies of education]. *Information technologies and teaching aids*, 1(33). Available at: <http://journal.iitta.gov.ua>.

9. Sofiya, N. Z., Ed. 2015. *Stvorennia indyvidualnoi prohramy rozvytku dlia ditei z osoblyvymy osvitymy potrebamy [Creation of an individual development program for children with special educational needs]*. Kyiv: TOV «Vydavnychy dim «Pleiady».

УДК 378.091.113:005.412:378.091.33-027.22(045)

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Ліба Н.С., Яртим А.П.

JUSTIFICATION OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL GROWTH OF FUTURE HEADS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL PRACTICE

Liba Nataliy, Yartim Alla

Стаття присвячена дослідженню обґрунтуванні педагогічних умов професійного зростання майбутніх керівників закладів освіти у процесі педагогічної практики. Визначено зміст педагогічних умов професійного зростання майбутніх керівників закладів освіти. Обґрунтовано формування управлінської поведінки майбутніх керівників закладів освіти у процесі педагогічної практики за допомогою спеціально створених навчальних ситуацій, практичної та проектної складової, безперервної освіти, саморозвитку, самоосвіти і самоменеджменту.

Ключові слова: педагогічні умови, професійне зростання, професійне зростання майбутнього керівника, педагогічна практика.

The article is devoted to the study of the substantiation of pedagogical conditions for the professional growth of future heads of educational institutions in the process of pedagogical practice. The content of pedagogical conditions, as circumstances that determine the state and development of functioning pedagogical systems, is determined. It is proven that the complex of pedagogical conditions is revealed as a result of the implementation of successive actions, the identification of the main components that ensure the achievement of the goal, their analysis and determination of the degree of involvement. The main pedagogical conditions are substantiated: the formation of managerial behavior of future heads of educational institutions in the process of pedagogical practice with the help of specially created educational situations, the practical and project component as the basis of training future heads of educational institutions, the formation of the need for continuous education, self-development, self-education and self-management of future heads of institutions education, ensuring the focus of future leaders on the formation of readiness for management, intensifying the interaction of teachers and students to ensure their effective inclusion in the process of formation of readiness for management, the use of innovative pedagogical technologies for the formation of readiness of future managers for management.

Key words: pedagogical conditions, professional growth, professional growth of the future manager, pedagogical practice.

Реформування сучасної системи освіти в Україні відбувається в напрямі її подальшої модернізації відповідно до загальноєвропейських і світових стандартів, інтенсифікації, технізації та інформатизації освітнього процесу. Постійні зміни потребують професійного зростання майбутніх керівників закладів освіти у процесі практичної практики, які здатні впроваджувати інноваційні підходи до організації освітнього процесу, мають високий рівень професіоналізму, творчості й особистої активності, виявляють прагнення до безперервного професійного зростання відповідно до потреб і вимог суспільства. Вивчення наукових праць О. Абдулліна, С. Архангельського, Ю. Бабанського, В. Бриліна, М. Васильєва, В. Горленко, Л. Кацова, Л. Кондрашова, І. Лученцова, О. Мельник, Н. Мирончук, І. Мороз, І. Найдьонов, О. Попова, А. Сидоренко, В. Сластьонін, К. Ткаченко, Т. Шаріпова, засвідчили, що педагогічна практика має значний потенціал щодо професійного зростання майбутніх керівників закладів освіти.

У тлумачному словнику української мови представлено досить широке смислове значення поняття «умова» – це: необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь; правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [1].

Відповідно, педагогічні умови – це обставини, компоненти, які забезпечують стан і розвиток функціонування педагогічних систем. Комплекс педагогічних умов виявляється в результаті здійснення послідовних дій: виявлення основних компонентів, що забезпечують досягнення мети, їх аналіз і визначення міри причетності; вибір заходів, що посилюють ефективність кожного компонента; упорядкування отриманих умов (виключення зайвих, об'єднання декількох в одну тощо); перевірка кожної умови й усього комплексу [2].

Можемо виділити такі основні педагогічні умови формування професійного

зростання майбутніх керівників закладів освіти у процесі педагогічної практики [3]:

1) формування управлінської поведінки майбутніх керівників закладів освіти за допомогою спеціально створених навчальних ситуацій. За допомогою навчальних ситуації під час проведення педагогічної практики, майбутні керівники закладів освіти навчатимуться творчо приймати сміливі рішення, формувати і вирішувати проблеми колективу, групувати команди однодумців і розвивати особистісні якості (професіоналізм, загальну та педагогічну культуру, зацікавленість шкільними справами, вчителями та учнями, вміння ставити завдання та реалізовувати рішення) зможуть сформувати управлінські компетентності;

2) практична та проєктна складова, як основа підготовки майбутніх керівників закладів освіти. Для формування управлінської компетентності майбутніх керівників освітніх закладів необхідним є застосування управлінського консультування, кейси, майстер-класи, захисти інноваційних проєктів. Участь у проєктній діяльності майбутніх керівників закладів освіти сприяє розвитку їхніх управлінських здібностей. Проєктна діяльність сформувала в сучасних закладах освіти особливий стиль навчання, яка не лише навчає планів, а й узагальнює та оцінює виконання завдань, виховує активну, гнучку, творчу особистість, готовність до співпраці, може бути засобом соціальної взаємодії та інтелектуально-творчий саморозвиток усіх навчальних предметів;

3) формування необхідності до безперервної освіти, саморозвитку, самоосвіти і самоменеджменту майбутніх керівників закладів освіти. Визначальною умовою самоосвітньої діяльності управлінців є забезпечення «навчання протягом усього життя». Першочерговим завданням самоосвіти керівника закладів освіти є оволодіння та поглиблення професійних знань, професійних здібностей та постійний розвиток якості управління. Самоуправління як здатність лідера до самокерування та дотримання психологічних та управлінських вимог керівників освіти є дуже важливим. Основні компоненти

самоменеджменту керівника: моральність, прогностичність, комунікативність, мотиваційність та етичність;

4) формування готовності майбутніх керівників до управління закладами освіти:

– поступово під час проведення практики складається повне усвідомлене розуміння особливостей діяльності керівників, формується психологічна готовність до роботи за обраною професією, професійні наміри через квазіпрофесійну діяльність перетворюватимуться в професійні дії, завдяки сформованим компетенціям розвиватиметься професійна самостійність й управлінська спроможність майбутніх керівників;

– навчальна взаємодія й самоосвітня діяльність підсилюють професійну впевненість майбутніх керівників у необхідності й доцільності управління в мінливих умовах, складеться правильне уявлення про соціально-економічну й суспільну значущість виконання такого характеру фахових функцій, що виступатиме додатковим мотивуючим чинником у їхній діяльності;

– зміст освіти, впроваджені педагогічні технології, змодельована творча навчальна співпраця забезпечать можливість здобувачам оволодіти спеціальними знаннями, вміннями, навичками, інноваційними алгоритмами та способами вирішення професійних завдань з управління, професіоналізувати в цьому аспекті суб'єктивний досвід, розвинути особистісне прагнення застосовувати їх в управлінській діяльності, ствердитися й самореалізуватися в ній;

5) взаємодія викладачів і здобувачів для забезпечення їх ефективної включеності у процес формування готовності до управління:

– реалізацію практичної спрямованості освітнього середовища, відмову від репродуктивного опрацювання інформації, використання інтерактивних методів у навчальній взаємодії, наближення процесу навчання до реальних умов майбутньої професійної діяльності, в яких здобувачами напрацьовуватимуться конкретні вміння й навички з управління, змінюватиметься позиція з пасивної на активну в процесі розв'язання проблемних ситуацій, більшою мірою усвідомлюватимуться

кінцеві цілі навчання, теоретична і практична значущість виконаної роботи, розвиватиметься потреба в особистісній причетності до професійної діяльності;

– вивчення міри сформованості уявлень, знань, практичних можливостей майбутніх менеджерів щодо управління, проведення моніторингу з метою відстеження індивідуального освітнього й професійного зростання, рефлексивного усвідомлення досягнутих змін, налаштованості на самоосвіту й саморозвиток;

б) використання інноваційних педагогічних технологій для формування готовності майбутніх менеджерів до управління:

– вдосконалення моделі поведінки і діяльності учасників педагогічної взаємодії, поєднання елементів традиційної організації навчального процесу з інноваційними, забезпечення різноманітності видів, методів, форм і прийомів співпраці суб'єктів освітнього середовища, розвинути відчуття співдіяльності, небайдужості, зацікавленості, вмотивованості на подальший розвиток готовності до управління у процесі професійної підготовки;

– підвищення професійного інтересу, стимулювання навчально-пізнавальної активності здобувачів вищої освіти, розвивати їх здатність ставати носіями освітніх і професійних норм адаптивного управління, розвинути особистісну і професійну складові «Я концепції», допомогти здобувачам впевнитися у власних можливостях здійснювати управління закладами освіти під час безпосереднього виконання управлінської діяльності;

– сприяння формуванню та усвідомленню нового досвіду управління через створення проблемних діалогічних ситуацій, розв'язання навчальних і творчих завдань в умовах безпосередньої співпраці здобувачів, виконання ними різних проектів, створення умов для застосування елементів нового досвіду в квазіпрофесійних умовах;

– у процесі цілеспрямованого навчання, самостійної роботи, організованої позааудиторної діяльності, планомірної міжсуб'єктної комунікації розвинути особистісні та професійні якості майбутніх менеджерів, важливі для успішної реалізації управління в майбутній професійній діяльності.

Отже, визначено основні педагогічні умови професійного зростання майбутніх керівників закладів освіти під час практичної підготовки: формування управлінської поведінки, практична та проєктна складова, безперервна освіта, саморозвиток, самоосвіта, самоменеджмент, формування готовності до управління закладами освіти, взаємодія викладачів і здобувачів, використання інноваційних педагогічних технологій. Реалізація визначених педагогічних умов забезпечить професійне зростання, вмотивованість на подальший розвиток майбутніх керівників до управління закладами освіти.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко та ін. – К.: Аконіт, 2005. – Т. 3. – 863 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посібник / Н. П. Волкова. – К., 2007. – 616 с.
3. Профателюк Л. С. Формування готовності майбутнього керівника до управління закладом освіти: кваліфікаційна робота / Л. С. Профателюк. – Вінниця, 2021. – 88 с.

References

1. Yaremenko, V. comp., 2005. *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy. Tom 3 [New explanatory dictionary of the Ukrainian language. Vol. 3.]*. Kyiv: Aconite.
2. Volkova, N. P. 2007. *Pedahohika [Pedagogy]*. Kyiv.
3. Profatelyuk, L. S. 2021. *Formuvannia hotovnosti maibutnoho kerivnyka do upravlinnia zakladom osvity [Formation of the future leader's readiness to manage an educational institution]*. Vinnytsia.

УДК 373.2.016:502/504(045)

ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Михайлова К.В., Микуліна А.К.

FORMATION OF NATURAL AND ECOLOGICAL COMPETENCES OF PRESCHOOLERS

Mikhailova Kateryna, Mykulina Antonina

У статті піднімається проблема формування природничо-екологічної компетенції у дошкільників; висвітлено сучасні форми та методи формування у дітей дошкільного віку знань про природне довкілля, виховання позитивного ставлення до природи та усвідомлення своєї відповідальності за екологію рідного краю. Наголошується, що дошкільникам необхідно надавати знання у доступній для них формі, щоб спонукати подальше пізнання навколишнього, розвивати і виховувати дитину.

Ключові слова: природничо-екологічна компетенція, екологічна культура, екологічна свідомість, природне довкілля, природне явище, природоохоронна діяльність, форми та методи екологічного виховання.

The article has raises one of today's urgent problems – the formation of natural and ecological competence in preschoolers. The essence of the concept of "ecological education" has been revealed, which aims not only to enrich children with relevant knowledge, but also to focus on realizing the ecological value of the natural environment in its unity with man. It is emphasized that it is necessary to provide preschoolers with knowledge in a form accessible to them in order to encourage further knowledge of the environment, develop and educate the child.

Modern forms and methods of ecological education are covered, in particular: ecological classes, excursions, walks, ecological fairy tales, various types of ecological games, ecological holidays, entertainment and others, which contribute to the formation of knowledge in preschool children about the natural environment, the education of a positive attitude towards nature and awareness of one's responsibility for the ecology of one's homeland.

Key words: *natural and ecological competence, ecological culture, ecological awareness, natural environment, natural phenomenon, environmental protection activity, forms and methods of ecological education.*

У Базовому компоненті дошкільної освіти наголошується, що однією з важливих проблем на сучасному етапі є формування у дітей дошкільного віку природничо-екологічної компетенції. Дитина з самого раннього віку особливо цікавиться природним довкіллям. В. Сухомлинський писав «Світ, що оточує дитину, це перш за все світ природи з безмежним багатством явищ, з невичерпною красою» [3, с. 283]. Її цікавить все: від способу життя маленької істоти до влаштування Всесвіту.

Завдання педагогів – не лише ознайомлювати дітей з різноманітним світом природи, а також навчити їх цінувати й оберігати природні ресурси, усвідомлювати наслідки своєї діяльності для довкілля. Важливим є пошук ефективних шляхів формування у дітей знань про природу та активної позиції «захисника і друга» світу природи, що є основою у вихованні екологічної культури дошкільників.

Одним із шляхів формування екологічної культури дошкільників є звернення до надбань педагогічної спадщини В. Сухомлинського, який довів, що природа сама по собі не виховує, виховує лише активна взаємодія дитини з нею. Тому формування екологічної культури тісно пов'язане з природоохоронною діяльністю. Великий педагог вважав, що самих екологічних знань щодо охорони навколишнього середовища недостатньо, важливо, щоб вихованці брали активну участь у збереженні і збагаченні природи рідного краю, тільки тоді у них

сформується бережне ставлення до неї.

Вивчаючи ідеї екологічного виховання В. Сухомлинського, науковці О. Савченко, А. Степанюк, Н. Лисенко, Н. Глухова, В. Фокіна прийшли до висновку, що метою екологічного виховання є цілеспрямоване формування у дітей екологічних знань, розуміння взаємозв'язку людини з природним довкіллям та виховання у дітей особливої відповідальності людини за стан навколишнього середовища. Все це потрібно здійснювати з раннього віку, коли починає формуватись світогляд особистості.

Мета статті: на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури та досвіду роботи закладів дошкільної освіти розкрити особливості формування у дітей дошкільного віку природничо-екологічної компетенції.

У БКДО наголошується: важливим завданням ЗДО є забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою, що перед вступом до школи дитина повинна оволодіти природничо-екологічною компетенцією.

Природничо-екологічна компетентність – це здатність дитини до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів та формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності [1, с. 12].

Оволодіти природничо-екологічною компетенцією для дитини це: бути обізнаною з природним середовищем планети Земля та Всесвітом як цілісним організмом, у якому взаємодіють повітря, вода, ґрунт, рослини, тварини, люди, Сонце, Місяць тощо; усвідомлювати їх значення для діяльності людини, для себе; сприймати природу як цінність; виокремлювати позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи; довільно регулювати власну поведінку в природі; усвідомлювати себе частиною великого світу природи; знати про залежність власного здоров'я, настрою, активності від стану природи, її розмаїття й краси; виявляти інтерес, бажання та посильні вміння щодо природоохоронних дій; знати про необхідність дотримання людиною правил доцільного природокористування, чистоти природного довкілля, заощадливого використання

природних багатств, використання води, електричної та теплової енергії в побуті; докладати домірних зусиль для збереження, догляду та захисту природного довкілля.

Для оволодіння дитиною природничо-екологічною компетентністю у ЗДО важливу увагу слід звертати на екологічне виховання дошкільників, тобто співпрацю педагогів та дітей, яка спрямована на розвиток умінь гармонійно взаємодіяти з природою. Важливо виховувати екологічну культуру дошкільників, яка формується через образ досконалого навколишнього світу, умовного ідеалу, що ґрунтується на міцних знаннях про природу та екологічних потребах живих організмів, позитивному ставленні дорослих до природи та усвідомленні своєї відповідальності за екологію рідного краю.

Досвід освітньо-виховної роботи в умовах сучасних ЗДО показує, що вихователі використовують різноманітні форми та методи екологічного виховання дошкільників. Це, насамперед, екскурсії та спостереження, під час яких діти, взаємодіючи з природою, накопичують знання, спостерігають та аналізують різні прояви в природі. Для повноцінного розвитку потрібне живе спілкування з природою. В. Сухомлинський писав: «... спостереження мають осмислюватися і запам'ятовуватися. Я прагнув, щоб в усі роки дитинства навколишній світ, і природа постійно живили свідомість дітей яскравими барвами, картинками. Ми йшли в природу вчитися, думати, спостерігати» [3, с. 272]. Доцільно під час спостережень використовувати оповідання видатного педагога, які знайдуть відгук у душі кожної дитини («Що найтяжче журавлям?», «Як Марійка поливала дерева», «Зайчик і Горобина», «Як визволити джмеля», «Покинуте кошеня», «Дуб», «Ранковий вітерець», «Конвалія», «Золоті стрічки» та ін.). Такі заняття залишають у кожної дитини іскру любові до природного довкілля і бажання берегти кожну квітку, метелика, дерево, кущик, а в цілому допомагають виховувати у дітей екологічну культуру. На сучасному етапі використовуються екскурсії природничого змісту, заняття-досліди, заняття з використанням моделей та екологічних знаків, заняття клубу «Зелений патруль», «Кришталеве повітря»

тощо, а також заняття-подорожі по сторінкам Червоної книги України тощо.

Подаючи дітям інформацію про навколишнє середовище, застосовують пояснювально-ілюстративний метод (розповідь, пояснення, бесіда). Розповіді містять навчальні елементи, використовується цікавий природничий матеріал. Багато занять будуються у формі евристичної бесіди, з проблемними запитаннями, завданнями, які вирішуються під час бесіди з дітьми. Це дає дітям змогу вчитися порівнювати, аналізувати, використовувати вже набуті знання, розвивати логічне мислення. За потреби пояснюють, доповнюють, вчасно спрямовують роздуми дітей у потрібне русло. Співпраця дорослих і дітей, партнерство, взаємоповага сприяють налагодженню гуманних стосунків між ними [2, с. 178].

Важко переоцінити роль екологічної казки, завдяки якій дітям стають зрозумілими складні явища в природі. У доступній формі можна донести до свідомості дитини про відносини людини і природи, важливість людської праці в природі тощо. Особливо цінні казки, придумані самими дітьми, які сприяють розвитку творчості, збуджують думку дитини, виражають її власне ставлення до оточуючого світу.

Важливу роль у екологічному вихованні відіграють дидактичні ігри, завдяки яким дитина вчиться виділяти ознаки явищ і предметів, засвоювати та закріплювати інформацію про неживу природу, явища природи, рослинний і тваринний світ, порівнювати, аналізувати тощо. Доцільно на свіжому повітрі проводити екологічні ігри, наприклад. «Ліс, його збереження та охорона», використовувати наочний матеріал, вдало підбирати художнє слово, ігрові моменти, ігрові дії. У роботі з дітьми вихователь повинен широко використовувати художню літературу (вірші, казки, оповідання), народний фольклор (прислів'я, приказки, повір'я, прикмети, легенди). У виховному процесі практикується використання наочності. Це різноманітні ілюстрації, гербарії, альбоми («Тварини та рослини Червоної книги»), таблиці, схеми, карти, макети, фотографії, натуральні природні об'єкти (рослини, вода, ґрунт).

Велику роль у формуванні екологічної свідомості має практична

дослідницька діяльність в природних умовах. У дошкільному закладі систематично ведеться календар спостережень за погодою у різні пори року, проводяться досліди з водою, ґрунтом тощо.

Вирішити завдання в процесі дослідження допомагає екологічний проект, під час якого діти спостерігають, досліджують, малюють, ліплять, граються, слухають музику, знайомляться з літературними творами, складають свої казки та оповідання. Так, наприклад, в роботі з дітьми з метою формування елементарних уявлень про спосіб життя перелітних та осілих птахів, їх значення у екосистемі і житті людини можна використати проект «Птахи – наші друзі».

Щоб викликати у дітей позитивний емоційний відгук на природне оточення у дитсадку можна проводити свята та розваги, зокрема «Свято Землі», яке створить масштаб загального бачення планети, її значення для людей та всього живого, розвагу про перелітних птахів «Прилітайте птахи, прилітайте», відсвяткувати «День води» тощо.

Формуючи у дошкільників природничо-екологічну компетенцію вихователь повинен формувати у дітей гуманне ставлення до природи, викликати у них співчуття до живих істот, пояснювати, що від людей залежить стан наших міст, сіл, країни та планети; допомогти дошкільникам відчувати себе захисником та другом природи. Теоретичні знання дітей слід підкріплювати практичними заняттями, продемонструвавши, як саме можна допомагати природі – виготовити годівницю для птахів, посадити дерево, квіти тощо. Потрібно серйозно ставитися до дитячих спостережень, підтримувати інтерес до різних явищ, що відбуваються у природі, дбати, щоб у дітей під час занять сприймання явищ та предметів навколишнього середовища здійснювалось за допомогою всіх органів чуття – зору, слуху, дотику та нюху. Проводячи заняття з екологічного виховання, слід знаходити індивідуальний підхід до кожної дитини, знайти методи та прийоми навчання, за допомогою яких можна зацікавити дитину, залучити до співпраці, допомогти побачити у природному довкіллі все, що нас оточує і зрозуміти взаємозв'язок між явищами, живою та неживою природою.

Проте успішна освітня діяльність неможлива без роботи з батьками. Під час виховання у дітей екологічної культури важливу роль відіграють батьки. Їх відношення до живих об'єктів, рослинного світу, праці в природі діти наслідують. Тому завдання дошкільного закладу – з'ясувати, чи докладають батьки достатньо зусиль для формування у дітей природодоцільної поведінки.

З метою виявлення сформованості у батьків екологічної культури та формування її у своїх дітей можна розробити та провести анкету «Природа і ми», а після проведення її, скласти пам'ятки для батьків («Любіть і бережіть природу», «Отруйні рослини», «Домедична допомога у разі отруєння пестицидами» та ін.), з яких вони дізнаються, наприклад, як у сім'ї формувати у дітей екологічну свідомість, як діяти у тих чи інших ситуаціях. У роботі з батьками використовуються різні форми роботи: батьківські збори, консультації, папки-пересувки, конференції, вечори запитань та відповідей, створюються куточки для батьків, фотовиставки, розміщення різних матеріалів для батьків в інтернеті тощо.

Важливу роль у формуванні природничо-екологічної компетентності дитини відіграє керівник ЗДО. Так, у базових садках міста Мукачєво створено хорошу базу для ознайомлення дітей з природою, наприклад, у ЗДО № 5 оригінально оформлені куточки природи, квітник, кусочок лісу, саду тощо; у ЗДО № 29 – чудовий город, де вихованці вирощують овочі; у ЗДО № 2 виділено приміщення, де зібрано дидактичний, роздатковий матеріал для проведення інтегрованих занять по ознайомленню дітей з природою, наявний дендрарій, живий куточок тощо. У дошкільних закладах систематично проводиться діагностика рівня сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей різних вікових груп, після проведення якої вихователі мають можливість вносити корективи щодо проведення подальшої роботи з дітьми, планують проведення інтегрованих занять, спостережень, екологічних стежинок, дослідів у природі, намічають індивідуальну роботу з дітьми тощо.

Отже, дошкільне дитинство – важливий етап у становленні екологічного світогляду людини, передбачає створення передумов гуманної взаємодії з

природним довкіллям. Дошкільники проявляють особливий інтерес до природи, тому екологічне виховання в ЗДО займає важливе місце в розвитку пізнання навколишнього світу, виробленні гуманного ставлення до всього живого і формуванні усвідомленої поведінки у природному середовищі.

Для успішного формування у дошкільників природничо-екологічної компетенції вихователям дошкільних закладів слід збагачувати знання дітей про природу, формувати екологічну культуру, а для реалізації цих важливих завдань використовувати у освітньо-виховному процесі різноманітні сучасні форми та методи екологічного виховання, зокрема: екскурсії, екологічні казки, дидактичні ігри, інтегровані заняття, екологічні свята, практичні заняття, проекти, експерименти, праця в природі, ігри-подорожі, ігри-медитації, демонстрація картин та фільмів, бесіди, словесно-логічні завдання, екологічні виставки, екологічні стежки, екологічні конкурси тощо.

Дане дослідження не є повним і завершеним розв'язанням порушеної проблеми. Перспективною є розробка нових підходів ЗДО до організації освітньо-виховного процесу щодо формування природничо-екологічної компетенції у дітей в різних вікових групах.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2021. № 33 [Електронний ресурс]. – К., 2021. – 37 с. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Лисенко Н. В. Еко-ко: дошкільник пізнає світ природи: навч.-метод. посібник / Н. В. Лисенко. – К.: ВД «Слово», 2015. – 352 с.
3. Сухомлинский В. О. Вибрані твори в 5-ти т. / В.О. Сухомлинский. – К., 1976. – Т. 2. – 410 с.

References

1. Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky vid 12.01.2021. №33 [On the approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education) new edition: order of the Ministry of Education and Science dated January 12, 2021. No. 33.]. 2021. Kyiv. Available at: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Lysenko, N. V. 2015. *Eko-ko: doshkilnyk piznaie svit pryrody [Eco-ko: a preschooler gets to know the natural world]*. Kyiv: VD Slovo.
3. Sukhomlynskyi, V. O. 1976. *Vybrani tvory: v 5 t. T. 2. [Selected works in 5 vol. Vol. 2]* Kyiv.

УДК 37.09:339.92(477:4)(045)

ЄВРОПІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНУ КОНСОЛІДАЦІЮ

Мовчан К.М., Гасуляк С.

EUROPIZATION OF THE EDUCATION SYSTEM AS A FACTOR OF INFLUENCE ON SOCIAL CONSOLIDATION

Movchan Kateryna, Hasuliak Sofiia

Інтеграція України у європейське, світове співтовариство характеризується динамічністю розвитку структурних державних підрозділів. Соціальні, економічні, політичні та інші процеси розвитку суспільства вимагають підготовку якісних фахівців. У статті зацентована увага на тому, що декілька десятиліть тому розпочалася інформаційна революція, яка триває до сьогоднішнього часу. Україна потребує становлення нового іміджу та поширення на світовій арені. Статтю присвячено питанню необхідності розвитку регіональних студій. Мета статті полягає в тому, щоб висвітлити значення регіональних студій для розвитку територіальних громад, які стають все більш потужнішими та незамінними у суспільстві. Завдання статті полягає у висвітленні вагомості дослідження та моніторингу процесів певного регіону. У статті зазначено, що дисципліна інформаційна, бібліотечна та архівна справа дає можливість навчити студентів здійснювати аналіз зібраного матеріалу, коректно описати та висвітлити його.

Ключові слова: регіональні студії, інформаційна справа, розвиток, необхідність.

Ukraine's integration into the European and international community is characterized by the dynamic development of structural state divisions. Social, economic, political and other processes of society development require the training of highly qualified specialists. The article focuses on the fact that several decades ago the information revolution began, which continues to this day. Ukraine needs to develop a new image and enter the world stage. The article is devoted to the need to develop regional studios. The purpose of the article is to emphasize the importance of regional studios for the development of territorial communities, which are becoming increasingly powerful and irreplaceable in society. The purpose of the article is to emphasize the importance of research and monitoring of processes in a particular region. The article states that the discipline of Information, Library and archival affairs makes it possible to teach students to analyze the collected material, correctly describe and cover it.

Keywords: regional studios, information business, development, necessity.

Досліджуючи міжнародні відносини, співпрацю з недержавними організаціями, міжнародними комунікаціями на рівні держави та на глобальному, регіональному і локальному рівнях, необхідно зосередити увагу на підготовці фахівців, які здатні аналізувати та розв'язувати специфічні теоретичні завдання міжнародного рівня та вирішувати практичні проблеми професійної діяльності у сфері зовнішньої політики.

Дослідження та моніторинг історико-культурних, культурно-етичних,

соціально-економічних, політичних, економіко-географічних, еколого-природничих процесів певного регіону є домінантом регіональних студій. При розгляді загального аспекту розуміння зазначеної форми діяльності, їхнє завдання полягає у аналізі роботи спеціаліста широкого профілю, який розробляє стратегії соціально-економічного розвитку країни, прогнозує бюджет регіону, розробляє маркетинг територій розвитку. Фахівців такого напрямку прийнято називати лобістами диференційованих рівнів.

«Важливою складовою досліджень в напрямку розвитку регіональних студій є формування механізмів підвищення конкурентоспроможності регіонів в міжнародній, соціальній, екологічній, економічній та ін. сферах. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 53 від 1.02.2017 р. «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2015р. №266» було виокремлено нову галузь знань щодо підготовки фахівців першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня – міжнародні відносини. Структурно така галузь знань орієнтована на підготовку фахівців з: міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій. Досліджуючи питання щодо регіональних студій, ми можемо стверджувати, що кожен регіон є повноправним суб'єктом діяльності, який виступає самостійним не тільки на внутрішньому, але і зовнішньому ринках. Його сміливо можна називати «безпосереднім учасником транскордонного співробітництва, який є реальним представником продуктивних сил і віддзеркалює специфіку розвитку економіки певної території» [4].

Опираючись на дослідження «для того, щоб осягнути сутність політичної системи конкретної країни, системного аналізу можна використовувати групу соціально-політичних чинників: традиції, інформування громадськості, якість функціонування політичних інститутів тощо. Також є можливість досліджувати політичні еліти та їх вплив на підсистеми політичної системи, особливо на функціонування партійної системи, розглянути проблеми взаємодії елементів як усередині самої системи, так і з зовнішнім оточенням тощо. У зв'язку з цим

досить важливим є аналіз внутрішньої сфери економічних, соціальних і культурних проявів функціонування суспільства та зовнішнього середовища. Економічна система визначається як тип основного виробництва й характеру управління. Соціальна система детермінована освітою, професійною ієрархією суспільства. Особливості культурного контексту пов'язані з домінуючими ідеями в суспільстві та системою соціально-політичних поглядів. Політична система зазнає впливу також й інших політичних систем, що перебувають у зовнішньому оточенні» [5]. Отже, науково-дослідницький аналіз політичної системи дає можливість звернути увагу на багатоаспектні завдання регіональних студій, які сприятимуть розвитку країни з урахуванням вимог до якісного представлення результатів. Одним із важливих складових євроінтеграції закладів вищої освіти є суттєве зростання уваги представників освіти і науковців інтерес до європеєзнавчого аспекту навчання. В якості особливого вектору вивчення досвіду європейської освіти є регіональні студії.

Принципово новою сторінкою у процесі дослідження та впровадження євроінтеграційних впливів дає проект програми ЄС Erasmus+ напряму Jean Monnet «Навчальний модуль «Концепт Європи: від ідеї до реалізації». Імплементация тем, які домінують у ЄС, дає можливість досліджувати освітній інтеграційний процес в Україні. Європейський проект спрямовує перш за все на довготривалі дії європейських студій і надає можливість отримати чудовий викладацький досвід для європейських регіональних студій, для молодих вчених і заохочує до наукових досліджень з актуальних тем Європейського Союзу.

Таким чином, євроінтеграційний вектор, який є провідним у європейських студіях, належить до найпріоритетніших у стратегії інтернаціоналізації освіти і дає можливість значно розширити і вдосконалити роботу академічних осередків.

Відбувається реформа у адміністративно-територіальній структурі регіонів. Саме у такий час значення регіональних студій набувають особливої вагомості. В умовах децентралізації швидко створюються формування (громади), які отримують нові повноваження. Змінюється функціональна філософія органів

місцевого самоврядування: вони значно розширюють свої повноваження та можливості. Таке нововведення породжує нові практики і дає можливість розширити зв'язки з партнерами у соціально-економічних процесах.

Важливою складовою для європейських регіональних студій є активна участь у міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах, «круглих столах», тренінгах та стажуваннях, що дозволяє здобувати позитивний досвід участі в наукових заходах та поглиблювати знання в галузі міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки.

Список використаних джерел

1. Бурейко Н. Євроінтеграція vs європеїзація. Кілька тез до саміту ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjZsubR6JL2AhUki8MKHbMTBt8QFnoECBEQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.eurointegration.com.ua%2Fexperts%2F2016%2F11%2F24%2F7057925%2F&usg=AOvVaw3hFSppYKjQw9I5e6SkL4El>.
2. Регіональні студії: журнал УжНУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwje6-nwlpP2AhVItIsKHWQZAnYQFnoECACQAQ&url=http%3A%2F%2Fregionalstudies.uzhnu.uz.ua%2F&usg=AOvVaw0aGfpRXbepMPLCh_bTaC_H.
3. Кляп М. Взаємодія виконавчої влади і місцевого самоврядування в умовах становлення новітньої української держави / М. Кляп, І. Черленяк, Н. Прозорова // Регіональні студії: збірник наукових праць. – Ужгород: Ліра, 2002. – Вип. 5. – С. 14–17.
4. Специфіка дефініції «регіональні студії» та її прикладне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiY8tSvrJP2AhUUv4sKHVXfBn0QFnoECAwQ5D0%25BD%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BD%25>.
5. Гірман А. П. Сучасні політичні системи світу: деякі питання стійкості / А. П. Гірман, С. О. Макарова // Регіональні студії: збірник наукових праць. – Ужгород: Ліра, 2002. – Вип. 19. – С. 70.

References

1. Bureiko, N. Yevrointehratsiia vs yevropeizatsiia. Kilka tez do samitu YeS [European integration vs Europeanization. A few theses for the EU summit]. Available at: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjZsubR6JL2AhUki8MKHbMTBt8QFnoECBEQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.eurointegration.com.ua%2Fexperts%2F2016%2F11%2F24%2F7057925%2F&usg=AOvVaw3hFSppYKjQw9I5e6SkL4El>.
2. Rehionalni studii: zhurnal UzhNU [Regional studies: journal of UzhNU]. Available at: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwje6-nwlpP2AhVItIsKHWQZAnYQFnoECACQAQ&url=http%3A%2F%2Fregionalstudies.uzhnu.uz.ua%2F&usg=AOvVaw0aGfpRXbepMPLCh_bTaC_H.
3. Kliap, M., Cherleniak, I. and Prozorova, N. 2002. Vzaiemodiia vykonavchoi vlady i mistsevoho samovriaduvannia v umovakh stanovlennia novitnoi ukrainskoi derzhavy [The interaction of the executive power and local self-government in the conditions of the formation of the newest Ukrainian state]. *Regional studios*, 5, pp. 14–17.
4. Spetsyfika definitsii «rehionalni studii» ta yii prykladne [The specifics of the definition of "regional studies" and its application]. Available at: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiY8tSvrJP2AhUUv4sKHVXfBn0QFnoECAwQ5D0%25BD%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BD%25>.

5. Hirman, A. P. and Makarova, S. O. 2002. Suchasni politychni systemy svitu: deiakі pytannia stіikosti [Modern political systems of the world: some issues of stability]. *Regional studios*, 19, p. 70.

УДК 025-042.3:316.3(045)

ФОНДИ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ЯК ВАГОМИЙ МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО ТА ЛЮДИНУ

Моргун А.В.

LIBRARY FOUNDATIONS OF UKRAINE AS A SIGNIFICANT MECHANISM OF INFLUENCE ON SOCIETY AND PEOPLE

Morhun Alla

У статті здійснено спробу осмислити проблему фондів бібліотек України як вагомий механізму впливу на суспільство та людину. Для цього механізму притаманні нові соціальні трансформації, нова культурна реальність, яка на думку багатьох вчених розглядається сьогодні як спосіб буття в умовах інформаційного суспільства, тобто в умовах інтелектуальної свободи та свободи доступу до інформації.

Ключові слова: фонди бібліотек, доступ до інформації, трансформація бібліотек.

The article attempts to understand the problem of library funds of Ukraine as a powerful mechanism of influence on society and people. This mechanism is characterized by new social transformations, a new cultural reality, which, according to many scientists, is considered today as a way of being in the conditions of the information society, that is, in the conditions of intellectual freedom and freedom of access to information.

Keywords: library funds, access to information, transformation of libraries.

Культуру суспільства найчастіше трактують як сукупність духовних, моральних, інтелектуальних, етнічних та інших цінностей, напрацьованих людством за певний період свого існування. Фонди бібліотек України - носії цих цінностей, які фіксують результати творчості людей і за своєю природою є унікальними та історично сформованими.

Проблему розвитку та функціонування фондів бібліотек України можна розглядати з точки зору різних аспектів: як чинників розвитку та поширення культури в часі й просторі, як фактору та інструмента формування культурних цінностей тощо. Однак найважливішим аспектом є усвідомлення розвитку та функціонування фондів бібліотек України як вагомий механізму впливу на суспільство та людину як індивіда.

Значущість бібліотечних фондів з можливістю вільного доступу до

інформації, зосередженої в бібліотеках, особливо зросла в період активних суспільних перетворень, пов'язаних не лише з тенденціями самовизначення, самоствердження в умовах державності, а й з кардинальними змінами геополітичними (балансом сил у світі, розпадом біполярної моделі міжнародних відносин, зміною системи взаємодії держав як суб'єктів та ін.).

Доступ до інформації, яка є в наявності в бібліотеках, потребує створення нової моделі, яка базується на позиції пріоритетів національної ідентичності, питаннях національної безпеки та нових вимірах міжкультурної комунікації. Отже, такою моделлю формування фондів бібліотек України є ідеологія інтелектуальної свободи і доступу до інформації без цензурування, яка має на меті інтеграцію як у європейський, так й у світовий інформаційний простір.

Мета статті – здійснити спробу осмислити проблему фондів бібліотек України як вагомого механізму впливу на суспільство та людину. Для цього механізму притаманні нові соціальні трансформації, нова культурна реальність, яка на думку багатьох вчених розглядається сьогодні як спосіб буття в умовах інформаційного суспільства, тобто в умовах інтелектуальної свободи та свободи доступу до інформації. Це безумовно вимагає розробки теоретичних засад, нових методів, пошуку самої моделі використання інтелектуального потенціалу, зосередженого у фондах бібліотек України з урахуванням інтенсифікації міжкультурної комунікації, наближення до світових стандартів, але при цьому найголовнішим є збереження національних особливостей, здобутків та традицій українських бібліотек.

Проблема трансформації бібліотеки до нового українського соціуму на підґрунті різних складових свободи доступу до інформації розкривається в працях багатьох українських вчених, зокрема І. Давидової., О. Воскобойнікової-Гузєвої, М. Слободяника, Т. Новальської, Г. Шемаєвої, А. Соляник, Л. Мухи, Н. Кушнарєнко, В. Пашкової, М. Низового, В. Маркової, В. Ільганаєвої, Т. Павлуши, Г. Новікової, М. Лозовика, Г. Юхимця, М. Васильченка, Т. Гранчак, І. Бондарєнко, Ю. Горбаня, А. Мураховського та ін.

Монополізм держави в гуманітарній сфері, у складі якої була у тому числі й бібліотечна система, став особливо відчутним у другій половині ХХ століття, породивши кризові явища у всіх сферах життя. Отже, сьогодення вимагає таких активних дій, як децентралізація, забезпечення якості і отримання відповідних знань, рівність можливостей і шансів доступу до фондів. І ці кардинальні зміни висувають нові вимоги до філософії функціонування бібліотечної системи в інформаційно-технологічну епоху.

Сучасна бібліотечна система та її фонди знаходяться у стадії очікування вироблення стратегії розвитку, в основі якої має бути сприяння створенню ефективного національного простору, який дасть можливість не втратити самобутність у процесі трансформаційних змін, модернізації і при цьому зберегти національні джерела та культурно-історичну спадщину.

Слід зазначити, що розвиток фондів бібліотек України необхідно розглядати на підставі аналізу державної політики у сфері книговидавництва, яка повинна була би бути спрямована на забезпечення духовного відродження нації, без можливості знищення потужних державних видавництв та активного заохочення розвитку приватних, в т.ч. поліграфічних підприємств. Але, на жаль, державна підтримка українського книговидавництва ще не є результативною і не відповідає національним інтересам України.

Не викликає ніяких сумнівів твердження, що кожна культура має мати свою перспективу, а фонди бібліотек, які обрали європейську траєкторію розвитку, мають бути проукраїнськими, мовоцентричними, переорієнтованими на загальнолюдські цінності. Ця думка підтверджується статистичними даними книговидавництва у всіх країнах сучасної Європи, які є мовно- та літературноцентричними, де видання художньої літератури у посідає основне місце. Але при цьому показники книговидавництва в Україні є найменшими (13,5%) у порівнянні з іншими країнами, наприклад Болгарією (37,5%), Польщею (26,7%) та іншими країнами. Вкрай критичною в Україні є ситуація і з книговидавництвом літератури для дітей: за 25 років незалежності (1992-2015 рр.) видано лише 136

млн. примірників книг.

Наведені порівняльні параметри випуску друкованої продукції свідчать про те, що державна політика книговидання щодо бібліотек і поповнення їх фондів є дискримінаційною і порушує конституційні права на забезпечення доступу до історії, знань, правди, національного відродження, а отже формування національної свідомості українців [2].

Книга у нашій свідомості – це, перш за все, хранитель знань, що передає духовні традиції, культуру та мистецтво від покоління до покоління, що поєднує людей різних часів та народів за допомогою слова. Книга має унікальну здатність – лікувати людські душі та тіла. У всі часи люди помічали позитивний вплив книги на здоров'я та настрої людини. Про це вже зазначалося у попередніх публікаціях [5].

Сутність читання, як основного процесу сприйняття, розуміння (і переробки інформації, що міститься в письмовому тексті та як одного із основних видів мовленнєвої діяльності людини, становить шлях від сприйняття друкованого тексту до розуміння його змісту та сенсу.

Слід зазначити, що читання займає одне з головних місць по використанню, доступності та важливості, тому що саме на основі навичок читання відбувається розвиток навичок говоріння та письма.

Щодо носіїв інформації, то, безперечно, найкраще читати паперові видання. Людське око інформацію, надруковану на папері сприймає краще, ніж ту, що зображена на моніторі комп'ютера. Швидкість читання паперового носія вища, а навантаження на очі мінімальне. Крім фізіологічних причин, існує безліч факторів, що вказують на користь читання друкованих видань.

Важливим фактором є те, що читання пов'язане з іншими видами мовленнєвої діяльності. Перш за все читання пов'язано з письмом, тому що і читання, і письмо використовує одну графічну систему мови. Читання також пов'язано з аудіюванням, так як в основі того й іншого лежить перцептивно-розумова діяльність, пов'язана зі сприйняттям, аналізом і синтезом. Не слід також забувати,

що читання пов'язано і з говорінням, а читання вголос являє собою «контрольоване говоріння».

В умовах нових технологічних та соціальних викликів необхідність забезпечення громадян надійною в обігу інформацією потребує здійснення заходів по адаптації діяльності бібліотек до нових культурних реалій. І першочерговими в цьому плані є: розробка національного законодавства, утворення національних структур (в даному разі бібліотек), відповідальних за його реалізацію; оптимізація підготовки кадрів (в т.ч. наукових); інституалізація нових наукових напрямів досліджень та ін.

За часи незалежності в Україні закладено основи нової бібліотечної політики, пріоритетами якої є забезпечення прав людини на свободу слова та інформацію, гарантування вільного і рівноправного доступу до інформації. Це звичайно знайшло відображення у цілому пакеті документів, зокрема Законах України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (1995), «Про обов'язковий примірник документів» (1999), «Положенні про систему депозитарного зберігання бібліотечних фондів України» (1997), «Програмі збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000-2005 рр.» (1999), «Інструкції про зберігання книжкових фондів державних бібліотек України» (1993) та ін. Ці документи являють собою принципово нове розуміння бібліотечних фондів України як об'єктів соціокультурної значимості, які, в умовах інформатизації потребує соціального та технологічного захисту.

Рівний доступ до інформації знань і культурного надбання визначено пріоритетом діяльності бібліотек і знайшло детальне обґрунтування як в «Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [7], так і в «Концепції якісних змін задля забезпечення сталого розвитку (до 2025 р.)» Української бібліотечної асоціації [6].

У цих документах чітко простежується розуміння бібліотеки як соціокультурного інституту, який є джерелом інновацій, що суттєво впливають на

економічні та соціальні процеси, важливим чинником сталого розвитку і національної безпеки країни, активної діяльності громадськості, а найголовніше - задоволення культурних потреб громадян в інформації.

Новітні підходи в методології бібліотекознавчих досліджень кінця ХХ - початку ХХІ ст., як зазначає О. Воскобойнікова-Гузєва, позначилися «цілою низкою оригінальних теоретичних досліджень, які суттєво оновлюють парадигму розвитку сучасної бібліотеки бібліотечно-інформаційної сфери в цілому» [3].

Ще в «Концепції розвитку бібліотечної справи на Україні до 2005 р.» при визначенні перспективних шляхів розвитку бібліотечної справи відразу після проголошення державного суверенітету відзначалось, що «збирання та збереження документів про Україну» можливе лише на основі державної бібліотечної політики, яка б урахувала політичні реалії та можливості науково-технічного прогресу, а «національне і духовне відродження народу вимагає кардинального оновлення бібліотечної справи в цілому» [4, с. 2]. Філософським підґрунтям оновлення бібліотечної діяльності мали стати «принципи демократизації, гуманізації, відродження духовності з урахуванням інтересів кожного читача та різних соціальних груп [4, с. 8].

Програмно-цільове формування ресурсів наукової бібліотеки в умовах глобальної трансформації суспільства та проникнення електронної комунікації в усі сфери життєдіяльності українського соціуму є головним завданням досліджуваної Інститутом бібліотекознавства НБУВ [1]. Наукова бібліотекознавча спільнота, інформаціологи очікують від дослідників новітню модель інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки, спрямованої на забезпечення основних напрямів розвитку інформаційного суспільства в Україні, вироблення кардинальних підходів до формування та збереження фондів бібліотек, забезпечення відкритості інтелектуальних свобод громадян і вільного доступу до інформаційних ресурсів.

Характерною особливістю бібліотекознавчої науки є розгляд актуальних проблем розвитку бібліотек в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів,

розповсюдження нових інформаційно-комунікаційних технологій, створення кардинально нових умов для інформаційного оновлення, доступності інформації (в тому числі свободи до неї як в інтересах особи так і інноваційного суспільного розвитку). За таких умов фонди бібліотек України розглядаються не лише як інформаційний ресурс, а й стратегічний ресурс держави з новою філософією життя, розвитку науки, техніки, освіти, культури, реалізації прав громадян на вільний доступ до інформації.

Проблема, що заявлена у статті, є вкрай актуальною і має широкий спектр аспектів, які потребують як наукового, законодавчого вирішення, так і реалізації практичних заходів, що пов'язані з актуалізацією фондів бібліотек України у вимірі національних пріоритетів. інтеграції ні документно-інформаційного потенціалу із світовим. Бібліотечно-інформаційна сфера нагально потребує залучення профільних державних інституцій, бібліотекознавців, науковців-інформаціологів, видавців, бібліотечної спільноти до створення організаційних, нормативно-правових та культурологічних умов для перетворення вітчизняної видавничої справи на культурну індустрію європейського зразка, формування в Україні єдиного книжкового ринку, забезпечення за допомогою вітчизняної книги вільного доступу громадян до всіх сфер сучасних знань. Це стане підґрунтям формування нової філософії документозабезпечення бібліотек в умовах цивілізаційних викликів, здійснення реально державної політики та її актуалізації у вимірі національних пріоритетів, пов'язаних з популяризацією української книги і читання в Україні.

Список використаних джерел

1. Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті наукового дослідження / О. М. Василенко // Місце і роль бібліотек у формування національного інформаційного простору: матеріали Міжнар наук. конф., Київ, 21-23 жовт. 2014 р. / НАН України: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, рада директорів б-к та інформ. працівників-членів МААН. – К., 2014. – С. 9-12.
2. Випуск видавничої продукції в Україні в 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrbook.net/statistika/statistika 2015 | kv.htm>.
3. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Бібліотечно-інформаційна сфера України в контексті суспільних трансформацій кінця ХХ ст. - 10-х років ХХІ ст.: концепції стратегічного розвитку, динаміка змін, перспективи: автореф. дис. ... д-ра наук з соціальних комунікацій: 27.00.03 / Олена Вікторівна Воскобойнікова-Гузєва; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – 36 с.

4. Концепція розвитку бібліотечної справи на Україні до 2005 р.: проєкт / М. І. Сенченко (голова наук. колективу) та ін.: М-во культури України; АН України. – К., 1992. – 16 с.
5. Моргун А. В. Бібліотерапія в аспекті історико-теоретичних та прикладних досліджень / А. В. Моргун // Міжнародний журнал «Освіта і наука». – 2022. – Вип.1(32). – С. 75–81.
6. Пашкова В. С. Інтелектуальна свобода та доступ до інформації в бібліотеках: зарубіжний досвід / В. С. Пашкова; Міжнародн. фонд «Відродження»; Укр. бібліотечна асоціація; Київськ. держ. ін-т культури. – К.: Афіна, 1996. – 48 с
7. Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України»: проєкт [Електронний ресурс] // Ліга. Закон: Головний правовий портал України. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT1592.html.

References

1. Vasylenko, O. M. 2014. Informacijno-komunikacijna dijtal'nist'naukovoї biblioteki v konteksti naukovogo doslidzhennja [Information and communication activities of the scientific library in the context of scientific research]. In: *The place and role of libraries in the formation of the national information space: materials of the International Science. Conf. Kyiv.*
2. Vypusk vydavnychoyi produktsiyi v Ukrayini v 2015 r. [Release of publishing products in Ukraine in 2015]. Available at: <http://www.ukrbook.net/statistika/statistika 2015 | kv.htm>.
3. Voskoboynikova-Guzjeva, O. V. 2014. Bibliotechno-informacijna sfera Ukrai'ny v konteksti suspil'nyh transformacij kineja XX st. -10-h rokiv XXI st. [The library and information sphere of Ukraine in the context of social transformations at the end of the 20th century. - 10 years of the 21st century: concepts of strategic development, dynamics of changes, prospects]. Autoref. thesis Doctor of Sciences in Social Communications Kyiv.
4. Senchenko, M. I. head of science. team, 1992. Konceptija rozvytku bibliotechnoi' spravy na Ukrai'ni do 2005 r.: proekt [The concept of library business development in Ukraine until 2005: draft]. Kyiv.
5. Morhun, A. V. 2022. Biblioterapiya v aspekti istoryko-teoretychnykh ta prykladnykh doslidzhen' [Bibliotherapy in the aspect of historical-theoretical and applied research]. *International Journal "Education and Science"*, 1(32), 75-81.
6. Pashkova. V. S. 1996. *Intelektual'na svoboda ta dostup do informatsiyi v bibliotekakh: zarubizhnyy dosvid [Intellectual freedom and access to information in libraries: foreign experience]*. Kyiv: Afina.
7. Strategija rozvytku bibliotechnoi' spravy v Ukrai'ni do 2025 roku «Jakisni zminy bibliotek zadlja zabezpechennja stalogo rozvytku Ukrai 'ny»: proekt [Strategy for the development of librarianship in Ukraine until 2025 "Qualitative changes in libraries to ensure the sustainable development of Ukraine": project]. *League. Law: Main legal portal of Ukraine*. Available at: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT1592.html.

УДК 378:373.3.011.3-051(045)

ПРАКТИКУМ З ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ МІКРОНАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Моргун І. В.

PRACTICUM ON THE USE OF MICRO-LEARNING TECHNOLOGY IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Morhun Iryna

У статті обговорюється вітчизняний та закордонний досвід впровадження у практику педагогічної діяльності технології мікронавчання на уроках, особливо під час дистанційного навчання, коли вчителі можуть економити час адже матеріал подається блоками. Пояснення нової теми може тривати лише 2–3 хвилини, а закріплення до 5 хвилин.

Ключові слова: моделювання уроку, структурно-композиційна модель уроку, базові елементи змісту уроку.

The article examines the domestic and foreign experience of introducing microlearning technology into the practice of pedagogical activities in classes, especially during distance learning, when teachers can save time, since the material is presented in blocks. Explanation of a new topic can take only 2-3 minutes, and binding up to 5 minutes.

Keywords: lesson modeling, structural-compositional model of the lesson, main elements of lesson content, micro-learning technologies in lessons.

Актуальність вивчення англійської мови визначається її роллю в сучасному світі. У наші дні, особливо в умовах розвитку глобальних комп'ютерних мереж, це мова передової науки і техніки, політики, торгівлі та міжособистісної комунікації, тобто без перебільшення це мова міжнаціонального спілкування.

Саме тому глибоке знання особливостей проведення уроку англійської мови, його змісту і структури, дозволить освітянам перебудувати викладання англійської мови в загальноосвітніх школах у зв'язку з сучасними вимогами суспільства, що може значно підвищити якість навчання дітей цій мові. Ефективність уроку залежить в першу чергу від його планування. Учитель повинен логічно вписати цей урок в комплекс уроків того чи іншого циклу, ретельно відібрати мовний, текстовий, тематичний матеріал, продумати всі етапи уроку та шляхи переходу від одного етапу до іншого, передбачити методичні прийоми, режими роботи, підібрати допоміжний матеріал [1, с.128].

Тобто завдяки впровадженню у практику педагогічної діяльності технології *Microlearning (мікронавчання) на уроках, особливо під час дистанційного навчання, вчителі можуть економити час адже матеріал подається блоками. Пояснення нової теми може тривати лише 2–3 хвилини, а закріплення до 5 хвилин.* Теорія педагогіки часто розрізняє проблемно-орієнтоване, емпіричне та дослідницьке навчання, натомість фінські педагоги вважають, що всі ці методи належать до родини дитиноорієнтованих активних методів. Вони передбачають активне, дослідницьке, рефлексивне й комунікативне навчання, покликане дати практичні вміння, підтримувати мотивацію, бажання вчитися та формувати

здатність до самооцінювання. Тобто ці три методики взаємопов'язані, а межі між ними часто нечіткі. Часто проблемно-орієнтоване навчання поєднується з емпіричним, аби показати, як практичні методи сприяють розв'язанню життєвих завдань. Зрозуміло, що сьогодні, коли питання якості освіти широко обговорюються й дискутуються, неможливо охопити всю сукупність аспектів, пов'язаних з цією проблемою, звести їх в одну несуперечливу цілісність [2, с.185].

Проблеми моделювання уроку в педагогіці успішно досліджували Лопухіна Т.В., Сущенко О.Г., Макаренко О.П., Березюк О.С., Білик Н.І., Гембарук А.С., а також Купченко Л.М., Голуб Н.Б., Кобель Г.П., Павленко В.Ф., Засипкіна О.І. та інші. Аналіз інформаційних джерел методичної літератури з цієї проблематики дозволив нам визначити, що низка науковців, особливу увагу приділяли саме створенню структурно-композиційної моделі не тільки уроку, а й власної педагогічної діяльності, яка дозволяє спрогнозувати педагогічний процес. Відповідно, мета відіграє регулятивну функцію в діяльності вчителя, а особистісне сприйняття мети учнями – умова результативності навчання [3, с.131]. Таким чином моделюється зміст навчання, під час якого учням надається свобода вибору тематики ситуативного спілкування і навіть форма оцінювання. Це дозволяє поліпшити мотивацію школярів до самостійного вивчення мови.

Метою статті є визначити актуальність використання технології мікронавчання при плануванні уроку, на якому здійснюється рішення конкретних практичних, освітніх, виховних і розвиваючих завдань, що забезпечують досягнення кінцевих цілей.

Зазначимо, що під час добору змісту уроку варто виділяти найголовніше, те, що необхідно засвоїти кожному учневі, пропонуючи матеріал у доступній, зрозумілій формі, такій, що активізує розумову діяльність школярів, враховуючи їхній навчальний досвід і вже сформовані іншомовні вміння і навички, надаючи їм можливість робити самостійний вибір запропонованих завдань. Це передбачає формування у старшокласників здібностей до систематичного перегляду варіантів вибору та адекватного прийняття рішень. Наприклад, працюючи з текстом, можна

запропонувати учням працювати в мікрогрупах.

Очевидно, що успіх навчання багато в чому залежить від того, які методи і прийоми використовує вчитель, щоб донести до учнів певний зміст уроку і забезпечити формування потрібних компетентностей. А це означає, що вмiле поєднання вербальних, наочних, репродуктивних, індуктивних і дедуктивних методів, за рахунок використання технології мікронавчання, а також форм самостійної, індивідуальної та групової роботи дозволяє досягати певних результатів у навчанні учнів англійської мови. Отже, уявлення про раціональний вибір і застосування відповідних методів навчання є важливою умовою під час моделювання уроку.

На основі визначених методів і прийомів учитель добирає форми організації навчального процесу, способи контролю й оцінювання засвоєного учнями іношомовного матеріалу. Наприклад, можна провести заняття на основі групової роботи, під час якої вчитель лише зазначає тему уроку, розділяє клас на групи, ставить перед учнями проблему та надає їм право вибору презентатора і форму презентації. Такий урок дасть можливість учням самостійно здобувати знання та вдосконалювати вміння і навички іношомовного спілкування у межах теми, дозволяє враховувати індивідуальні особливості старшокласників, їхні можливості в оволодінні практичними вміннями спілкування іноземною мовою, розвиває здібності до самооцінки, рефлексії, підвищує мотивацію школярів до навчання.

Фінські експерти радять підготувати план уроку у вигляді таблиць, де детально прописати:

- таймінг для кожної активності;
- дії вчителя (наприклад, знайомство, пояснення цілей та мети уроку, розподіл на групи тощо);
- завдання педагога в кожній його активності (знайомство – для встановлення довіри з дітьми, комфортної атмосфери на уроці, поділ на групи – для підтримки активного навчання та навчання з допомогою однолітків);

- інструментарій учителя в кожній діяльності (знайомство – виконати вправу “доторкнись до мене”, поділ на групи – роздати кольорові папірці-маркери групи);
- перелік додаткових матеріалів для кожної активності (кольоровий папір, маркери тощо);
- оцінювання та диференціація – методика оцінювання прогресу кожного учня, а також методики, які можна застосувати, якщо не всі діти готові до спільного виконання завдання (наприклад, коли дитина не може написати, запропонувати їй намалювати відповідь).

До того ж деталізований конспект допоможе педагогу залучити до активної роботи всіх учнів, у тому числі й дітей з особливими освітніми потребами.

Фінські педагоги впевнені, що кожна дитина має право на рівні можливості в навчанні. Це означає, що є діти, які потребують більшої підтримки, що визначається рівнем їхнього розвитку та потребами. Ідея в тому, щоби надати таку допомогу дитині якомога раніше. А для цього педагог має знати сильні сторони та потреби кожного учня, що, власне, і є тим базисом, на якому відбувається індивідуальна траєкторія навчання.

Результати дослідження дозволяють переконатись у тому, що завдання сучасних вчителів – не просто давати знання, а розвивати мислення, компетентності, що необхідні для успішної реалізації дитини в майбутньому, а використання сучасних технологій мікронавчання є важливою складовою професійної підготовки у закладах вищої освіти студентів-магістрів, як майбутніх учителів, формує творче ставлення до вирішення проблеми формування метакогнітивних навичок учнів на різних етапах навчання. Тому автор намагався представити найбільш апробовані й зрозумілі підходи до формування метакогнітивних навичок учнів, відображені в монографіях, посібниках, наукових й науково-методичних статтях, а також враховувати власні напрацювання з цього питання. Тобто завдяки технології Microlearning учні починають усвідомлювати свої дії впродовж навчання, зацікавлені у виборі, можуть оцінити індивідуальні

стратегії навчання та запам'ятовування, а також регулювати свої емоції та поведінку, увагу й концентрацію.

Список використаних джерел

1. Застосування інформаційних технологій та мережі Інтернет на уроках іноземних мов / Чернів. облдержадмін., Голов. упр. освіти і науки, Чернів. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти; підгот.: С. М. Куриш та ін. – Чернівці; Вишніця: Черемош, 2011. – 144 с.
2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / кол. авторів під кер. С. Ю. Николаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
3. Підласий І. П. Діагностика і прогнозування уроку / І. П. Підласий // Діагностика та експертиза педагогічних проєктів: навчальний посібник / І. П. Підласий; Міжнародний фонд "Відродження". – К.: Україна, 1998. – С. 121–177

References

1. Kurysh, S. M. and others. 2011. *Zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii ta merezhi Internet na urokakh inozemnykh mov [Application of information technologies and the Internet in foreign language lessons]*. Chernivtsi; Vyzhnytsia: Cheremosh.
2. Nikolaieva, S. Yu. and number the authors. 1999. *Metodyka vykladannia inozemnykh mov u serednikh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching foreign languages in secondary schools]*. Kyiv: Lenvit.
3. Podlasyi, I. P. 1998. *Diahnostyka i prohnozuvannia uroku Diagnosis and prediction of the lesson*. In: I. P. Podlasyi *Diagnosics and examination of pedagogical projects*. Kyiv: Ukraine. pp. 121–177

УДК 316.614-053.5:376-056.263(045)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СЛАБОЧУЮЧИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Переворська О.І., Мельнікова А.І.

FEATURES OF SOCIALIZATION OF HEARING IMPAIRED CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE

Perevorska Olena, Melnikova Anastasiia

В статті проведено теоретичний аналіз наукової літератури, визначили психолого-педагогічні особливості розвитку слабочуючих дітей молодшого шкільного віку. Розглянули педагогічні аспекти процесу соціальної інтеграції дітей раннього віку із порушеннями слуху. Висвітлили аспекти організації навчання та виховання слабочуючих дітей. Провели емпіричне дослідження щодо визначення рівня соціалізації слабочуючих молодших школярів та проаналізували результати.

Ключові слова: соціалізація, психолого-педагогічні особливості розвитку, соціалізації слабочуючих дітей.

The article carried out a theoretical analysis of scientific literature, identified psychological and pedagogical features of the development of hearing-impaired children of primary school age. The pedagogical aspects of the process of social integration of young children with hearing impairments were considered. They highlighted the aspects of the organization of training and education of weak-hearted children. An empirical study was conducted to determine the level of socialization of low-hearing junior schoolchildren and analyzed the results. The purpose of our work is to provide theoretical substantiation and empirical research of the problem of socialization features of weak children of primary school age. They used three techniques, this is the

technique of R. Nemov "Divide the toys", the technique of R. Nemov "What am I?", the technique of S. Malysheva "My class". After the empirical study, we saw that, compared to the age norm, the weak children of school younger age have not developed enough socialization. That is, social skills that set the basis for the social competence of children. So we can say that our hypothesis has been confirmed.

Keywords: *socialization, psychological and pedagogical features of development, socialization of hearing-impaired children.*

Сучасні тенденції розвитку системи спеціальної освіти в Україні пов'язані з оновленням та вдосконаленням змісту освіти, модернізацією і реформуванням системи організації освітнього процесу спрямованого на надання допомоги дитині в її своєчасному соціальному розвитку в процесі соціалізації. Однією з найважливіших педагогічних задач, визначених нормативно-правовими актами в галузі спеціальної початкової освіти є адаптація слабчуючих дітей молодшого шкільного віку до соціального середовища, входження до світу людей їх соціалізація. Соціалізація особистості – це процес становлення дитини у взаємодії із соціальним оточенням результат входження у світ конкретних соціальних зв'язків, оволодіння досвідом людських взаємин та конструювання власного образу світу. Соціалізація дитини починається від народження і проходить у певному соціальному середовищі: в межах своєї сім'ї, певного соціального й національного оточення. На особистість впливають батьки, родичі й інші дорослі, однолітки, з якими дитина спілкується.

Об'єктом нашого дослідження є освітній процес спеціального закладу освіти для слабчуючих молодших школярів. Предметом – особливості соціалізації слабчуючих дітей молодшого шкільного віку. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження проблеми особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху.

В нашій роботі ми припустили, що порушення слуху у дітей молодшого шкільного віку впливає на рівень їх соціалізації.

Аналізуючи наукові роботи вчених, які піднімають питання розвитку соціальних навичок слабчуючих школярів, ми побачили, що у процесі соціального виховання необхідно системний та осмислений вплив на знання дитини, волю, управління поведінкою та роботу над відносинами. З метою

всебічного розвитку її особистості; щодо духовного та фізичного зростання, щоб підготувати особистість до виробничої, суспільної та культурної діяльності. Мета соціального виховання полягає в допомозі людині, досягти вищого ступеня в розвитку, пристосування до природних і психологічних речей - адаптації, в ході якої дитина контролює роль очікувань і уявлень у різних сферах життя і росте як особистість. Знайти та розвинути безліч соціальних та якісних методів, щоб задовольнити та покращити свої потреби та інтереси. У зв'язку з цим найактуальнішим завданням виховного процесу спеціального навчального закладу є формування в дітей не тільки системи мотивів діяльності, а відповідної їй ієрархії [5].

Саме в молодшому шкільному віці відбуваються значні зрушення у психічному розвитку, що зумовлено розвитком різних аспектів пізнання – сприйняття, мислення, уваги, пам'яті, формуванням довільності психічних процесів. У цей життєвий період значний вплив на розвиток особистості має формування різних видів дитячої діяльності: ігрової, образотворчої, конструктивної, елементарної, трудової. Порушення слуху позбавляє дитини важливого джерела інформації та обмежує тим самим різні процеси його розвитку. Однак ці недоліки значною мірою можуть бути компенсовані застосуванням спеціальних методів і технічних засобів у навчанні [4].

У слабчучих молодших школярів через блокуваність слухового аналізатора відбувається збій в системі сприймання оточуючого зоровим аналізатором. Слуховий аналізатор чуючої дитини фокусує зір, тобто, «звертає його увагу» на конкретний відповідний до звучання і розуміння слова предмет. Без допомоги слухового аналізатора, зорове сприймання цих дітей є розсіяним (панорамним). Дивлячись на предмет, дитина може не звертати уваги на його основні характеристики, а вдивлятись в його деталі, фрагменти.

Через це виникають труднощі у сприйманні оточуючого світу, які потрібно перевести в систему образів, на базі якої і має вибудовуватися система словесного мовлення. Це такі труднощі [3]:

- a) Осмислення одного і того ж об'єкта з різних позицій і включення його в різні системи зав'язків.
- b) Змішування причин і наслідків події.
- c) Змішування схожих об'єктів, що призводить до менш точного їх впізнання і відтворення.
- d) Володіння не в повному обсязі засобами опосередкованого відтворення образного матеріалу, що є не достатнім для формування образів в пам'яті.
- e) Співставлення образів при запам'ятовуванні, впізнанні та відтворенні об'єктів оточуючого.
- f) Запам'ятовування словесного матеріалу, що залишається слабким впродовж всього шкільного віку.
- g) Низький рівень словесної пам'яті, пов'язаний з повільним темпом утворення розгалуженої системи слів і співставлення значень.

Становлення особистості дітей з порушеннями слуху молодшого віку пов'язано із формуванням емоційно-вольової сфери. Емоційний розвиток таких учнів відбувається відповідно до основних закономірностей розвитку емоцій і почуттів, однак має і свою специфіку. Брак звукових подразнень ставить учнів в ситуацію «релятивної сенсорної ізоляції», не тільки затримуючи їхній психічний розвиток, але збіднюючи їхній емоційний світ (І. Лангмейер і З. Матейчик) [5]. Встановлено, що відносна бідність емоційних проявів у слабчущих молодших школярів лише частково обумовлена порушенням слуху і безпосередньо залежить від характеру спілкування з дорослими (В. Петшак, В. Бочелюк) [1].

Ефективність соціалізації слабчущих дітей молодшого шкільного віку забезпечується шляхом оптимальної організації багатоманітних форм діяльності для набуття соціального досвіту, до показників якого ми віднесли [2]:

1. Знання й уміння соціальних відносин для функціонування в соціумі.
2. Навички розподілу й організації діяльності.
3. Досвід адекватної оцінки й аналізу власної діяльності й діяльності однолітків.

4. Досвід спільної діяльності.

Успішність розвитку в слабочуючих школярів молодших класів соціальних навичок та підготовки їх до життя може бути високою за наявності об'єктивних умов та в умовах спеціально організованого та цілеспрямованого навчання, виховання. Створити сприятливі умови для розвитку соціальних навичок дитини, розвивати у неї соціальні почуття (співпереживання, бажання допомогти) та соціальні дії, спрямовані на отримання позитивного результату (допомоги, покращувати, радувати, створювати, зберігати та ін.).

Емпіричне дослідження проводилось на базі Комунального закладу освіти «Дніпровський навчально-реабілітаційний центр № 10» ДОР, (м. Дніпро, вул. Філософська, 29). Вибірка становила 16 учнів перших класів. Нами було підібрано та обґрунтовано діагностичний інструмент для дослідження рівня соціалізації слабчуючих дітей молодшого шкільного віку: методика Р. Немова «Поділи іграшки», методика Р. Немова «Який я?», методика С. Малишевої «Мій клас».

Аналіз результатів емпіричного дослідження показав, що за методикою Р. Немова «Поділи іграшки» високий рівень поведінки в 1 дитини (6,25%), середній рівень поведінки мають 3 дитини (18,75%), низький рівень поведінки є у 12 дітей (75%). Таким чином, за результатами цієї методики у переважній більшості слабчуючих дітей виявлений низький рівень поведінки.

За методикою Р. Немова «Який я?» високий рівень самооцінки у 4 дітей (25%), середній рівень самооцінки – 4 дітей (25%), низький рівень – 8 дітей (50%). Таким чином, за результатами цієї методики у переважній більшості слабчуючих молодших школярів мають занижену самооцінку.

За методикою С. Малишевої «Мій клас» було визначено, що у 3 випробуваних (18,75%) позначили себе на позиції «на самоті, далеко від учителя». Такі діти обрали емоційно-неблагополучну позицію, яка вказує на труднощі в адаптації до перебування у класному колективі. У той же час 5 випробуваних (31,25%) обрали для себе позицію «у парі», на якій вони грають з іншими дітьми, що свідчить про благополучну соціально-психологічну позицію дитини. Також 3

випробуваних (18,75%) обрали позицію «поряд з учителем», це свідчить, що учитель є значущою особою для випробуваного, а ототожнює дитина себе з учнем, що приймається вчителем. «Ігрову» позицію обрали 5 дітей (31,25%), що свідчить про те, що ігрова діяльність для досліджуваних є більш пріоритетною, ніж навчання.

Тобто за результатами дослідження слабочуючих дітей молодшого шкільного віку ми проаналізували рівень їх соціалізації і виявили, що високий рівень соціалізації в групі мають 4 (25%) дитини, середній рівень є у 3 (18,75%) дітей, низький рівень соціалізації мають 9 (56,25%) дітей.

Після проведення емпіричного дослідження ми побачили, що порівняно з віковою нормою, у слабчуючі діти шкільного молодшого віку недостатньо розвинута соціалізація. Тобто соціальні навички, що ставлять основу соціальної компетентності дітей. Тож можна сказати, що наша гіпотеза підтвердилась.

Список використаних джерел

1. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями: навч. посібник / В. Й. Бочелюк. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 264 с.
2. Жук В. В. Актуальність проблеми сучасної дошкільної сурдопедагогіки / В. В. Жук // Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання: зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 1. – С. 55–65.
3. Зінченко В. П. Якщо дитина погано чує / В. П. Зінченко. – К.: Шк. світ, 2010. – 79 с.
4. Роюк С. Є. Міжособистісна взаємодія з вадами слуху / С. Є. Роюк // Психологічні перспективи. – К., 2009. – 142 с.
5. Тадаєва А.В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі: дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.05 / А. В. Тадаєва. – Харків, 2016. – 258 с.

References

1. Bochelyuk, V. Y. 2011. *Psykhologhiia liudyny z obmezhenymy mozhlyvostiamy [Psychology of a person with disabilities]*. Kyiv: Center for Educational Literature.
2. Zhuk, V. V. 2010. Aktualnist problemy suchasnoi doshkilnoi surdopedahohiky [The relevance of the problem of preschool deaf pedagogy]. *A child with sensory disorders: development, education, upbringing*, 1, pp. 55–65.
3. Zinchenko, V. P. 2010. *Yakshcho dytyna pohano chuie [If the child is hard of hearing]*. Kyiv: Shk. world.
4. Royk, S. E. 2009. Mizhosobystisna vzaiemodiia z vadamy slukhu [Interpersonal interaction with the hearing impaired]. In: *Psychological perspectives*. Kyiv.
5. Tadaeva, A. V. 2016. *Sotsialno-pedahohichniy suprovid sotsializatsii molodshykh shkoliariv v suchasnomu informatiinomu prostori [Socio-pedagogical support of socialization of younger schoolchildren in the modern information space]*. Diss. candidate ped. of science. Kharkiv.

УДК 316.624:373.3.015.3:159.922.76-056.34(045)

ОСОБЛИВОСТІ ДОВІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Переворська О.І., Уманська А.

FEATURES OF VOLUNTARY BEHAVIOR OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN WITH MENTAL DELAY

Perevorska Olena, Umanska Anna

Розглянуто особливості довільної поведінки дітей початкової школи з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня. Як показують дослідження, більшу частину дітей, які зазнають труднощів у навчанні, складають діти із затримкою психічного розвитку, які за ступенем сформованості деяких психічних функцій не відповідають своєму віку, а як би перебувають на більш ранніх стадіях розвитку. Труднощі в навчанні таких дітей часто супроводжуються проблемами в поведінці: невиконанням вимог дорослих, емоційною нестійкістю, зривами та ін.

Ключові слова: довільна поведінка, інтелектуальні порушення легкого ступеня, діти молодшого шкільного віку.

Peculiarities of voluntary behavior of primary school children with mild intellectual disabilities are considered. As research shows, the majority of children who experience difficulties in learning are children with mental retardation, whose degree of formation of some mental functions does not correspond to their age, but rather are at earlier stages of development. Difficulties in the education of such children are often accompanied by behavioral problems: failure to meet the demands of adults, emotional instability, breakdowns, etc.

Key words: arbitrary behavior, mild intellectual disabilities, children of primary school age.

Питання розвитку довільної поведінки дітей початкової школи достатньо вивчалось у психолого-педагогічній науці і розглядається як провідна лінія розвитку дитячої особистості. Значний внесок у з'ясування сутності довільної поведінки дітей зробили: Т. Ілляшенко, А. Колупаєва, Н. Компанець, І. Єременко. Науковці вважали довільну поведінку дитини як здатність регулювати свою поведінку, докладати зусиль для наслідування зразка, відтворення дій дорослого, прояву елементарної форми самостійної поведінки.

Актуальність розвитку довільної поведінки дітей початкової школи визначається гострою потребою педагогічної практики у забезпеченні даного напрямку навчання та виховання дитини початкової школи, чіткому визначенні педагогічних умов, форм її організації та методів використання предметної

діяльності як засобу розвитку особистості.

Мета дослідження: емпірично дослідити особливості довільної поведінки дітей початкової школи з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

Довільна поведінка – це свідомо поведінка, регульована поставленою метою й створеним наміром, яка спонукається як безпосередніми мотивами, так і опосередкованими. Довільна поведінка не передбачає матеріального результату і спрямована суб'єктом на самого себе [4].

Удосконалення спеціальної освіти в Україні передбачає визначення та реалізацію оптимальних шляхів інтеграції дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах сучасного суспільства, на основі розвитку особистісної активності та адекватної взаємодії з навколишнім світом. Виявлення та активізація потенційних можливостей особистості дозволяє задовольнити її життєві потреби, реалізувати себе, а також забезпечити відповідність діяльності та поведінки потребам соціуму [3].

У зв'язку з тим, що в наш час в Україні зростає кількість дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, зміст і методика корекційної роботи з ними набуває особливої значущості. Більшість наукових досліджень Т. Вісковатової, Т. Власової, Т. Ілляшенко, К. Лебединської, Т. Лазоренко, В. Лубовського, М. Певзнер, У. Ульєнкової, М. Шеремет та ін. свідчать, що дітям із затримкою психічного розвитку у всіх її клінічних проявах можна допомогти при системній корекційно-педагогічній роботі з ними [1, 5]. Педагог-гуманіст В. Сухомлинський особливу увагу звертав на специфіку роботи з учнями, що мають низьку здатність до навчання. «З такими дітьми треба працювати тонко, делікатно, з індивідуальним підходом. Ці діти не повинні відчувати своєї неповноцінності». Таких учнів В. Сухомлинський вважає найтендітнішими, найніжнішими квітами в безмежно різноманітному квітнику людства. Адже не їхня вина в тому, що вони прийшли до школи слабкими, з недостатньо розвиненою здатністю до розумової праці.

Основні напрямки корекційно-педагогічного процесу в умовах освітньої

інтеграції передбачають: корекційний вплив на дитину факторами середовища («терапія середовищем»); корекційний напрямок навчального процесу; спеціальний підбір культурно-масових засобів; психогігієна сімейного виховання; корекція окремих сторін психічної діяльності; розвиток процесів мислення; розвиток різних видів мислення; корекція порушень емоційно-вольової сфери; розвиток мовлення; розвиток уявлень про навколишній світ; збагачення словникового запасу; корекція індивідуальних прогалин в знаннях; відновлення позитивних якостей, які одержали незначну девіацію; накопичення навичок моральної поведінки [2].

В основі спеціальних методів і прийомів корекційно-педагогічної діяльності лежать загальнопедагогічні підходи, які направлені на розвиток збереження або відновлення порушених функцій організму, знань чи умінь дитини. Це «методи вправ», «методи переконань», «методи прикладу», «методи стимулювання поведінки і діяльності» дітей з відхиленнями в розвитку та поведінці.

Враховуючи індивідуальні особливості учнів із затримкою психічного розвитку, розробляється індивідуальна навчальна програма де фіксуються результати обстеження дитини спеціалістами (висновки рекомендаційного характеру) і надані додаткові освітні послуги (логопедичний супровід, психологічний супровід, обсяг роботи з вчителем дефектологом).

Зміст навчання спрямований на корекцію конкретних порушень навчально-пізнавальної діяльності і визначається такими параметрами: загальним розумовим розвитком; рівнем знань та уявлень про навколишній світ; рівнем розвитку пізнавальних процесів; рівнем працездатності; сформованістю внутрішнього плану дій. Робота спрямована на засвоєння повного обсягу програми загальної школи. Основними напрямками є необхідність розвивати інтерес до навчання, підвищувати статус учня, розширювати знання й уявлення про навколишній світ, формувати здатність спілкування з іншими людьми. Тому на уроці повинен бути високий рівень індивідуалізації, доступний учням темп роботи, розмаїття завдань. Методи повинні відповідати вимогам програми і бути направлені на особистість

учня, його індивідуальні здібності [2]. Засвоєння знань, формування вмінь і навичок з використанням інтерактивних вправ.

Основні завдання корекційно-виховної роботи: [2]

– допомогти дітям оволодіти різноманітними знаннями про навколишній світ, розвиток в них спостереження і досвід практичного навчання, формувати вміння самостійно добувати знання і користуватися ними;

– пошук завдань, які максимально стимулюють активність дитини;

– зміна видів діяльності на уроці з метою відпочинку;

– здійснення індивідуального підходу, індивідуальна допомога;

– давати завдання з опорою на зразки;

– проводити доступніший інструктаж щодо виконання завдань;

– для закріплення нового матеріалу давати багаторазові вказівки і вправи;

– кожен спеціаліст зобов'язаний проводити динамічне спостереження за просуванням кожної дитини;

– під час навчання дитини акцентується увага на стан різних сторін його психічної діяльності;

– завдання з корекції психофізичних функцій передбачають розвиток слухової та зорової пам'яті, уваги, орієнтації у просторі, уяви, стимулювання навчальної діяльності, розвитку мислення мовлення, моторної координації тощо.

– учень повинен відвідувати логопедичні заняття, індивідуальні корекційні заняття, де використовуються різноманітні види практичної діяльності і психологічної стимуляції з використанням заохочення, навчально-пізнавальної гри, створення ситуації успіху, інтересу до навчання, проблемної ситуації, яскраві наочно-образні уявлення, ситуація взаємодопомоги, виконання творчих завдань.

Також не менш важливо те, щоб батьки дитини з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня стали активними учасниками корекційно-розвивального процесу, повірили в можливість своєї дитини і позитивний результат корекційної роботи.

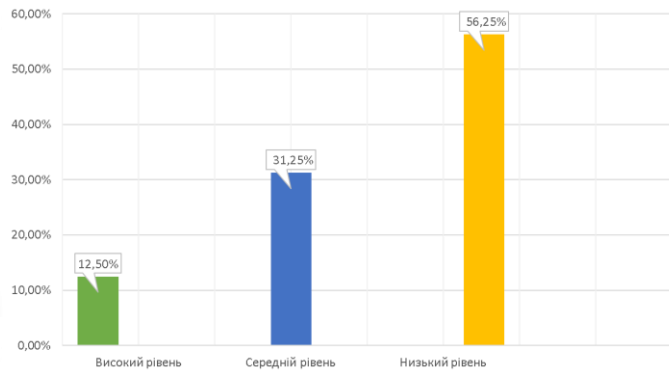
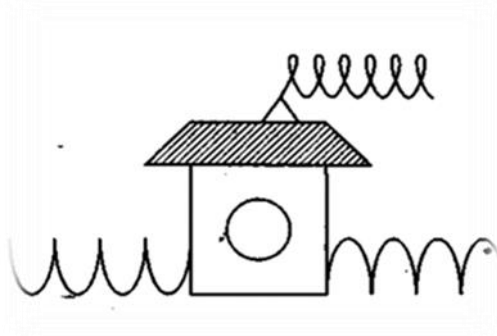
Пізнавальна активність допомагає особистості виконувати конструктивні дії

в спілкуванні, навчанні, взаємодії з оточуючими, а також у вирішенні пізнавальних завдань у процесі навчання. Проте дослідниками у галузі спеціальної педагогіки встановлено, що у даній категорії дітей спостерігається недостатня її сформованість, яка негативно впливає на становлення їхньої особистості та зниження успішності й результативності в навчанні [1].

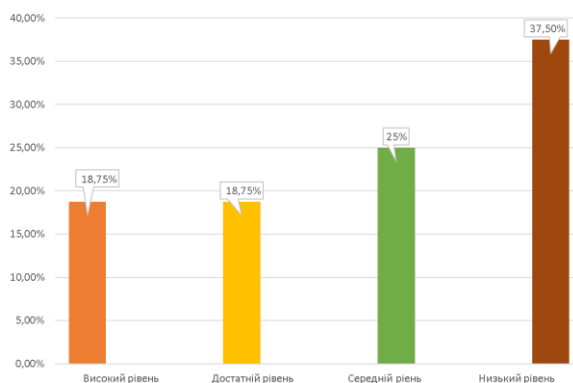
Наявність ієрархії мотивів та оволодіння соціальними нормами поведінки є важливим чинником формування довільної поведінки як центрального новоутворення дітей початкової школи з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня. Розвиток мотивованої поведінки означає, що дитина здатна стримати безпосередні бажання і докласти вольових зусиль для подолання перешкод. Виникає фундаментальна потреба бути активним суб'єктом власного життя, що виявляється у прагненні робити так, як хоче сама дитина, самостійно без допомоги [2].

Було організовано дослідження на базі Навчально-реабілітаційного центру №1, (м. Дніпро, вул. Чичеріна, 171, м. Дніпро). Вибірка становить 16 учнів 1-А та 1-Б класів. Нами було підібрано та обґрунтовано діагностичний інструментарій для дослідження рівня сформованості довільної поведінки дітей початкової школи із затримкою психічного розвитку. Методи: теоретичні, емпіричні, математичні, інтерпретаційні. Методики: методика «Будиночок» Н. Гуткіної; методика «Розфарбуй малюнок» Є. Кравцова; методика «Лабіринт» Векслера.

Аналіз результатів емпіричного дослідження показав, що за методикою «Будиночок» Н. Гуткіної високий рівень довільної сфери мають 2 (12,5 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня; середній рівень довільної сфери мають 5 (31,25 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня; низький рівень довільної сфери мають 9 (56,25 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

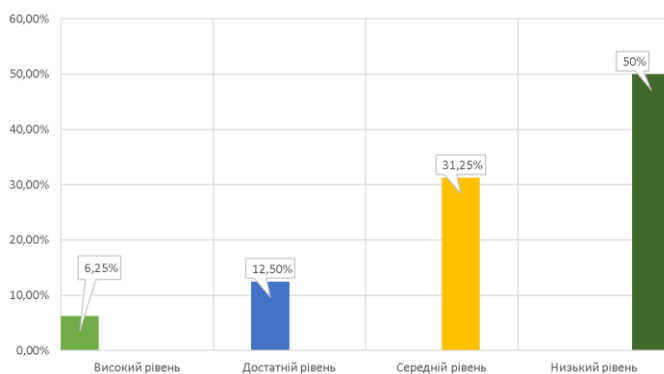

За методикою «Розфарбуй малюнок» Є. Кравцова високий рівень розвитку довільності мають 3 (18,75 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня; достатній рівень розвитку довільності мають 3 (18,75 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня; середній рівень розвитку довільності мають 4 (25 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня; низький рівень розвитку довільності мають 6 (37,5 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

За методикою «Лабіринт» Векслера високий рівень вміння дотримуватися правил мають 1 (6,25 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня; достатній рівень вміння дотримуватися правил мають 2 (12,5 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня; середній рівень вміння дотримуватися правил мають 5 (31,25 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня; низький рівень вміння дотримуватися правил мають 8 (50 %) молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня.

Отже, діагностика досліджуваних показала, що більшість молодших школярів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня мають низький та середній рівень сформованості довільної поведінки, йдуть на контакт важко. Аналіз результатів дослідження свідчить, що істотних відмінностей у показниках в групі досліджуваних не спостерігається.

Проведене дослідження не вичерпує усіх проблем, пов'язаних з формуванням у дітей початкової школи із затримкою психічного розвитку довільної поведінки.

Отже, інтеграція дітей із затримкою психічного розвитку в спеціальному освітньому закладі передбачає організацію освітнього процесу, спеціалізовану корекційну допомогу і психологічну підтримку, завданнями яких являється контроль за розвитком дитини, успішне навчання і надання допомоги у вирішенні

проблем адаптації в середовищі здорових однолітків.

Список використаних джерел

1. Єременко І. Проблеми формування концепції уроку у спеціальній школі / І. Єременко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. – К.: Інститут дефектології АПН України, 2000. – № 1. – С. 51.
2. Ілляшенко Т. Затримка психічного розвитку у дітей: причини виникнення та корекція / Т. Ілляшенко // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук. метод. зб. – К., 2000. – 164 с.
3. Колупаєва А. Інноваційні підходи до навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку / А. Колупаєва // Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал. – Рівне, 2004. – № 1. – С. 25–31.
4. Компанець Н. Формування довільної поведінки у дітей з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня / Н. Компанець // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. збірник. – К.: Інститут дефектології АПН України, 2000. – №1. – С. 62.
5. Логопедія: підручник / за ред. М. К. Шеремет. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 376 с.

References

1. Yeremenko, I. 2000. Problemy formuvannya kontseptsii uroku u spetsialnii shkoli [Problems of forming the concept of a lesson in a special school]. In: *Didactic and socio-psychological aspects of correctional work in a special school*. Kyiv: Institute of defectology of the National Academy of Sciences of Ukraine. p. 51.
2. Illiashenko, T. 2000. Zatrymka psykhychnoho rozvytku u ditei: prychnyny vynyknennia ta korektsiia [Mental retardation in children: causes and correction]. In: *Steps to competence and integration into society*. Kyiv.
3. Kolupaieva, A. 2004. Innovatsiini pidkhody do navchannia ditei z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku [Innovative approaches to teaching children with special psychophysical development]. *New pedagogical thought*, 1, pp. 25–31.
4. Kompanets, N. 2000. Formuvannya dovilnoi povedinky u ditei z intelektualnymy porushenniamy lehkhoho stupenia [Formation of voluntary behavior in children with mild intellectual disabilities]. In: *Didactic and socio-psychological aspects of correctional work in a special school*. Kyiv: Institute of Defectology of the National Academy of Sciences of Ukraine. p. 62.
5. Sheremet, M. K. ed., 2010. *Lohopediia [Speech therapy]*. Kyiv: Slovo Publishing House.

УДК 005.336.2-043.83:378.011.3-057.87:378.016:37(045)

ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІКИ

Пинзенік О. М.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES IN THE PROCESS OF STUDYING PEDAGOGY

Pynzenyk Olena

У статті розкривається зміст та специфіка формування фахових компетентностей здобувачів вищої освіти у процесі вивчення дисципліни «Педагогіка». Досліджується вплив компетентнісного підходу на формування майбутніх педагогів.

Ключові слова: компетенція, компетентність, фахові компетентності, професійна підготовка.

The article has revealed the content and specifics of the formation of professional competencies of students of higher educational establishments in the process of studying the discipline «Pedagogy». It also has been studied the influence of the competence approach on the formation of future educators, the process of modernization of higher education involves the formation of competent specialists who have the ability to clearly navigate the problems of economic development of the state, the creation of a high-quality educational space that will ensure the introduction of significant changes in the provision of educational services.

Key words: *competence, competences, professional competences, professional training*

Інтенсивність розвитку інформатизації всіх галузей суспільного розвитку, необхідність оновлення технологій економічного потенціалу вимагають активного реагування на модернізацію системи забезпечення якісними освітніми послугами здобувачів вищої освіти. Фахівець нового виміру має володіти не тільки визначеним обсягом знань інформаційного характеру, умінь та навичок їх застосування у практичній діяльності, але й бути готовим до оновлення змісту та форм освітньої галузі, методів упровадження інновацій, постановку завдань, диференціацію шляхів їх розв'язання. Сам процес модернізації вищої освіти передбачає формування компетентних фахівців, які володіють здатністю чітко орієнтуватися у проблемах економічного розвитку держави, створення якісного освітнього простору, що забезпечить упровадження суттєвих змін у наданні освітніх послуг.

Саме тому упровадження компетентнісного підходу є актуальним у всіх сферах підготовки фахівців, що зумовлює відповідність стандартам готовності до професійної діяльності. Особливого значення набуває упровадження компетентнісного підходу у фаховій підготовці майбутніх педагогів, адже від сформованої сукупності професійних знань, умінь та навичок, а також особистісних якостей залежить успішна діяльність у сфері освіти як самого суб'єкта освітньої діяльності, так і об'єктів, які здобувають освіту.

Компетентнісний підхід визначається як спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна та предметна (галузева) компетентності, є основним у формуванні як змісту освіти, так і його навчально-методичного забезпечення [6, с. 18]. Активне упровадження компетентнісного підходу в

освітній процес підготовки майбутніх педагогів забезпечує чітку мотивацію здобувачів до формування компетентностей, які є критеріями оцінки якості практичних умінь та навичок.

Фахова компетентність передбачає оволодіння інформацією, набуття умінь та навичок, вибір оптимальних шляхів їх реалізації у певній сфері життєдіяльності. Поняття компетентності перекликається з визначенням компетенції. У «Новому тлумачному словнику української мови» слово «компетенція» визначається як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [5, с. 874]. Компетенція майбутнього педагога виявляється в ході організації та керівництва освітнім процесом, застосуванні методик та технологій, максимальному врахуванні особистісно зорієнтованого підходу в освіті, здатності виконувати поставлені завдання на високому рівні.

Сутність та зміст визначених понять розглядаються у сучасних дослідженнях Н. Бібік, О. Локшиної, О. Пометун, О. Савченко та ін. Як засвідчують ґрунтовні дослідження, компетентнісний підхід включає в себе визначення загальних та спеціальних компетентностей, які створюють максимальну можливість участі об'єкта освітньої діяльності у визначених соціальних сферах, що сприяє як особистій реалізації, так розвитку суспільства. Основними у цьому процесі є ключові компетентності, які включають зміст комплексу знань, умінь та навичок, особистісних цінностей.

На думку Н. Бібік, «компетентність» – це оцінна категорія, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження» [2, с. 45]. Аналіз поняття «компетенція» дозволяє розуміти його як соціально закріплений освітній результат» [2, с. 47], тобто «компетенція» сприймається як похідне, вужче від поняття «компетентність» [2, с. 46].

О. Пометун характеризує компетентність як «спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у

процесі навчання» [2, с. 17], а компетенції вважає конкретизованими «на рівні навчальних освітніх предметів». Саме навчальні освітні предмети на думку дослідника уможливають часткове та загальне формування фахових компетентностей.

У час докорінного реформування освіти професійно-педагогічна підготовка майбутнього фахівця спрямована на формування освіченої, творчої, висококультурної особистості, створення умов для його особистісного та професійного розвитку, підготовки до життя в умовах конкуренції.

Основним завданням вищої педагогічної освіти є формування компетентного і всебічно освіченого спеціаліста, тому доцільним є упровадження в освітній процес дисципліни «Педагогіка», вивчення якої створює умови для підготовки висококваліфікованого фахівця, сприяє формуванню загальної та педагогічної культури здобувачів вищої освіти, становленню їх світогляду та професіоналізму, оволодінню методологічними, психолого-педагогічними і методичними основами організації освітнього процесу.

Метою викладання навчальної дисципліни є ознайомлення здобувачів вищої освіти із загальними основами педагогіки, що є базою, на якій будуються технології освітнього процесу.

Завдання вивчення дисципліни «Педагогіка»: засвоєння найважливіших педагогічних категорій і понять; ознайомлення з найбільш значущими та перспективними сучасними педагогічними ідеями й теоріями; оволодіння теоретичними основами використання методів науково-педагогічного дослідження; обґрунтування змісту сучасної освіти; розкриття принципів побудови системи освіти, її структури; визначення фізіологічних, психічних та поведінкових особливостей здобувачів, їх врахування в організації освітнього процесу; з'ясування чинників формування і розвитку особистості дитини; формування у здобувачів досвіду творчої педагогічної діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі повинні оволодіти знаннями про предмет і завдання педагогіки, її основні категорії, джерела і галузі

педагогіки, філософські основи педагогіки. При цьому основна увага акцентується на історію виникнення і становлення педагогічної професії, роль педагога у суспільному розвитку, його функції: навчальну, виховну, розвиваючу, адаптивну, гуманістичну. Майбутні педагоги вивчають специфіку педагогічної діяльності, опираючись на об'єкт, предмет та завдання педагогіки, її функції та основні педагогічні категорії.

Зміст дисципліни передбачає оволодіння здобувачами філософських основ педагогіки, вивчення філософських концепцій розвитку особистості та сучасних філософських течій в зарубіжній педагогіці, специфіки застосування філософського напрямку у вітчизняній педагогіці. При цьому значна увага акцентується на ціннісному (аксіологічному) підході до вивчення педагогічних явищ.

Загальна характеристика логіки і методів науково-педагогічних досліджень передбачає ознайомлення майбутніх педагогів з технологією, етапами і процедурою педагогічних досліджень, специфікою застосування емпіричних, теоретичних та математичних методів дослідження, методів вивчення педагогічного процесу в природних та спеціально змінених умовах, методів обробки результатів дослідження. Означений блок знань сприятиме застосуванню форм втілення результатів досліджень у практичну діяльність майбутнього педагога.

Тема «Управління в галузі освіти» спрямована на усвідомлення здобувачами вищої освіти сутності принципів управління системою освіти: принципу державотворення, науковості, демократизації, гуманізації, гласності, відкритості, регіональності, перспективності, цілеспрямованості, плановості, компетентності, оптимізації, ініціативи й активності, об'єктивності в оцінці виконання працівниками закладу своїх обов'язків, поєднання колегіальності з персональною відповідальністю, поєднання єдиноначальності й участі громадськості. Теоретичне вивчення змістового наповнення теми стане основою для дотримання названих основоположних понять у систему освітньої педагогічної діяльності.

Змістовий модуль «Теорія і технологія цілісного педагогічного процесу» передбачає загальне ознайомлення майбутніх педагогів з структурою освіти в Україні у відповідності до Закону України «Про освіту», складниками та рівнями освіти. Засвоєння теоретичного матеріалу є підґрунтям для усвідомлення понять про те, що освіта є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального та економічного розвитку суспільства і держави, при цьому детально вивчається нормативно-правова база освіти в Україні, спрямована на пріоритетні напрями державної політики у сфері освіти.

Сутність поняття «зміст освіти» зорієнтований на джерела змісту освіти, державні нормативні документи, що його відображають: Державний стандарт початкової освіти, Базовий компонент дошкільної освіти, навчальні програми, шкільні підручники та посібники.

На основі отриманих знань здобувачі вищої освіти набувають умінь розкриття суті основних категорій педагогіки та використовувати їх у педагогічній діяльності, визначення змісту освіти, аналізу навчальних планів, програм та підручників, характеристики системи і структури освіти в Україні, аналізу різноманітних педагогічних явищ і процесів, проєктування та моделювання ходу протікання педагогічних явищ і ситуацій, розкриття суті та особливості чинників розвитку і формування особистості дитини.

Програмою дисципліни передбачено виконання практичних завдань: визначення групи методів дослідження освітнього процесу, складання анкет, тестових завдань та опитувальників, ознайомлення з сайтами закладів освіти, аналіз структури управління закладами та визначення основних принципів управління адміністрації закладу та ін.

Таким чином, дисципліна «Педагогіка» є одним з компонентів фахової освіти, тому що «фахова освіта являє собою систему, яка має внутрішню будову, взаємозв'язок компонентів, і яка функціонує як органічна частина вищого порядку – вищої освіти» [3, с. 26].

Формування фахових компетентностей, конкретизованих на рівні вивчення педагогіки визначає необхідність реалізації компетентнісного підходу, зорієнтованого на перехід з процесу здобуття знань, умінь та навичок на результат освіти в діяльнісному спрямуванні, що визначається унікальністю особистісних ресурсів та ключових компетенцій у сфері освіти. Цей підхід набуває визначальної ролі в сучасній системі професійної освіти, академічної підготовки фахівців [4].

Таким чином, вивчення дисципліни «Педагогіка» забезпечить формування системи фахових компетентностей, які є критеріями оцінки якості практичних умінь та навичок здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «КІС», 2004. – 112 с.
2. Лігоцький А. О. Проектування освітніх систем / А. О. Лігоцький. – К. : Техніка, 1994. – 50 с.
3. Микитюк С. О. Тенденції розвитку освіти в контексті ресурсного підходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://asconf.com/rus/archive_view/49
4. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). Том 1. А – К / укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К.: Вид-во «АКОНІТ», 2006. – 926 с.
5. Технології інтеграції змісту освіти: зб. наук. праць / гол. ред. В. Р. Ільченко. – Полтава: ПОППО, 2013. – Вип. 5. – 264 с.

References

1. Ovcharuk, O. V. ed., 2004. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy osviti: svitoviy dosvid ta ukrainski perspektivy: biblioteka z osvithoi polityky [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: library of educational policy]*. Kyiv: "KIS".
2. Lihotskyi, A. O. 1994. *Proektuvannia osvithnikh system [Designing educational systems]*. Kyiv: Technique.
3. Mykytiuk, S. O. *Tendentsii rozvytku osvity v konteksti resursnoho pidkhodu [Trends in the development of education in the context of the resource approach]*. Available at: http://asconf.com/rus/archive_view/49
4. Yaremenko, V. V., Slipushko, O. M. comp., 2006. *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy (u trokh tomakh). Tom 1. A – K [New explanatory dictionary of the Ukrainian language (in three volumes). Volume 1. A - K]*. Kyiv: "ACONIT" publishing house.
5. Ilchenko, V. R. ed., 2013. *Tekhnolohii intehratsii zmistu osvity [Technologies of integration of educational content]*, 5.

УДК 81'243:81'38:811.161.2:378:373.3.011.3-051(045)

**МЕТОДИ ЗАСВОЄННЯ СТИЛІСТИЧНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Попович Н. Ф.

**METHODS OF LEARNING THE STYLISTIC NORMS
OF THE UKRAINIAN LANGUAGE BY FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS**

Popovych Nadiya

У статті досліджено методи засвоєння стилістичних норм української мови майбутніми вчителями початкової школи. Під час навчання майбутні педагоги засвоюють теоретичні відомості про стилістичні норми української мови, а також практично закріплюють їх.

Актуальність дослідження полягає в тому, що майбутні педагоги повинні досконало знати стилістичні норми української мови, оскільки вони регламентують професійне мовлення, роблять його чітким, правильним, без них неможливий правильний хід мовленнєвих ситуацій.

Майбутнім вчителям початкових класів важливо зрозуміти суть понять «стиль» та «норма», засвоїти, що стильова доцільність полягає в розподілі мовних одиниць за текстами відповідно до їхнього стильового забарвлення, у використанні в текстах лише тих стилістичних одиниць, які органічні для певного типу тексту.

У навчальному процесі використовуються різноманітні методи засвоєння стилістичних норм української мови майбутніми вчителями початкової школи. Усі вони сприяють ґрунтовному вивченню необхідних знань та виробленню практичних вмінь та навичок.

Ключові слова: *навчальний процес, методи, функціональний стиль української мови, мовні норми, стилістичні норми.*

The article examines methods of learning stylistic norms of the Ukrainian language by future primary school teachers. During training, future teachers learn theoretical information about the stylistic norms of the Ukrainian language, and also consolidate them practically.

The relevance of the research lies in the fact that future teachers must know perfectly the stylistic norms of the Ukrainian language, because they regulate professional speech, make it clear and correct, without them the correct course of speech situations is impossible.

It is important for future primary school teachers to understand the essence of the concepts of "style" and "norm", to learn that stylistic expediency consists in the distribution of language units by texts according to their stylistic color, in the use in texts of only those stylistic units that are organic for a certain type of text.

In the educational process, various methods of assimilation of stylistic norms of the Ukrainian language by future primary school teachers are used. All of them contribute to the thorough study of the necessary knowledge and the development of practical skills and abilities.

Key words: *educational process, methods, functional style of the Ukrainian language, language norms, stylistic norms.*

Питання засвоєння стилістичних норм української мови майбутніми педагогами на сьогодні є важливим, оскільки для того, щоб порозумітися зі співрозмовниками, їм доводиться підпорядковувати власне мовлення певним правилам.

Актуальність дослідження методів засвоєння стилістичних норм української мови майбутніми вчителями початкової школи полягає в тому, що майбутні

педагоги повинні досконало знати стилістичні норми української мови, оскільки вони регламентують професійне мовлення, роблять його чітким, правильним, без них неможливий правильний хід мовленнєвих ситуацій.

Вивченню важливих питань стилістики української мови присвячено ряд публікацій [1; 2; 3; 4; 5]. Однак у методології педагогіки закладів вищої освіти методи засвоєння стилістичних норм української мови майбутніми вчителями початкової школи досліджено не достатньо.

Мета статті – з'ясувати методи засвоєння стилістичних норм української мови майбутніми вчителями початкової школи.

Під час навчання майбутні педагоги засвоюють теоретичні відомості про стилістичні норми української мови, а також практично закріплюють їх.

Як відомо, мовні норми – це правила реалізації мовної системи, прийняті на певному етапі розвитку суспільства як взірць.

Майбутнім вчителям початкових класів важливо зрозуміти суть понять «стиль» та «норма». Стиль відбирає певний перелік мовних одиниць і передбачає обов'язкове їх вживання. Норма закріплює в ужитку певний мовний елемент як взірцевий, правильний, доречний. Основними рисами мовних норм є їх обов'язковість, однак залежно від мовленнєвої ситуації відбираються лише ті мовні засоби, які є найбільш доречними.

Поняття «стилістичні норми» трактують як норми, що «регулюють вживання мовних засобів відповідно до мовного стилю» [6, с. 45].

Провідною формою організації навчання у закладах вищої освіти є *лекція*. Особливістю її є виклад великого за обсягом, складного за логікою навчального матеріалу.

За допомогою такого методу навчання, як *пояснення*, розкривається зміст понять, мовних явищ, правил, висвітлюються складні питання, які не під силу студентам. Метод пояснення використовується переважно під час викладання нового матеріалу, а також у процесі закріплення, якщо студенти щось не зрозуміли.

Розповідь є монологічною формою передавання знань. Застосовується цей метод навчання з метою викласти навчальний матеріал системно, послідовно.

Майбутнім вчителям початкової школи слід засвоїти, що стильова доцільність полягає в розподілі мовних одиниць за текстами відповідно до їхнього стильового забарвлення, у використанні в текстах лише тих стилістичних одиниць, які органічні для певного типу тексту.

Оскільки в українській мові існує ряд функціональних стилів, використання кожного з них потребує чіткого дотримання норм.

Кожний стиль української мови має свої характерні ознаки.

Художній стиль – це функціональний стиль української мови, що застосовується у художній літературі.

Головними ознаками цього стилю є емоційність, експресивність, образність. На лексичному рівні в ньому вживається все словникове багатство української мови: слова з найрізноманітнішими лексичними значеннями, різні за походженням. Художньо-літературне мовлення багате на епітети, метафори, порівняння, гіперболи, перифрази, антитези тощо. Можуть уживатися діалектна та професійна лексика, фразеологізми, прислів'я, приказки. Усі мовні засоби, введені письменниками в індивідуально-образну систему художньо-літературного мовлення, взаємодіють для вираження естетичного змісту твору через систему художніх образів.

Науковий стиль – це функціональний стиль української мови, що обслуговує сферу науки.

Характерними ознаками цього стилю є широке вживання науково-термінологічної лексики, слів з абстрактним значенням та іншомовного походження; використання речень, ускладнених дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами, вставними словами; застосування складних синтаксичних конструкцій (безсполучникових багатокomпонентних речень, складносурядних багатокomпонентних речень, складнопідрядних багатокomпонентних речень, складних багатокomпонентних речень з різними

типами зв'язку); поділ тексту на розділи, підрозділи, пункти, підпункти, параграфи; введення діаграм, формул, схем, таблиць тощо. Усі мовні засоби репрезентують об'єктивність, точність, логічність, узагальненість, аргументованість висловлених положень, повноту інформації.

На морфологічному рівні науковий стиль характеризується багатограним вживанням іменників (з пріоритетом називного і родового відмінків), переважаючим використанням форм 3-ї особи теперішнього часу дієслів, обмеженістю паралельних морфологічних форм. Для цього стилю не властива емоційна лексика.

Офіційно-діловий стиль – це функціональний стиль української мови, який застосовується у ділових документах та спілкуванні людей в офіційно-діловій сфері.

Основними ознаками офіційно-ділового стилю є: точність формулювань, чіткість і лаконічність у висловленні думок; логічність, аргументованість викладу; наявність реквізитів, що мають певну черговість, послідовність викладу фактів; широке вживання усталених мовних зворотів; тенденція до стилістичної однорідності тексту; певна стандартизація початків і закінчень документів; вживання переважно нейтральної лексики; використання віддієслівних іменників, професіоналізмів; застосування складних синтаксичних конструкцій; дотримання прямого порядку слів; поділ тексту на пункти, підпункти тощо.

Публіцистичний стиль – це функціональний стиль літературної мови, яким послуговуються в засобах масової інформації.

Головними ознаками цього стилю є: використання емоційно забарвлених слів, повторів, фразеологічних одиниць, що зумовлюють емоційний вплив слова; популярний, чіткий виклад, орієнтований на швидке сприймання повідомлень, на стислість і зрозумілість інформації; вживання суспільно-політичної лексики.

Публіцистичний стиль характеризується використанням різноманітних морфологічних засобів, зокрема словоформ із суфіксами -ість, -ств- (-цтв-), -інн-, -енн-, -анн-, -іст та ін. Цьому стилю характерне широке вживання дієслівних форм

наказового способу в різного типу закликах, дієприкметників пасивного стану минулого часу.

На синтаксичному рівні публіцистичному стилю властиве використання іменних словосполучень, речень з однорідними членами, різноманітних відокремлень, риторичних запитань і звертань, складних речень різних типів тощо. Тон мовлення емоційний, експресивний, оцінний.

Конфесійний стиль – це функціональний стиль української мови, що обслуговує релігійні потреби суспільства.

Характерними ознаками цього стилю є: вживання слів для найменування явищ потойбічного світу, стосунків людини до Бога; мова багата на епітети, порівняння, метафори, слова з переносним значенням. Для підкреслення урочистості використовуються речення із зворотним порядком слів, поширені повтори слів.

Епістолярний стиль – функціональний стиль української мови, який застосовується у приватних листах.

Основними ознаками епістолярного стилю є: широке використання форм ввічливості – звертань у формі кличного відмінка, наявність початкової, прикінцевої та прощальної фраз, стереотипних словесних формул висловлення побажання, вітання, співчуття; невимушеність у доборі лексичних одиниць.

Розмовний стиль – це функціональний стиль української мови, який обслуговує усне спілкування людей, їх побутові потреби.

Головними ознаками цього стилю є: використання побутової лексики, фразеологізмів, емоційно забарвлених і просторічних слів, звертань, вставних слів і словосполучень, неповних речень, простих синтаксичних конструкцій. Для цього стилю властиві усні діалоги та полілоги.

Майбутнім вчителям початкової школи слід пам'ятати, що порушення стилістичних норм часто відбувається внаслідок використання в тексті певного стилю мовних одиниць, які характерні для іншого функціонального стилю.

Сприймання навчального матеріалу можна полегшити за допомогою такого

наочного методу навчання, як *ілюстрування*. Він полягає у показі взірців текстів різних функціональних стилів української мови, таблиць, схем тощо. Ілюстрації сприяють формуванню конкретних уявлень, точних понять.

Здобувачам вищої освіти необхідно засвоїти, що у публіцистичному, художньому та епістолярному стилях допускається широке варіювання форм – від конкретного слововжитку до синтаксичної побудови речень та текстів. На противагу цим стилям, постають норми офіційно-ділового стилю, які вимагають жорстку традиційність та безваріантність. Науковий стиль поєднує в собі регламентовану варіативність, залежно від виду наукової роботи.

Досконалий текст, побудований з дотриманням норм, залучає увагу реципієнтів, викликає у них інтерес, допомагає якнайточніше передати інформацію. Такий текст повинен яскраво передавати характерне та бути виразним.

Під час написання публіцистичних та художніх текстів виразність можна створити багатоваріантністю мовних засобів, а виразність наукового та офіційно-ділового стилю потрібно підкреслювати чітким дотриманням стилістичних норм.

Незважаючи на те, що у будь-якому з функціональних стилів переважають міжстильові, загальномовні засоби, кожний з них вирізняється специфічними, властивими тільки йому мовними елементами. Зокрема, для офіційно-ділового стилю характерне використання усталених мовних зворотів, стандартних шаблонів на початку та в кінці документів. Цей стиль повністю позбавлений образності, емоційності та експресивності, а відтак, для нього не властива образна лексика, емоційно-оцінні слова та експресивні мовні одиниці. Для наукового стилю характерне використання значної кількості наукової термінології, оперування абстрактними, іншомовними словами, застосування різнотипних складних речень.

Професійні комунікатори не зможуть сповна використовувати засоби мови, якщо вона не буде належно внормована на всіх рівнях. Саме стилістична норма регулює основне – доцільність використання мовних одиниць відповідно до

МОВНОГО СТИЛЮ.

У навчальному процесі можна застосовувати такий метод, як *робота з підручником*. Цей метод дає змогу студентам глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні.

До найпоширеніших видів такої роботи належать:

1) читання тексту з підручника з метою закріплення знань, здобутих на лекційному занятті. Розпочинаючи читання, слід пригадати вивчений навчальний матеріал, що допоможе глибше проникнути у зміст прочитаного. Прочитавши текст, необхідно подумки відтворити основні тези теми;

2) відповіді на подані в підручниках після тексту теми запитання. Це привчає до уважного читання тексту, допомагає виокремити в ньому головне, встановити причинно-наслідкові зв'язки;

3) аналіз взірців, таблиць, схем та інших ілюстрацій, розміщених у підручнику. Він повинен мати осмислений характер, оскільки під час аналізу необхідно пов'язувати ілюстрації з текстом підручника, вивченим навчальним матеріалом;

4) заучування термінів, правил та ін.

Важливим практичним методом засвоєння стилістичних норм української мови є *виконання вправ*.

За своєю суттю вправи є багаторазовим повторенням певних дій або видів діяльності з метою їх засвоєння, яке спирається на розуміння та супроводжується свідомим контролем і коригуванням.

У навчальному процесі можна використовувати такі види вправ: підготовчі (готують до сприймання нових знань і способів їх застосування на практиці); вступні (сприяють засвоєнню нового матеріалу на основі розрізнення споріднених понять і дій); пробні (перші завдання на застосування щойно засвоєних знань); тренувальні (сприяють формуванню навичок у стандартних умовах – за зразком, інструкцією тощо); творчі (за змістом і методами виконання наближаються до реальних життєвих ситуацій) та ін.

Під час навчання можна застосовувати такий метод навчання, як

інструктаж, який полягає в ознайомленні студентів зі способами виконання завдань.

Засвоєнню стилістичних норм української мови здобувачами вищої освіти сприяють також такі методи навчання, як самостійне спостереження, навчальна дискусія, створення ситуації інтересу і новизни у процесі викладання, опора на життєвий досвід студента, стимулювання обов'язку і відповідальності у навчанні тощо.

Отже, існують різноманітні методи засвоєння стилістичних норм української мови майбутніми вчителями початкової школи. Усі вони сприяють ґрунтовному вивченню необхідних знань та виробленню практичних вмінь та навичок.

Список використаних джерел

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посіб. / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.
2. Дудик П. С. Стилiстика української мови: підручник / П. С. Дудик. – К.: Академія, 2005. – 368 с.
3. Мацько Л. І. Стилiстика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
4. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови: підручник / О. Д. Пономарів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
5. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради / О. Пономарів. – К.: Либідь, 2011. – 272 с.
6. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К.: Алерта, 2011. – 696 с.

References

1. Babych, N. D. 2003. *Praktychna stylystyka i kul'tura ukrayins'koyi movy [Practical stylistics and culture of the Ukrainian language]*. Lviv.
2. Dudyk, P. S. 2005. *Stylystyka ukrayins'koyi movy [Stylistics of the Ukrainian language]*. Kyiv.
3. Matsko, L. I., Sydorenko, O. M. and Matsko, O. M. 2003. *Stylystyka ukrayins'koyi movy [Stylistics of the Ukrainian language]*. Kyiv.
4. Ponomariv, O. D. 2000. *Stylystyka suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Stylistics of the modern Ukrainian language]*. Ternopil.
5. Ponomariv, O. 2011. *Kul'tura slova: movnostylystychni porady [Word culture: linguistic and stylistic advice]*. Kyiv.
6. Shevchuk, S. V. and Klymenko, I. V. 2011. *Ukrayins'ka mova za profesijnym spryamuvannyam [Ukrainian language for professional direction]*. Kyiv

УДК 378.011.3-051:80:005.336.2-027.561(045)=111

**PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE
TEACHER-PHILOLOGY**

Rozman Iryna, Heider Henrietta

**ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА**

Розман І.І., Гейдер Генрієтта

У статті зосереджена увага на аналізі термінів «компетентність», «компетенція». Наголошено, професійна компетентність вчителя зарубіжної літератури полягає у використанні досягнень сучасної науки в галузі освіти, теорії та історії зарубіжної літератури. Закцентована увага, що набуті знання допоможуть реалізовувати ефективні підходи (особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний) до викладання зарубіжної літератури на підставі передового вітчизняного й міжнародного досвіду. Зокрема, розглянуто проблему та дано характеристику психологічної готовності студентів до освітньої роботи з учнями. Наведено етапи підготовки студентів вищих навчальних закладів педагогічного профілю до роботи в школі. Зауважено, що студенти другого (магістерського) рівня вищої освіти, отримуючи компетентні знання, мають можливість орієнтуватися в літературному процесі країн і народів світу. Зосереджена увага на тому, що доцільне використання спадщини письменників у контексті літератури, історії, культури допомагає виховувати молодь у національно-патріотичному дусі. Наголошено, що знання англійської мови дає можливість використовувати здобутки світового письменства для формування національної свідомості, культури учнів, їхньої моралі, ціннісних орієнтацій у сучасному суспільстві.

Ключові слова: компетентність, компетенція, готовність, мотивація, професійна індивідуальність, педагогіка.

The article analyzes the terms “competence”, “competence”. It is emphasized that the professional competence of a teacher of foreign literature consists in using the achievements of modern science in the field of education, theory and history of foreign literature. Attention is focused on the fact that the acquired knowledge will help to implement effective approaches (personally oriented, activity-based, competence-based) to teaching foreign literature, taking into account the best domestic and international experience. In particular, the problem was considered and the characteristics of students' psychological readiness for educational work with students were given. The stages of preparation of students of higher educational institutions of the pedagogical profile for school work are presented. It is noted that students of the second (master's) level of higher education have the opportunity to navigate the literary process of countries and peoples of the world. Attention is focused on the fact that the competent use of writers' assets in the context of literature, history, and culture contributes to the national-patriotic education of young people. It is emphasized that knowledge of the English language makes it possible to use the achievements of world literature for the formation of national consciousness, the culture of students, their morals, value orientations in modern society.

Key words: competence, competence, readiness, motivation, professional individuality, pedagogy.

The terms “competence in the narrow sense” and “competence in the broad sense” are used in the educational field at the same time, because they are closely related. Competence in a broad sense is the general readiness of an individual to establish a connection between knowledge and a situation. Competence in the narrow sense is a set

of knowledge, abilities and skills necessary to solve the task. Competence in a broad sense is a circle of responsibilities, the ability to act on the basis of formed competencies, personal characteristics and value attitudes. Scientists consider competence in a narrow sense as a person's realization of his professional functions.

Ukrainian scientists N. M. Bibik, N. A. Gluzman, V. V. Kryzhko, O. I. Lokshina, V. I. Lugovoi, O. V. Ovcharuk worked on the development of theoretical and methodological provisions for the introduction of the competence approach into the education system, O. I. Pometun, O. Ya. Savchenko, L. L. Khoruzh, and others, as well as foreign scientists V. I. Baidenko, Yu. L., V. I. Baidenko, L. L. Khoruzh, and others. V. Vardanyan, E. F. Zeyer, I. O. Zimnia, G. I. Ibrahimov, Y. Raven, A. V. Khutorskyi, S. E. Shishov.

The set of competencies in the narrow sense (knowledge, abilities, skills), which can determine the content of professional competence in the broad sense of a teacher, is considered as a set of professional theoretical and practical knowledge. It is especially necessary to note the flexible qualities of future teachers of foreign literature.

According to the definition of the researcher-scientist O. Semenog, the professional competence of a philologist teacher is «a holistic personal quality that includes pedagogical, psychological, linguistic, linguistic, communicative, folklore, literary, ethnocultural, methodical, informational, and research competences and is manifested in high levels of readiness of philologists for pedagogical activities" [3, p. 38].

I. Halimon claims that professional competence in the broad sense of a philologist teacher is “the result of a specialist mastering professional competences in a narrow sense - general cultural, pedagogical, psychological, linguistic, didactic, educational and cognitive, communicative» [4, p. 15].

In the field of psychology, for the necessary development of increasing the effectiveness of pedagogical training, it is necessary to create favorable conditions for pedagogical and educational activities. The basis of psychological competence in the narrow sense is basic knowledge of general and age psychology. The future teacher must

orient himself in psychological processes, be able to determine the level of motivation for personal development. The basis of psychological competence in the narrow sense is basic knowledge of general and age psychology. The future teacher must orient himself in psychological processes, be able to determine the level of motivation for personal development.

It is necessary to take into account the professional competences in the broad sense of the future teacher-philologist. Can interpret and compare linguistic and literary phenomena, use various methods and techniques of text analysis. It helps to practically use the comparative analysis of works of art. The ability to critically analyze, diagnose, and correct one's own pedagogical activity provides an opportunity to constantly engage in self-development and raise one's professional level.

A teacher who works creatively can carry out his own research in educational activities. Able to generalize and publicize the results of the development of an actual problem (in professional publications, presentations, etc.). If the staff of an educational institution is modern and creative, it becomes possible to create an equal and psychologically positive environment for learning. Both teachers and students can organize effective communication between the participants of the educational process. One of the most important competencies in the broad sense of a teacher is the ability to interact with communities (at the local, regional, national, European and global levels). Such work is positive for the development of professional knowledge and professional competences in the narrow sense. It helps to use promising practical experience and linguistic and literary context for the realization of educational goals.

The modern development of Ukrainian education requires the use of innovative work methods for excellent results.

Let's consider the problem of psychological training of the future teacher. As you know, psychology and pedagogy are sciences that have a significant impact on the formation of personality, character, development of a person's creative abilities, professional thinking, motivation, cognitive activity, etc. That is why knowledge of the structure, patterns of personality formation and development, age and individual

psychological characteristics provides great opportunities for scientific substantiation of the organization of the educational process, to actively influence and control the mental development of schoolchildren.

And these are the qualities that are especially necessary for future teachers (in particular, teachers of the English language), because it is this knowledge and the ability to apply it in practice that determine the level of professionalism of a specialist. It is known that in recent years the interest of future teachers in special psychological knowledge, skills and techniques, which have not yet become the main component in mastering professional knowledge in the educational process, has grown significantly [2, p. 86].

A special problem in the process of training future teachers is the inability to apply the acquired theoretical knowledge in practice. There are many reasons for this. First, the higher school is quite closely dependent on the general education school. First-year students are not yet ready to perceive such complex, specific material; most of them have no idea about this discipline, they lack basic concepts. Secondly, the criteria for selecting students to study as a foreign language teacher needs to be improved.

Basic psychological knowledge would help future students in choosing a profession by calling. Thirdly, the educational and educational process at school needs to be reorganized, which consists in reworking the structure of the curriculum in such a way that there is a logical connection, a consistent transition from one discipline to another. The relationship between psychology and such disciplines as philosophy, age-related physiology, pedagogy, and computer science teaching methods is of particular importance in this matter. To avoid this problem, state curriculum standards are needed, which currently do not exist. Also, for deep psychological training of an English language teacher, in addition to general, age and pedagogical psychology, it is necessary to introduce some other disciplines, such as practical psychology, psychological methods of scientific research, etc. [1, p. 35].

Therefore, the pedagogical professional competence of a philologist teacher is a part of the teacher's personality, a creative factor capable of awakening the student's

soul, it is both intended and the result of the pedagogical influence of the system on the teacher's personality.

Список використаних джерел

1. Бандура О. Теорія літератури в тезах, дефініціях, таблицях: навчальний довідник / О. Бандура, Г. Бандура. – К., 2008.
2. Панова Л. С. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах / Л. С. Панова, І. Ф. Андрійко та ін. – К.: Академія 2010. – 135 с.
3. Семенов О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету): дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / О. М. Семенов. – К., 2005. – 476 с.
4. Халімон І. Й. Формування професійної компетентності вчителя з другої спеціальності „Іноземна мова”: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / І. Й. Халімон. – Житомир, 2009. – 20 с.

References

1. Bandura, O. and Bandura, H. 2008. *Teoriia literatury v tezakh, defynitsiiakh, tablytsiakh [Theory of literature in theses, definitions, tables]*. Kyiv.
2. Panova, L. S., Andriiko, I. F. and others. 2010. *Metodyka navchannia inozemnykh mov u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching foreign languages in general educational institutions]*. Kyiv: Academy.
3. Semenoh, O. M. 2005. *Systema profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury (v umovakh pedahohichnoho universytetu) [System of professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature (in the conditions of a pedagogical university)]*. Diss. doctor of pedagogy of science. Kyiv.
4. Khalimon, I. Y. 2009. *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti vchytelia z druhoi spetsialnosti „Inozemna mova” [Formation of professional competence of the teacher from the second specialty "Foreign language"]*. Autoref. thesis Ph.D. ped. of science. Zhitomir.

УДК 316.663:37.091.33-028.23:37.016:821(100)(045)=111

THE ROLE OF MEDIA EDUCATION IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LITERATURE

Rozman Iryna, Levko Renata

РОЛЬ МЕДІЙНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Розман І.І., Левко Р.

The article emphasizes the importance of media education in the process of teaching foreign literature. It was found that multimedia is a modern information technology that allows you to combine text, sound, video images, graphic images and animation (reproduction) in one computer software and technical system. Such a modern use of teaching aids makes it possible to study literature more deeply. The main functions of media didactics are singled out: the use of media in order to ensure a new quality of learning and teaching. Media didactics contributes to a certain optimization of the conditions of the educational process and increases its effectiveness with the help of information and communication technologies. It was found out that the subject "Foreign literature" is an important means of realizing the goals of civic education of students and involves

introducing schoolchildren to the best achievements and artistic discoveries of foreign literature. It is proven that the lesson forms the worldview of schoolchildren based on spiritual values promoted through literary works, the development of their feelings and thinking. "Foreign literature" educates schoolchildren in a tolerant attitude to other points of view, respect for other national traditions. Works of foreign literature expand the reading experience of students and form the experience of civic behavior (advocacy of human rights, manifestation of civic feelings).

Key words: *foreign literature, media space, didactics, information technologies.*

У статті наголошено на важливості медійної освіти у процесі викладання зарубіжної літератури. З'ясовано, що мультимедіа – це сучасна інформаційна технологія, яка дозволяє об'єднувати в одній комп'ютерній програмно-технічній системі текст, звук, відеозображення, графічне зображення та анімацію (мультиплікацію). Таке сучасне використання засобів навчання дає можливість вивчати літературу більш глибоко. Виокремлено основні функції медійної дидактики: використання медіа з метою забезпечення нової якості навчання та викладання. Медійна дидактика сприяє певній оптимізації умов освітнього процесу та підвищує його ефективність за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. З'ясовано, що предмет «Зарубіжна література» є важливим засобом реалізації цілей громадянської освіти учнів та передбачає ознайомлення школярів із кращими здобутками і художніми відкриттями зарубіжної літератури. Доведено, що урок формує світогляд школярів на основі духовних цінностей, що пропагуються через літературні твори, розвиток їхніх почуттів і мислення. «Зарубіжна література» виховує у школярів толерантне ставлення до іншої точки зору, повагу до інших національних традицій. Твори зарубіжної літератури розширюють читачький досвід учнів та формують досвід громадянської поведінки (відстоювання прав людини, прояв громадянських почуттів).

Ключові слова: *зарубіжна література, медійний простір, дидактика, інформаційні технології.*

It is already impossible for a modern person to imagine life without information technologies. The world has become mobile, fast and (and thanks to computer technologies and games – virtual). The Internet has penetrated all spheres of human life, changed our perception of the world, time, time limits and spatial representations.

Media technologies in education are a real part of culture. Therefore, a creative teacher should make the computer his assistant [4, с. 56].

Media technologies in education already occupy the main place. Scientists [3] identified six main information revolutions throughout the history of human society.

First, they drew attention to the rapid development of human speech. This is the basis of the foundations of the development of civilization. The next step was the invention of writing and printing. He accelerated the spread of radio, telephone and television. The use of computer technologies in social practice is already more developed. This process makes computing accurate and fast. And, of course, the emergence and mass spread of computerization of society [6].

Multimedia is a modern information technology that allows you to combine text,

sound, video images, graphic images and animation (multiplication) in one computer software and technical system. This modern use of teaching aids makes it possible to study literature more deeply.

The introduction of media technology into the practice of the literature lesson has recently acquired a mass character.

However, as O. Isaeva notes: "...unfortunately, today the process of using computer technologies in the process of studying foreign literature is spontaneous" [2, p. 3]. That is why it is so necessary to form a systematic holistic approach to the use of information and communication technologies in school lessons in general and world literature classes in particular.

A wide range of use of media resources contributed to the emergence of media didactics. This should use the optimal selection of media tools that will shape the achievement of learning success, taking into account the real conditions for this.

The main function of media didactics is the use of media in order to ensure a new quality of learning and teaching. It contributes to a certain optimization of the conditions of the educational process and increasing its efficiency with the help of information and communication technologies.

The main task of media education is to prepare students for life in the information society. Such education should form young people's ability to use the latest information in any form. Students gain new knowledge with the help of mass communication.

A modern lesson cannot be imagined without the use of multimedia technologies. Modern technologies provide the teacher with the opportunity to reproduce a large volume of material in a short time.

Teachers have the opportunity to present it in an unusual aspect and evoke new images in students. This form of work gives an opportunity to detail vaguely formed ideas, to deepen the acquired knowledge.

The subject "Foreign literature" as an important means of realizing the goals of civic education of students involves familiarizing schoolchildren with the best achievements and artistic discoveries of foreign literature.

The lesson forms the worldview of schoolchildren on the basis of spiritual values promoted through literary works, the development of their feelings and thinking. It educates students to have a tolerant attitude towards other points of view, respect for other national traditions. Works of foreign literature expand the reading experience of students and form the experience of civic behavior (advocacy of human rights, manifestation of civic feelings [1].

A student today usually knows information technologies better than his teacher. A child's brain, aimed at acquiring knowledge in the form of entertainment programs and games, will much more easily perceive the information offered in the lesson with the help of media tools that organize attention, awaken curiosity, provide an opportunity to demonstrate their abilities and create incentives to overcome obstacles.

Scientists claim: "The task of teaching literature today is to combine «classical» approaches to knowledge acquisition with modern computer tools" [6, p. 4]. N. Umetska offers her way to solve this problem: "Through the integration of media education with literature, the teacher aims at students to solve the analysis and understanding of the artistic text by solving the following media education tasks: being able to find the necessary information in the text; compare different points of view on this information; reveal the author's position, expressed covertly or in subtext; to deepen the concept of common human problems and their connection with our modernity during the discussion" [5, p. 15].

Studying the tasks and main functions of innovative learning tools, scientists determined that the most important and effective in learning are informing, modeling, integration, presentation, intensification, repetition, self-development, flexible qualities, activation, individualization, verification, enrichment, and, most importantly, motivation [6].

In order to informative the pedagogical activity of the philologist teacher, it is necessary to work on the development of the ability to solve literary problems.

In modern lessons, there is a need to process the received information, which is related to the writer's biography, literary direction and historical era. Creative teachers

and students show a creative approach to learning. The availability of information and communication technologies provides the teacher with the opportunity to successfully continue his education throughout his life and use the acquired skills in his professional activity.

The use of Internet technologies in education increases teachers' computer literacy and information competence.

A system of professional, psychological, educational, methodical knowledge about general educational specific forms and methods of teaching is necessary for effective professional activity.

So, the modern lesson is a lesson in information and communication technologies. They are able to stimulate the world process and develop interest in academic disciplines. Modern technologies have the opportunity to give the lesson a problematic, creative, research character. The lessons of foreign literature influence our outlook, shape our inner world, and enrich our native language. We should read, love and respect the book as much as possible, because without it our world will be gray and empty. Innovative forms of work have all the possibilities of a comparative nature. They make it possible to develop students' creative abilities. They have the opportunity to deepen the knowledge of schoolchildren on a certain topic. With the help of information and communication technologies, information interaction between subjects of the subject environment is activated. As a result, a more effective learning model is formed.

Список використаних джерел

1. Васілевська Т. Громадське виховання школярів на уроках зарубіжної літератури [Електронний ресурс] / Т. Васілевська. – Режим доступу: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&sour>.
2. Ісаєва О. Комп'ютер на уроці літератури як методична проблема / О. Ісаєва // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2009. – № 5. – С. 2–5.
3. Медіатехнології на уроках зарубіжної літератури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwik6qC28aX7AhVykIsKHdOjDhgQFnoECBcQAQ&url=https%3A%2F%2Fnaurok.com.ua%2Fmediatehnologi-na-urokah-zarubizhno-literaturi-171131.html&usg=AOvVaw1fyUkI1LzC7RqWkp8xh_65.
4. Таранік-Ткачук К. Інтернет як образ сучасного віртуально-мобільного світу / К. Таранік-Ткачук // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2010. – № 4. – С. 61–63.
5. Умецька Н. Медіаосвіта – сучасна педагогічна технологія / Н. Умецька // Відкритий урок. – 2010. – № 2. – С. 14–15.
6. Химера Н. Упровадження мультимедійних технологій на уроках зарубіжної літератури / Н. Химера // Зарубіжна література. – 2010. – № 3-4. – С. 3–5.

References

1. Vasilievska, T. Hromadske vykhovannia shkoliariv na urokakh zarubizhnoi literatury [Public education of schoolchildren in foreign literature lessons]. Available at: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwik6qC28aX7AhVykIsKHdOjDhgQFnoECBcQAQ&url=https%3A%2F%2Fnaurok.com.ua%2Fmediatehnologi-na-urokah-zarubizhno-literaturi-171131.html&usg=AOvVaw1fyUkIILzC7RqWkp8xh>. 65.
2. Isaieva, O. 2009. Komp'iuiter na urotsi literatury yak metodychna problema. [The computer in the literature lesson as a methodical problem]. *World literature in secondary educational institutions of Ukraine*, 5, pp. 2–5.
3. Mediatekhnologii na urokakh zarubizhnoi literatury [Media technologies in foreign literature lessons]. Available at: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwik6qC28aX7AhVykIsKHdOjDhgQFnoECBcQAQ&url=https%3A%2F%2Fnaurok.com.ua%2Fmediatehnologi-na-urokah-zarubizhno-literaturi-171131.html&usg=AOvVaw1fyUkIILzC7RqWkp8xh>. 65.
4. Taranik-Tkachuk, K. 2010. Internet yak obraz suchasnoho virtualno-mobilnoho svitu [The Internet as an image of the modern virtual and mobile world]. *World literature in secondary educational institutions of Ukraine*, 4, pp. 61–63.
5. Umetska, N. 2010. Mediaosvita – suchasna pedahohichna tekhnolohiia [Media education – modern pedagogical technology]. *Open lesson*, 2, pp. 14–15.
6. Khymera, N. 2010. Uprovadzhennia multymediinykh tekhnolohii na urokakh zarubizhnoi literatury [Introduction of multimedia technologies in foreign literature lessons]. *World Literature*, 3-4, pp. 3–5

УДК 37.091.33:316.77:001.895:378.062(045)**ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ – ЗАПОРУКА АКТИВІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ТА
СТУДЕНТІВ**

Суржик Ю.О.

**USE OF INNOVATIVE AND COMMUNICATION METHODS OF TEACHING
IS THE KEY TO ACTIVATING THE INTERACTION BETWEEN TEACHER
AND STUDENTS**

Surzhyk Julia

У даній статті розглядаються інноваційно-комунікаційні методи навчання в системі фахової передвищої освіти. А також специфіка використання інформаційних та комунікаційні технології на заняттях і їх роль в активізації взаємодії викладача та студентів. У статті виділені переваги сучасних методів навчання над традиційними.

Ключові слова: інформаційні технології, фасилітація, електронне навчання.

This article examines innovative communication methods of learning in the system of professional preliminary higher education. As well as the specifics of the use of information and communication technologies in classes and their role in activating the interaction between the teacher and students.

Vocational higher education institutions are an environment for learning and development of competences. Times are changing and the educational process should be adapted to the needs of the learners. Therefore, the main, basic component of improving the quality of education is the introduction of competence education into the educational space, in particular the functioning of offline and online resources of value orientations of education, a radical update of the system of training and support of a competent teacher for educational institutions.

The effective organization of innovations in vocational higher education institutions depends on the development of its potential, the professional competence of the teaching staff to work in search conditions, the creation of scientific-methodical and material-technical support for innovative changes.

To improve the quality of education, the facilitation method is used - it is both a process and a set of skills

that allow you to effectively organize the discussion of a complex problem without wasting time and in a short time to complete all the planned actions with the maximum involvement of the participants in the process.

The introduction of modern innovative technologies into pedagogical activity, namely, interactive forms of learning, research work, increases interest in educational disciplines. Using innovative methods and forms of work in institutions of vocational pre-higher education gives students the opportunity to develop, improve their skills and knowledge, self-development, unites the team of the educational group.

Therefore, the use of information and communication technologies in education will ensure the effectiveness of all types of educational activities, the quality of training specialists with a new type of thinking in accordance with the requirements of the information society, the quality formation of professional competence, culture, and life skills.

Key words: *information technology, facilitation, e-learning.*

Світ змінюється кожен день, стає все більш прогресивним, сучаснішим, удосконалюються новітні технології навчання. Тому сучасні викладачі мають змінювати підходи до процесу навчання. Потрібно вміти змінюватися, завжди вчитися новому, удосконалювати свої знання, уміння, навички. Соціально-особистісний розвиток студента здійснюється перш за все у навчанні, тому основне суспільне й індивідуальне життя молоді людини сконцентроване у сфері освіти. Основною характеристикою світу є рух, зміна, а головним змістом життя й фундаментальним засобом існування людини є її розвиток, який повно й інтенсивно спостерігається у студентському віці.

Відповідно до вимог часу в освіті і змінюються методи і підходи до підвищення кваліфікації педагогів. Завдання удосконалення знань і вмінь викладача полягають не лише в покращенні знань з дисципліни, але й в опануванні ефективних сучасних методик і технік в організації навчального процесу[1].

Навчання у закладах фахової передвищої освіти побудоване таким чином, що не тільки забезпечує студента знаннями, професійними вміннями і навичками, а й сприяє розвитку всебічно розвиненої особистості. Нажаль, традиційні форми, методи і засоби не завжди якісно справляються із цими завданнями, тому викладачі все частіше звертаються до нових інформаційних технологій, що стають невід'ємною частиною навчального процесу.

Питання активізації навчання студентів, належать до найбільш значущих проблем сучасної педагогічної науки і практики. Реалізація принципу активності

має важливе значення, оскільки навчання і розвиток носять діяльнісний характер, і від якості навчання, як діяльності, залежить його результат, розвиток і виховання студентів.

В останні роки у зв'язку з карантинними обмеженнями та вторгненням Російської Федерації на територію нашої держави виникла потреба у нових методах навчання, за допомогою яких викладач міг би зацікавити студентів у вивченні навчального матеріалу. Саме тому на допомогу викладачам прийшли нові інноваційно-комунікаційні методи навчання. З їх допомогою студентів можна зацікавити у вивченні навчального матеріалу, тому що сучасна молодь більш прогресивна і традиційні методи викладання, особливо під час дистанційного навчання, менш ефективні.

Саме для цього використовують метод фасилітації від англ. facilitation – допомога, полегшення, сприяння) – це організація процесу колективного розв'язання проблем у групі, який керується фасилітатором (викладачем). Це одночасно процес та сукупність навичок, які дозволяють ефективно організувати обговорення складної проблеми без втрат часу та за короткий термін виконати усі заплановані дії із максимальним залученням учасників навчального процесу[2].

Провівши дослідження можна сказати, що найбільш ефективно використовуються ІКТ у процесі організації дистанційного навчання, спільних телекомунікаційних проектів, відеоконференцій.

Дуже актуальними під час дистанційного навчання стали «Веб-заняття» – це дистанційні пари, конференції, семінари, ділові ігри, лабораторні роботи, практикуми та інші форми навчальних занять, які проводяться за допомогою засобів телекомунікацій та інших можливостей Інтернет.

Веб-конференції – технології, що забезпечують он-лайн-зустрічі, спільну роботу в режимі реального часу з використанням мережі Інтернет.

Веб-конференції дозволяють проводити он-лайн-презентації, спільно працювати з документами і додатками, синхронно проглядати сайти, відеофайли, зображення.

При цьому кожний учасник знаходиться на своєму робочому місці за комп'ютером чи телефоном [3].

У Лозівської філії Харківського державного автомобільно-дорожнього коледжу заняття проводяться на платформі Zoom згідно розкладу. Під час проведення занять, для зацікавлення студентів, використовується різноманітні методи навчання.

Викладачі Лозівської філії Харківського державного автомобільно-дорожнього коледжу прагнуть до самоудосконалення та освоюють новітні форми та методи для ефективної роботи у сфері дистанційної освіти. Це інструменти фасилітації для проведення ефективних навчальних заходів в онлайн-форматі. Серед них:

- сучасні електронні навчально-методичні підручники;
- відео та мультимедіа;
- презентації Power Point. А також різноманітні платформи та сервіси для навчання серед яких можна виділити: «Всеосвіту», «Kahoot», «Quizizz», «AhaSlides», «Learning Apps», «Whiteboard» на яких можна створювати різноманітні цікаві вікторини, веб-квести, інтерактивні ігри та презентації, проводити опитування студентів за допомогою тестування.

Ще однією корисною, в навчальному процесі, річчю є QR-коди. За допомогою яких можна створювати колекції посилань, інформаційні блоки, коментарі на сторінках сайтів підтримки проєктів. Здобувачі освіти можуть створювати власні портфоліо або анотації на прочитані книги та навчально-методичну літературу за досліджуваною темою й розміщувати їх на сайті проєкту у вигляді QR-кодів. Також, можна кодувати посилання на домашні завдання чи практичні роботи.

Отже, дослідивши використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання можна зробити висновок, що їх використання забезпечує ефективність всіх видів навчальної діяльності, якість підготовки фахівців з новим типом мислення, відповідно до вимог інформаційного суспільства, якісне формування

професійних компетентностей, культури та життєвих навичок. А також викладачі, які хочуть змінюватися, всебічно розвиватися, будуть активно впроваджувати сучасні технології в роботі з учасниками навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Кравченко Г. Ю. Управління професійним розвитком викладачів закладів вищої освіти на основі компетентнісного підходу / Г. Кравченко / Проблеми та шляхи реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті: матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції, 11-12 квітня 2019р. / редкол. Н. П. Крейдун та ін. – Х.: ФОП Бровін О. В., 2019. С. 84-86.
2. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О.І. Пометун. – К.: Вид-во А.С.К., 2004. –192 с.
3. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С. О. Сисоєва; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.

References

1. Kravchenko, G. 2019. Upravlinni profesiinym rozvytkom vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity na osnovi kompetentnisnoho pidkhodu [Management of the professional development of teachers of higher education institutions based on the competence approach]. In: *Problems and ways of implementing the competence approach in modern education: materials of the International Scientific and Practical Conference*. Kharkiv: FOP Brovin O.V.
2. Pometun, L. and Pyrozhenko, L.V.; Pometun, O. I. ed. 2004. *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern lesson. Interactive learning technologies]*. Kyiv: A.S.K..
3. Sysoeva, S.O. 2011. *Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh [Interactive technologies for teaching adults]*. Kyiv: VD "ЕКМО".

УДК 37.022:167/168:001.82(045)

МЕТОДОЛОГІЯ ЯК НАУКОВИЙ ФУНДАМЕНТ ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Теличко Н. В.

METHODOLOGY AS THE SCIENTIFIC FOUNDATION OF PEDAGOGICAL RESEARCH

Telychko Natalia

Сучасна культурна парадигма освіти, модернізація педагогічної освіти відповідно до мети і завдань Нової української школи, інноваційні підходи до досягнення, розширення й використання наукових знань потребують оновлення підходів до професійної підготовки сучасних фахівців у вищій школі шляхом широкого залучення їх до науково-дослідної роботи, з метою оволодіння високим рівнем наукової культури й наукового мислення, технологіями наукової творчості та організуванням науково-дослідного процесу у вищій школі. Все це, безмовно, сприятиме зростанню актуальності методологічних аспектів наукових досліджень.

Вивчаючи дисципліну «Методологія науково-педагогічних досліджень», студенти-магістри набувають ґрунтовних знань щодо сучасних тенденцій в методиці навчання іноземних мов, оволодівають сучасною методологією дослідження, методами та організацією сучасних досліджень в

галузі методики навчання іноземних мов. *Методологія досліджень педагогічних проблем вирішує насамперед стратегічні проблеми і включає в себе принципи й методи пізнання в педагогічній теорії і практиці.*

Методологія науки дає характеристику компонентів наукового дослідження – його об'єкта, предмета, завдань дослідження, сукупності дослідницьких методів, засобів і способів, необхідних для їх вирішення, а також формує уявлення про послідовність руху дослідника в процесі вирішення наукової задачі.

Ключові слова: педагогічна освіта, науково-педагогічне дослідження, методологія, науковий світогляд, дослідницькі методи.

The modern cultural paradigm of education, the modernization of pedagogical education in accordance with the goals and objectives of the New Ukrainian School, innovative approaches to the acquisition, expansion and use of scientific knowledge require updating the approaches to the professional training of modern specialists in higher education by widely involving them in scientific research work, with the aim mastering a high level of scientific culture and scientific thinking, technologies of scientific creativity and organization of the scientific research process in higher education. All this will undoubtedly contribute to the growing relevance of methodological aspects of scientific research.

Studying the discipline "Methodology of Scientific and Pedagogical Research", master's students acquire thorough knowledge of modern trends in foreign language teaching methods, master modern research methodology, methods and organization of modern research in the field of foreign language teaching methods. The research methodology of pedagogical problems primarily solves strategic problems and includes the principles and methods of knowledge in pedagogical theory and practice.

The methodology of science gives a description of the components of scientific research - its object, subject, research tasks, a set of research methods, means and methods necessary for their solution, and also forms an idea of the sequence of the researcher's movement in the process of solving a scientific problem.

Keywords: pedagogical education, scientific and pedagogical research, methodology, scientific outlook, research methods.

Сучасна культурна парадигма освіти, модернізація педагогічної освіти відповідно до мети і завдань Нової української школи, інноваційні підходи до осягнення, розширення й використання наукових знань потребують оновлення підходів до професійної підготовки сучасних фахівців у вищій школі шляхом широкого залучення їх до науково-дослідної роботи, з метою оволодіння високим рівнем наукової культури й наукового мислення, технологіями наукової творчості та організуванням науково-дослідного процесу у вищій школі. Все це, безмовно, сприятиме зростанню актуальності методологічних аспектів наукових досліджень [1, с.9] .

Вивчаючи дисципліну «Методологія науково-педагогічних досліджень», студенти-магістри набувають ґрунтовних знань щодо сучасних тенденцій в методиці навчання іноземних мов, оволодівають сучасною методологією дослідження, методами та організацією сучасних досліджень в галузі методики

навчання іноземних мов [2, с. 147].

Методологічні проблеми педагогіки завжди ставилися до найбільш актуальних, гострих питань розвитку педагогічної думки. У даний час особливо гостро стоїть далеко не нова проблема підвищення якості педагогічних досліджень. Посилюється спрямованість методології на допомогу педагогу-досліднику, на формування у нього спеціальних умінь в області дослідницької роботи. Таким чином, методологія набуває нормативну спрямованість, і її важливим завданням стає методологічне забезпечення дослідницької праці.

Аналітичний огляд інформаційних джерел зазначеної проблеми переконує, що низка науковців, таких як Г. Артемчук, А. Баскаков, С. Гончаренко, В. Гриньова, І. Зайченко, В. Зверев, І. Зязюн, В. Кремень, І. Поташник, О. Рудницька, М. Семчишин, В. Сидоренко, С. Сисоєва, Н. Тверезовська, К. Ушинський та багато інших приділяють значну увагу формуванню у молодих вчених знань методології, моделювання та діагностування результатів науково-педагогічних досліджень і зосереджують значну увагу на оволодінні методами наукових досліджень.

Метою статті є обґрунтувати актуальність методології, як наукового фундаменту проведення педагогічного дослідження здобувачем вищої освіти.

Слід зазначити, що для розкриття суті поняття «методологія» важливо звернути увагу на те, що методологія педагогіки поряд зі сказаним виконує і інші функції:

- по-перше, визначає способи отримання наукових знань, які відображають постійно змінюється педагогічну дійсність;
- по-друге, направляє і зумовлюють основний шлях, за допомогою якого досягається конкретна науково-дослідницька мета;
- по-третє, забезпечує всебічність отримання інформації про досліджуваному процесі або явищі;
- по-четверте, допомагає введенню нової інформації до фонду теорії педагогіки;

– по-п'яте, забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у педагогічній науці;

– по-шосте, створює систему інформації, що спирається на об'єктивні факти і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Слушним є твердження, що методологія педагогіки – це концептуальне виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про педагогічні процеси та явища.

Отже, в якості основних ознак методології в будь-якому педагогічному дослідженні можна виділити наступні: визначення мети дослідження з урахуванням рівня розвитку науки, потреб практики, соціальної актуальності і реальних можливостей наукового колективу або вченого; вивчення всіх процесів в дослідженні з позицій їх внутрішньої і зовнішньої обумовленості, розвитку і саморозвитку; розгляд досліджуваних проблем з позиції всіх наук про людину: соціології, антропології, фізіології, генетики і т.д.; орієнтація на системний підхід у дослідженні (структура, взаємозв'язок елементів і явищ, їх соподчиненість, динаміка розвитку, тенденції, сутність і особливості, чинники та умови); розробка зв'язків теорії та практики, ідей і їх реалізація, орієнтація педагогів-дослідників на нові наукові концепції, нове педагогічне мислення при одночасному виключення старого, відживаючого, подолання в педагогіці відсталості і консерватизму [3, с. 165].

Принагідно нагадаємо, що методологія педагогіки як галузь наукового пізнання виступає в двох аспектах: як система знань і як система науково-дослідної діяльності. При цьому маються на увазі два види діяльності – методологічні дослідження та методологічне забезпечення. Завдання перших – виявлення закономірностей і тенденцій розвитку науки в її зв'язку з практикою, принципів підвищення якості педагогічних досліджень, аналіз їх понятійного складу і методів. Забезпечити дослідження методологічно – значить використовувати наявні методологічні знання для обґрунтування програми

дослідження та оцінки його якості, коли воно ведеться або вже закінчено.

Сьогодні в структурі методологічного знання виділяють чотири рівні: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий і технологічний.

Методологія досліджень педагогічних проблем вирішує насамперед стратегічні проблеми і включає в себе принципи й методи пізнання в педагогічній теорії і практиці.

Методологія науки дає характеристику компонентів наукового дослідження – його об'єкта, предмета, завдань дослідження, сукупності дослідницьких методів, засобів і способів, необхідних для їх вирішення, а також формує уявлення про послідовність руху дослідника в процесі вирішення наукової задачі.

Рівні методології утворюють складну систему, в рамках якої між ними існує певна супідрядність. При цьому філософський рівень виступає як змістовна підстава всякого методологічного знання, визначаючи світоглядні підходи до процесу пізнання і перетворення дійсності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в висвітленні проблеми методологічних підходів, як однієї з методологічних проблем педагогічної науки.

Список використаних джерел

1. Глушко О. З. Європейський вектор освітніх реформ в Україні / О. З. Глушко // Український педагогічний журнал. – 2017. – № 4. – С. 5–11.
2. Желанова В. В. Інноваційний вимір сучасної вищої освіти: аналіз напрямів / В. В. Желанова // Інноваційна педагогіка. – 2022. – Вип. 50, Т. 1. – С. 145–148.
3. Chipaco F. Professional culture and teacher professionalism in higher education / F. Chipaco, M. L. Branco // *EDULEARN18: proceedings*. – 2018. – P. 163–168.

References

1. Hlushko, O.Z. 2017. Yevropeiskyi vektor osvitnikh reform v Ukraini [European vector of educational reforms in Ukraine]. *Ukrainian Pedagogical Journal*, 4, 5-11.
2. Zhelanova, V. V. 2020. Innovatsiinyi vymir suchasnoi vyshchoi osvity: analiz napriamiv [Innovative dimension of modern higher education: analysis of directions]. *Innovative pedagogy*, 50(1), 145–148.
3. Chipaco, F., and Branco, M. L. 2018. Professional culture and teacher professionalism in higher education. *EDULEARN18*, 163–168.

УДК [003.085:78-043.5]:783:271.2(045)

**ВЗАЄМВІДНОШЕННЯ СЛОВА Й МУЗИЧНОГО ЕЛЕМЕНТУ В
БОГОСЛУЖБОВІЙ МУЗИЦІ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ**

Товтин Н. І.

**THE RELATIONSHIP OF THE WORD AND THE MUSICAL ELEMENT
IN THE LITURGICAL MUSIC OF THE ORTHODOX CHURCH**

Tovtyn Nadiya

В статті розглядається взаємовідношення слова й музичного елемента в богослужінні Православної Церкви, що є надзвичайно важливим та актуальним в контексті розуміння суті церковної музики. Богослужбовий спів як символ християнської церкви є однією з форм богослужіння. Автор приділяє увагу характерним особливостям богослужбового співу і його узгодженості з текстом Літургії. В зв'язку з цим виокремлено дбайливе і поважне ставлення до слова як до носія сакрального змісту та лаконічності церковної музики. Доведено, що молитовне слово, читане й співане у відправах, відіграє особливу роль як у християнському богослужінні так і в храмовому синтезі мистецтв.

Ключові слова: церковний спів, богослужбовий спів, догматичне вчення, Літургія, сакральна монодія, музичний текст, богослужбовий текст.

The article examines the relationship between the word and the musical element in the liturgy of the Orthodox Church, which is extremely important and relevant in the context of understanding the essence of church music. Liturgical singing as a symbol of the Christian church is one of the forms of worship. The author pays attention to the characteristic features of liturgical singing and its consistency with the text of the Liturgy. In this regard, a careful and respectful attitude to the word as a carrier of sacred content and brevity of church music is highlighted. It has been proven that the prayer word, read and sung in services, plays a special role both in Christian worship and in the temple synthesis of arts.

Key words: church singing, liturgical singing, dogmatic teaching, Liturgy, sacred monody, musical text, liturgical text.

Церковний спів Православної Церкви є однією з форм богослужіння. Якщо церковний (богослужбовий) спів є одним із видів богослужіння, то можна сказати, що у піснеспівах, які складають головний зміст богослужіння, закладене поетичне і пристосоване для співу богословське вчення Православної Церкви. Церковний спів – це те, що співається у Церкві і призначене тільки для Церкви.

Мета статті – з'ясування ролі та значення богослужбових текстів і музичного елемента у православному богослужінні, що постає як гармонійний синтез цих понять і як своєрідне відображення цілісності церковної музики.

На сьогодні є праці численних дослідників, які приділили увагу проблемі взаємовідношення слова й музичного елемента в богослужбовій музиці. Це наукові дослідження Н. Герасимової-Персицької, О. Цалай-Якименко, Л. Корній,

Ю. Ясіновського, Н. Костюка, Ю. Медведика та ін.

Проблема розуміння суті церковної музики є однією з найскладніших. Про це свідчить як безпрецедентна довготривалість її обговорення (від Старого Завіту – до сьогодення), так і її багатоаспектність, яка вимагає свого розгляду. Упродовж двох тисячоліть розвитку християнської церковно-музичної традиції сформувався величезний масив літургійної та паралітургійної музики і незалежно від масштабів, жанрів, виконавчого складу постійно актуальною є міра їх відповідності характеру богослужіння [10, с. 243].

Справа в тому, що вже сама різниця в структурі богослужіння Православної Церкви, римо-католиків і протестантів обумовлює і викликає різноманітні погляди на значення музики під час богослужіння, на сутність церковної музики і її літургійну функцію. Дійсно, інколи ми є свідками думок і поглядів багатьох людей, що церковний (богослужбовий) спів повністю відноситься до області музичного мистецтва. Церковний спів – це, за їх поглядами, – хорова вокальна музика, і вся відмінність церковної музики від світської полягає в тому, що вона виконується в храмі під час богослужіння. Окрім того, для багатьох є незрозумілим, чому Православна Церква так рішуче відмовляється від інструментальної музики при богослужінні хоча би для підтримки співу? Причиною цьому є, перш за все, аскетичні настрої, які є характерними для східних церков. Загальновідомим є те, що інструментальна музика використовувалася язичниками під час їхніх культових церемоній.

Упродовж віків Церква пильно стежила за розвитком музики, відгукууючись на всі поважніші повороти постановами Соборів, церковних предстоятелів, дбаючи про збереження саме духовного виміру музики, її трансцендентальної природи, і цим визначаючи її місце і роль у богослужінні. Ще на Синоді в Аквізграні у 816 р. було заборонено світський характер співу в Церкві. В боротьбі з поганськими елементами Церква забороняла сакральні танці на цвинтарях, «бісовскія ігрища» скоморохів [10, с. 246].

Інструментальна музика, як відомо, здатна перш за все викликати емоції, або

емоційні реакції на думки, викликані словом. А у піснеспівах, з яких складається богослужіння, міститься догматичне вчення, що є надзвичайно важливим фактором богослужіння, яке упродовж тисячоліть несло слово Боже церковнослов'янською мовою. Церковнослов'янська мова була для Церкви мовою богослужіння, богоспівкування і молитви. Слов'яни не змогли достатньо засвоїти істину нового для них вчення, слухаючи богослужіння на чужій мові. Так було до IX ст., поки святі Кирило (в миру Константин) і Мефодій не були призвані надати слов'янам розуміння християнського богослужіння – перекласти для них богослужбові книги з грецької мови на слов'янську. Як розповідається в Житті св. Кирила, Бог дав йому слов'янські книги, щоб і слов'яни «були віднесені до великих народів, які прославляють Бога своєю мовою» [5, с. 45].

Затвердити слов'янську писемність як особливу релігійну традицію, яка існувала нарівні з грецькою та латинською, було дуже важкою справою. Святі Кирило і Мефодій з 863 р. розповсюджували слов'янське богослужіння і слов'янську церковну літературу у Великій Моравії та Панонії, слов'янських державах, розміщених на території сучасної Чехії, Словаччини та Угорщини.

Церковнослов'янська мова була духовним і культурним скарбом, який оберігали наші предки понад тисячу років. Цією мовою упродовж багатьох століть молились всі слов'янські Церкви. Навіть після реформи Петра I церковнослов'янська мова в богослужінні не була замінена російською. Її тільки піддали певній русифікації. Величава лаконічність і виразність церковнослов'янської мови якнайбільше відповідали духу молитви і святодіяства.

Щоб простежити взаємовідношення слова і музичного елемента в богослужінні Православної Церкви потрібно зрозуміти важливість сутності церковного співу і його значення в літургійному дійстві. Поняття «церковний спів» та «церковна музика» і в мові і в літературі використовуються паралельно, а інколи й одне замість одного.

Формуючими факторами церковного співу є :

1) богослужбовий текст (тобто слово),

2) богослужбовий чин;

3) музичний елемент.

Музичний елемент належить богослужбовому співові і впливає з нього; слово використовує феномен музики для більш чіткого вираження змісту і характеру тексту, що становить синкретичну єдність. Через це музична композиція зумовлена структурою тексту. Віршовому рядкові відповідає музичний рядок, строфі – музична строфа, а піввіршеві – музичний сегмент. Українські вчені-філологи і музикознавці, зокрема І. Огієнко та П. Маценко, вивчали будову гімнографічних текстів старослов'янською мовою. Ці дослідники дійшли висновку, що старослов'янські переклади грецької гімнографії є поезією, яка складається зі строф, а строфа – переважно з двох рядків. Кожен віршовий рядок є повним реченням, а строфа – закінченою думкою. Віршовий рядок поділяється на два піввірша. Строфа найчастіше складається з двох віршових рядків. До строф іноді додаються піввірші: Алілуя, Слава Тобі, Господи, та ін. [7, с. 142].

Навіть ті елементи «хореографії», які характерні для Православного богослужіння, – урочисті входи і виходи, поклони, кадіння, – покликані не відвертати увагу віруючих, а налаштувати їх на молитовний стан, залучити їх в ту теургію, в якій, за вченням Церкви, бере участь не тільки Церква земна, а і Церква небесна, і не тільки люди, а й Ангели.

Слово ми інколи, на жаль, розуміємо не так як Апостоли, святі, мученики. Розуміємо його як безінтонаційну абстрактність. «Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. І Слово сталося тілом, і перебувало між нами, повне благодаті та правди» (Ін. 1, 14) [3].

Цієї точки зору притримувалися багато відомих вчених, дослідників церковного співу. Вони називали музику мовою онтології (філософське вчення про загальні категорії та закономірності буття), догматики серця, віри чи зневіри, мовою долі людини, народу, мовою життя і смерті.

Проблема співвідношення словесного тексту і мелодії у богослужбовій

музиці виходить за межі прямої вербальної залежності. Християни прославляють Господа не бездушними предметами, а благороднішим природнім інструментом – людським голосом. Богослужбовий спів як символ християнської церкви є однією з форм богослужіння і особливу роль у християнському богослужінні і в храмовому синтезі мистецтв відіграє молитовне слово, читане й співане у відправах, що концентрує в собі й уособлює собою священний зміст. Знаючи й поділяючи думку Церкви про те, що церковне читання й церковний спів тотожні за сенсом, музикознавці приділяють особливу увагу співові. Не прийнявши до богослужіння інструментальної музики, Православ'я доручило співові відповідальне завдання – бути єдиним, духовно свідомим виразником істини Слова. Є свідчення, що давні мелодії одноголосних творів народжувалися у потаємній тиші монастирів, надихалися молитовним зосередженням великих подвижників і чудотворців [8, с. 6].

Молитва, проповідь, повчання та розповідь можуть бути однозначно виражені тільки словами. І в богослужінні саме вони яскраво передають думки та ідеї. Тільки слово дає музичним звукам визначений, чітко окреслений зміст.

Богослужбовий спів Православної Церкви насичений всіма багатствами сакрального світу, філософською та богословською мудрістю, глибиною потаємного змісту. Панівне становище слова в православному богослужінні ніколи не піддавалося сумніву. Полеміка, яка неодноразово виникала протягом століть, стосувалася характеру музичного компоненту. Спів у Церкві є перш за все носієм Божественного слова. Григорій Нісський пояснював: «невигадливий наспів переплітається з Божественними словами заради того, щоб саме звучання і рух голосу пояснював прихований сенс, що стоїть за словами» цит. аз: [цит. за: 1, с. 15]. Тобто, слово є важливим в молитві, церковній службі, церковному співі. Текст впливає на формування мотивів того чи іншого жанру церковної музики.

В Православному богослужінні – чи це Літургія, чи вечірня, чи утрєння, чи повечір'я, – з першого ж виголошення ми занурюємося в стихію безперервної молитви. Одні за одним звучать псалми, ектенії, стихири, тропарі, молитви і

виголошення священника: вся служба проходить на одному диханні як єдина безперервна містерія, все відбувається в одному ритмі, ніщо не відволікає від молитви. Богослужбові тексти насичені глибоким богословським змістом. Догматика молитви відгукується в серці віруючих.

Як зазначає Т. Шманько «Протягом тривалого часу в богослужбових текстах фіксувалися основні правила нашої віри. І коли виникала якась загроза для правовірного благочестя, то услід за канонічними постановами з'являлися літургійні тексти, що поширювали те чи інше соборне визначення...Через своє широке розповсюдження і часте повторювання літургійні тексти ставали для віруючих своєрідною школою християнства, яка постійно нагадувала, у чому саме ця віра полягає. Богослужбові тексти протягом віків також відображали живу традицію християнського благочестя» [6, с. 188].

Слова молитви, гімни вдячності і покаяння, які виливалися з глибини сердець поетів, містиків, святих важливі для нас. Але в храмі не тільки «слово» служить засобом для возвеличення та очищення душі. Оскільки церковне дійство в своїй повноті звернено до всіх сторін людської особистості його можна охарактеризувати як «синтез мистецтв».

Про мистецький рівень співу, про його особливості, у Біблії майже нічого не сказано. Можна тільки читаючи між рядками, здогадуватись, що це був переважно патетичний, одухотворений, повний експресії спів. Проблематично говорити (в сучасному розумінні) про художньо-мистецький рівень співу, коли, наприклад, співала велика кількість людей у супроводі такої ж кількості музичних інструментів, в тому числі труб (баранячих рогів), кимвалів та інших шумових приладів (I Хр. 13, 8; 15, 16-24; II Хр. 5, 11-14; 29, 27 та ін.), або коли при святкуванні відбудови жертовника антифонно співали два великі хори з супроводом музичних інструментів і в той же час «весь народ кричав сильним голосом, прославляючи Господа» (Ез 3, 11). Винятком може бути хіба музикування Давида, який своїм співом і грою на арфі позитивно впливав на душевний стан Саула (I Сам 16. 23). А перші згадки про характерні особливості

співу (радісний, милозвучний, солодкий) pojawiaються в книгах з часів Вавилонської неволі і пізніше [2, с. 37].

Тобто, спів під час богослужіння набуває високого і потаємного змісту. «Співи – це свято для тих, хто радіє, втіха для тих, хто впадає у відчай...проповідь Бога, роз'яснює віру, будує Церкву і т.д.». Святитель Іван Золотоустий стверджував: «духовні співи наділені великою користю, потіхою, освяченням і служать приводом до всякої доброї справи, і Дух Святий сходить в душу тих, хто співає ці пісні» [9, с. 14].

Богослужбовий спів Православної Церкви насичений всіма багатствами сакрального світу, філософською та богословською мудрістю, глибиною потаємного змісту. На думку Єфіменко А. «Богослужбовий канон відкривається нам через Слово і Діяння обрядово-празничного Втілення Слова як акції божественно-людської комунікації, яка здійснюється у богослужінні як відтворення, повторення, нагадування загалом вірним того, що вже є відомим і незмінним – істин християнської віри. Як стверджував бл. Августин, «Слово є більшим, ніж тимчасовий звук або постійна сила [...] оскільки Діяння Слова полягає не у тому, що і як воно вимовляє, а в тому, що воно втілює Віру» [цит. за: 4, с. 69].

Отже, характерною і необхідною ознакою богослужбового співу є узгодженість з текстом. А ще – дбайливе та поважне ставлення до слова як носія сакрального змісту. Якщо ми заберемо слова, зберігши тільки музичну сторону богослужіння, то побачимо, що музика, сама по собі, створює тільки настрій, який можна охарактеризувати загальними визначеннями такими, як «сумний», «радісний», «святковий» і т.д. Однак ці визначення не мають в собі конкретного сенсу. Тільки слово спроможне наділити музичні звуки визначеним сенсом. І тільки при взаємовідношенні слова з музикою може йти мова про той чи інший зміст.

Проблема взаємовідношення слова й музичного елемента може знайти своє продовження в наукових студіюваннях стосовно правильної інтерпретації змісту і

форми церковних піснеспівів. Варто звернути увагу на думку Ю. Ясіновського, який вважає, що «музична текстологія піснеспівів сакральної монодії має на меті вивчення широкого кола питань, пов'язаних з розумінням власне музичного тексту. Це насамперед правильне його прочитання, виявлення помилок реконструкція тексту на основі багатьох списків, редакцій і стилістичних відгалужень. Основним завданням музичної текстології є вивчення динаміки і напрямків розвитку музичного тексту. Текстологія гимнографічних піснеспівів – це історія тексту кожного конкретного піснеспіву. Вивчення історії його тексту створює важливі передумови для правильної інтерпретації змісту і форми твору та його стилістики [11, с. 235-236].

Богослужбовий спів звучить там, де виконується Закон Божий та присутня молитва, які неминуче змінюють саму людину, накладаючи особливий відбиток на всю її творчість, підносячи її до вершин одухотвореності.

Список використаних джерел

1. Герасимова-Персидська Н. Монодія як символ сакрального. Православна монодія: її богословська, літургічна та естетична сутність. До 2000-ліття християнської доби / Н. Герасимова-Персидська // Науковий вісник. – К., 2001. – Вип.15.
2. Дешиця М. Іван Золотоустий про спів і музику / М. Дешиця. – Львів: Добра книжка, 2010. – 120 с.
3. Євангеліє від св. Івана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/jhn-1/>.
4. Єфіменко А. Функції богослужбового канону та взаємодія його складових у літургічній музиці [Електронний ресурс] / А. Єфіменко // Українська музика. – 2012. – Число 1. – С. 59-72. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmuzyka_2012_1_10.
5. Слово Істини: Початок пізнання Божого і людського. – Харків, 2019. – 408 с.
6. Сучасний стан українського церковного співу // Калорнопія: науковий збірник з історії церковної монодії та гимнографії. – Львів: Вид-во ЛБА, 2002. – Вип. ХХІХ, Число 1. – 395 с.
7. Корній Л. Історія української музики. Частина перша (Від найдавніших часів до ХVІІІ ст.) / Л. Корній. – Київ-Харків-Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1996.
8. Православна монодія: її богословська, літургічна та естетична сутність. До 2000-ліття християнської доби // Науковий вісник. – К., 2001. – Вип. 15.
9. Якимович В. Значення церковного співу / В. Якимович // Світло Православ'я. – 2004. – № 1.
10. Трохановський О. Що таке церковна музика? (музично-історичний, богословський і творчий аспекти) / О. Трохановський // Калорнопія: науковий збірник з історії церковної монодії та гимнографії. – Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2004. – Число 2. – 387 с.
11. Ясіновський Ю. Із спостережень над текстами української церковної монодії / Ю. Ясіновський // Musica Humana: наукові збірники ЛНМА ім. М. Лисенка / відп. ред. Ю. Ясіновський. – Львів: ЛНМА ім. М. Лисенка, 2003. – Вип. 10, Ч. 1. – 206 с.

References

1. Herasymova-Persydska, N. 2001. Monodiia yak symvol sakralnoho. Pravoslavna monodiia: yii bohoslovska, liturhichna ta estetychna sutnist. Do 2000-littia khrystyianskoi doby [Monody as a symbol of the sacred. Orthodox monody: its theological, liturgical and aesthetic essence. Until the 2000th anniversary of the Christian era]. *Scientific Bulletin*, 15.
2. Deshchytsia, M. 2010. *Ivan Zolotoustyi pro spiv i muzyku [Ivan Zolotousty about singing and music]*. Lviv: Good book.
3. Yevanheliie vid sv. Ivana [Gospel from St. Ivan]. Available at: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/jhn-1/>.
4. Yefimenko, A. 2012. Funktsii bohosluzhbovoho kanonu ta vzaiemodiia yoho skladovykh u liturhichnii muzytsi [Functions of the liturgical canon and interaction of its components in liturgical music]. *Ukrainian music*, 1, pp. 59-72. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmuzyka_2012_1_10.
5. *Slovo Istyny: Pochatok piznannia Bozhoho i liudskoho [The Word of Truth: The beginning of knowledge of God and man]*, 2019. Kharkiv.
6. Suchasnyi stan ukrainskoho tserkovnoho spivu [The current state of Ukrainian church singing], 2002. *Kalorhonia*, XXIX, 1.
7. Kornii, L. 1996. *Istoriia ukrainskoi muzyky. Chastyna persha (Vid naidavnishykh chasiv do XVIII st.) [History of Ukrainian music. Part one (From the earliest times to the 18th century)]*. Kyiv-Kharkiv-New York: M. P. Kots Publishing House.
8. Pravoslavna monodiia: yii bohoslovska, liturhichna ta estetychna sutnist. Do 2000-littia khrystyianskoi doby [Orthodox monody: its theological, liturgical and aesthetic essence. To the 2000th anniversary of the Christian era], 2001. *Scientific Bulletin*, 15.
9. Yakymovych, V. 2004. Znachennia tserkovnoho spivu [The meaning of church singing]. *Light of Orthodoxy*, 1.
10. Trokhanovskyi, O. 2004. Shcho take tserkovna muzyka? (muzychno-istorychnyi, bohoslovskyi i tvorchyi aspekty) [What is church music? (music-historical, theological and creative aspects)]. *Kalorhonia*, 2.
11. Yasinovskyi, Yu. 2003. Iz sposterezhen nad tekstamy ukrainskoi tserkovnoi monodii [From observations on the texts of Ukrainian church monody]. *Musica Humana*, 10, 1.

УДК 316.72:316.77-027.543-027.541(045)

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Фельцан І. М.

CROSS-CULTURAL COMMUNICATION: INTERNATIONAL AND REGIONAL ASPECTS

Feltsan Inna

Статтю присвячено дослідженню міжнародного та регіонального аспектів міжкультурної комунікації. Бібліографічний аналіз за даною проблематикою дав змогу виявити брак досліджень за темою міжнародного та регіонального аспектів міжкультурної комунікації. Встановлено, що цілі та завдання міжкультурної комунікації на регіональному рівні відмінні від тих, які з'являються у міжнародному контексті. Автор приходить висновку, що міжкультурна комунікація в контексті глобалізації має розглядатися як стратегічна політика держави для врегулювання процесів, які постають перед людством у XXI столітті.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, інтелектуальний обмін, державна стратегія, регіональний критерій.

The article is devoted to the study of international and regional aspects of cross-cultural communication. It is established that the goals and objectives of intercultural communication at the regional

level are different from those that appear in the international context. The bibliographic analysis of this issue made it possible to reveal a lack of research on the topic of international and regional aspects of intercultural communication. In order to implement effective global practice in the field of internal and external policy for a multicultural society, the necessity of demarcating the two aspects of intercultural communication has been proved. The author comes to the conclusion that intercultural communication in the context of globalization should be considered as a strategic policy of the state to regulate the processes facing humanity in the 21st century, namely: acculturation, migration and contacts between people of different cultures.

Key words: *cross-cultural communication, intellectual exchange, state strategy, regional criterion.*

Безперервність змін, яка притаманна всьому, що оточує сучасну людину, диктує певні закономірності соціально-економічної поведінки людини. Прагнучи успіху, ми намагаємося дотримуватися ключових принципів ефективності, які сприяють досягненню поставлених цілей та завдань, серед яких особливе місце посідає інтелектуальний обмін та міжкультурна комунікація.

На думку М.М. Галицької, глобалізаційні процеси передбачають регулярні контакти у різних сферах між представниками різних культур, вимагають вирішення поставлених практичних завдань та питань культурної адаптації представників однієї культури на теренах існування іншої культурної спільноти, а міжкультурний діалог дозволяє виявити спільні ціннісні установки, світоглядні позиції, традиції. До ключових завдань міжкультурної комунікації відносять сприяння у збільшенні простору справедливості й зменшенні нерівності, а також утвердження ідеалів взаєморозуміння, терпимості й солідарності між всіма цивілізаціями, народами та культурами [1, с. 23].

Проведений бібліографічний аналіз підтверджує інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців до даної теми, які вважають, що в мультикультурному соціальному середовищі сьогодення існує реальна гуманітарна загроза проявів нетолерантності, принципове неприйняття та неповага до людей чи національних спільнот (в тому числі, на регіональному рівні), небажання бачити й поділяти загальнолюдські цінності, які є основою взаєморозуміння, реалізації людиною своїх здібностей та почуттів [2].

За таких умов, з'являється необхідність вивчати досвід європейських країн у сфері комунікації, аналізувати позитивну практику з організації процесу міжкультурної комунікації органами влади інших держав, виявляти недоліки

внутрішньої стратегії на національному та регіональному рівні, у контексті курсу України на євроінтеграцію. Ці фактори зумовлюють актуальність дослідження аспектів міжкультурної комунікації.

Практика та категорії міжкультурної комунікації протягом певного періоду знаходяться у фокусі досліджень вітчизняних науковців, зокрема, І. С. Бахова, А. О. Борисової, Е. Г. Ганиш, Н. В. Захарчук, А. В. Козак, О. П. Кучмій, Л. Е. Лебедевої, О. В. Максимович, В. М. Манакіна, А. В. Ніжник, Ю. С. Сабадаш, М. В. Сотер, Т. Сулятицької, Г. Г. Почепцова та ін.

Різні аспекти міжкультурної комунікації досліджували науковці багатьох країн світу, зокрема, К. Апель., Ю. Габермас, К. Клакхон, Ф. Строрбек, Е. Стюарт, Дж. Трагер, Е. Холл, К. Ясперс.

У своїх працях науковці розглядають міжкультурну комунікацію у двох вимірах – національному, який характеризує регіональний критерій, та міжнародному; протиставляють міжкультурне і внутрішньокультурне (інтракультурного) спілкування (intercultural and intracultural communication) [1, с.25].

Отже, залежно від безпосереднього предмета вивчення, виокремлюють міжнародний та регіональний аспекти міжкультурної комунікації. У політичному континуумі хвилі демократизації, глобалізаційні процеси також загострили питання міжкультурної комунікації як на міжнародному рівні, так і в межах макрорегіональних або окремих держав [2].

У своїх дослідженнях, М.М. Галицька наголошує, що єдина національна культура не є однорідною, П.М. Донець називає комунікацію між носіями різних субкультур (етнічних, регіональних, вікових, професійних) у межах єдиної національної культури, міжсубкультурною [3].

Наведені вище дані свідчать про наявність міжкультурної комунікації не лише у контексті взаємодії представників різних держав, проте і у межах однієї країни, якій притаманне культурно-національне різноманіття. Різним етнічним групам притаманна специфічна поведінка, яка формується під впливом

соціального і фізичного оточення.

Визнання цінності міжкультурної комунікації на державному рівні відображено у низці законів, які регулюють права національних меншин, право людини на розширення професійного досвіду закордоном, формують вимоги та критерії до іншомовної освіти.

З'являється концепція полікультурної освіти, до основних завдань якої входять розвиток пізнавальних та невербальних умінь і навичок, які дають змогу вступати в контакт з іншими культурами та їхніми носіями, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей. Стратегічною метою навчання іноземним мовам є комунікативний підхід, який передбачає оволодіння іноземною міжкультурним спілкуванням шляхом формування і розвитку інтеркультурної комунікативної компетенції та її складових [4].

Перспективи розвитку освіти залежать, насамперед, від соціально-економічних характеристик того чи іншого регіону країни. Українське законодавство і практика регулювання етнонаціональних процесів у всіх сферах діяльності сформовано нашою державою відповідно до міжнародних норм та рекомендацій, викладених у Загальній декларації прав людини, Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, Гаазьких рекомендаціях Верховного Комісара ОБСЄ щодо прав національних меншин на освіту та інших документах [5].

Одним із важливих кроків держави до визнання цінності міжкультурної комунікації на національному рівні стало затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність від 12 серпня 2015р. Учасниками академічної мобільності відповідно до цього Порядку можуть бути: громадяни України, іноземці та особи без громадянства, особи, яким надано статус закордонного українця, особи, яких визнано біженцями, та особи, які потребують додаткового захисту, які здобувають фахову передвищу, вищу освіту певного освітнього, освітньо-наукового/освітньо-творчого рівня, науковий ступінь за денною (очною) формою здобуття освіти (з відривом від виробництва) або працюють за основним

місцем роботи в певному українському закладі фахової передвищої, вищої освіти (науковій установі) і які на умовах і в порядку, визначених цим Порядком, беруть участь у програмі академічної мобільності в іноземному або іншому українському закладі освіти (науковій установі) [6].

Важливим для українського соціуму є дослідження регіонального аспекту міжкультурної комунікації, адже загострення суперечностей національних проблем впливає на стан етнополітичної стабільності суспільства, є наслідком нерівномірності розвитку політичного, економічного, культурного потенціалу окремих територій.

Культурне розмаїття українського суспільства спонукає кожного індивіда до конструктивної взаємодії, до формування в собі позитивного ставлення до представників інших народностей, до розвитку знань про культури, що його оточують.

Тяжіння державної політики до популяризації ідеї міжкультурного діалогу доводять проекти провідних політиків та діячів культури. Зокрема, у 2021 році, Міністр закордонних справ Дмитро Кулеба презентував міжнародний культурно-соціальний проєкт «Таємниці України для тебе», покликаний популяризувати різноманіття культурної спадщини України всередині держави і за кордоном. У своєму виступі, Кулеба Д. наголосив на прагненні розказати українцям і світові про те, наскільки прекрасною є мозаїка української культури, яка складається з культур корінних народів і національних меншин, що населяють нашу державу, і тих регіональних відмінностей, якими славиться Україна [7].

Досвід держав-членів ЄС засвідчує, що ефективність комунікації значно підвищується при системному впровадженні новітніх технологій у цей процес – комунікація стає основою інформаційного суспільства. З розвитком інформаційних технологій, з'являються нові способи міжкультурної комунікації на регіональному та міжнародному рівні. Знайомство з іншою культурою відбувається через невербальний контакт з предметами та об'єктами, які також є носіями культури – національними кодами, категоріями, які стають засобами

виявлення і дослідження специфіки різних національних спільнот; відбувається обмін ідеями та традиціями, архетипами та символами, що дає можливість швидко популяризувати певні культурні надбання.

У контексті невербальних засобів міжкультурної комунікації, варто пригадати ідею започатковану студентами Чернівецького національного університету у 2006 році – «День вишиванки», свято, яке у 2014 р. підхопили 8 країн світу: Канада, США, Італія, Німеччина, Франція, Румунія, Португалія.

Як відмічає Н.П. Карпчук, комунікація стає стратегічним ресурсом для країн-членів ЄС, і хоча не може зробити ЄС кращим та вирішити його економічні, соціальні, політичні та екологічні проблеми, проте вона допомагає підвищенню обізнаності та мобілізації людей, зміцнення інтеграції, поваги та демократії. У 2008 було розпочато практику з відзначення Європейського року міжкультурного діалогу, а вивчення іноземних мов визнано стратегією, що може забезпечити соціальну інтеграцію [8].

У своїх дослідженнях, науковець Т.В. Соломенна відмічає, що основними напрямками культурної політики в межах компетенції органів ЄС є: охорона та збереження європейської культурної спадщини; посилення міжкультурного діалогу та сприяння культурному розмаїттю; активізація культурної дипломатії ЄС й зусилля європейської спільноти щодо покращення образу Європи в світі [9, с. 5].

Підсумовуючи вище сказане варто зазначити, що незважаючи на значний науковий доробок та динамічний характер процесів міжкультурної комунікації, багато з її аспектів і сьогодні залишаються предметом дискусій. Міжнародний та регіональний аспекти міжкультурної комунікації мають відмінні завдання на державному рівні. Для міжнародного аспекту характерними є цілі пов'язані з соціально-економічним розвитком особистості, її прагненням до вдосконалення навичок через співпрацю з представниками інших культур, обмін надбаннями. У регіональному контексті, основною метою міжкультурної комунікації є захист прав особистості у полікультурному середовищі, додання потенційних конфліктів

між вихідцями різних культур. В обох випадках особливо гостро звучить питання нормативно-правового забезпечення, інтерес та підтримка з боку держави, необхідність розробки стратегії на перспективу з урахуванням можливих ризиків.

Список використаних джерел

1. Галицька М. М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців / М.М. Галицька // Освітологічний дискурс. – 2014. – № 2 (6). – С. 23–32.
2. Щербина В. М. Міжкультурна комунікація у сучасному соціокультурному просторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ela.kpi.ua/jspui/bitstream/123456789/7616/1/12_sher.pdf
3. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П. Н. Донец. – Харьков: Штрих, 2001. – 384 с.
4. Свиридюк О. Полікультурне виховання в сучасній шкільній освіті України [Електронний ресурс] / О. Свиридюк. – Режим доступу <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7356/1/Svyrydiuksfm.pdf>
5. Щодо виховання сучасного громадянина в полікультурному середовищі засобами позакласної роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/30473/.
6. Про порядок реалізації права на академічну мобільність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text>.
7. Укрінформ: Дмитро Кулеба презентував міжнародний проект прокультурне різноманіття України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3249670-kuleba-prezentuvav-miznarodnij-proekt-pro-kulturne-riznomanitta-ukraini.html>.
8. Карпчук Н. П. Засади комунікаційної політики: досвід країн-членів Європейського Союзу: монографія / Н. П. Карпчук. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – 440 с.
9. Соломенна Т. В. Міжкультурна комунікація в Європейському Союзі: методичні рекомендації / Т. В. Соломенна. – Чернігів: Вид-во НУ «ЧК» ім. Т.Г. Шевченка, 2020. – 36 с.
10. Міжкультурна комунікація: наук.-допом. бібліогр. покажч. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека; уклад. Л. Дейнека. – Луцьк, 2019.

References

1. Halytska, M. M. 2014. Mizhkulturna komunikatsiia ta yii znachennia dlia profesiinoi diialnosti maibutnix fakhivtsiv [Intercultural communication and its significance for the professional activity of future specialists]. *Educational discourse*, 2(6), 23–32.
2. Shcherbyna, V. M. Mizhkulturna komunikatsiia u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori [Intercultural communication in the modern sociocultural space] Available at: https://ela.kpi.ua/jspui/bitstream/123456789/7616/1/12_sher.pdf
3. Donets, P. N. 2001. *Osnovy obshchei teoryi mezhkulturnoi kommunykatsyy* [Fundamentals of the general theory of intercultural communication]. Kharkiv: Stroke.
4. Svyrydiuk, O. Polikulturne vykhovannia v suchasni shkilni osviti Ukrainy [Multicultural education in modern school education of Ukraine]. Available at: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7356/1/Svyrydiuksfm.pdf>.
5. Shchodo vykhovannia suchasnoho hromadianyna v polikulturnomu seredovyschi zasobamy pozaklasnoi roboty [Regarding education of a modern citizen in a multicultural environment by means of extracurricular work]. Available at: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/30473/.
6. Pro poriadok realizatsii prava na akademichnu mobilnist [About the procedure for realizing the right to academic mobility]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text>.
7. Ukrinform: Dmytro Kuleba prezentuvav miznarodnyi proiekt prokulturne riznomanittia Ukrainy [Ukrinform: Dmytro Kuleba presented the international pro-cultural diversity project of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3249670-kuleba-prezentuvav-miznarodnij-proekt-pro-kulturne-riznomanitta-ukraini.html>.

8. Karpchuk, N. P. 2015. *Zasady komunikatsiinoi polityky: dosvid krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu* [Principles of communication policy: experience of the member states of the European Union]. Lutsk: Vezha-Druk.

9. Solomenna, T. V. 2020. *Mizhkulturna komunikatsiia v Yevropeiskomu Soiuzi* [Intercultural communication in the European Union]. Chernihiv: Publication of the National University "Cherk" named after T.G. Shevchenko.

10. Deineka, L. comp., 2019. *Mizhkulturna komunikatsiia: nauk.-dopom. bibliohr. pokazhch* [Intercultural communication: assistant professor bibliography show]. Lutsk.

УДК 37.316:81'36-028.31:376-056.2/.3(045)

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ ГРАМОТИ У ДІТЕЙ, ЩО МАЮТЬ ООП ІЗ НЕДОСТАТНІМ РІВНЕМ РОЗВИТКУ ПЕРЕДУМОВ ПИСЬМА

Чекан О.І.

DEVELOPMENT OF READINESS TO LEARN LITERACY IN CHILDREN WHO HAVE SEN WITH AN INSUFFICIENT LEVEL OF DEVELOPMENT OF WRITING PREREQUISITES

Чекан Оксана

У науковій статті порушується проблема формування готовності до навчання грамоти у дітей, що мають ООП із недостатнім рівнем розвитку передумов письма. Дослідження розвитку рухів рук дитини представляють інтерес не тільки для педагогів і психологів, а й для інших фахівців (філософів, мовознавців, істориків, біологів) і т.д. Формування готовності до навчання грамоти у дітей, що мають ООП із недостатнім рівнем розвитку передумов письма - одна з основоположних сторін розвитку мови дошкільника. Виявлено, що образотворча діяльність цьому сприяє. На заняттях з образотворчої діяльності вирішуються спеціальні корекційні завдання з розвитку мовлення дітей, збагачується словник, удосконалюється розмовна мова, готується поява зв'язного мовлення і т.д. Відзначено, що використовуючи різні види образотворчої діяльності, можна розвивати у дітей зорово-моторну координацію рухів, їх точність, обсяг і спрямованість.

Ключові слова: навчання грамоти, діти, особливі освітні потреби (ООП), передумови письма, недостатній рівень розвитку.

The scientific article raises the problem of formation of readiness for learning literacy in children with SEN with an insufficient level of development of the prerequisites for writing. Research on the development of a child's hand movements is of interest not only to teachers and psychologists, but also to other specialists (philosophers, linguists, historians, biologists), etc. The formation of readiness for learning literacy in children with SEN with an insufficient level of development of the prerequisites for writing is one of the fundamental aspects of the language development of a preschooler. It was found that artistic activity contributes to this. Special remedial tasks for the development of children's speech are solved at art classes, the vocabulary is enriched, spoken language is improved, the appearance of coherent speech is prepared, etc. It was noted that using various types of visual arts, it is possible to develop children's visual-motor coordination of movements, their accuracy, volume and directionality.

Key words: literacy, children, special educational needs (sen), prerequisites for writing, insufficient level of development.

Одним з важливих аспектів розвитку дошкільника в період підготовки його до школи, є розвиток дрібної моторики та координації рухів пальців рук. Проблема підвищення ефективності комплексної медико-психолого-педагогічної роботи з розвитку дрібної моторики та координації рухів пальців рук дітей 5-6 років не втрачає своєї актуальності. В. О. Сухомлинський писав, що витoki здібностей та обдарування дітей – на кінчиках їхніх пальців. Від кінчиків пальців, образно кажучи, йдуть найтонші струмочки, які живлять джерело творчої думки. Чим більше впевненості та винахідливості в рухах дитячої руки, тим тоншою є взаємодія руки зі знаряддям праці (ручкою, олівцем), тим складніший рух, що необхідний для цієї взаємодії, тим яскравішою є творча стихія дитячого розуму. Чим більше майстерності в дитячій руці, тим дитина розумніша [4].

Аналіз психологічної літератури показав, що проблема психологічної готовності дитини до школи розкривається в працях Л.І. Божович, С.В. Буцкіної, Ю.З.Гільбуха, Л.С. Виготського, Н.І. Гуткіної, Д.Б. Ельконіна, А.В. Запорожця, Я.Л. Коломінського, О. Є. Кравцової, Р.В. Овчарової, Г.А. Урунтаєвої та інших науковців.

Необхідність розвитку активних рухів пальців рук отримала наукове обґрунтування. Співробітники Інституту фізіології дітей та підлітків АНН встановили, що рівень розвитку мовлення знаходиться в прямій залежності від ступеня сформованості тонких рухів пальців рук [2; 3].

Відомий дослідник дитячої мови М.М. Кольцова зазначає: "Рухи пальців рук історично, в ході розвитку людства виявилися тісно пов'язаними з мовною функцією". Першою формою спілкування первісних людей були жести, особливо великою була роль руки. Саме руки дали можливість розвивати шляхом жестів той первинний етап мовлення, за допомогою якого проходило спілкування первісних людей. Розвиток функції руки та мови йшло паралельно. Приблизно такий же хід розвитку мовлення дитини. Спочатку розвиваються тонкі рухи пальців рук, потім з'являється артикуляція складів. Все подальше вдосконалення мовних реакцій стоїть в прямій залежності від ступеня тренування рухів пальців

рук [6].

Таким чином, є підстави розглядати кисть руки, як орган мови – такий же, як артикуляційний апарат. З цієї точки зору проекцією руки, є ще одна мовна зона – зона мозку.

Дослідження розвитку рухів рук дитини представляють інтерес не тільки для педагогів і психологів, а й для інших фахівців (філософів, мовознавців, істориків, біологів) і т.д. Руки володіючи різноманітним функціям, є специфічним людським органом.

І.М. Сеченов був одним з перших учених, що поставили під критику теорію спадкової обумовленості розвитку рухів дитини, як результат дозрівання певних нервових структур. Він писав, що «рухи руки людини спадково не призначені, а виникають в процесі виховання і навчання, як результат асоціативних зв'язків між зоровими, відчутними і м'язовими змінами в процесі активної взаємодії з навколишнім середовищем» [7].

М.М. Кольцова прийшла до висновку, що формування мовних областей відбувається під впливом кінестетичних імпульсів від рук, а точніше від пальців. Якщо розвиток рухів пальців відстає, то затримується і мовленнєвий розвиток, хоча загальна моторика при цьому може бути нормальною і навіть вище норми. Тісний зв'язок пальцевої моторики з роботою мовних зон підтверджує і той факт, що переучування шульг у дошкільному віці нерідко є однією з причин виникнення заїкання. Всі ці факти повинні використовуватися в роботі з дітьми і там, де розвиток мови відбувається своєчасно і особливо там, де є відставання, затримка розвитку моторної сторони мови [6].

Саме до 6-7 року життя в основному закінчується дозрівання відповідних зон головного мозку, розвиток дрібних м'язів кисті. Моторна недостатність у дітей з дизартрією виявляється згладженою стертою формою дизартрії. На заняттях з малювання діти погано тримають олівець, руки бувають напружені. Багато хто не любить малювати. Особливо помітна моторна незручність рук на заняттях з аплікації і з пластиліном. У роботах з аплікації простежуються труднощі

просторового розташування елементів.

Моторна незручність у виконанні маніпуляторних дій, труднощі в оволодінні ними, невдачі та часте невдоволення дорослих змушують дитину уникати виконання дій, які заскладні. Особливої уваги заслуговують графічні рухи. Нелюбов до малювання – один з показників порушення розвитку тонко координованих рухів. Малювання, як і лист – інструментальна дія, вона складніша, ніж просто рух рукою: адже необхідні рухи кінчика олівця, котрі можливі тільки в тому випадку, якщо скоординовані рухи пальців, кисті, руки, тулуба, якщо дитина може керувати ними, контролювати їх. При цьому вік 6-7 років є головним для розвитку кисті рук.

Рухи пальців рук у людей вдосконалювалися з покоління в покоління, так як люди виконували руками все більш і більш тонку та складну роботу. У зв'язку з цим відбувалося збільшення площі рухової проекції кисті руки в людському мозку, так як розвиток функцій руки і мови у людей проходить паралельно.

Приблизно такий же хід розвитку мовлення дитини. Спочатку розвиваються тонкі рухи пальців рук, потім з'являється артикуляція складів; всі подальші вдосконалення мовних реакцій стоять в прямій залежності від ступеня тренування рухів пальцями.

Дослідники дитячої ізотворчості підкреслюють необхідність оволодіння технікою ізограмотності щодо розвитку здатності до малювання. «У руці живописця, – зазначає А.Г. Ковальов, – синтезовані, або сплавлені, високорозвинені моторні функції з узагальненими вміннями, закріпленими в системі рухів» [1].

У процесі ізотворчості, маніпуляцій з матеріалами йде природний масаж біологічно активних точок розташованих на долонях та пальців руки, що позитивно позначається на загальному самопочутті дитини. Формується загальна вправність рук, у тому числі й дрібна моторика – рухи рук удосконалюються під контролем зору та кінестетичних відчуттів. Дитина набуває навички, що роблять колосальний вплив не тільки на розвиток фізичних та психічних процесів, а в

цілому – на весь розвиток дитини. Крім того, вирішується велика частина розумових завдань – рука діє, а мозок фіксує відчуття, з'єднуючи їх із зоровими, слуховими, тактильними сприйняттями в складні, інтегровані образи й уявлення.

На заняттях образотворчої діяльності дітей можна познайомити з новими словами, вчити розуміти, розрізняти і вживати слова, що позначають зовнішні ознаки предметів, ознаки дій. Різноманітний наочний матеріал допомагає уточнити розуміння назв предметів, дій, ознак. Дитина привчається вслухатися в коротку фразу дорослого, розуміти сенс поступово ускладнених висловлювань, нових слів та уточнює їх лексичні, граматичні й фонетичні відтінки.

Під час продуктивної (образотворчої) діяльності значно швидше відбувається розвиток сприйняття й мови у дітей з мовним недорозвиненням, тому, що мова набуває дійсно практичну спрямованість і має велике значення для виконання запропонованої діяльності. Різні види продуктивної діяльності сприятливі як для розвитку мови так і тим, що при їх здійсненні легко можна створювати проблемні ситуації, що сприяють появі мовної активності. Проблемні ситуації також формують комунікативну спрямованість мовлення.

Образотворча діяльність має велике пізнавальне, виховне та корекційне значення завдяки своїй наочності. Діти швидше і повніше засвоюють мовний матеріал, так як на заняттях з образотворчої діяльності в якості наочної опори часто використовуються натуральні об'єкти. Матеріал, яким оснащуються заняття, використовується на різних етапах корекційної роботи з різними мовними цілями, а його застосування варіюється залежно від мовного розвитку дітей даної групи. Певний набір фраз, слів, вимовлених дорослими у всіляких мовних комбінаціях, робить слово мобільним, рухливим. Його структурний вигляд уточнюється. Слово міцно входить спочатку в пасивний, а потім в активний словник дитини та все різноманіття його форм. Особливо високі показники спостерігаються при щоденному використанні всього наочного матеріалу, вимовлення всіх демонстрованих дій, предметів, їх ознак та закріплення значень.

Діти краще засвоюють мовний матеріал, коли поступово, протягом усього

періоду роботи, знаходяться в умовах самостійного, посилюючого виконання доручень вихователя і логопеда, як до занять, так і після них. Діти як би грають з матеріалом, виробляючи з ним різні дії.

Продуктивна образотворча діяльність сприятлива для розвитку мови, перш за все тим, що дитина сама безпосередньо діє з предметом. Величезний вплив цього фактора для розвитку мовлення дитини відзначено М.М. Кольцовою. В описаних нею досліджах діти раннього віку майже в два рази швидше починали реагувати на слово, що позначає предмет, якщо мали можливість цим предметом маніпулювати [6].

Під час продуктивної діяльності створюються умови для здійснення тісного зв'язку слова з дією, з ознаками дії. Забезпечити зв'язок слова з предметом значно легше, ніж зв'язок слова з дією: можна показати сам предмет, іграшку або муляж, нарешті, можна використовувати картинку. Значно важче показати через картину зв'язок слова з рухом або станом предмета. Під час образотворчої діяльності це відбувається природно, оскільки дитина сама виконує різноманітні дії. Саме на цих заняттях діти добре засвоюють послідовність дій і причинно-наслідкові зв'язки різних дій та явищ. Слід особливо відзначити, що дії дітей, супроводжувані промовою, в процесі образотворчої діяльності, стають більш досконаліми, осмисленими, цілеспрямованими, регульованими та ритмічними. Прискорюється і процес засвоєння навичок зображення. Діти надають намальованому предмету рух. На основі предметного малюнка, за допомогою мови діти створюють цілий сюжет, оживляють і вимовляють предмети, передаючи звуконаслідування та доступними їм словами сам діалог.

Необхідно спеціально виховувати у дітей уміння сприймати мову в процесі малювання, а потім вчити поєднувати з мовленням власну діяльність. Словесні позначення допомагають дітям виділяти в предметах їх ознаки («Стрічки червоні, довгі, красиві»). Слово допомагає осмисленню процесу зображення. Дитина із загальним недорозвиненням мови нездатна до самостійного всебічного спостереження зображуваних предметів. Тому дуже велика роль дорослого

(вихователя, логопеда) у виробленні у дітей уміння простежувати особливість форми, контур предмета і його частин, колір та інші ознаки (м'яч великий, круглий, червоний).

Таким чином, керівництво дорослого має бути спрямоване не тільки на навчання малювання, а й на розвиток сприйняття, уяви і т.д.. Специфічну побудову обстеження об'єкта, що підкріплена словом, слід включати в різні види образотворчої діяльності. Специфіка побудови обстеження предмета полягає в тому, що зорове і тактильне сприйняття об'єкта має цілеспрямовано і максимально коментуватись мовою дорослого. Формування здатності порівнювати на заняттях з образотворчої діяльності, допомагає дітям усвідомити дії з різними предметами, звернути увагу на різні ознаки предметів, виконувати різні дії, будувати протиставлену мову.

Словесні позначення допомагають дітям виділяти в предметах їх ознаки. Таким чином, слово допомагає осмисленню процесу зображення. На заняттях образотворчої діяльності успішно розвиваються комунікативні навички. Розвиток мовного спілкування передбачає поступову підготовку все більш складних мовних моделей для накопичення їх дітьми та їх вживання в активній мові в міру їх засвоєння. Відповідь на питання одним словом або словосполучення змінюється побудовою пропозиції різних конструкцій: проста непоширена пропозиція, поширене речення; зі складних – складнопідрядне речення. Передбачається побудова різних конструкцій, що відповідають характеру спілкування: спонукальне, питальне, окличне, запитання і т.д..

Таким чином, формування готовності до навчання грамоти у дітей, що мають ООП із недостатнім рівнем розвитку передумов письма – одна з основоположних сторін розвитку мови дошкільника. Образотворча діяльність цьому сприяє. На заняттях з образотворчої діяльності вирішуються спеціальні корекційні завдання з розвитку мовлення дітей, збагачується словник, удосконалюється розмовна мова, готується поява зв'язного мовлення і т.д. Використовуючи різні види образотворчої діяльності, можна розвивати у дітей зорово-моторну координацію

рухів, їх точність, обсяг і спрямованість.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М. Готуємо руку дитини до письма: навчально-методичний посібник / А. М. Богуш. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 160 с.
2. Державний стандарт супроводу під час інклюзивного навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/projects/516/>.
3. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання: Закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 30. – С. 1011. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1324-18>.
4. Калуська Л. Казкова розмовляночка за малюнками: посібник для роботи з дітьми 6-го року життя та дітьми з особливими освітніми потребами за опорними малюнками / авт.-розробники: Л. Калуська, О. Чекан. – Тернопіль : Мандрівець, 2020. – 32 с.
5. Колупаєва А. А. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва. – К.: Ін-т спец. Педагогіки, 2012. – 308 с.
6. Кольцова М.М. Дитина вчиться говорити / М. М. Кольцова. – 2-ге вид. – М.: Рад. Росія, 1979. – 192 с.
7. Сеченов І. М. Фізіологія. Вибрані твори. У 4 ч. / І. М. Сеченов. – М., 2017. – Частина 1.

References

1. Bohush, A. M. 2014. *Hotuiemo ruku dytyny do pysma* [We prepare the child's hand for writing]. Ternopil: Mandrivets.
2. *Derzhavnyy standart suprovodu pid chas inkliuzyvnoho navchannia* [State standard of support during inclusive education]. Available at: <https://www.msp.gov.ua/projects/516/>
3. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukraïny pro osvitu shchodo orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia: Zakon Ukraïny* [On making changes to some laws of Ukraine on education regarding the organization of inclusive education: Law of Ukraine]. 2014. Information of the Verkhovna Rada (VVR), 30, 1011. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1324-18>.
4. Kaluska, L. and Chekan, O. author developers 2020. *Kazkova rozmovlianochka za maliunkamy: posibnyk dlia roboty z ditmy 6-ho roku zhyttia ta ditmy z osoblyvymy osvitnimy potrebamy za opornymy maliunkamy* [A fairy-tale talker by pictures: a guide for working with children of the 6th year of life and children with special educational needs using reference pictures]. Ternopil : Mandrivets.
5. Kolupaieva, A. A. 2012. *Osnovy inkliuzyvnoi osvity* [Basics of inclusive education]. Kyiv: In-t spets. Pedagogiky.
6. Koltsova, M.M. 1979. *Dytyna vchytisia hovoryty* [The child learns to speak]. 2-he vyd. Moscow: Rad. Rosiia.
7. Siechenov, I. M. 2017. *Fiziolohiia. Vybrani tvory. U 4 ch. Chastyna 1* [Physiology. Selected works. At 4 part. Part 1]. Moscow.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**ECONOMIC SCIENCE****УДК 336.71(091)''1942/1944''(430+498)(045)****ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ
ТРАНСНІСТРІЇ (1942-1944 РР.)**

Біліченко Л.С.

**ACTIVITIES OF THE NATIONAL BANK
OF TRANSNISTRY (1942-1944)**

Bilichenko Lidiia

У статті досліджується діяльність Національного банку Транснестрії протягом 1942-1944 рр. у період румунської окупації регіону. Доведено, що за весь термін своєї діяльності Національний банк Транснестрії провів величезну роботу, яка охоплювала всі фінансові операції, які у свою чергу можна розбити на п'ять категорій. До першої категорії діяльності Національного банку Транснестрії входили фінансові операції банку які надавались державним установам. До другої категорії діяльності банку належав прийом для зберігання капіталів від приватних осіб. За ці операції банк стягував 1% із вкладеного в банк капіталу. До третьої категорії належали кредитні операції. Правом кредиту у Національному банку користувалися всі громадяни Транснестрії, головним чином, звичайно, комерсанти, промисловці та сільські господарі. До четвертої категорії діяльності банку відносяться операції грошових переказів, які могли проводитися по всій Транснестрії, через філії Національного банку. До п'ятої категорії діяльності Національного банку відносяться операції із зберіганням товарів на складах банку.

Ключові слова: Банк, Транснестрія, фінансові операції, кредити, окупація, Друга світова війна.

The article examines the activities of the National Bank of Transnistria during 1942-1944 during the Romanian occupation of the region. It has been proven that during the whole period of its activity, the National Bank of Transnistria has done a lot of work, covering all financial transactions, which can be divided into five categories. The first category of activity of the National Bank of Transnistria included financial operations of the bank provided to state institutions. All government agencies had their own budgets, which were then approved by the Governorate. According to these estimates and the budget, the National Bank provided all institutions with the funds they needed. In turn, commercial institutions, namely various monopolies and enterprises, undertook to hand over the proceeds to the National Bank. The second category of the bank's activity included the reception for the storage of capital from individuals. For these operations, the bank collected 1% of the capital invested in the bank. The third category included credit operations. The right to a loan from the National Bank was enjoyed by all citizens of Transnistria, mainly, of course, merchants, industrialists and farmers. Transfers from Transnistria to Romania and Romania to Transnistria were made by the National Bank at a fixed official rate. Moreover, transfers from Transnistria to the Old Kingdom required the sanction of the Governor of Transnistria. The fifth category of the National Bank's activities includes operations on storage of goods in the bank's warehouses.

Key words: Bank, Transnistria, financial transactions, loans, occupation, World War II.

Глибокий всебічний аналіз розвитку української банківської системи, орієнтований на виявлення специфіки та особливостей її еволюції, сприяє підвищенню якості оцінки перспектив розвитку даної системи, її впливу на

економічну систему країни, а також можливості проведення різноманітних перетворень у сфері банківської діяльності. У зв'язку з цим не втрачає своєї актуальності вивчення специфіки розвитку банківської системи в період румунської окупації, зокрема діяльності Національного банку Трансністрії який функціонував протягом 1942-1944 рр.

У сучасній українській історіографії банківська система у період румунської окупації майже не досліджена і до сьогодні існують лише наукові роботи які опосередковано торкаються зазначеної проблематики. Серед них можна виділити праці Т. Вінцковського, Г. Кязимової, М. Михайлуци, В. Щетнікова [4], О. Осипенка [8], Л. Біліченко [3].

Виходячи з вищесказаного, автор ставить за мету на основі як узагальненого наявного історіографічного надбання, так і шляхом залучення нового матеріалу (періодика) розкрити механізм діяльності Національного банку Трансністрії протягом 1942-1944 рр. Для проведення цього дослідження, насамперед, були використані матеріали трансністрійських газетних видань. Зокрема, газети: «Прибугские извести», «Одесская газета», «Одесса», в яких досить детально описується економічна політика окупаційної влади на території Трансністрії.

До кінця жовтня 1941 р. Південь України був майже повністю окупований німецько-румунськими військами. 19 серпня 1941 р. внаслідок спеціального договору між німецькими та румунськими уповноваженими, підписаного в Тягині, всю територію між Бугом і Дністром було віддано румунській адміністрації, під назвою «Трансністрія». 29 вересня 1941 р. у Тирасполі склав присягу новообраний губернатор Трансністрії – професор Георге Алексяну. За наказом новопризначеного губернатора, територія Трансністрії була розділена на 13 адміністративних повітів, які управлялися повітовими префектурами на чолі з головами адміністрацій – префектами.

Згідно наказу Губернатора Трансністрії від 18 жовтня 1941 р. на території Одеси засновується фінансова дирекція [3, с. 79-80]. 26 жовтня 1942 р. згідно розпорядженню фінансової дирекції засновувався Національний банк

Трансністрії. Губернатором Трансністрії Г. Алексяну 28 жовтня 1942 р. був підписаний наказ № 95 про порядок роботи банку Трансністрії. Відповідно до цього наказу директор банку та його заступник призначаються Губернатором. Директору банку надається права найму та звільнення всіх службовців, визначення обороту банку та подання на затвердження Губернатору балансу банку. Всі державні установи та підприємства як у місті, так і в повітах Трансністрії, зобов'язані вносити всі суми ними інкасовані в банк, де вони будуть отримувати всі необхідні їм кошти. Банк прийматиме вклади осіб та видаватиме позики та кредити під цінності та товари. Суми, що вносяться в банк, повинні перебувати в ньому не менше шести місяців, а у разі якщо вкладник бере кошти раніше цього терміну, він виплачує 1% комісійних за зберігання коштів.

Генеральним директором банку був призначений Гогу Адам Попеску. Розташовувалося центральне відділення Національного банку в Одесі по вулиці Рішельєвська, 148 [6, с. 5]. Крім центрального відділення також були засновані відділення у кожній області, а у кожному районі – агентства [2, с. 4].

Одразу ж після заснування Національний Банк Трансністрії почав проводити операції з вкладів, оплат чеків, поточних рахунків, позик, тощо [1, с. 3]. Ось, як описується діяльність Національного банку на сторінках «Одесской газеты» від 21 квітня 1943 р.: «...У просторому приміщенні Банку панує поживлення, юрмляться відвідувачі. Невеликий штат ледве встигає обслуговувати клієнтуру. Банк охопив своєю діяльністю не лише Одесу, але й усі міста Трансністрії, де є його відділення, а найближчим часом відкриє свої контори й у сільських районах. Очолюваний генеральним директором Гогу Адамом Попеску і субдиректором Георгієм Гусідом, Банк Трансністрії веде комерційні операції, спираючись на свої фінанси, що забезпечуються Губернаторством Трансністрії, яке контролює виконання всіх банківських операцій. Банк проводить депозитні операції, зберігаючи грошові суми, що здаються йому в депозит, які належать державним та приватним підприємствам, а також окремим особам. Губернаторство проводить через банк виплату асигнувань усім установам, що перебувають на його бюджеті

та здійснює кредитні операції під забезпечення рухомого майна (різних цінностей), що зберігається в сейфах і складах Банку. Наприклад, якщо якась особа має намір закупити оптом велику партію товарів і не має для цього всієї необхідної суми, то такому комерсанту банк надає новий кредит (на певний термін та під встановлений невисокий відсоток), прийнявши як забезпечення ту чи іншу частину товарів, що належать цьому клієнту. У функції банку входять також операції з переведення грошових сум у різні території Трансністрії, Румунського Королівства та в інші європейські країни.

Проте всі подібні операції можуть здійснюватися виключно з дозволу Губернатора. При Національному Банку у його центральній конторі в Одесі, а також у всіх його відділеннях відкрито прийом грошових сум на зберігання зі сплатою за ними 3% річних...» [5, с. 5].

Трохи більше ніж за півроку, Генеральна дирекція банку, вже налічувала у своєму складі 40 службовців. Крім того банк мав ще 12 відділень (філій) у кожному повітовому місті Трансністрії, а на чолі кожного з них знаходився завідувач філією зі штатом у 5 службовців. За цей період своєї діяльності Національний банк Трансністрії провів величезну роботу, яка охоплювала усі фінансові операції, які в свою чергу можна розбити на п'ять категорій. До першої категорії діяльності Національного банку Трансністрії входять фінансові операції банку які надавались державним установам для яких банк був грошовим сховищем. Всі державні установи мали свої фінансові дирекції, що становили бюджет, грошові кошториси, які потім затверджувалися Губернаторством. Відповідно до цих кошторисів і передбаченому бюджету Національний банк видавав усім установам необхідні їм кошти. У свою чергу державні установи комерційного типу, а саме різні монополії та підприємства, зобов'язувалися здавати виручені ними грошові суми до Національного банку. До компетенції Національного банку також входила видача державним установам підзвітних авансів, які не перевищували їх бюджетів. До другої категорії діяльності банку належав капіталів прийом від приватних осіб для зберігання на поточний рахунок.

За ці операції банк стягував 1% із вкладеного в банк капіталу. Особи, які вкладали у банк свої заощадження більше ніж на шість місяців, мали право на отримання з банку 3% річних. Крім того, у Національному банку бажаючі могли мати сейф, який оплачувався у розмірі 500 марок на рік. До третьої категорії належали кредитні операції. Правом кредиту у Національному банку користувалися усі громадяни Трансністрії, головним чином, звичайно, комерсанти, промисловці та сільські господарі. Кредити у вигляді до 1000 марок дозволялися директором Національного банку після обстеження майнового становища кредитора. Кредити, що перевищували 1000 марок, потребували затвердження Губернатора. Кредити видавалися строком не більше ніж на 3 місяці за позиковим контрактом і за кредитом, що надається, кредитор сплачував 6% річних. До четвертої категорії діяльності банку відносилися операції грошових переказів, які могли проводитися по всій Трансністрії, через філії Національного банку. Перекази з Трансністрії до Румунії та Румунії до Трансністрії проводилися Національним банком за твердим офіційним курсом. Причому перекази з Трансністрії до Старого Королівства потребували санкції Губернатора Трансністрії. До п'ятої категорії діяльності Національного банку відносилися операції із зберіганням товарів на складах банку. Зацікавлені особи мали можливість у повній безпеці тримати свої товари, за зберігання з яких стягувалося 4% від загальної вартості [9, с. 3].

Функціонував Національний банк Трансністрії до квітня 1944 р., коли унаслідок Одеської військової наступальної операції, яка була складовою Дніпровсько-Карпатської стратегічної операції Червоної армії, німецько-румунські війська були витіснені з півдня України [7, с. 66].

Таким чином, протягом 1942-1944 рр. на території Трансністрії діяв Національний Банк Трансністрії. Генеральним директором банку був призначений Гогу Адам Попеску. Крім центрального відділення в Одесі також були засновані відділення у кожній області, а у кожному районі – агентства. Головними функціями банку було проведення операцій з вкладів, оплат чеків, поточних рахунків, позик, тощо.

Список використаних джерел

1. Банк Транснестрії // Одесса. – 1943. – № 35 (12 февраля). – С. 3.
2. Банк транснестрії // Прибугские известия. – 1942. – № 64 (24 ноября). – С. 4.
3. Біліченко Л. Діяльність Одеського муніципалітету Транснестрії (1941-1944 рр.) / Л. Біліченко // Старожитності Лукомор'я. – 2020. – № 2. – С. 78-95.
4. Окупаційний режим в губернаторстві «Транснестрія» / Т. Вінцковський, Г. Кязимова, М. Михайлуца, В. Щетніков // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси. – К., 2010. – Кн.1. – С. 413-445.
5. Государственный банк Транснестрії // Одесская газета. – 1943. – № 93 (21 апреля). – С. 5.
6. К открытию банка Транснестрії // Одесская газета. – 1942. – № 230 (01 ноября). – С. 5.
7. Кривизюк А. Оперативне мистецтво рухомих з'єднань на завершальному етапі Дніпровсько-Карпатської наступальної операції // Воєнна історія. – 2012. – № 3. – С. 66-74.
8. Система управління сільським господарством у губернаторстві «Транснестрія» (1941-1944рр.) / О. Осипенко // Емінак: шоквартальник науковий. – 2015. – № 4(12). – С. 64-71.
9. Плодотворная деятельность Национального банка Транснестрії // Одесская газета. – 1943. – № 118 (23 мая). – С. 3.

Referenses

1. "Bank Transnistrii [Bank of Transnistria]". 1943. *Odessa*, 35: 3.
2. "Bank transnistrii [Bank of Transnistria]". 1942. *Pribugskie izvestiya* 64: 4.
3. Bilichenko, L. 2020. "Diialnist Odeskoho munitsypalitetu Transnistrii (1941-1944 rr.) [Activities of the Odessa municipality of Transnistria (1941-1944)]". *Starozhytnosti Lukomoria* 2: 78-95.
4. Vintskovskyi, T., Kiazymova, H., Mykhailutsa, M. and Shchetnikov, V. 2010. "Okupatsiinyi rezhym v hubernatorstvi «Transnistriia» [Occupation regime in the Transnistria governorate]". *Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI stolittia. Istorychni narysy* 1: 413-445.
5. "Gosudarstvennyi bank Transnistrii [State Bank of Transnistria]". 1943. *Odesskaya gazeta* 93: 5.
6. "K otkryitiyu banka Transnistrii [To the opening of the Bank of Transnistria]". 1942. *Odesskaya gazeta* 230: 5.
7. Kryvyziuk, A. 2012. "Operatyvne mystetstvo rukhomykh ziednan na zavershalnomu etapi Dniprovsko-Karpatskoi nastupalnoi operatsii [Operational art of mobile units at the final stage of the Dnieper-Carpathian offensive operation]". *Voienna istoriia* 3: 66-74.
8. Osypenko, O. 2015. "Systema upravlinnia silskym hospodarstvom u hubernatorstvi «Transnistriia» (1941-1944rr.) [Agriculture management system in the Transnistria governorate (1941-1944)]". *Eminak* 4(12): 64-71.
9. "Plodotvornaya deyatelnost Natsionalnogo banka Transnistrii [Fruitful activity of the National Bank of Transnistria]". 1943. *Odesskaya gazeta* 118: 3.

УДК 339.92(477:4):341.31(045)

**ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС
– ВИПРОБУВАННЯ ВІЙНОЮ**

Гальо Я.М., Реслер М.В.

**CROSS-BORDER COOPERATION OF UKRAINE WITH EU COUNTRIES
– TESTED BY WAR**

Halo Yaroslav, Resler Maryna

В контексті нинішніх геополітичних умов, в яких опинилася наша країна після 24 лютого 2022 року, розвиток транскордонного співробітництва є надзвичайно актуальним та важливим. РФ розв'язала проти України довготривалу війну, тому наша держава повинна спрямовувати свої сили і ресурси на поглиблення співпраці з ЄС та окремими його членами.

Стаття присвячена аналізу поточного стану транскордонного співробітництва України з країнами-учасниками Карпатського євро регіону, зокрема Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Польщею.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, війна, ЄС, Єврокомісія, програма Interreg.

In the context of the current geopolitical conditions in which our country found itself after February 24, 2022, the development of cross-border cooperation is extremely relevant and important. The Russian Federation has waged a long-term war against Ukraine, so our state must direct its forces and resources to deepen cooperation with the EU and its individual members.

The article is devoted to the analysis of the current state of cross-border cooperation of Ukraine with the participating countries of the Carpathian Euroregion, in particular Slovakia, Hungary, Romania and Poland.

Key words: cross-border cooperation, war, EU, European Commission, Interreg program.

Транскордонне співробітництво посідає особливе місце в системі пріоритетів України в зовнішній політиці. Європейське спрямування нашої держави відкриває нові перспективи співробітництва з розвиненими країнами ЄС, оскільки надає можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин.

Водночас, жорстоке та невиправдане російське вторгнення в Україну зупинило багато транскордонних проєктів та поставило під серйозну загрозу цілу низку програм, критично важливих для розвитку сусідніх з ЄС регіонів.

Разом з тим, агресія Росії проти України та криза біженців, яку вона спровокувала, продемонстрували міцність зв'язків між місцевими громадами України та всієї демократичної Європи. Часто недооцінюване партнерство міст, багаторічна співпраця між установами культури, школами, університетами та

неурядовими організаціями вибудували міжкультурні та організаційні компетенції, які дозволили створити ефективну систему підтримки мільйонів біженців та гуманітарної допомоги воюючій Україні.

Метою дослідження є аналіз поточного стану справ транскордонного співробітництва України з державами-учасниками Карпатського євро регіону в умовах повномасштабного російського вторгнення на територію нашої країни.

Відзначимо, що після російського вторгнення в Україну Єврокомісія призупинила співпрацю з Росією та її союзником Білоруссю у програмах транскордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства (ENI CBC) та за програмою Interreg для регіону Балтійського моря. Загальне фінансування ЄС для восьми програм із Росією становить 178 мільйонів євро, а загальне фінансування ЄС для двох програм із Білоруссю – 257 мільйонів євро. Співпраця з обома країнами щодо програм у рамках нового періоду 2021-2027 років також призупинена [1].

Натомість 2 грудня 2022 року Єврокомісія ухвалила чотири нові програми Interreg за участю 10 держав-членів ЄС, України та Молдови на суму 533 млн євро на 2021-2027 роки. Це фінансування буде спрямоване на транскордонне і транснаціональне співробітництво, підтримку «зеленого» переходу, систем охорони здоров'я та освіти в цих країнах.

215 млн євро буде спрямовано на програму Interreg Danube Region, до якої залучена Україна. Ініціатива підтримує інвестиції в екологічні проєкти для збільшення використання відновлюваних джерел енергії, покращення управління водними ресурсами та збереження біорізноманіття.

Ще 187 млн євро буде виділено на транскордонну співпрацю між Польщею та Україною для збереження природи, підтримки систем охорони здоров'я та управління кордонами в рамках програми Interreg NEXT Польща-Україна.

54 млн євро буде вкладено у програму Interreg NEXT Румунія-Україна для інвестування в інклюзивну освіту та якісну медичну допомогу. Крім цього, програма спрямована на адаптацію до зміни клімату й захист природи та

біорізноманіття. Інвестиції допоможуть вирішити такі проблеми, як лісові пожежі, ерозія і зсуви ґрунту, посухи та повені, які завдають шкоди сільськогосподарським землям. Програма також підтримуватиме велику мережу природних парків і заповідників.

Програма Interreg NEXT Румунія-Молдова інвестує виділені їй 77 млн євро в запобігання ризикам стихійних лих і стійкість до них, покращення систем освіти, охорони здоров'я, екології, туризму й культури. Частину цих коштів було перерозподілено із програм транскордонного співробітництва з Росією та Білоруссю [2].

Програма "Interreg" є одним з ключових інструментів ЄС з підтримки транскордонного співробітництва. Вона вирішує спільні проблеми у таких сферах, як охорона здоров'я, навколишнє середовище, наукові дослідження, освіта, транспорт та стійка енергетика.

Слід додати, що до російського вторгнення 24 лютого 2022 року в Україні в рамках транскордонного співробітництва діяло понад 200 проектів, які фінансуються ЄС. Вони охоплювали багато секторів. З початку війни Група Єврокомісії з підтримки України разом із Представництвом ЄС в Україні та проектами ЄС, які працюють в країні, відреагували на російську агресію. Вони швидко перепрофілювали свою діяльність в умовах гуманітарної кризи та масового переміщення населення. Фінансування ЄС на суму до 200 мільйонів євро, яке спочатку передбачалося для роботи проектів, перенаправили на тисячі заходів, які допомагають Україні під час війни. Це і надання предметів першої необхідності, створення притулків, забезпечення ліками та медичним обладнанням, підтримка українських біженців, громадянського суспільства, ЗМІ, підприємців, державних службовців та багатьох уразливих груп [3].

Українсько-словацьке транскордонне співробітництво розпочалося з приєднання Словаччини до ЄС. Для прикладу, транскордонна співпраця Трнавського краю реалізується у форматі програми Interreg: European Territorial Cooperation (Cooperation between regions and countries, 2021). Ціллю програми є

інвестування та надання дотацій прикордонних регіонів. Словаччина докладает чимало зусиль для розвитку транскордонної співпраці зі своїми сусідами, в тому числі з Україною, оскільки вважає, що є важливим елементом для здійснення децентралізації влади та надає можливість розвитку периферійних регіонів.

На сьогодні можна виділити ключові цілі транскордонного співробітництва України і Словаччини до 2030 року:

- підвищення інтенсивності соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, яке полягає в сприянні розвитку та співпраці малого та середнього бізнесу прикордонних територій, залучення інвестицій, створення нових робочих місць тощо;

- покращення управління кордону на словацькій та українській сторонах, що буде проявлятися в освітній та соціалізаційній діяльності митників, прикордонників, зацікавлених представників громадського та приватного секторів по обидві сторони кордону, інформаційні заходи для пасажирів, мігрантів і т.д.;

- модернізація прикордонної інфраструктури, що передбачає підвищення функціональності існуючих пунктів пропуску та створення нових, модернізацію наявних транспортних коридорів;

- підтримка України на шляху до майбутнього членства у ЄС: обмін досвідом та допомога Україні в адаптації до вимог і стандартів ЄС;

- розширення співпраці у сфері енергетики, енергетичної безпеки, зокрема можливість участі словацьких компаній у відновленні української енергетичної інфраструктури.

- посилення транскордонного управління словацько-українським співробітництвом, головною метою якого є створення механізмів підтримки транскордонного співробітництва, покращення якості управління регіонального розвитку в прикордонних зонах та підвищення рівня обміну інформацією суспільства про транскордонне співробітництво .

В рамках посилення партнерських відносин між Україною та Словаччиною в умовах війни, 8 грудня 2022 року в м. Київ відбулася міжурядова зустріч співголів

Українсько-Словацької Змішаної Комісії з питань економічного, промислового і науково технічного співробітництва (далі – Комісія) Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольги Стефанішиної та Міністра економіки Словацької Республіки Карела Гірмана. Про це повідомляє Міністерство економіки України.

За результатами зустрічі сторони підписали Протокол 5-го засідання Комісії, в якому зафіксували ключові домовленості щодо подальшого двостороннього співробітництва, зокрема у сферах: торгівлі та інвестицій, енергетики, транспорту, електронних комунікацій, науки та інновацій, тощо.

“Підписання сьогоднішнього протоколу дозволить розширити межі українсько-словацької співпраці та сприятиме пошуку нових форм співробітництва у сферах взаємного інтересу. Впевнена, напрацювання в межах Комісії відіграватимуть ключову роль в процесі повоєнної економічної відбудови України”, – сказала Ольга Стефанішина.

Під час зустрічі сторони приділили багато уваги питанням транскордонного співробітництва, зокрема розвиток логістичних маршрутів, транскордонних територій та прикордонної інфраструктури. Зокрема, йшлося про перспективи розвитку переходів в Ужгороді, транспортних коридорів Чоп-Кошице, Мукачєво-Кошице тощо. Віце-прем'єр-міністр відзначила, що пункти пропуску стануть основними артеріями імпорту під час повоєнного відновлення України. Своєю чергою, Словацька сторона повідомила про плани будівництва автомагістралі D1 від Бідовце до державного кордону з Україною, а також заявила про повну підтримку розширення інфраструктури Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) на Україну та Молдову [4].

Стосовно будівництва автомагістралі D1 для сполучення з Україною, варто зазначити, що це значно полегшить транспортні перевезення з України та в Україну. “Ми припускаємо, що трафік між Словаччиною та Україною збільшиться. А оскільки проїзд вантажного автомобільного транспорту є платним, то це ще й дохід для держави. Надалі ділянку траси D1 ми будемо

використовувати спеціально для відбудови України разом із залізничним транспортом, над яким ми працюємо паралельно”, – зазначив державний секретар Міністерства транспорту Ярослав Кметь (Jaroslav Kmet’) на пресконференції 16 листопада у Кошице [8].

Згідно з планом підготовки продовження магістралі D1 до кордону з Україною, передбачається будівництво п’яти ділянок довжиною 74 кілометри: Бідовце – Даргов (12,6 км), Даргов – Поздішовце (18,2 км), Поздішовце – Міхаловце (12 км), Міхаловце – Собранце (15,8 км) і Собранце – державний кордон Словацької Республіки з Україною (15,5 км).

Рис 1. Маршрут запланованої автомагістралі D1 до кордону з Україною / NDS

Станом на зараз вже словацькою та українською сторонами під час зустрічі в Ужгороді узгоджено точку з’єднання траси D1 з Україною – це прикордонний пункт Ужгород – Вишне Немецьке.

Ще однією з передумов підключення України до траси D1 є налагодження інфраструктури на словацько-українських пунктах пропуску, яка не оновлювалась близько 30 років.

“Немає парковок, паркувальних майданчиків, санітарних вузлів. Ситуація не відповідає 21 століттю. Ми хочемо разом з Україною побудувати сучасний

термінал”, – зазначив радник прем’єр-міністра Едуарда Гегера з транскордонного співробітництва Едуард Бураш. За його словами, сполучення з Україною за допомогою траси D1 допоможе вирішити ситуацію з кількадечним очікуванням вантажівок з одного та іншого боку кордону та прискорити переміщення вантажів.

Не можна залишити поза увагою транскордонну співпрацю з боку Словаччини на підтримку українців, що потерпають від війни. Так, Карітас Словаччини, співпрацюючи з сусідами, допомагає українцям долати наслідки гуманітарної кризи, спричиненої вторгненням російських військ.

Допомога Карітасу Словаччині Україні не зупиняється. Як інформує сайт єпископської конференції цієї країни, від початку широкомасштабної війни Карітас Словаччини вислав 650 тон гуманітарної допомоги у формі продуктів тривалого зберігання та засобів гігієни. Тепер же, беручи до уваги актуальні виклики, розпочато доставку печей, опалювальних брикетів та свічок, покликаних допомогти в забезпеченні тепла та світла в умовах перебоїв з електропостачанням.

Допомога надається у співпраці з Карітасом Угорщини, що є плодом транскордонного співробітництва, яке було налагоджене на початку жовтня під час зустрічі в Шарошпатаку, де відбулася конференція директорів словацьких і угорських відділів Карітасу за участі колег з Бельгії та України. Метою зустрічі було налагодження тіснішої співпраці як у надаванні допомоги потребуючим в Словаччині та Угорщині, так і координування допомоги українцям.

“За підсумками спільної зустрічі з угорським Карітасом, ми вже 30 листопада відправили два вантажі теплотабезпечення у формі печей, брикетів і свічок нашому партнерові – Карітасу Мукачівської дієцезії. Карітас Угорщини також відправив два вантажі із засобами для ogrівання, щоби допомогти мешканцям України долати періоди відсутності електропостачання”, – повідомив Генеральний Секретар Карітасу Словаччини.

Окрім засобів для ogrівання, і далі надсилаються засоби гігієни, дитячі підгузки, макаронні вироби та продукти тривалого зберігання. «Наша допомога Україні не припиняється і ми далі стоятимемо плач-о-пліч з ними. У співпраці з

дієцезіальними та єпархіальними відділенням Карітасу ми також готуємося до можливої другої хвилі біженців, яка очікується на початку нового року. готуються притулки, де можна буде отримати початковий прихисток після перетину кордону, а в співпраці з партнерськими організаціями планується подальше розміщення», – читаємо на сайті Словацької єпископської конференції [5].

Згідно оновленої інформації Порталу оперативних даних, станом на 10.01.23, кількість українських біженців, які зареєструвались в Словаччині для тимчасового захисту становить 105 533 чол. [23].

Словаччина є важливим українським партнером, а транскордонна співпраця скоріш за все буде лише поглиблюватися та розширюватися, зокрема у сфері прикордонного обігу товарів та сприяння проведенню реформ, децентралізації влади та економічного сталого розвитку регіону. Основними напрямками транскордонної співпраці також залишаться інноваційні, рекреаційні форми співпраці, а також взаємодія у сфері міжнародної логістики та енергетичної безпеки. Попри це, робити прогнози щодо поглиблення і розширення співпраці слід робити після завершення війни в Україні.

Угорщина стала першою європейською країною, з якою Україна підписала договір про транскордонну співпрацю. За міждержавним договором, не лише центральні органи державної влади, а й місцеві громади отримали можливість реалізувати програми з міждержавної співпраці в економічній, культурній та інших сферах.

Зазначимо, що в Угорщині транскордонне співробітництво відбувається на різних рівнях: між регіонами (NUTS2), між обласними органами самоврядування та їхніми інститутами (NUTS3), між меншими місцевими самоврядними одиницями (NUTS4), а також у рамках Карпатського євро регіону та INTERREGIO (так зване інституційне співробітництво) та громадськими організаціями. Для ефективнішого розвитку транскордонного співробітництва в Угорщині запроваджено інститут Уповноваженого прем'єр-міністра, головним завданням якого є сприяння формуванню відповідної правової бази, координації дій з

центральними органами державної влади і практична діяльність у прикордонному регіоні.

В 2003 р. була розроблена Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини. В цьому документі були сформульовані 5 стратегічних цілей спільної роботи:

1. Створення конкурентоспроможної економічної системи, що передбачає:

- стимулювання створення спільних підприємств, спільних економічних проектів та систем співпраці;
- розвиток інновацій і сприяння їх поширенню;
- розвиток туризму, реалізацію спільних програм його розширення;
- реалізацію маркетингових акцій на регіональному рівні з метою залучення капіталу.

2. Розвиток людських ресурсів та сфери послуг:

- реалізація програм із співробітництва в освіті та навчанні;
- розвиток культурного, мистецького та спортивного співробітництва;
- підготовка кадрів з територіального та економічного розвитку, сприяння обміну практичним досвідом.

3. Полегшення доступу до прикордонного регіону:

- розвиток транспортної мережі, шляхів, які перетинають кордон;
- розвиток залізничних шляхів та послуг залізниць;
- розвиток інфраструктури пунктів перетину кордонів.

4. Збереження природних та культурних цінностей, створення здорового та привабливого середовища:

- спільні зусилля зі збереження природи прикордонних регіонів (охорона від паводків, утилізація сміття, очистка нечистот тощо);
- збереження природних цінностей прикордонних територій, захист природної екосистеми.

5. Успішне використання досвіду Угорщини на шляху до ЄС:

- інституційний розвиток, сприяння інституційному співробітництву;

– поліпшення обміну та поширення інформації, створення спільної інформаційної мережі.

З 2021 року у розвитку транскордонного співробітництва особлива увага приділяється економічному зміцненню регіонів, зокрема, шляхом розвитку індустріальних парків, реформі децентралізації. Також було побудовано або реконструйовано 5 дитячих садків, 5 спортивних споруд та 4 школи. На думку експертів, ефективний індустріальний парк в Україні здатний створити понад тисячу робочих місць, проте, окрім домовленостей, ініціатива так і не була розпочата.

Активно також Україна й Угорщина співпрацюють у рамках програми Interreg Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна. Програма діє до 2030 року та передбачає розвиток прикордонних територій між Україною, Угорщиною, Словаччиною та Румунією, працює у сфері популяризації місцевої культури та збереження історичної спадщини, охорони навколишнього середовища, адаптації до зміни клімату та ліквідації наслідків стихійних лих.

Європейське об'єднання територіального співробітництва ТИСА, учасником якого є Закарпатська обласна рада, отримало від Уряду Угорщини 915 млн. форинтів на будівництво сміттєсортувального заводу у селі Яноші Берегівського району [14]. Про це 3 січня 2023 року повідомив голова обласної ради Володимир Чубірко.

За словами Володимира Чубірка, основне завдання – реалізувати проєкт до кінця 2023 року, побудувати завод і запустити його в експлуатацію. Це буде перший сміттєпереробний завод на Закарпатті, який вирішить проблему 200 тисяч жителів і стане нашою візитівкою. Якщо все вдасться як заплановано, то це дасть поштовх реалізації подібних проєктів в інших громадах і таким чином нарешті стане можливим вирішення болючої проблеми зі сміттям.

11 листопада 2022 року, на терміналі КПП “Лужанка” було укладено угоду про розширення транскордонного співробітництва між Україною та Угорщиною. Документ підписали заступник міністра інфраструктури України Мустафа Найєм

та заступник міністра зовнішньоекономічних зв'язків і закордонних справ Угорщини Левенте Модьор [9].

Обидві сторони конкретизували завдання, які необхідно здійснити в цьому напрямку. У першу чергу мова йшла про відкриття нових пунктів пропуску на українсько-угорському кордоні, одним з перших яких є КПП “Велика Паладь – Нодьгодош”, розбудова якого тривала роками. Також говорили про необхідність побудови нового мосту “Тиса – Загонь”, бо старий вже у досить жалюгідному стані. Плануємо розширити і автошляхи, які ведуть до кордону. За словами Левенте Модьора, Угорщина зацікавлена в тому, щоб через кордон переміщалася якнайбільша кількість осіб, була вибудована відповідна інфраструктура та приведено до порядку автотраси.

Серед пріоритетів партнери назвали також потребу у збільшенні вантажних перевезень, що позитивно вплине на розвиток економік обидвох країн.

З початку війни в Україні Угорщина втілює найбільшу у своїй історії гуманітарну акцію. У цій роботі беруть участь шість великих благодійних організацій: Червоний Хрест Угорщини; Реформатська служба допомоги; Католицький “Карітас”; Мальтійська служба допомоги Угорщини; Екуменічна служба допомоги; Баптистська служба милосердя.

Держсекретар з питань міжконфесійних та міжнаціональних зв'язків Угорщини Міклош Шолтес наголосив, що загалом за час війни на Закарпаття доправили 3100 тонн гуманітарних вантажів на загальну суму 7,2 мільярда форинтів. Благодійні організації допомогли 460 тисячам людей [24].

Також країна приймала українців, які були вимушені тікати від війни в Україні. За даними МЗС Угорщини, країна прийняла близько 840 000 біженців з України з початку повномасштабної війни. Згідно оновленої інформації Порталу оперативних даних, станом на 10.01.23, кількість українських біженців, які зареєструвались в Угорщині для тимчасового захисту становить 33 446 чол [23].

Розвиток українсько-угорського прикордонного регіону є важливим питанням для обох держав, зокрема, реалізація проєктів з розвитку екологічних та освітніх

ініціатив, прикордонного руху, а саме у покращенні інфраструктури та пришвидшенні проходження прикордонного і митного контролю між сторонами. Хоча політичні відносини між Україною та Угорщиною є доволі напруженими, Угорщина підтримує євроінтеграцію України і розвиває транскордонну співпрацю.

Транскордонне співробітництво між Україною та Румунією здійснюється за такими спрямуваннями, як: транскордонне співробітництво у рамках програм Європейського Інструменту Сусідства; співробітництво на рівні неурядових організацій та місцевих державних органів України та Румунії; регіональне торговельно-економічне співробітництво. В період 2021-2022 року продовжувалась практична реалізація важливих інфраструктурних проєктів в рамках програм транскордонного співробітництва «Спільна операційна програма ЄІС “Басейн Чорного моря” 2014-2020 рр.” та “Спільна операційна програма ЄІС “Румунія-Україна” 2014-2020 рр.”

Загальний бюджет Спільної операційної програми “Румунія-Україна” – 60 мільйонів євро. Всього в її рамках профінансовані 62 проєкти. Напрямами, які фінансувались, є: освіта, дослідження, спільна культурна спадщина, транспорт, охорона здоров'я, надзвичайні ситуації, а також попередження і протидія організованій злочинності.

Директор КП “Ізмаїльське бюро сприяння інвестиціям” Валентин Строя розповів, що Спільна операційна програма “Румунія-Україна 2014-2020” є однією з ключових програм транскордонного співробітництва для України. Для Одеської області та прикордонних регіонів, які межують із Румунією – це дієвий інструмент по залученню європейських коштів.

Серед найбільш вагомих двосторонніх проєктів доцільно відзначити наступні:

- проєкт “Чиста ріка Дунай”, загальний бюджет проєкту 4,3 млн. євро, з яких 3,8 млн. євро складають європейські фонди;
- проєкт “Транскордонна інфраструктура охорони здоров'я”. Загальний

бюджет – 4,2 млн. євро, з яких 3,7 млн. євро складають європейські фонди;

– проект “Зростання рівня безпеки населення через менеджмент надзвичайних ситуацій” (BRIDGE). Загальна вартість проекту – 7,4 млн. євро, з яких 6,6 млн. євро складають європейські фонди [17].

15 лютого 2022 року у Солотвині на Тячівщині пройшла зустріч щодо розвитку транскордонних проектів між Румунією й Україною на період 2021-2027 років та заключна міжнародна конференція проекту технічної допомоги ЄС “Профілактика та загальна оборона у надзвичайній ситуації” спільної операційної програми Румунія Україна 2014-2020.

У рамках зустрічі було презентовано нову програму співробітництва Румунія-Україна 2021-2027 (Програма Interreg NEXT RO-UA).

За словами експерта Регіонального офісу прикордонного співробітництва у Сучаві Богдана Танаса, програма охоплює загальну площу 100860 км², з яких 32760 км² – територія Румунії (розподілена між 5 повітами: Сучавським, Ботошанським, Сатмарським, Марамурешським, Тулченським, та 68100 км² представляють територію України (розподілену між 4 областями: Закарпатською, Івано-Франківською, Одеською та Чернівецькою).

Також Interreg NEXT RO-UA зосереджена, в основному, на екологічному, медичному та соціальному напрямках. Зокрема, у фокусі програми - підвищення захисту та збереження біорізноманіття природи, зеленої інфраструктури, у тому числі в міських зонах, та зменшення всіх форм забруднення; забезпечення рівного доступу до медичної допомоги та сприяння доступності систем охорони здоров'я, включаючи первинну медичну допомогу, а також сприяння переходу від інституційної допомоги до сімейної та громадської допомоги і створення геріатричних центрів для людей похилого віку.

Нагадаємо, що на програму Interreg NEXT RO-UA Єврокомісія виділила 54 млн євро [18].

Про результати проекту “Профілактика та загальна оборона у надзвичайній ситуації” спільної операційної програми Румунія Україна 2014-2020 розповів

перший заступник Солотвинського селищного голови Юрій Тимків. Він зауважив, що головна мета проєкту – співпраця між Румунією та Україною у сфері реагування на виникнення надзвичайних ситуацій – природних, техногенних катастроф, природних катаклізмів.

В рамках проєкту, зокрема, закуплено спеціальне обладнання для втручання в аварійні ситуації. Солотвинська селищна рада вже придбала техніку на 200 тисяч євро (6 млн грн.), яку за необхідності успішно використовує. Введено в експлуатацію екскаватор-навантажувач, машину для очищення труб, обладнання для автоматичного очищення стоку, комунальний транспорт для прибирання снігу, трактор Belarus, мотопомпи для стічних вод. Закуплено також снігоочисний відвал для трактора та мотовсюдихід, оснащений усім необхідним для реагування на надзвичайні ситуації у малодоступній гірській місцевості. Крім того, у рамках проєкту створено групу з 4-х волонтерів для реагування у випадках надзвичайних ситуацій. Всі вони пройшли курси та отримали посвідчення про проходження навчання у сфері цивільного захисту та надання першої медичної допомоги.

Водночас, обмежена кількість пунктів пропуску вздовж українсько-румунського кордону продовжує впливати на розвиток наявного потенціалу міжрегіонального співробітництва між Україною та Румунією. Протягом 2021 року проводилася активна робота з вирішення цієї проблеми. А вже 10 листопада 2022 року в Чернівецькій області на українсько-румунському кордоні, відкрили новий контрольний-пропускний пункт "Красноільськ" [26]. Також, заплановано відкриття ще одного додаткового Пункт пропуску "Дяківці" 22 січня 2023 року [27]. Ці пункти пропуску покликані значно розвантажити пункт "Порубне" та зменшити кілометрові черги фур (в обидві сторони).

За словами першого заступника голови Чернівецької облради Миколи Гуйтори, йде робота ще над двома пунктами пропуску з Румунією - у Вижицькому районі (гірський регіон): "Шепіт", "Руська". Щодо пункту "Шепіт", то ЄС виділяє 2,5 млн євро на зведення дороги до пункту пропуску. Готова проєктно-кошторисна документація і вона проходить етап експертної оцінки. На

думку чиновника, ці пункти пропуску неабияк розвинуть депресивний гірський регіон, там постане сучасна інфраструктура. Транзитні можливості регіону відкриють там бази відпочинку, готелі, заклади торгівлі. Ще одна перевага цих пунктів пропуску - з румунської сторони є чимало “українських сіл”. Тепер людям з Румунії буде легше побачити своїх родичів в Україні.

Важлива зустріч в контексті розбудови інфраструктури в рамках транскордонного співробітництва України та Румунії відбулася на Закарпатті 6 жовтня 2022 року за участі Голови Закарпатської ОВА Віктора Микити та Надзвичайного і Повноваженого Посла Румунії в Україні Александру Віктором Мікулою [25].

Віктор Микита поінформував Александру Віктора Мікулу про те, що Укрзалізниця відновила дві ділянки колії. Залізничники відбудували 19,3 км колії від Рахова до держкордону та 1,1 км від держкордону до Тересви, де знаходиться ще один пункт пропуску для залізничного сполучення «Тересва — Кимпулунг ла Тиса». Держмитслужба готова до встановлення відповідного обладнання та забезпечення роботи персоналу на ПП.

“Нашою метою є відкриття нових залізничних пунктів пропуску. Однак зараз питання не просувається через очікування робіт на суміжній стороні. Тривають перемовини з Румунією щодо відновлення інфраструктури на ділянках “Кимпулунг-ла-Тиса – Сіге Камара” та держкордон – “Валя-Вишеулуй”, які знаходяться на території сусідньої країни. Тільки тоді можна буде розпочинати наступний етап з облаштування пунктів пропуску”, – зазначив очільник Закарпаття.

У зв’язку з цим керівництво області спільно з румунськими партнерами ініціювали активізацію роботи з питання відновлення залізничного шляху. Запланували зустріч на рівні профільних міністерств транспорту та інфраструктури, яка фіналізує підготовчі роботи румунською стороною і дозволить завершити проєкт.

З початку повномасштабної війни росії проти України, Румунія, які інші

країни Європейського союзу почали приймати біженців з України. Територіальна близькість та кордон спростили для багатьох потрапляння в країну. Частина людей приїздила до Румунії в пошуках постійного прихистку, хтось рухався транзитом в інші країни, а дехто вже і не планує повертатися додому. Згідно оновленої інформації Порталу оперативних даних, станом на 10.01.23, кількість українських біженців, які зареєструвались в Румунії для тимчасового захисту становить 104 867 чол [23]. Також, в Румунії був заснований Гуманітарний хаб, звідки до Чернівецької області надходить гуманітарна допомога від країн ЄС і для переселенців, і для фронтовиків.

Як бачимо, сучасний стан українсько-румунського транскордонного співробітництва характеризується поглибленням співпраці у різних сферах суспільного життя – в економіці, освіті, культурі, охороні довкілля тощо. Особлива увага відводиться розвитку прикордонного руху та розбудові інфраструктури, оскільки це не лише питання власне самого прикордонного руху, а й продовольчої безпеки. Адже Румунія серед інших – це стратегічний партнер України щодо експорту сільськогосподарської продукції, а також транзиту палива на територію України для врегулювання паливної кризи.

Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна протягом 17 років підтримує процеси розвитку на прикордонних територіях Польщі, Білорусі та України шляхом співфінансування різноманітних проєктів. Усі проєкти, що фінансуються в рамках Програми, є некомерційними та сприяють покращенню якості життя жителів східної Польщі та західної України та Білорусі.

Кожен проєкт, що співфінансується, повинен продемонструвати сильний транскордонний вплив не лише завдяки партнерству між установами, але насамперед завдяки результатам діяльності та їх позитивному впливу на прикордонну територію та її мешканців.

Перший період Програми було реалізовано в 2004-2006 роках. На той час структура Програми та фінансування проєктів були набагато складнішими, ніж зараз (у Польщі проєкти фінансувались Європейським фондом регіонального

розвитку, а у Білорусі та Україні - ТАСІS). Разом з цим, у цьому періоді у рамках загального бюджету ЄС у 45,8 млн. євро, було профінансовано 167 проєктів, спрямованих на розвиток прикордонних територій [19].

У рамках Програми 2007-2013 Програма реалізувалась у рамках Європейського Інструменту сусідства і партнерства (ЄІСП). Фінансування Програми ЄС було суттєво збільшено до 170 млн. євро, що дало змогу реалізувати 117 проєктів. Це були великі інфраструктурні, регулярні та парасолькові проєкти. Ці проєкти принесли позитивні зміни у таких сферах, як соціальна інфраструктура, охорона здоров'я, освіта, туризм, охорона культурної спадщини, безпека а також інфраструктура та функціонування пунктів перетину кордону [19].

У програмному періоді 2014-2020 Програма діє у рамках Європейського інструменту сусідства (ЄІС), відповідаючи на національні та регіональні потреби та вирішуючи спільні проблеми у сферах захисту довкілля, культури, охорони здоров'я та безпеки. Що стосується бюджету, Програма Польща-Білорусь-Україна є найбільшою програмою ЄІС ТКС на сухопутних кордонах ЄС, із бюджетом понад 170 млн. євро, виділеним на реалізацію 167 проєктів [19].

Програма Interreg NEXT PL-UA 2021-2027 була затверджена Європейською Комісією 30.11.2022 року. Це дає можливість продовжувати транскордонне співробітництво між Польщею та Україною, зміцнювати зв'язки між організаціями та мешканцями прикордонних територій, а також розвивати території, охоплені співробітництвом.

На Програму PL-UA Європейська Комісія призначила 187,4 млн євро [20].

Проєкти в Програмі PL-UA реалізовуватимуться за п'ятьма пріоритетами (див. Рис.2):

Рис.2

Нагадаємо, що Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна, фінансована Європейським Союзом, продовжила свою діяльність у двосторонньому форматі – між Польщею та Україною.

“Політична ситуація в Білорусі та відносини між Польщею й Білоруссю унеможливають продовження роботи в рамках тристоронньої програми. Однак ми хочемо, щоб польські й українські інституції надалі використовували кошти Interreg та впроваджували спільні проєкти”, – прокоментував Яцек Жалек, представник органу управління програми [21].

Польща належить до країн, які найбільше допомагають Україні в умовах повномасштабної агресії Росії. Лєвова частка допомоги українцям, які постраждали від російського вторгнення, надходить саме від Польщі. Окрім того, гуманітарні вантажі з інших країн прибувають саме до польсько-українського кордону, звідки перевозяться на територію України.

За результатами дослідження журналіста Олександри Федорової, в 2022 році розмір допомоги Україні від Польщі (враховуючи гуманітарну, економічну та військову допомогу) не перевищив 5 млрд євро, з яких прямих грошових грантів не було.

Водночас більш ніж 1,3 млн українців зараз перебувають у Польщі як біженці, яким безкоштовно надають житло, одяг, речі першої потреби та харчування. Відомо, що витрати на біженців з бюджету Польщі склали 750 млн євро.

Наш сусід відправив в Україну сотні тонн гуманітарної допомоги, понад 230 танків, 40 БМП, 100 мінометів та багато іншого. Останні прибули на нашу

територію вже 26 лютого, що врятувало безліч життів [22].

Окрім цього, Польща є активним учасником процесу відновлення української енергоінфраструктури. Так, польські компанії доставили в Україну понад 700 тонн електрообладнання та матеріалів, зокрема трансформатори, генератори, силові кабелі тощо [29].

Зазначимо, що Україна та Польща розвиватимуть також транскордонні проекти енергетичної інфраструктури. Серед пріоритетних інтересів – розвиток торгівлі електроенергією та відновлення інфраструктури для її передачі. Про це йдеться в повідомленні Міненерго за результатами засідання українсько-польської робочої групи з енергетики від 28.11.2022 року [29].

Так, за словами заступника міністра енергетики України з питань європейської інтеграції Ярослава Демченкова, важливо докласти максимум зусиль для відновлення транскордонної лінії електропередачі Хмельницький-Жешув. Цей проект відіграє значну роль для розширення комерційного обміну електроенергією [29].

Під час обговорення інших напрямків співпраці заступник міністра енергетики України Микола Колісник відзначив необхідність протистояння енергетичному шантажу РФ та подальше зниження залежності від російського викопного палива [29].

Микола Колісник вважає, що Україні важливо розвивати транскордонне співробітництво в нафтогазовому секторі – зокрема, щодо проекту будівництва нафтопроводу Броди-Адамово, а також налагодження співпраці з нафтопереробки. Крім того, українська сторона готова надавати свої потужності для зберігання газу як на рівні двостороннього партнерства з Польщею, так і на рівні всієї Європи.

Польща є дуже важливим партнером України не лише у сфері міжрегіонального та транскордонного співробітництва. В сучасних умовах, коли на Заході помітною є втома від теми війни, країни борються з внутрішніми проблемами, наприклад високою інфляцією, зростанням цін на енергоносії, Польща залишається пліч о пліч з Україною та продовжує надавати нашій країні

міжнародну підтримку у трьох основних вимірах: політичному, гуманітарному та військовому.

Українсько-російська війна, що розпочалася з підступного, аморального та неспровокованого нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 року, не просто поглибила наші стосунки з Польщею. Польський уряд та польський народ пішли на безпрецедентні у світовій історії кроки, які дали чітку та недвозначну відповідь на питання, ким же є поляки і українці.

5 травня 2022 року президент Польщі Анджей Дуда сказав, що Україна "на десятиліття, а може, дай Боже, на століття братська для Польщі держава, і як, сподіваюся, пророчо сказав Володимир Зеленський, між нашими країнами – Польщею та Україною – не буде більше кордону. Цього кордону не буде! Щоб ми жили разом на цій землі, будуючи та відбудовуючи спільно своє спільне щастя та спільну силу, яка дозволить відбивати будь-яку небезпеку або будь-яку можливу загрозу" [30].

Незважаючи на те, що невиправдане російське вторгнення в Україну зупинило багато транскордонних проєктів та поставило під серйозну загрозу цілу низку програм, агресія РФ проти нашої держави та криза біженців продемонстрували міцність зв'язків між місцевими громадами України та всієї демократичної Європи. Наші партнери підтримують та лобіюють євроінтеграцію України та всіляко підтримують розвиток транскордонної співпраці в сферах економіки, культури, гуманітарної допомоги, охорони навколишнього середовища, енергетичної безпеки, інфраструктури прикордонних територій тощо.

З вищенаведеного можна стверджувати, що відносини України з сусідніми країнами-членами ЄС в питанні транскордонного співробітництва мають всі шанси і повинні вийти на якісно новий, європейський рівень.

Попри це, робити прогнози щодо поглиблення і розширення співпраці слід робити після завершення війни в Україні.

Список використаних джерел

1. Європейська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/4/7135232/>.

2. EU NEIGHBOURS east [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eunighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yes-vydilyt-ponad-530-mln-yevro-na-transkordonne-spivrobitnyctvo-z-ukrayinoyu-ta-moldovoyu/>

3. EU NEIGHBOURS east [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eunighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yak-proekty-yes-dopomagayut-ukrayini/>.

4. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/spivholovy-ukrainsko-slovatskoi-komisii-vyznachyly-priorityetni-napriamky-podalshoho-spivrobitnytstva>.

5. Соколовський О. Б. Особливості транскордонного співробітництва України та Словаччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1311>.

6. VATICAN NEWS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2022-12/karitas-slovacchyny-razom-iz-susidamy-i-dali-dopomagaje-ukrajini.html>.

7. Лізанець М. В. Українсько-Словацьке транскордонне співробітництво: нові пріоритети розвитку в 21 столітті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visnyk-ekonomold.uzhnu.edu.ua/images/pubs/46/1/46_13.pdf.

8. Infopost [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://infopost.media/kpp-uzhgorod-vyshnye-nyemeczke-zyednaye-ukrayinu-z-magistrallyu-d1-u-slovachchyni/>.

9. Карпатський об'єктив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekonomika.ko.net.ua/?p=26831>

10. Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/2006820.html>.

11. Артёмов І. В. Стан українсько-угорського транскордонного співробітництва в контексті євроінтеграційного курсу держави / І. В. Артёмов, Т. Віціан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/artiomov_stan.pdf.

12. Закарпаття онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakarpattya.net.ua/Zmi/197531-Ukraina-i-Uhorshchyna-spilno-zakhyshchatymutsia-vid-pavodkiv-na-Tysi-VIDEO>.

13. Соколовський О. Б. Особливості транскордонного співробітництва України та Угорщини: роль національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-224-1-17>.

14. Закарпатська обласна рада, офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakarp-rada.gov.ua/yeots-tysa-otrymalo-vid-uhorshchyny-915-mln-foryntiv-na-budivnytstvo-smittiesortovalnoho-zavodu/>.

15. Любов Мельничук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://institutedd.org/blog/posts/transkordonne-kulturne-spivrobitnictvo-ukrayini-ta-rumuniyi>

16. Закарпатська обласна рада, офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakarp-rada.gov.ua/u-oblasti-prezentuvaly-novu-prohramu-spivrobitnytstva-rumunija-ukraina-2021-2027/>.

17. Посольство України в Румунії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://romania.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/597-mizhregionalnye-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-rumunijeju>.

18. An official website of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_7370.

19. Програма Транскордонного Співробітництва Польща-Білорусь-Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pbu2020.eu/ua/pages/251>.

20. EU NEIGHBOURS east [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eunighbourseast.eu/uk/news/latest-news/teper-bez-bilorusi-programa-transkordonnogo-spivrobitnyctva-polshha-bilorus-ukrayina-perehodyt-na-dvostoronnij-format/>.

22. Finance.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/skilky-groszej-otrymala-ukraina>.

23. Ситуація з біженцями з України, Портал оперативних даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

24. KARPAT.IN.UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://life.karpat.in.ua/?p=129605&lang=uk>

25. Карпатський об'єктив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politika.ko.net.ua/?p=13886>

26. Чернівецький промінь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://promin.cv.ua/2022/11/10/na-bukovyni-vidkryly-novy-punkt-propusku-krasnoilsk.html>
27. Чернівецький промінь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://promin.cv.ua/2022/12/15/na-bukovyni-perenesly-datu-vidkryttia-kpp-diakivtsi.html>
28. Високий Замок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wz.lviv.ua/ukraine/467811-dokintsia-roku-u-chernivetskii-oblasti-vidkryut-novi-punkty-propusku-na-kordoni-z-rumuniieiu>
29. Бізнес Цензор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biz.censor.net/n3383566>.
30. УКРІНФОРМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3541060-ukraina-i-polsa-stolittami-poruc-a-vidnini-j-doviku-razom.html>.

References

1. Yevropeiska pravda [European truth]. <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/03/4/7135232/>.
2. EU NEIGHBOURS east. <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yes-vydilyt-ponad-530-mln-yevro-na-transkordonne-spivrobitnyctvo-z-ukrayinoyu-ta-moldovoyu/>
3. EU NEIGHBOURS east. <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yak-proekty-yes-dopomagayut-ukrayini/>.
4. Uriadovi portal [Government portal]. <https://www.kmu.gov.ua/news/spivholovy-ukrainsko-slovatskoi-komisii-vyznachyly-priorytetni-napriamky-podalshoho-spivrobitnytstva>.
5. Sokolovskyi, O. B. Osoblyvosti transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy ta Slovachchyny [Peculiarities of cross-border cooperation of Ukraine and Slovakia]. <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1311>.
6. VATICAN NEWS. <https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2022-12/karitas-slovachchyny-razom-iz-susidamy-i-dali-dopomagaje-ukrajini.html>.
7. Lizanets M. V. Ukrainsko-Slovatske transkordonne spivrobitnytstvo: novi priorytety rozvytku v 21 stolitti [Ukrainian-Slovak cross-border cooperation: new development priorities in the 21st century]. http://www.visnyk-ekon-old.uzhnu.edu.ua/images/pubs/46/1/46_13.pdf.
8. Infopost. <https://infopost.media/kpp-uzhgorod-vyshnye-nyemeczke-zyednaye-ukrayinu-z-magistrallyu-dl-u-slovachchyni/>.
9. Karpatskyi ob'iektiv [Carpathian lens]. <http://ekonomika.ko.net.ua/?p=26831>
10. Radio Svoboda. <https://www.radiosvoboda.org/a/2006820.html>.
11. Artomov, I. V. and Vitsian T. Stan ukrainsko-uhorskoho transkordonnoho spivrobitnytstva v konteksti yevrointehratsiinoho kursu derzhavy [The state of Ukrainian-Hungarian cross-border cooperation in the context of the state's European integration course]. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/artimov_stan.pdf.
12. Zakarpattia onlain [Transcarpathia online]. <https://zakarpattya.net.ua/Zmi/197531-Ukraina-i-Uhorshchyna-spilno-zakhyshchatymutsia-vid-pavodkiv-na-Tysi-VIDEO>.
13. Sokolovskyi O. B. Osoblyvosti transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy ta Uhorshchyny: rol natsionalnykh menshyn [Peculiarities of cross-border cooperation of Ukraine and Hungary: the role of national minorities]. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-224-1-17>.
14. Zakarpatska oblasna rada, ofitsiyni veb-sait [Transcarpathian Regional Council, official website]. <https://zakarpatska-rada.gov.ua/yeots-tysa-otrymalo-vid-uhorshchyny-915-mln-foryntiv-na-budivnytstvo-smittiesortuvalnoho-zavodu/>.
15. Lyubov Melnychuk [Lyubov Melnychuk]. <https://institutedd.org/blog/posts/transkordonne-kulturne-spivrobitnytstvo-ukrayini-ta-rumuniyi>.
16. Zakarpatska oblasna rada, ofitsiyni veb-sait [Transcarpathian Regional Council, official website]. <https://zakarpatska-rada.gov.ua/u-oblasti-prezentuvaly-novu-prohramu-spivrobitnytstva-rumuniia-ukraina-2021-2027/>.
17. Posolstvo Ukrainy v Rumunii [Embassy of Ukraine in Romania]. <https://romania.mfa.gov.ua/spivrobitnytstvo/597-mizhregionalnye-spivrobitnytstvo-mizh-ukrajinoju-ta-rumunijeju>.
18. An official website of the European Union. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_7370.
19. Prohrama Transkordonnoho Spivrobitnytstva Polshcha-Bilorus-Ukraina [Cross-Border Cooperation Program Poland-Belarus-Ukraine]. <https://www.pbu2020.eu/ua/pages/251>.
20. EU NEIGHBOURS east. <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/teper-bez-bilorusi-programa-transkordonnogo-spivrobitnyctva-polshcha-bilorus-ukrayina-perehodyt-na-dvostoronnij-format/>.
22. Finance.ua. <https://finance.ua/ua/goodtoknow/skilky-groszej-otrymala-ukraina>.

23. Sytuatsiia z bizhentsiamy z Ukrainy, Portal operatyvnykh danykh [The situation with refugees from Ukraine, Portal of operational data]. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
24. KARPAT.IN.UA. <https://life.karpat.in.ua/?p=129605&lang=uk>.
25. Karpatskyi ob'iektv [Carpathian lens]. <http://politika.ko.net.ua/?p=13886>.
26. Chernivetskyi promin [Chernivtsi ray]. <https://promin.cv.ua/2022/11/10/na-bukovyni-vidkryly-novyi-punkt-propusku-krasnoilsk.html>.
27. Chernivetskyi promin [Chernivtsi ray]. <https://promin.cv.ua/2022/12/15/na-bukovyni-perenesly-datu-vidkryttia-kpp-diakivtsi.html>.
28. Vysokyi Zamok [High Castle]. <https://wz.lviv.ua/ukraine/467811-do-kintsia-roku-u-chernivetskii-oblasti-vidkryut-novi-punkty-propusku-na-kordoni-z-rumuniieiu>.
29. Biznes Tsenzor [Business Censor]. <https://biz.censor.net/n3383566>.
30. UKRINFORM [UKRAINFORM]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3541060-ukraina-i-polsa-stolittami-poruc-a-vidnini-j-doviku-razom.html>.

УДК 334.724.6-043.8/9(045)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Куряча Н.В.

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF STATE ENTERPRISES

Kuriacha Natalia

У статті викладено характерні особливості функціонування державних підприємств, розкрито сутність та законодавча основа існування державних підприємств в Україні. Результати дослідження виявляють особливості авторського підходу до функціонування державних підприємств, визначають більшу різноманітність економічних відносин з державними інститутами, порівняно із підприємствами інших форм власності. Ці характерні особливості створюють додаткові можливості щодо подальшого розвитку державних підприємств. Зараз ми спостерігаємо гальмування розвитку державних підприємств. Необхідно дослідити вплив негативних факторів економічного розвитку та подолання кризових умов цього розвитку завдяки можливостям більш жорсткого державного регулювання державних підприємств.

Ключові слова: державне підприємство, економічні відносини, державне регулювання та управління.

The article describes the characteristic features of the functioning of state-owned enterprises, reveals the essence and legislative basis of the existence of state-owned enterprises in Ukraine. The results of the study reveal the peculiarities of the author's approach to the functioning of state enterprises, determine a greater variety of economic relations with state institutions, compared to enterprises of other forms of ownership. These characteristic features create additional opportunities for the further development of state-owned enterprises. Now we are observing the slowing down of the development of state-owned enterprises. It is necessary to investigate the impact of negative factors of economic development and overcoming the crisis conditions of this development thanks to the possibilities of stricter state regulation of state-owned enterprises.

Key words: state enterprise, economic relations, state regulation and management.

Сьогодні державні підприємства працюють фактично в умовах антикризового управління, що характеризується нестачею фінансових ресурсів.

Інфляційні процеси, непередбачувані коливання валютних курсів, зростання процентних ставок за кредитами, зниження попиту споживачів негативно впливають на підсумки діяльності українських підприємств. Питання забезпечення державних підприємств фінансовими ресурсами поширене в більшості країн, серед яких і України, оскільки національна економіка занепадає, що знижує ефективність фінансово-господарської роботи державних підприємств.

Згідно з Господарським кодексом в країні існують державні унітарні підприємства (державні комерційні підприємства, казенні підприємства), комунальні унітарні підприємства. Державне унітарне підприємство формується розпорядженням компетентного органу влади шляхом виокремлення певної частки державного майна (власності), а сам орган державної влади входить до складу управління такою підприємства [5].

Проблемам формування та управління державного сектора економіки присвячені роботи Г. Аніловської [2], П. Єщенка [6], С. Мочерного [8], а також Дж. Гелбрейта, П. Самуельсона, Дж. Стігліца та інших. Перспективи подальших досліджень полягають у висвітленні напрямків розвитку державних підприємств обумовлюється гостротою проблем їх функціонування в сучасних умовах.

Сьогодні в Україні діють підприємства різноманітних форм власності, в тому числі державні підприємства, що діють на засадах державної власності. Державні підприємства є вагомою і безумовно потрібною складовою у сучасній суспільній структурі. Вони прив'язані до значення держави в економіці, а їх діяльність спрямована на ті потреби, що не можуть бути задоволені приватними виробництвами, бо діяльність останніх спрямовується суто комерційними інтересами.

Однією з ознак економічних відносин в Україні є наявність різних форм власності за оптимального поєднання між приватним і державним секторами економіки. Сьогодні державний сектор стає найважливішою частиною економічної системи та передумовою для успіхів піднесення сучасних суспільств.

За допомогою державних підприємств державою розв'язується низка економічних і соціальних проблем, пов'язаних із вирішенням основних проблем країни, таких як підтримання цілісності процесу суспільного відтворення та гармонізація циклічних коливань, підтримка поступових структурних змін економіки, формування соціальної інфраструктури та її піднесення, охорона екологічного природнього середовища, реалізація регіональної політики, підтримання науково-технічного прогресу.

Державні підприємства – це незалежні господарюючі суб'єкти, діяльність яких заснована на державній власності, виробництві товарів, наданні послуг і суспільних благ, науково-дослідній, комерційній або некомерційній діяльності з метою отримання прибутку або для суспільних потреб [1].

Основною метою статті є вирішення проблем функціонування державних підприємств в економіці України, виробничої та соціальної інфраструктури, необхідної для нормальної роботи та розвитку соціально-економічної системи.

Державні підприємства характеризуються тим, що держава або підконтрольні їй установи мають достатню частку капіталу для контролю їх діяльності. Державні підприємства повинні мати такі характеристики:

- відповідна форма власності на капітал;
- ефективний контроль за управлінням державними установами;
- цілеспрямованість діяльності полягає подоланні окремих соціальних проблем загальнодержавного чи місцевого значення;
- незалежність суб'єктів господарювання;
- права юридичних осіб.

Державні підприємства часто націлені на економічну діяльність, яка потребує великого стартового капіталу та має тривалий термін окупності, а приватні чи колективні підприємства не можуть забезпечити достатні норми прибутку для розширеного відтворення [7].

Характерні особливості діяльності державних підприємств є такими:

1) функціонування державного підприємства є особливою формою розвитку промислово-економічного сектору та відіграє провідну роль у забезпеченні помірного рівня національної безпеки країни. Для країн з розвинутою ринковою економікою до таких галузей належать оборонна промисловість, залізничний транспорт тощо;

2) державне підприємство забезпечує заповнення тих ринкових ніш і сфер задоволення соціальних потреб суспільства, в які через низьку норму прибутку (навіть в умовах повної збитковості) не бажають заходити підприємства інших форм власності, але ефективний соціальний розвиток неможливо забезпечити без відповідного задоволення цих соціальних проблем;

3) створення державних підприємств є одним із способів забезпечення національних інтересів у стратегічних сферах виробництва, формою захисту цих територій від поширення іноземного капіталу;

4) діяльність державних підприємств є одним із найефективніших інструментів державного впливу на негативні фактори економічного розвитку та подолання кризових умов цього розвитку завдяки можливостям більш жорсткого державного регулювання та координації їх господарської діяльності;

5) державне підприємство виступає впливовим інструментом державного регулювання цін на внутрішньому ринку, більш завуальована форма втручання держави у забезпечення цінової рівноваги для захисту найбільш соціально незахищених верств населення;

6) державне підприємство зберігає свою значення у тих капіталомістких галузях, де приватний бізнес внаслідок недостатньо потужного накопичення не може забезпечити створення виробництв, які відповідні по масштабам для застосування сучасних технологій.

Можна відзначити, що економічна система держави має зв'язки з фінансами підприємств усіх форм власності, але фінанси саме державного підприємства мають складніші ланки зв'язку із державними фінансами [4].

Економічні відносини державних підприємств характеризуються

особливими формами фінансових відносин, що формують фінансові потоки, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням його фінансових ресурсів.

Через державний і місцеві бюджети фінансується створення нових підприємств державної форми власності, їхнє інвестування та пільгове кредитування, покриття збитковості. Основне місце в цьому фінансовому потоці сьогодні належить державним інвестиціям. В той самий час через фінанси державного підприємства створюється певна частка доходів державного бюджету. Таке поповнення відбувається через надходження податкових та інших відрахувань державних підприємств до загальнодержавного та місцевих бюджетів, зборів та відрахувань у державні цільові позабюджетні фонди, коштів від оренди місцевих майнових комплексів державних підприємств і приватизації їхнього майна, вилучення частини прибутку за результатами господарської діяльності цих підприємств.

Державне підприємство «Конструкторське бюро «Південне» імені М. К. Янгеля» є багатопрофільним унікальним космічним центром, що орієнтується на комплексний підхід до вирішення завдань засвоєння космосу та зміцнення обороноздатності нашої держави. КБ «Південне» засноване на державній власності й відноситься до структури управління Державного космічного агентства України [9].

Джерелами створення майна КБ «Південне» є державне майно, передане підприємству Державним космічним агентством; доход, що надходить від реалізації продукції (послуг), інших господарських видів діяльності підприємства; доход від цінних паперів; кредитні кошти від банків та інших контрагентів; бюджетні дотації й капітальні вкладення; придбані у інших підприємств або громадян майнові цінності за законодавчо встановленим порядком; інші не заборонені законом джерела [10].

Основною діяльністю КБ «Південне» за КВЕД 72.19 є «Дослідження та експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук». Саме розмір доходу від реалізованої продукції (послуг) за вказаним видом діяльності у

2020 році становив 90,3% загального обсягу реалізованої продукції підприємства. Більшість розробок за напрямками «Ракетно-космічна техніка» та «Спеціальна продукція» є інноваційними – унікальними та новими для ринку. Обсяг проданої інноваційної продукції за 2020 рік, у тому числі інноваційна продукція, що є новою для ринку, становив 706,1 млн. грн., із них за межі України реалізовано продукції на суму 704,7 млн. грн.

Проаналізуємо головні фінансово-економічні показники за 2018-2020 роки КБ «Південне».

Таблиця 1

**Основні фінансово-економічні показники роботи ДП «КБ «Південне»,
тис. грн.**

Показники	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Абсолютна зміна	
				2019/2018	2020/2019
Чистий дохід від продажу продукції	2657244	2020088	1037980	-637156	-982108
Собівартість реалізації продукції	2311825	1719078	844849	-592747	-874229
Валовий прибуток	345419	301010	193131	-44409	-107879
Фінансовий результат від операційної діяльності	-66677	28207	5489	94884	-22718
Фінансовий результат до оподаткування	-27383	22316	19425	49699	-2891
Чистий прибуток	-27400	21417	11014	48817	-10403
Власний капітал	2999558	3001700	3009410	2142	7710
Поточні зобов'язання	3168388	2585663	2756696	-582725	171033

Необоротні активи	2176161	2227197	2174727	51036	-52470
Оборотні активи	3991989	3361246	3600839	-630743	239593
Вартість активів	6168150	5588443	5775566	-579707	187123

Джерело: розраховано автором

Станом на 01.01.2021 р. чисельність працівників складала 4546 осіб. Підприємство працювало останні роки в умовах поглиблення епідемії коронавірусу та військового стану, що призвело до відповідних організаційних умов та наслідків, незалежних від дій адміністрації та працівників підприємства.

За результати аналізу встановлено, що об'єкт дослідження має деякі проблемні місця. Кілька показників показує у часі неоднорідний характер, відбиваючи то зростання, то скорочення, що й зведено до таблиці 1. Переміна тенденції й неоднозначність спостерігається через те, що сьогоденній фінансовий стан КБ «Південне» зазнає впливів як негативних, так і позитивних чинників.

На основі таблиці 1 засвідчимо, що вартість активів у 2019 році порівнюючи її з 2018 роком зменшилася на 579707 тис. грн., або на 9,4%. Ситуація дещо виправилася у 2020 році, оскільки відбулося невелике зростання загальної вартості активів підприємства на 187123 тис. грн., або 3,3%. Отже, загалом на кінець періоду 2018-2020 років відбулося зменшення величини активів, що вказує на негативні моменти фінансово-господарських справ ДП «КБ «Південне». В кінцевому підсумку така ситуація вказує на зниження економічного потенціалу підприємства.

Показник необоротних активів КБ «Південне» впродовж останніх 3-х років мав нестійку тенденцію. Так, у 2018 році їх вартість визначалась у 2176161 тис. грн. За 2019 рік показник збільшився на 51036 тис. грн. та становив вже 2227197 тис. грн. Однак до кінця 2020 року вартість необоротних активів становила 2174727 тис. грн., що на 2,3% або 52470 тис. грн. нижче, аніж для попереднього року. Зменшення необоротних активів має негативне значення для підприємства, бо вказує на скорочення економічної активності КБ «Південне» на ринку.

Проте власний капітал КБ «Південне» постійно збільшується. У 2018 році

розмір власного капіталу становив 2999558 тис. грн.. Незначне зростання на 2142 тис. грн. або 0,1% сприяло тому, що на кінець 2019 році показник дорівнював вже 3001700 тис. грн. У 2020 році показник зазнав зростання на 7710 тис. грн. або 0,3% і становив 3009410 тис. грн. Зростання власного капіталу відзначає підприємство з позитивного боку. Перш за все, це вказує на збільшення рівня захисту від негативних чинників, в першу чергу збитків, які перекриваються власним капіталом; підвищення рівня стабільності піднесення; фінансову стійкість; зниження підпорядкованості до запозичених коштів.

Показник чистого доходу від продажів продукції (послуг) за термін 2018-2020 роки має стійкий напрямок на скорочення. Так за 2018 рік він становив 2657244 тис. грн., але уже в 2019 році він зменшився на 637156 тис. грн., або на 24% і становив 2020088 тис. грн. Ще більш різке зменшення чистого доходу від продажів відбулося у 2020 році – на 982108 тис. грн., або на 48,6%. Це змінення є як результат дії 2-х чинників: ціни продажу та обсягу проданої продукції. Зменшення чистого доходу свідчить про скорочення масштабів діяльності підприємства, звуження сфер діяльності, послаблення позицій на ринку.

За аналізований період собівартість реалізації також демонструє стійку тенденцію до зменшення, що є передбачуваним через зменшення показника чистого доходу з продажу. Зазначимо, що у 2018 році вона досягала 2311825 тис. грн. В 2019 році показник скоротився на 592747 тис. грн. та становив вже 1719078 тис. грн. Проте до кінця 2020 року собівартість реалізації продукції продовжувала зменшуватися та становила 844849 тис. грн., що на 874229 тис. грн. менше, ніж минулого року. Зменшення показника собівартості цілком може пов'язуватись зі зменшенням випуску продукції. Саме таку тезу підтверджують майже однакові темпи зниження показників чистого доходу та собівартості продукції.

Валовий прибуток за представлений період має, на жаль, аналогічну тенденцію до скорочення. Так, у 2018 році показник дорівнював 345419 тис. грн.. Вже у 2019 році валовий прибуток зменшився на 44409 тис. грн. і склав 301010 тис. грн. Проте на кінець 2020 року відбулося ще більш значне зменшення

показника валового прибутку на 193131 тис. грн., або на 35,8%.

Проте фінрезультат від операційної діяльності за аналізований період виглядав значно краще, бо у 2019 році підприємство отримало тут прибуток у сумі 28207 тис. грн., враховуючи, що у 2018 році за цим показником був збиток у сумі 66677 тис. грн. Але фінрезультат від операційної діяльності у 2020 році був вже не таким значним – лише 5489 тис. грн. прибутку. Така нестійка тенденція за цим показником скоріш за все пояснюється постійними змінами обсягу всіх видів витрат у звітному році.

Фінрезультат до оподаткування, а саме прибуток, скоротився у 2020 році на 2891 тис. грн.. Це скорочення викликане значним зростанням всіх видів витрат, що зазнало підприємство у звітному році (наприклад, за статтею «інші витрати» підприємство витратило у 2020 році 94306 тис. грн., проти 17 тис. грн. у 2018 році).

Становище державного підприємства є багатозначним. З одного боку, ДП вдається отримувати та у певні роки зрощувати чистий прибуток за досліджуваний період, але, з іншого боку, спостерігається зниження доходу від реалізованої продукції.

В подальшому актуальними залишаються рекомендації щодо залучення державних замовлень за рахунок співпраці із зарубіжними державними замовниками і компаніями, що фінансуються з держбюджетів.

У першу чергу – це налагодження економічних контактів із країнами, які стабільно виділяють значні кошти на розвиток своїх космічних технологій (США, ЄС, Китай, Індія та ін.). Так, відповідно до нової політики США в космічній сфері, з 2015 року передбачається щорічне виділення 20-22 млрд. дол. на вирішення нових завдань космічної галузі. Сприятливим моментом у цьому зв'язку є наявність міцних контактів з американськими фірмами Boeing, Lockheed Martin, Orbital Sciences Corporation, а також бразильськими і китайськими колегами.

Важливим фактором успішної зовнішньоекономічної діяльності є дієва підтримка ДП «КБ «Південне» з боку урядових структур. Зокрема, на даний

момент вкрай важлива участь державної влади у вирішенні наступних питань:

- збільшення бюджетного фінансування перспективних розробок підприємства, які можуть бути реалізовані на міжнародних ринках РКТ;
- збільшення бюджетного фінансування зовнішньоекономічної діяльності;
- збільшення ліміту витрат на представницькі заходи та рекламу;
- сприяння у відкритті зарубіжних представництв;
- надання податкових та митних пільг.

Особливості функціонування державних підприємств визначають більшу різноманітність економічних відносин з державними установами, порівняно із підприємствами інших форм власності. Ці характерні особливості створюють додаткові можливості щодо формування та подальшого поповнення фінансових ресурсів державних підприємств. Підприємства державної форми власності отримують додаткові можливості при фінансуванні більш потужних проектів та дозволяють задовольняти низьку суспільних потреб в процесі своєї діяльності.

Окрім так званих бюджетних джерел фінансових ресурсів для державних підприємств в ринкових умовах господарювання важливим має стати також пошук внутрішніх резервів збільшення фінансових ресурсів. Такий підхід стимулює раціональне використання ресурсів і підвищення прибутковості державних підприємств. В кінцевому підсумку це призведе до підвищення ефективності діяльності не тільки самого підприємства, але й всієї економічної системи держави в цілому.

За результатами здійсненого аналізу фінансово-господарської діяльності КБ «Південне» слід визначити той негативний момент, що загалом на кінець періоду 2018-2020 років відбулося зменшення величини активів. Така ситуація вказує на зниження економічного потенціалу підприємства. У самій структурі активів зросла доля оборотних, особливо частка матеріальних запасів та незавершеного виробництва. Причиною такої зміни є сама специфіка діяльності КБ «Південне» та особливості його операційного циклу.

Актуальним є той факт, що значна частина молодих фахівців серед

персоналу тематичних підрозділів КБ «Південне», пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю, не має відповідної спеціальної підготовки. Фахівці, що мають профільну освіту, пов'язану з питаннями ЗЕД, не володіють, як правило, в достатньому обсязі знаннями в галузі ракетно-космічної техніки. Таке протиріччя необхідно усувати шляхом організації відповідного планомірного, централізованого навчання, вивчення реальних потреб підрозділів, більш повного інформування підрозділів про можливі заходи.

До перспективних напрямів робіт КБ «Південне» слід віднести і низку проектів, що мають принести користь для усього людства. Ці проекти спрямовані на вирішення таких глобальних проблем як задоволення потреб землян у нових джерелах енергії, захист від астероїдної небезпеки і від загрози можливого повторення заледеніння; ліквідація результатів техногенного непотребу навколоземного космічного довкілля; є проекти, пов'язані з космічним туризмом чи із дослідженнями космічного простору [3].

Список використаних джерел

1. Алескерова Ю. В. Управління фінансовими ресурсами державних підприємств [Електронний ресурс] / Ю. В. Алескерова, А. Р. Ременюк // Причорноморські економічні студії. – 2018. – Вип. 30(2). – С. 45-48. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_30\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_30(2)_12).
2. Аніловська Г. Я. Державний фактор трансформаційних перетворень в економіках перехідного типу / Г. Я. Аніловська; Укоопспілка. – Л., 2002. – 323 с.
3. Анисенко О. В. Розвиток космічної галузі в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Анисенко, Д. О. Бабіна // Агросвіт. – 2018. – № 11. – С. 55-59. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2018_11_12.
4. Вечеров В. Т. Управління державними підприємствами: перегляд цінностей як відповідь на вимоги цифрової економіки / В. Т. Вечеров, Ю. В. Орловська, О. О. Кахович // Економічний простір. – 2021. – № 166. – С. 29-34.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
6. Єщенко П. С. Нова модель держави / П. С. Єщенко, Б. Є. Кваснюк, О. А. Бірюков. – Слов'янськ: Печатний двор, 2002. – 142 с.
7. Зюзь Д. В. Внутрішнє фінансування як чинник підвищення ефективності діяльності державних підприємств [Електронний ресурс] / Д. В. Зюзь // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія: Державне управління. – 2018. – № 2. – С. 27-33. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_2_6.
8. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко та ін.; за ред. С. В. Мочерного. – Л.: Світ, 2006. – Т. 2. – 563 с.
9. Офіційна веб-сторінка Державне космічне агентство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nkau.gov.ua/ua/>
10. Офіційна веб-сторінка ДП «Конструкторське бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.yuzhnoye.com/ua/home/>.

References

1. Aleskerova, Yu. V. and Remenyuk, A. R. 2018. "Upravlinnia finansovymy resursamy derzhavnykh pidpriemstv [Management of financial resources of state enterprises]". *Black Sea Economic Studies* 30(2): 45-48. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bSES_2018_30\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bSES_2018_30(2)_12).
2. Anilovska, G. Ya. 2002. *Derzhavnyi faktor transformatsiinykh peretvoren v ekonomikakh perekhidnoho typu [State factor of transformational transformations in transitional economies]*. L.
3. Anisenko, O. V. and Babina, D. O. 2018. "Rozvytok kosmichnoi haluzi v Ukraini [Development of the space industry in Ukraine]". *Agrosvit* 11: 55-59. http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2018_11_12.
4. Veчерov, V. T., Orlovskа, Yu. V. and Kakhovych O. O. 2021. "Upravlinnia derzhavnymy pidpriemstvamy: perehliad tsinnosti yak vidpovid na vymohy tsyfrovoy ekonomiky [Management of state enterprises: revision of values as a response to the requirements of the digital economy]". *Economic space* 166: 29-34.
5. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436–IV iz zminamy ta dopovnenniamy [Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003 № 436-IV with amendments and additions]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
6. Yeshchenko, P. S., Kvasnyuk, B. E. and Biryukov O. A. 2002. *Nova model derzhavy [New model of the state]*. Sloviansk: Pechatny dvor.
7. Zyuz, D. V. 2018. "Vnutrishnie finansuvannia yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti derzhavnykh pidpriemstv [Internal financing as a factor in increasing the efficiency of state enterprises]". *Bulletin of the National Academy of State Administration under the President of Ukraine. Series: Public administration* 2: 27-33. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_2_6.
8. Mocherny, S. V., Larina, Ya. S., Ustenko, O. A. and others; Mocherny, S. V. ed. 2006. *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk: u 2 t. T. 2. [Economic encyclopedic dictionary: in 2 volumes. T. 2.]*. Lviv: Svit.
9. Ofitsiina veb-storinka Derzhavne kosmichne ahentstvo Ukrainy [Official website of the State Space Agency of Ukraine]. <https://www.nkau.gov.ua/ua/>.
10. Ofitsiina veb-storinka DP «Konstruktorske biuro «Pivdenne» im. M.K. Yanhelia [Official web page of SE "Design Bureau "South" named after M.K. Yangel]. <https://www.yuzhnoye.com/ua/home/>.

УДК 33.021:330.101.542-047.37(045)**АНАЛІЗ ВИГОД І ВИТРАТ
В МІКРОЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Лінтур І.В., Нестерова С.В.

**ANALYSIS OF BENEFITS AND COSTS
IN MICROECONOMIC RESEARCH**

Lintur Inna, Nesterova Svitlana

Стаття присвячена дослідженню ефективності такого інструменту проектного аналізу як аналіз вигод і витрат на мікроекономічному рівні. В дослідженні розглянуто поняття альтернативної вартості фінансового ресурсу. З'ясовано основні методи розрахунку альтернативної вартості із застосуванням концепції вартості грошей у часі. Проведено порівняння методів аналізу вигод і витрат з метою формування правильного інвестиційного рішення на мікроекономічному рівні. Також, з метою формування цілісної картини щодо доцільності та ефективності інвестиційного рішення охарактеризовано основні етапи, принципи та переваги застосування аналізу вигод і витрат в мікроекономічних дослідженнях.

Ключові слова: часова концепція вартості грошей, альтернативна вартість грошей, аналіз вигод і витрат, мікроекономічні дослідження.

The article is devoted to the study of the effectiveness of such a project analysis tool as the analysis of benefits and costs at the microeconomic level. The study considers the concept of the alternative value of a financial resource. The main methods of calculating the alternative value using the concept of the time value of money have been clarified. A comparison of methods of analysis of benefits and costs was carried out with the aim of forming the right investment decision at the microeconomic level. Also, in order to form a complete picture of the expediency and effectiveness of the investment decision, the main stages, principles and advantages of applying the analysis of benefits and costs in microeconomic studies are characterized.

With the development of information technologies, the issue of the need to quickly make decisions, which, moreover, must be rationally justified, is becoming increasingly acute. For this, the most modern tools are used, one of which is the analysis of benefits and costs. In this regard, significant attention needs to be paid to researching the types of cost-benefit analysis in microeconomic research and the limits of the latter's application in the decision-making process at the level of both private enterprises and the state level, which makes this issue increasingly relevant.

The opportunity cost of a resource used in a certain way is determined by the value it could have if used in the best possible alternative way. The concept of opportunity cost is a simple but powerful tool that plays a central role in cost-benefit analysis.

Cost-benefit analysis (CBA) is a method used by companies to make a key decision after working out the costs and benefits of a particular action using various models, including net present value, benefit-cost ratio, etc.

Keywords: time concept of value of money, opportunity cost of money, analysis of benefits and costs, microeconomic studies.

З розвитком інформаційних технологій все гостріше постає питання необхідності швидко приймати рішення, які до того ж мають бути раціонально обґрунтованими. Для цього використовуються найбільш сучасні інструменти, одним з яких є аналіз вигід і витрат. У зв'язку з цим суттєвої уваги потребує дослідження різновидів аналізу вигоді витрат в мікроекономічному дослідженні та меж застосування останніх в процесі прийняття рішень на рівні як приватних підприємств, так і на державному рівні, що робить дане питання все більш актуальним [1].

Поняття альтернативної вартості (opportunity cost) є основоположним для проведення аналізу витрат і вигід. Більше того, визначальною рисою різних економічних систем є те, яким чином враховується альтернативна вартість при прийнятті рішень. Ефективнішою є система, що забезпечує найповніше врахування альтернативної вартості.

Оскільки для задоволення всіх потреб завжди бракує ресурсів, постає завдання оптимального використання доступних ресурсів. Потенційно будь-які ресурси можна використати кількома способами. Так, земельну ділянку в місті

можна використати для спорудження на ній житла, адміністративних будинків, промислових підприємств або закладення парку.

Резерви іноземної валюти країни можна використати для імпортування споживчих товарів, придбання промислової сировини або для інвестування в капітальне будівництво. Використання ресурсів на одні цілі неминуче виключає можливість іншого їх використання.

Альтернативна вартість використовуваного певним чином ресурсу визначається цінністю, яку він міг би мати при використанні найкращим з можливих альтернативних способів. Концепція альтернативної вартості є простим, але потужним знаряддям, що відіграє центральну роль в аналізі витрат і вигід.

Розглядаючи питання про витрати виробника, до уваги беруть сировину, матеріали, витрати робочого часу, необхідні інструменти й механізми тощо. Потім проводиться оцінка цих ресурсів у грошовому виразі. Вважається, що витрати на виробництво певного товару дорівнюють сумі проведених грошових оцінок. Тут немає помилки, але питання, чому ці ресурси мають саме таку грошову оцінку, лишається без відповіді.

Аналіз витрат і вигід (СВА) – це метод, який використовується компаніями для прийняття ключового рішення після опрацювання витрат і вигід від конкретної дії за допомогою різних моделей, включаючи чисту поточну вартість, норму вигоди та витрат тощо

При проведенні цього аналізу існує два основних методи досягнення загальних результатів. Це чиста теперішня вартість (NPV) та коефіцієнт вигоди та вартості (BCR) [2].

Модель чистої теперішньої вартості (NPV) проекту стосується різниці між теперішньою вартістю вигід та теперішньою вартістю витрат. Якщо $NPV > 0$, то з цього випливає, що проект має економічне обґрунтування, щоб продовжувати.

Співвідношення вигоди та вартості, з іншого боку, "Вигода-вартість" (BCR) забезпечує вартість шляхом обчислення відношення суми теперішньої вартості вигід, пов'язаних з проектом, до суми теперішньої вартості витрат, пов'язаних з

проектом.

Чим більше значення вище 1, тим більшими є переваги, пов'язані з розглянутою альтернативою. Якщо використовується коефіцієнт вигоди та вартості, аналітик повинен вибрати проект із найбільшим співвідношенням вигоди та вартості.

Таблиця 1 демонструє простий приклад аналізу витрат і вигод, що пропонує порівняння між ними:

Таблиця 1.
Приклад порівняння методів аналізу вигод і витрат

Альтернатива проекту 1 (за методом NPV)	Альтернатива проекту 2 (за методом BCR)
<ul style="list-style-type: none"> • Поточна вартість витрат = 104 мільйонів доларів США • Вигоди = 195 мільйонів доларів США • NPV = \$ 150 млн - \$ 80 млн = \$ 81 млн • BCR = 104 млн \$ / 81 млн \$ = 1,28 	<ul style="list-style-type: none"> • Поточна вартість витрат = 11,7 мільйонів доларів США • Поточна вартість виплат = 26 мільйонів доларів США • NPV = \$ 26 млн - \$ 11,7 млн = \$ 14,3 млн • BCR = 20 млн \$ / 9 млн \$ = 2,22

З цього прикладу аналізу витрат та вигод видно, що, хоча обидві інвестиційні пропозиції дають чистий позитивний результат. Однак методи отримання NPV та BCR для отримання результатів дають дещо різноманітні результати. Використання NPV припускає, що варіант інвестування 1 забезпечує кращий результат, оскільки NPV у 70 мільйонів доларів перевищує NPV у варіанті 2 (5 мільйонів доларів). З іншого боку, застосовуючи метод BCR, варіант 2 був би кращим, оскільки BCR 2,22 більше, ніж BCR 1,88.

Приклад аналізу витрат і вигод, загальний результат може бути визначений, враховуючи витрати, пов'язані з варіантом 1, які набагато більші, або можна визначити, враховуючи загальні значно більші вигоди (у грошовому вираженні), отримані шляхом вибору альтернативи 1. Отже, що ми можемо бачимо, що результати Аналізу витрат і вигод не є закритими. Представлення обох форм аналізу різними методами може бути найбільш доцільним, оскільки органи влади можуть зважити рішення, виходячи з усіх перспектив.

Відомо, що прийняти інвестиційне рішення досить просто, коли вигоди

затмарюють витрати, але лише деякі з нас знають інші ключові елементи, які входять в аналіз. Етапи створення значущої моделі:

Етап 1- Визначення основи аналізу.

На даному етапі визначається стан справ до та після зміни політики чи інвестицій у конкретний проект. Проаналізуйте вартість цього статус-кво. Спочатку нам слід виміряти прибуток від використання цього варіанту інвестування, на відміну від нічого не робити або знаходитись на нульовому рівні. Іноді статус-кво є найбільш вигідним місцем для перебування.

Етап 2 - Ідентифікація та класифікація витрат і вигод.

Важливо, щоб витрати та вигоди класифікувались наступним чином, щоб переконатися, що ви розумієте наслідки кожної вартості та вигоди.

- Прямі витрати (передбачувані витрати / переваги).
- Непрямі витрати (ненавмисні витрати / вигоди).
- Матеріальний (легко виміряти та кількісно визначити).
- Нематеріальні (важко визначити та виміряти).
- Реальний (все, що сприяє нижчим виграшам) / переказ (гроші, що міняють руки).

Етап 3 - Складання графіку очікуваних витрат та доходу.

Що стосується прийняття рішень, то час є найважливішим елементом. Картування потрібно робити, коли відбудуться витрати та вигоди та скільки вони будуть зменшуватися протягом фази. Це вирішує дві основні проблеми. По-перше, визначений графік дозволяє підприємствам узгоджуватися з очікуваннями всіх зацікавлених сторін. По-друге, розуміння термінів дозволяє їм спланувати вплив, який витрати та дохід матимуть на операції. Це надає бізнесу змогу краще керувати справами та вживати кроків на випередження будь-яких непередбачених ситуацій.

Етап 4 - Монетизація витрати та вигоди.

Ми повинні забезпечити розміщення всіх витрат та усіх вигод в одній грошовій одиниці.

Етап 5 - Знижка витрат і вигод для отримання теперішніх цінностей.

Це передбачає перетворення майбутніх витрат і вигод у теперішню вартість. Це також відомо як дисконтування грошових потоків або вигод за відповідною ставкою дисконтування. Кожен бізнес має різну ставку дисконтування.

Етап 6 - Розрахувати чисті поточні значення.

Це робиться шляхом віднімання витрат від вигод. Пропозиція щодо інвестицій вважається ефективною, якщо отримано позитивний результат. Однак слід враховувати й інші фактори.

Важливим інструментом організації аналізу вигод і витрат в мікроекономічних дослідженнях є формування та реалізація принципів аналізу витрат і вигод. Серед таких, варто виділити наступні:

– **Розрахунок витрат і вигод** - Переваги та витрати проекту повинні виражатися в еквівалентних грошах певного часу. Це пов'язано не тільки з ефектом інфляції, але й з тим, що долар, який зараз можна вкласти, приносить відсотки протягом п'яти років і, зрештою, коштує більше, ніж долар за п'ять років.

– **Визначення конкретного досліджуваного напрямку** - Вплив проекту слід визначити для конкретного досліджуваного району. Наприклад: місто, регіон, держава, нація чи світ. Не виключено, що наслідки проекту можуть “збитися” на одній досліджуваній області, але не на меншій.

• Специфікація досліджуваної області може бути суб'єктивною, але це може вплинути на аналіз значною мірою

– **Точне вирішення невизначеностей** - ділові рішення затьмарюються невизначеностями. Він повинен розкривати зони невизначеності та дискретно описувати, як було вирішено кожну невизначеність, припущення чи двозначність.

– **Слід уникати подвійного підрахунку витрат і вигод** - Іноді, хоча кожна з вигод або витрат розглядається як відмінна риса, вони можуть приносити однакову економічну цінність, що призводить до подвійного підрахунку елементів. Тому їх слід уникати

Актуальність використання аналізу вигод і витрат в мікроекономічних

дослідження знаходить підтримку в таких твердженнях:

–**Визначення доцільності можливості:** Ніхто не хоче зазнавати збитків у бізнесі. Коли в проект чи ініціативу вкладено величезну суму грошей, це повинно принаймні отримати збиток або повернути витрати. Щоб визначити, чи перебуває проект у позитивній зоні, витрати та вигоди визначаються та дисконтуються до теперішньої вартості для визначення життєздатності.

–**Забезпечити основу для порівняння проектів:** маючи настільки багато варіантів інвестицій, повинна бути основа для вибору найкращої альтернативи. Аналіз витрат та вигод – це один із найясніших інструментів для вибору доступних варіантів. Коли один із двох варіантів здається вигіднішим, вибір простий. Однак проблема виникає, коли існує більше двох варіантів оцінки. Ця модель допомагає компаніям класифікувати проекти відповідно до їхнього порядку заслуг та вибрати найбільш життєздатний.

–**Оцінка можливої вартості:** Ми знаємо, що у нас є обмежені ресурси, але інвестиційних можливостей багато. Аналіз витрат та вигод – це корисний інструмент для порівняння та вибору найкращого варіанту. Однак, вибираючи найбільш життєздатний проект, також важливо пам'ятати про можливу вартість або вартість наступного найкращого альтернативного упущеного. Це допомагає підприємствам визначити вигоди, які могли б виникнути, якби обраний інший варіант.

– **Виконання аналізу чутливості для різних сценаріїв реального життя:** Ситуації не завжди однакові, і неможливо передбачити точний результат. Ставку дисконтування можна перевірити на діапазоні. Аналіз чутливості може сприяти підвищенню довіри до аналізу витрат і вигод і в основному застосовується там, де є неоднозначність щодо ставки дисконтування. Дослідник може змінити норму дисконтування та значення горизонту, щоб перевірити чутливість моделі.

Проте, як і будь який інший метод, аналіз вигоді витрат не є універсальним, тому варто розуміти, обмеження у використанні такого методу. Серед найбільш

вагомих обмежень варто виділити наступні:

– **Неточності в кількісному визначенні витрат і вигод** - Аналіз витрат і вигод вимагає, щоб усі витрати та вигоди були визначені та адекватно кількісно визначені. Однак певні помилки, такі як випадкове пропущення певних витрат і вигод через неможливість скласти прогноз, можуть призвести до складних причинно-наслідкових зв'язків, що призведе до неточної моделі. Більше того, неоднозначність щодо присвоєння грошових цінностей ще більше призводить до неефективного прийняття рішень.

– **Елемент суб'єктивності** - Усі витрати та вигоди неможливо легко визначити кількісно. Безумовно, беруть участь інші елементи, що вимагають суб'єктивності. Важко встановити грошову вартість таких вигод, як задоволеність працівників, задоволеність клієнтів або витрати, такі як зниження довіри тощо. Але оскільки стандартна модель аналізу витрат і вигод вимагає кількісної оцінки, підприємства можуть кількісно оцінити ці фактори, і тут існує обмежений обсяг точності. Особи, що приймають рішення, можуть емоційно захопитися, і це знову призводить до нерівного та упередженого аналізу.

– **Аналіз витрат і вигод може бути помилково прийнятий за проектний бюджет**– елементи включають оцінку та передбачувану кількісну оцінку, однак, є ймовірність того, що на якомусь рівні модель Аналізу витрат та вигод може бути прийнята за бюджет проекту. Прогнозування бюджету є більш точною функцією, і цей аналіз може бути лише його попередником. Використання його як бюджету може призвести до потенційно ризикованих результатів для проекту, що розглядається.

– **Визначення ставки дисконтування** - основною проблемою при використанні дисконтування є значення, яке стосується обраної ставки дисконтування. Стандартний метод дисконтування до теперішньої вартості базується на термінах витрат і вигод. Цей метод дисконтування передбачає, що всі витрати та вигоди виникають наприкінці кожного року (або, можливо, цей час використовується для полегшення розрахунку). Однак певні сценарії термінів

витрат і вигод потрібно розглядати більш ретельно та з розрізненням. Скажімо, якщо витрати понесені наполовину року або в останньому кварталі року, їх знижка в кінці року може певною мірою спотворити результати. Таким чином, терміни дисконтування витрат і вигод потребують коригування залежно від тривалості життя проекту.

Отже, виконання аналізу витрат та вигод має вирішальне значення для прийняття бізнесом вигідних рішень. Життєво важливо, щоб витрати та вигоди були чітко визначені з мінімальним залученням суб'єктивності. Ідентифікація та кількісна оцінка повинні бути поглибленими, оскільки поверховість може завдати шкоди бізнесу. Він не обмежується лише з'ясуванням того, чи є пропозиція чи конкретний проект здійсненним чи ні. Це також допомагає нам з'ясувати коефіцієнти життєздатності кожного проекту.

Результат цієї моделі слід розглядати як цілісний процес, а не просто як кінцевий результат. Представляючи кінцевий результат моделі аналізу витрат та вигод, аналітик повинен пояснити владі всю суть прогресу. Кожен крок і обґрунтування, що стоять за ним, однаково важливі. Таким чином, ця модель не лише допомагає підприємствам з'ясувати життєздатність, а й приймати найсміливіші рішення. Відповідно, метод аналізу вигод і витрат є важливим допоміжним інструментом в проведенні мікроекономічних досліджень.

Список використаних джерел

1. Кібук Т. М. Класифікація основних видів аналізу вигід та витрат / Т. М. Кібук // Економіка та суспільство. – 2021. – № 26.
2. Фінансовий менеджмент. Практикум: навч. посібник / С. В. Нестерова. – Вид. друге, доповн. – К.: Видавничий дім «КОНДОР», 2019. – 280 с.

References

1. Kibuk, T. M. 2021. *Klasyfikacia osnovnyh vydiv analizu vyhid i vytrat* [Classification of the main types of cost-benefit analysis]. *Economy and society* 26.
2. Nesterova, S. V. 2019 *Finansovyj menedzhment: prakrykum* [Financial management: practicum]. 2-nd ed. Kyiv: Kondor.

УДК 303.725.33-047.44:338.482(045)

**ПОБУДОВА ЕКОНОМЕТРИЧНОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ АНАЛІЗУ ТА
ПРОГНОЗУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Максютова О.В., Питьовка О.Ю.

**CONSTRUCTION OF AN ECONOMETRIC MODEL FOR THE
ANALYSIS AND PROGNOSTICATION OF TOURIST ACTIVITY**

Maksyutova Olena, Pytovka Oksana

У статті показано необхідність та актуальність економетричного моделювання, проведення кореляційно-регресійного аналізу та прогнозування. Побудовано лінійну багатofакторну економетричну модель, яка демонструє залежність доходу, який отриманий за рахунок надання туристичних послуг в Закарпатській області, від інших важливих факторів. Оцінено складові побудованої моделі з позиції еластичності. Доведено, що модель є адекватною та оцінено її якість.

Ключові слова: економетрична модель, мультиколінеарність, аналіз, еластичність, прогноз, дохід, туризм.

The article shows the necessity and relevance of econometric modeling, correlation-regression analysis, and prognostication. A linear multifactorial econometric model was built, which demonstrates the dependence of the income received from the granting of tourist services in the Transcarpathian region on other important factors.

Selected factors were researched for multicollinearity, excluded those of them between which significant collinearity is observed.

The factors of the built model were evaluated from the position of elasticity. It was proven that the model is adequate and its quality was evaluated.

The impact of the considered factors on the income of the tourism industry in 2020 was predicted. Intervals are specified both for the average income and for its individual values in the prognosis period.

Key words: econometric model, multicollinearity, analysis, elasticity, prognosis, income, tourism.

Розвиток сучасних галузей економіки, туризму, соціальної сфери тісно пов'язаний із використанням різних методів дослідження та управління відповідними процесами та системами. Найбільш популярними є економетричні методи, які дають можливість не тільки провести кількісні розрахунки, але й вибрати оптимальні прогнозні сценарії майбутніх дій.

Для дослідження інтенсивності, виду та форми причинних впливів у досліджуваних стохастичних процесах широко використовуються методи багатомірного статистичного аналізу, серед яких особливе місце займає кореляційний та регресійний аналіз. Враховуючи характер явищ, властивих досліджуваним процесам, математичний апарат кореляційно-регресійного аналізу

дозволяє створити стохастичні моделі, які мають певну перевагу над детермінованими моделями в досліджуваній галузі.

За допомогою побудованої моделі проводиться аналіз статистичних показників, вивчається їх поведінка, прогнозується розвиток досліджуваної системи. Модель дозволяє імітувати різні можливі сценарії соціально-економічного розвитку системи, коли статистично виявлені взаємозв'язки між факторами використовуються для дослідження того, як можливі зміни параметрів або розподілу впливатимуть на значення результативної ознаки.

Використовуючи методи кореляційно-регресійного аналізу, проведемо дослідження туристичної сфери Закарпатської області. Туризм – це одна з провідних, найбільш динамічних та перспективних галузей економіки, що характеризується надзвичайно високими темпами розвитку, особливо в останні десятиліття. Особливість економіко-географічного розташування, розвинута транспортна мережа, сприятливі природно-кліматичні умови, наявність пам'яток природи, історії та культури створюють сприятливі умови для формування на Закарпатті високорентабельного туристично-рекреаційного комплексу. Серед областей Карпатського економічного району за своїм туристично-рекреаційним потенціалом Закарпатська область займає друге місце після Львівської. В регіоні розвинуті майже всі види рекреаційної діяльності – від санаторно-курортного лікування до відпочинку та різних видів туризму, що здійснюються практично впродовж цілого року.

Одним з найважливіших економічних показників впливу туристично-рекреаційного комплексу на розвиток регіону залишається дохід регіону, який формується з податків, отриманих також і від основних показників туристичної діяльності. В свою чергу розвиток туристичної галузі залежить від багатьох чинників. Серед них можна виділити: кількість туристичних комплексів на території області, кількість фахівців, зайнятих у роботі туристично-рекреаційних комплексів, середня місячна заробітна плата, обсяг фінансування туристичної галузі з державного бюджету, обсяг інвестицій в туристично-рекреаційний

комплекс, обсяг платних туристичних послуг, кількість відпочиваючих, кількість туристичних днів, наданих туристам та ін.

Для побудови економетричної моделі розглядати всі фактори впливу не доцільно, так як у цьому випадку аналітичний вираз моделі буде громіздким і мало зручним для подальшого дослідження.

Дослідимо залежність доходу, який отриманий за рахунок надання туристичних послуг у Закарпатській області від таких важливих факторів: I – кількості суб'єктів туристичної діяльності, од.; P – кількості туристів, які обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності, тис. осіб; Q – кількості тuro днів, наданих туристам, тис. дн. та R – загальної вартості туристичних путівок, млн. грн. (табл.1)

Таблиця 1

**Основні показники діяльності підприємств туристичної сфери
Закарпатської області**

Показники діяльності	Роки							
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од	130	82	74	67	65	63	91	87
Кількість туристів, які обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності, тис. осіб	20,2	19,9	11,6	10,7	11,6	14,7	25,4	28,5
Кількість тuroднів, наданих туристам, тис.	121,2	138,6	92,1	68,6	82,6	100,8	162,1	185,2
Загальна вартість туристичних путівок, млн. грн.	28,066	45,753	56,264	63,225	78,512	124,487	258,978	272,96
Дохід від надання туристичних послуг, млн. грн.	16,801	10,015	9,474	9,441	13,174	16,701	29,122	34,89

Сформовано на основі джерел [4-7]

При побудові моделі може виникнути ще одна проблема – між факторами може існувати мультиколінеарність. А це унеможлиблює побудову економетричної моделі класичним методом найменших квадратів.

Проведемо аналіз даних за допомогою кореляційної матриці (табл. 2), яка побудована з використанням табличного редактора *Microsoft Excel* за допомогою інструменту *Аналіз даних – Кореляція*.

Таблиця 2

**Кореляційна матриця перевірки мультиколінеарності факторів
економетричної моделі**

	Кількість суб'єктів турдіяльності, од, I	Кількість туристів, які обслуговуються суб'єктами турдіяльності, тис.осіб, P	Кількість туроднів, наданих туристам, тис.дн, Q	Загальна вартість туристичних путівок, млн.грн, R
Кількість суб'єктів турдіяльності, од, I	1	0,539128344	0,443964049	-0,027250141
Кількість туристів, які обслуговуються суб'єктами турдіяльності, тис.осіб, P	0,539128344	1	0,983715756	0,733986202
Кількість туроднів, наданих туристам, тис.дн, Q	0,443964049	0,983715756	1	0,743449983
Загальна вартість туристичних путівок, млн.грн, R	-0,027250141	0,733986202	0,743449983	1

Аналіз матриці показує, що кількість туристів, які обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності дуже тісно пов'язана із кількістю туроднів, що надані туристам. А це може бути свідченням значної мультиколінеарності між цими факторами.

Для виявлення мультиколінеарності використаємо алгоритм Фаррара-Глобера.

Визначник кореляційної матриці факторних змінних рівний 0,0026, тобто він прямує до нуля. А це свідчить про те, що в масиві факторних змінних може існувати значна мультиколінеарність.

Фактичне значення критерію Пірсона $\chi^2_{\phi} = 28,792$, є більшим за критичне значення $\chi^2_{кр} = 7,815$, визначене з імовірністю 0,95. А це є підтвердженням того, що в масиві факторних змінних існує мультиколінеарність і необхідним стає проведення подальших досліджень.

Перевіримо мультиколінеарність кожної факторної змінної з іншими змінними, використовуючи критерій Фішера. В результаті обчислення отримуємо наступні результати: $F_I = 6,107$, $F_P = 117,91$, $F_Q = 75,069$ та $F_R = 6,627$. Критичне значення критерію $F_{кр} = 6,5914$ на рівні значимості $\alpha = 0,05$. Порівнюючи фактичні значення критерію із критичним, можемо зробити висновок про те, що всі факторні змінні, крім змінної І є мультиколінеарними з іншими змінними.

На третьому етапі алгоритму перевіримо мультиколінеарність кожної пари змінних за критерієм Стюдента. Для цього обчислимо частинні коефіцієнти кореляції, що показують тісноту зв'язку між двома факторними змінними, за умови, що інші змінні не впливають на цей зв'язок. В результаті отримуємо, що між кількістю туристів, які обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності, і кількістю туристичних днів існує достатньо сильний зв'язок ($r_{PQ} = 0,98$), при умові, що інші фактори не впливають на цей зв'язок. Сильний зв'язок також існує між кількістю туристів, які обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності, і загальною вартістю путівок ($r_{PR} = 0,73$), а також між кількістю трудоднів і загальною вартістю путівок ($r_{QR} = 0,74$).

Фактичні значення критерію є наступними: $t_{IP} = 1,28$; $t_{IQ} = 0,99$; $t_{IR} = -0,05$; $t_{PQ} = 10,95$; $t_{PR} = 2,16$; $t_{QR} = 2,22$. На рівні значимості $\alpha = 0,05$ визначаємо критичне значення критерію Стюдента $t_{кр} = 2,776$. Порівнявши фактичні значення критерію із критичним, можемо зробити висновок, що між кількістю туристів, які обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності, і кількістю туристичних днів існує мультиколінеарність ($t_{PQ} > t_{кр}$).

Щоб можна було застосувати для побудови моделі класичний метод найменших квадратів необхідно звільнитися від мультиколінеарності. Зазвичай, із пари факторів, між якими існує мультиколінеарність, один виключають.

Перевіримо тісноту зв'язку між доходом від надання туристичних послуг і кількістю туристів, які обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності, та між

доходом і кількістю туристичних днів. Зв'язок між доходом і кількістю туристів виявився сильнішим ($r_{SP} = 0,868$), ніж зв'язок між доходом і кількістю туристичних днів ($r_{SQ} = 0,843$), тобто кількість туристичних днів не включаємо в модель.

Тоді побудуємо лінійну регресійну модель, яка встановлює зв'язок між доходом та наступними факторними змінними: I – кількістю суб'єктів туристичної діяльності, P – кількістю туристів, які обслуговуються суб'єктами туристичної діяльності та R – загальною вартістю туристичних путівок.

Використовуючи метод найменших квадратів, одержуємо наступну економетричну модель:

$$S = -4,7309 + 0,1295I + 0,0619P + 0,0897R.$$

Це рівняння показує пряму залежність доходу від кількості суб'єктів туристичної діяльності, кількості туристів та загальної вартості путівок.

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,9679$ свідчить, що варіація доходу на 96,79% залежить від факторних змінних, включених у модель.

Для перевірки адекватності економетричної моделі використаємо критерій Фішера. Для досліджуваної моделі фактичне значення критерію складає 40,15, що є більшим за критичне значення $F_{кр} = 6,59$ і це є підтвердженням адекватності побудованої моделі.

Для кількісної оцінки рівня значимості впливу кожної факторної змінної на залежну змінну, обчислюємо коефіцієнти еластичності, які показують на скільки відсотків зміниться результативна змінна, якщо значення факторної змінної збільшиться на 1%, а значення інших факторів залишиться без змін.

Розраховані коефіцієнти еластичності $E_I = 0,611$, $E_P = 0,063$, $E_R = 5,737$ свідчать про те, що найбільший вплив на зростання доходу має загальна вартість путівок, тобто, якщо вартість збільшуємо на 1%, то це приводить до збільшення доходу на 5,737%. Зростання кількості суб'єктів туристичної діяльності на 1% збільшує дохід на 0,611%, а така ж зміна кількості туристів, які обслуговуються

суб'єктами туристичної діяльності, збільшує дохід тільки на 0,063%.

Для оцінки якості побудованої моделі використаємо середню відносну похибку апроксимації. Згідно проведених обчислень $\bar{\varepsilon} = 9\%$, тобто $\bar{\varepsilon} < 10\%$, що свідчить про високу якість побудованої моделі.

Отримана на основі кореляційно-регресійного аналізу економетрична модель має високий рівень статистичної достовірності, тому її можна застосовувати з метою проведення прогнозів.

Згідно статистичних даних відомо, що у 2020 році туристичну діяльність здійснювали 72 суб'єктів, які провели обслуговування 19,6 тис осіб, а загальна вартість путівок складала 160,271 млн. грн. Використовуючи побудовану економетричну модель, можна спрогнозувати, що дохід від надання туристичних послуг підприємствами туристичної сфери Закарпатської області у 2020 році складав 19,882 млн. грн.

Але визначене значення доходу – це точкова оцінка. Зрозуміло, що можуть бути допущені деякі похибки. Тому зручнішим є визначення прогнозних інтервалів.

Згідно статистичних даних 2020 року можна стверджувати, що середній дохід від надання туристичних послуг складає від 16,934 млн грн. до 22,83 млн. грн. При цьому індивідуальні значення доходу можуть коливатися в межах від 12,92 млн. грн до 26,844 млн. грн.

Таким чином, побудована на основі кореляційно-регресійного аналізу економетрична модель має достатньо високий рівень статистичної значимості, тому вона може мати практичне застосування з метою прогнозування соціально-економічних показників туристичної діяльності при визначенні стратегічних напрямів розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, а також при прогнозуванні діяльності підприємств туристично-рекреаційної сфери залежно від впливу зовнішніх факторів.

Список використаних джерел

1. Наконечний С. І. Економетрія: підручник / С. І. Наконечний, Т. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2006. – 528 с.

2. Лугинін В.М. Економетрія: навч. посібник / В. М. Лугинін. – К.: ЦНЛ, 2008. – 312 с.
3. Максютотова О. В. Розробка механізму управління туристично-рекреаційним комплексом регіону області / О. В. Максютотова, В. Ф. Проскура // Перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України: теорія, практика, інновації розвитку: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачєво, 21 березня 2018 р. – Мукачєво: РВВ МДУ, 2018. – С. 59-60.
4. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021-2023 року від 24.11.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oda.carpathia.gov.ua/dokument/pro-programu-rozvytku-turyzmu-i-kurortiv-u-zakarpatskiy-oblasti-na-2021-2023-roky>. (дата звернення: 23.09.2021).
5. Туристична діяльність в Україні у 2017 році: статистичний бюлетень Державної служби статистики України. – К., 2018. – 90 с.
6. Туристична діяльність в Україні у 2019 році. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm.
7. Туристична діяльність в Україні у 2020 році. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm.

References

1. Nakonechnyi, S. I. and Tereshchenko, T. O. 2006. *Ekonometriia [Econometrics]*. Kyiv: KNEU.
2. Luhinin, V. M. (2008). *Ekonometriia [Econometrics]*. Kyiv: TsNL.
3. Maksyutova, O.V. and Proskura, V. F. 2018. Rozrobka mekhanizmu upravlinnia turystychno-rekreatsiynym kompleksom rehionu oblasti [Development of a management mechanism for the tourist and recreational complex of the region]. In: *Prospects for the development of the hotel and restaurant industry of Ukraine: theory, practice, development innovations: all-Ukrainian scientific-practical conference*. Mukachevo: MSU.
4. Prohramu rozvytku turyzmu i kurortiv u Zakarpatskii oblasti na 2021-2023 roku vid 24.11.2020. [The program for the development of tourism and resorts in Zakarpattia Oblast for 2021-2023 from November 24, 2020]. <https://oda.carpathia.gov.ua/dokument/pro-programu-rozvytku-turyzmu-i-kurortiv-u-zakarpatskiy-oblasti-na-2021-2023-roky>.
5. *Turystychna diialnist v Ukraini u 2017 rotsi: Statystychnyi biuletен Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Tourist activity in Ukraine in 2017: Statistical bulletin of the State Statistics Service of Ukraine]*. 2018. Kyiv.
6. *Turystychna diialnist v Ukraini u 2019 rotsi. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Tourist activity in Ukraine in 2019. State Statistics Service of Ukraine]*. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm
7. *Turystychna diialnist v Ukraini u 2020 rotsi. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Tourist activity in Ukraine in 2020. State Statistics Service of Ukraine]*. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm

УДК 336.221:658.78:656.078(045)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Петричко М.М., Лінтур І.В., Гладинець Н.Ю.

THEORETICAL BASICS OF BUSINESS TAXATION AS A COMPONENT OF THE LOGISTICS SYSTEM

Petrychko Maria, Lintur Inna, Hladynets Nataliya

У статті узагальненні існуючі теоретичні підходи до визначення сутності дефініції «податок» та запропоновано певне уточнення, щодо даної проблематики. Виокремлено особливість протє, що податки зазвичай використовуються для задоволення державних та громадських потреб. Розглянуто найголовніші ознаки оподаткування підприємств та охарактеризовано елементи податку, що сплачують підприємства. Узагальнено, що оподаткування, як інструмент за допомогою якого держава розподіляє дохід виконує функції : фіскальну, розподільчу, регулюючу, контрольну, стимулюючу та соціальну. Досліджено етапи становлення та розвитку податкової системи з врахуванням змін чинного законодавства в кожному періоді та виокремлення основних заходів та тенденції, щодо його функціонування. Автором окреслено наявні негативні чинники, які впливають на стан податкової політики, особливо в останньому періоді.

Практичне значення викладених у статті ідей полягає в обґрунтуванні пропозицій щодо вирішення проблем функціонування податків в Україні, зокрема в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *податок, оподаткування підприємств, елементи податку, податкова система, податкова політика, податкові надходження, економіка логістики.*

The article summarizes the existing theoretical approaches to determining the essence of the definition of "tax" and proposes a certain clarification regarding this issue. However, the peculiarity that taxes are usually used to meet state and public needs is singled out. The most important features of enterprise taxation are considered and the elements of the tax paid by enterprises are characterized. In general, taxation, as a tool by which the state distributes income, performs the following functions: fiscal, distributive, regulatory, control, stimulating and social.

The stages of formation and development of the tax system were studied, taking into account changes in the current legislation in each period and highlighting the main measures and trends regarding its functioning. The author outlines the existing negative factors that affect the state of tax policy, especially in the last period.

The practical significance of the ideas presented in the article lies in the substantiation of proposals for solving the problems of the functioning of taxes in Ukraine, in particular, in the conditions of martial law.

Key words: *tax, corporate taxation, tax elements, tax system, tax policy, tax revenues, economic of logistic.*

Податки є важливими інструментами фінансової політики держави та необхідними складовими фінансових відносин у суспільстві, а розвиток соціально-економічної та культурної сфер держави неминуче супроводжується перетвореннями в податковій системі.

Податки займають особливе місце в системі оподаткування діяльності суб'єктів господарювання, а саме фінансів підприємств всіх форм власності.

Насамперед, вони поєднують в собі не тільки фіскальну й регулюючу, але й соціально-економічну функцію. Остання коригує попит і пропозицію, збільшуючи ціну товару або зменшуючи шляхом виключення з переліку оподатковуваних товарів, і відповідно, коригує їх виробництво, використання та споживання. Від ефективного поєднання цих функцій залежить рівень надходжень до державного бюджету.

Актуальність теми зумовлена важливістю створення досконалої податкової системи, так як від механізму справляння податків залежить наповнення дохідної частини бюджету та направлення акумульованої фінансової бази на розвиток різних сфер економіки. В сучасних умовах з превалюванням тіньової економіки та поглибленням економічної кризи, зумовленої поширенням COVID-19 та війною та потребою в залученні максимальної кількості коштів і покриття державою своїх витрат, податки стають важливим інструментом фіскальної політики в Україні .

Теоретичні та практичні аспекти податків та податкової системи досліджували багато вітчизняних науковців, зокрема вивченням сутності податку займалися Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П, Демченко О.О., Мозенков О.В, Юшко С. та інші. Попри достатню кількість публікацій з даної проблематики теоретичні аспекти системи оподаткування не мають уніфікованого пояснення, тому необхідні додаткові дослідження.

Метою дослідження є розкриття сутності податку та його функцій, визначення елементів оподаткування в Україні та дослідження етапів розвитку системи оподаткування згідно діючого законодавства та обґрунтуванні основних напрямів її функціонування.

Етапи розвитку та становлення податкової системи України тісно пов'язані з процесом адміністрування податків і зборів в державі.

Для того, щоб держава могла виконувати свої обов'язки щодо фінансування, їй необхідна фінансова підтримка з боку всіх суб'єктів господарювання. Податкова система має вагомий вплив на економічний та фінансовий стан держави. Основна частина фінансових ресурсів до державного бюджету України –

це податкові надходження. Тож, для забезпечення повноцінної роботи державного бюджету, потрібна своєчасна сплата податків та економічно обґрунтована побудова системи оподаткування. В умовах фінансової кризи актуальним постає питання ефективного та своєчасного наповнення скарбниці держави для виконання нею покладених на неї функцій для безперебійного функціонування фінансово-економічної системи країни. Тому, є доцільним розглянути трактування дефініції «податок».

Таблиця 1
Спектр трактувань дефініції сутності «податок»

Автор	Характеристика
Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П	«Податок є комплексною фінансовою категорією, яка характеризує фінансові відносини між державою і членами суспільства, що виникають в процесі розподілу ВВП з приводу вилучення державою частини валового національного доходу і перерозподілу її з метою фінансування державних витрат.»
Демченко О.О.	«податки – це сплата в обов’язковому порядку платежів фізичних та юридичних осіб до бюджету (центрального, місцевого), відповідно до визначених законом умов певної держави»
Мозенков О.В.	«Податки є найефективніший інструмент непрямого регулювання економічних процесів у державі»
ПКУ	«Податком є обов’язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, що справляється з платників податку»
Юшко С.	«Податки та збори є визначальним джерелом доходів бюджету і значимість їх у динаміці абсолютних показників продовжує зростати.»

Податок – це обов’язковий та безумовний платіж, який сплачується в бюджет держави згідно нормативно-правових актів. Різниця між податками та зборами в тому, що збори – мають цільове використання. Також, можна відзначити, що податки надходять до відповідних бюджетів – державного або місцевого, а збори надходять до бюджету за умови одержання платником вигоди. Найголовнішим завданням податків є збільшення доходу держави.

Отже, на нашу думку можна зазначити, що податок це економічні та фінансові відносини між юридичними особами – підприємствами різних форм власності, фізичними особами, зареєстрованих згідно діючого законодавства та державою з приводу акумулювання фінансових ресурсів для виконання

покладених на неї функцій.

Аналізуючи визначення вчених, можна виділити певні особливості податків. По-перше, це обов'язкові платежі, зазвичай через певні порушення, ухилення або невчасну сплату податків відповідає платник. По-друге, деякий відсоток коштів підприємств переходить у права власності держави. Також, можна виділити, що податки зазвичай використовуються для задоволення державних та громадських потреб.

Найголовніші ознаки оподаткування підприємств – це:

- обов'язковість: відповідність податковим розпорядженням;
- законність: встановлювати податки має право тільки держава;
- нецільовий характер: податки не мають основного призначення;
- безоплатність: держава має право, не надавати платникам еквіваленти платежів;
- внесення податків до бюджету країни;
- безповоротність: після сплати податок залишається в бюджеті держави, та використовується за певних державних потреб;
- закріплення у державному органі країни [1, с. 34-35].

У ПКУ ст.7, зазначені головні елементи оподаткування, вони мають бути визначені під час встановлення податку, це – платники податку; об'єкт оподаткування; база оподаткування; ставка податку; порядок обчислення податку; податковий період; строк та порядок сплати податку; строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку [2].

Таблиця 2
Основні елементи податків [2]

Елемент	
Платники податків	- це фізичні або юридичні особи, які мають об'єкти оподаткування, і їхнім обов'язком є сплата податків та зборів; - до обов'язків платників податків можна віднести: сплату податків та обов'язкових платежів, нарахування та сплату податків;
Об'єкт оподаткування	- предмет, товар, майно або його частина, реалізація товарів та їх постачання, за наявності якого виникає податковий обов'язок; - головна мета: дізнатися чому особа повинна сплачувати податки;
База оподаткування	- це певні характеристики об'єктів оподаткування; - обчислення податку «здійснюється шляхом множення бази

	оподаткування на ставку податку із/без застосуванням відповідних коефіцієнтів» [1, с. 36].
Ставка податку	- це визначений державою розмір нарахування податку;
Порядок подання звітності	- визначений період під час якого особа зобов'язана здійснити оплату;
Строк сплати податків	- це період який визначається для сплати податків; - може позначатися роками, кварталами, місяцями, тижнями та днями;

Оподаткування, як інструмент за допомогою якого держава розподіляє дохід, має чотири головні функції (фіскальна, розподільча, регулююча та контрольна).

1. **Фіскальна:** це найголовніша функція оподаткування. Її головне призначення – формувати кошти за рахунок податків, відобразити дохід державного або місцевого бюджету, для виконання загальнодержавних програм, та для використання для потреб суспільства та народу.

2. **Розподільча:** це перерозподіл доходів між потребами суспільства. За допомогою фіскальної функції підтримується розвиток економіки та різних галузей, відбуваються ставки податків, надання пільг тощо.

3. **Регулююча:** здійснюється регулювання виробництва та споживання. За допомогою цієї функції, держава намагається виконати всі поставлені перед нею економічні задачі.

4. **Контрольна:** контролює доходи та надходження громадян, діяльність господарюючих об'єктів. Контроль з боку держави для того, щоб вчасно виконувалися виплати до державного бюджету та фондів [2, с.14].

Також у дослідженнях можна зустріти ще соціальну та стимулюючу функцію. До соціальної належить перерозподіл доходів фізичних та юридичних осіб. Стимулююча функція підтримує економічні процеси, до неї належать пільги та звільнення для платників.

Під час запровадження податкової системи, Україна перебувала у досить складних умовах формування держави. Податкова система України продовжує модернізуватися, розвиватися, тому що, головним завданням держави є створити стабільну, економічну країну. Період розвитку системи, можна поділити на

декілька етапів:

1. Перший етап: (1991 – 1994 рр.);
2. Другий етап: (1994 – 1999 рр.);
3. Третій етап: (2000 – 2010 рр.);
4. Четвертий етап (2010 – 2014 рр.);
5. П'ятий етап (2015 – по теперішні час) [2, с. 25].

До початку проголошення незалежності в Україні була створена податкова система, яка складалася з: податків з обороту, плата за виробничі фонди, державне мито, прибутковий податок з громадян, колгоспів, кооперативних організацій тощо. Після того, як Україна здобула незалежність, відбувалося оновлення податкової системи. З того часу, як почав створюватися перший етап становлення податкової системи України, в країні діяв закон «Про систему оподаткування». Поступово почали діяти нові податки, такі як: податки на доходи підприємств, на додану вартість, акцизний збір, податок на експорт та імпорт тощо. Це був досить складний етап, тому що країна потребувала фінансової допомоги. Кабінет Міністрів України на першому етапі створив місцеву систему податків, яка складалася з 2 нових податки та 14 зборів (комунальний податок; податок з реклами; ринковий, курортний, готельний збір; збір за паркування, за використання місцевої символіки, проведення кіно-телезйомок, за проведення аукціонів тощо. Комунальний податок в той час був – 17 грн. з працівника. А ринковий збір – не більше 20% або 2 грн. 40 коп. доходу осіб. Більша частина таких зборів та податків збереглися і до сьогодні, але вони змінені [1].

На другому етапі почалося вдосконалення податкової системи, в першу чергу тим, що 2 лютого 1994 року влада прийняла Закон України «Про систему оподаткування». З допомогою цього закону держава пом'якшила та знизила податки, тож податок на додану вартість зменшився на 8%. Податок на прибуток був встановлений – 30%. В цьому законі податки та збори поділили на 2 категорії:

– загальнодержавні, до них належать: акциз, мито, державне мито, плата за землю, податок на доходи тощо;

– місцеві (не змінилися з першого етапу);

В 1997 році, держава прийняла два Закони України:

1. Закон «Про податок на додану вартість» - змінилися правила для платників податків, строки їх сплати, реєстрацію та базу оподаткування [2];

2. Закон «Про оподаткування прибутку підприємств» – змінилися правила для об'єкту оподаткування та порядок сплати податків [2].

Третій етап почався з того, що держава почала створювати Податковий кодекс, в якому були оновлені вже діючі закони. Кодекс складався з 20 розділів та 135 законів. Кожен податок – має свій розділ, наприклад: «Адміністрування податків» - 2 розділ, «Податок на доходи фізичних осіб» - 4 розділ, «Податок про додану вартість» - 5 розділ, «Акцизний податок» - 6 розділ, «Екологічний податок» - 8 розділ тощо. Багато змін та оновлень вносилося до статей, змінювалися ставки акцизу, екологічного податку тощо [1].

Четвертий етап іншими словами можна назвати податковою реформою. Головним документом оподаткування став Податковий Кодекс, відбувалися нові способи розрахунку податків та їх нарахування. В державі протягом 2010 – 2014 рр., головним завданням було розвинути економічний стан країни, для того щоб могли розвиватися суб'єкти господарювання, та збільшувався державний бюджет [1].

Під час п'ятого етапу оподаткування Україна почала звертати увагу на податкову систему інших країн. Головною подією стало підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС. Здійснювалися різні заходи для покращення системи оподаткування, зокрема введення в дію Закону України “ Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо податкової реформи ” від 28.12.2014 № 71-VIII. [2]. Згідно якого до загальнодержавних податків(стаття 9 ПКУ) належать: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний податок; екологічний податок; рентна плата; мито;

До місцевих податків належать (стаття 10 ПКУ):

1. податок на майно;

2. єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

1. збір за місця для паркування транспортних засобів;

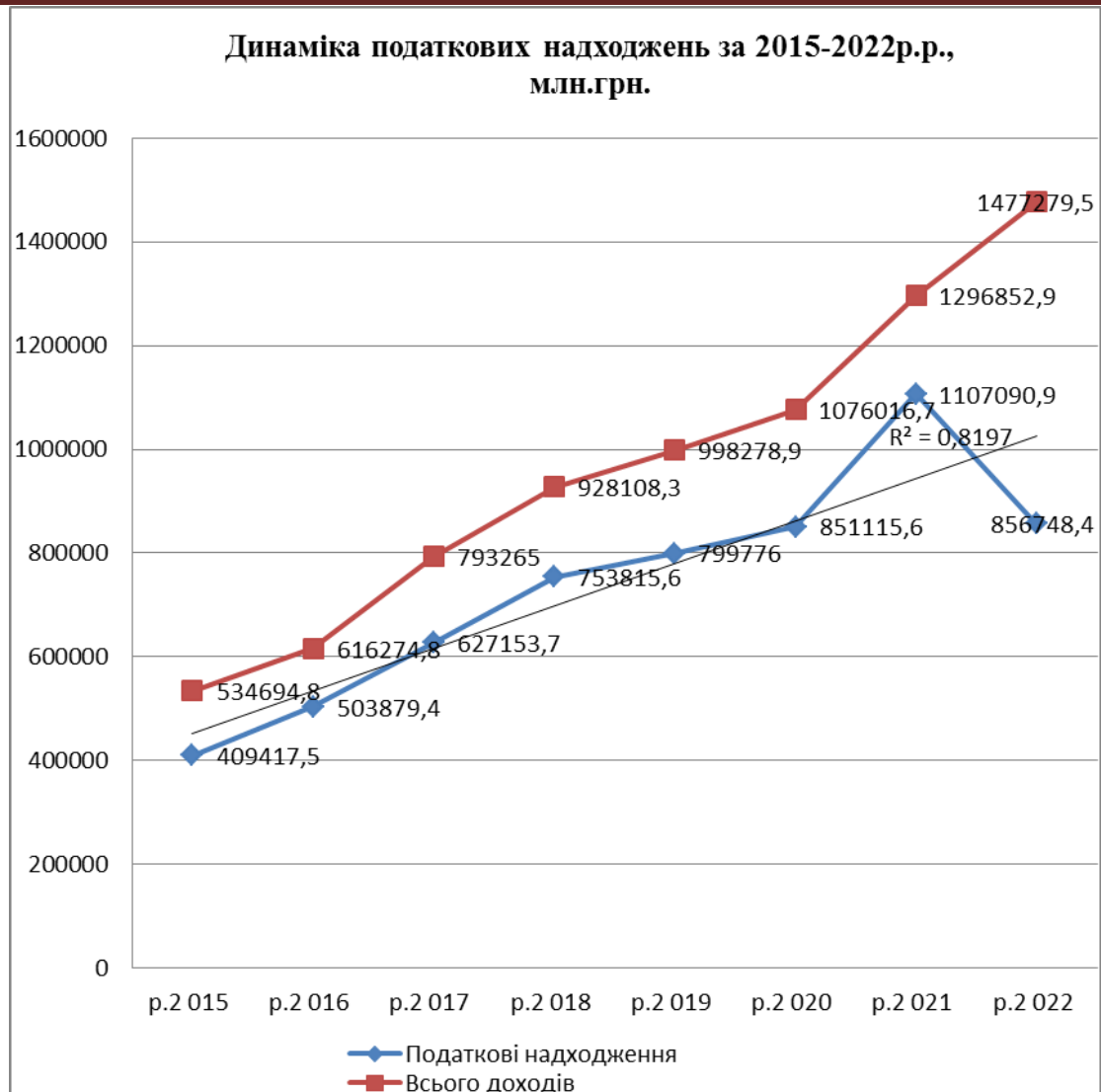
2. туристичний збір.

А також суттєвим кроком у реформуванні податкової системи став крок пов'язаний перерозподілом частки податкових надходжень між державним та місцевими бюджетами згідно Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24.12.2015 №909-19. [2] який значно укріпив фінансову базу місцевих бюджетів.

Проте не слід забувати про розповсюдження негативних тенденцій в податковій політиці з початку 2020 року, спричинених гострою респіраторною хворобою COVID-19, які призвели до обмеження фінансово-господарської активності підприємств, тимчасового припинення роботи і звільнення частини бізнесу від оподаткування і тим самим негативно вплинули як на фінансовий стан підприємств так і фінансовий план країни.

Наступним викликом для податкової політики та нашої держави в цілому послугувало повномасштабне вторгнення росії та початок війни, яка суттєво вплинула на фіскальну функцію податків. Проте 15.03.2022 року Верховна Рада прийняла Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану" № 2120-IX [2], який ефективно вплинув на функціонування податкової та бюджетної політики держави та життєвонеобхідних потреб підприємств та жителів територіальних громад в цілому і тим самим виконав стимулюючу функцію податків.

Практичні аспекти реалізації податкової політики протягом 2015- 2022рр., можна розглянути на рис.1.

Рис.1. Динаміка податкових надходжень за 2015-2022рр., млн..грн. [3]

Отже, можна відмітити що реформування податкової системи та податкової політики протягом 2015-2021 рр. проводилися ефективно, зокрема здійснювалися заходи зазначені вище для покращення системи оподаткування, держава врахувала думку суб'єктів господарювання : юридичних осіб – підприємств і фізичних осіб – населення та політичне та економічне становище країни. Тож в податковій системі відбулися якісні зміни підтверджені збільшенням податкових надходжень до бюджету. Проте те , тенденція 2022р. свідчить про те , що є зовнішні фактори, які не залежать від податкової політики держави.

На нашу думку можна зазначити, що становлення та розвиток системи оподаткування в Україні триває досить довго, але незважаючи ні на що,

формується і далі. Кожен етап розвитку досяг певного успіху та результату. Спираючись на попередні показники, держава намагається покращити систему оподаткування, яка б ефективно вплинула на діяльність підприємств та населення, які є основними суб'єктами цих відносин з приводу вилучення частини їх доходу на користь фінансових ресурсів країни для забезпечення безперервного функціонування соціально-економічних потреб суспільства.

Список використаних джерел

1. Баранова В. Г. Податкова система: навчальний посібник / В. Г. Баранова, О. Ю. Дубовик, В. П. Хомутенко та ін.; за ред. В. Г. Баранової. – Одеса: ВМВ, 2014. – 344 с.
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI зі змінами і доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income>

References

1. Barabanova, V. G. 2014. *Podatkova systema [Tax system]*. Odesa: VMV.
2. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 roku № 2755-VI zi zminamy i dopovnenniamy [Tax Code of Ukraine dated December 2, 2010 No. 2755-VI as amended]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Sajt Ministerstva finansiv Ukrainy [Website of the Ministry of Finance of Ukraine]. <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income>.

УДК 658.78:656.078-027.2:658.5(045)

ФУНКЦІЯ ЛОГІСТИКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПІДПРИЄМСТВА

Росола У. В., Гладинець Н. Ю., Нестерова С. В.

FUNCTION OF LOGISTICS IN THE PRODUCTION ORGANIZATION OF THE ENTERPRISE

Rosola Uliana, Hladynets Nataliia, Nesterova Svitlana

Стаття присвячена теоретичним аспектам логістичних процесів в організації виробництва на підприємстві. За результатами проведеного дослідження розкрито поняття дефініції логістика, виділені основні її завдання та мета. Узагальнені основні цілі оптимізації логістичних систем.

Ключові слова: логістика, підприємство, організація виробництва, логістичні системи.

The article substantiates the essence of the definition and meaning of logistics. It has been established that the correct organization of logistics processes at the enterprise will contribute to the uninterrupted process of production of products and their delivery to the final consumer. In general, this will lead to effective management decisions. The main definitions of the term logistics by domestic and foreign scientists are given.

The main components of the current understanding of logistics as a process are highlighted. The process and algorithm of the implementation of the logistics system at the enterprise are determined. It has been studied that thanks to logistics systems, the processes related to the delivery of products, their sale, and transportation are regulated. The main tasks and goals of logistics at the current stage are disclosed. It is formulated that with a successfully implemented logistics policy, the enterprise achieves competitive advantages on the market. It has been proven that logistics occupies an important place in the organization of production of goods and services, as well as in administrative management.

Keywords: *logistics, enterprise, production organization, logistics systems.*

Постійні зміни соціально-економічних умов і розвиток техніки змушують виробничі підприємства до постійного пошуку та впровадження інструментів вдосконалення у сферах їх діяльності. У той же час, зосередження уваги на логістичній діяльності, що здійснюється в процесі виробництва, може значно сприяти підвищенню ефективності підприємств. Тому важливо правильно розуміти процес виробництва, а також належний контроль потоку матеріалів, ресурсів обладнання, людської праці та доступності інформації, які утворюють логістику виробництва.

Очевидно, що провадити логістичну діяльність будь-якого підприємства неможливо організувати без наявності теоретичних положень щодо цієї проблематики, які піддаються змінам, доповненням через постійні зміни в середовищі економічної системи.

Серед наукових літературних напрацювань цієї тематики варто виокремити плеяду зарубіжних та вітчизняних науковців, які робити акцент на вивченні цього питання, зокрема: Сток Дж. Р. [1], Ламберт Д. М. [1], Уотерс Д. [2], Боденчук О. В. [3], Величко О. П. [4], Коніщева Н. Й. [5], Крикавський Є. В. [6,7], Сумець О. М. [8, 9, 10], Тюріна Н. М. [11, 12] та інші.

Метою статті є дослідження теоретичних положень розуміння логістичних процесів представлення впровадження обраних методів управління якістю в удосконалення виробничої логістики виробничого підприємства, що використовуються на етапі аналізу виробничого процесу.

Термін «логістична діяльність» часто ототожнюється з такими поняттями як «логістика», «логістична система» та «логістична функція». Місце і роль логістики динамічно змінюються. Д. Ламберт та Д. Сток у своїй науковій доробці

«Стратегічне управління логістикою» розглядають логістичну діяльність як частину системи логістичного управління, при ефективному впровадженні якого забезпечується логістичний сервіс [1]. На думку Д. Уотерса [6, с. 26] логістична діяльність це: поставки або закупівлі; вхідні транспортні потоки або вантажні перевезення; приймання; складування; контроль запасів; комплектація замовлень; вантажопереробка матеріалів (переміщення ресурсів під час операцій, що виконуються в організації); зовнішні перевезення; управління фізичним розподілом; переробка, повернення продукції та утилізація відходів (логістика обернених потоків або обернена дистрибуція); вибір місць розташування об'єктів логістичної інфраструктури; комунікації (інформаційний потік, що супроводжує матеріальний потік).

Під логістикою в даний час розуміють всю діяльність, пов'язану з постачанням і рухом сировини, матеріалів, напівфабрикатів і покупних деталей. Цей процес відіграє дуже важливу роль в інтеграції та безперервності бізнесу і є важливим елементом планування та організації процесу. В даний час в літературі можна знайти безліч методів, засобів і прийомів для вдосконалення роботи підприємства, як в сфері самого виробництва, так і логістики. Сфера, яка пропонує багато корисних рішень, які дозволяють покращити виробничі процеси, – це управління якістю. Ці рішення можуть підтримувати аналіз виробничого процесу та його дії в рамках логістичної діяльності або належним чином використовувати для натхнення створювати нові рішення в поточному виробничому процесі.

Технологічні процеси, які є основною складовою виробничого процесу включають фізичні та хімічні зміни виготовлених продуктів. Робота з ними, відповідні завдання виконуються на обраних для цієї мети робочих місцях, обладнаних відповідними носіями інформації та технологічними пристроями. Потрібні дії, щоб уможливити такі процеси, як правило, залишаються непомітними для клієнтів ззовні. Вони можуть застосовуватися як нагляд за виробничим устаткуванням, адміністративні чи бухгалтерські послуги, їх завданням є підтримка виробництва на кожному етапі. Правильно проведене

управління допоміжними процесами дозволяє забезпечити безперервність і ритмічність виробництва, зберігаючи високу якість готової продукції, а в довгостроковій перспективі допоможе мінімізувати запаси, підвищити своєчасність або скоротити час виробництва.

Ефективне та надійне управління логістичними процесами на підприємстві є одним з найбільш елементів, що впливають на задоволеність клієнтів. Його повна продуктивність дозволяє оптимізувати затрати при одночасному покращенні процесу обслуговування. Ці заходи напряду сприяють покращенню ситуації чи місця підприємства на ринку.

Логістика повинна забезпечувати фізичний доступ до наявних ресурсів з точки зору часу, простору та ефективності, а також його головною метою є наявність продукту в потрібній кількості, в потрібний час і за правильною ціною.

Важливою метою логістики є прагнення до досягнення оптимальної координації потоків на підприємстві. Завдання логістики зображені на рис. 1.

Рис. 1. Завдання логістики.

[сформовано авторами]

Основною ідейною метою функціонування логістичної системи на підприємстві є досягнення своєї конкурентної переваги. Підприємство може отримати таку перевагу за високої якості продукції чи послуг, за низьких цін і в результаті оптимального або зручного способу доставки товарів та високого рівня обслуговування клієнтів.

Найважливішою ознакою логістичної системи є чітке дотримання послідовності, яке передбачає, що зміна в одній підсистемі тягне за собою зміни в інші підсистеми. Це пов'язано з тим, що окремі підсистеми взаємопов'язані та взаємозалежні. Наступною важливою рисою є гнучкість, яка виражається в реагуванні на вплив економічного та конкурентного середовища. Підприємство – це свідомо організована та інтегрована сукупність елементів (факторів виробництва: персонал, основні та оборотні засоби, а також нормативна діяльність і стандарти) разом з відносинами між ними, які беруть участь у процесах підприємства щодо руху сировини, матеріалів, готової продукції і пов'язані з цим потоком інформація.

За допомогою системи логістики підприємство може досягати різних цілей, серед них: вищий рівень обслуговування клієнтів, менший ступінь фрагментації реалізованих проєктів, замовлення на окремі відправлення, скорочення запасів, зниження операційних витрат, вдосконалення прогностно-планової діяльності, оптимізація грошового потоку, покращення коефіцієнтів рентабельності, вищі показники ефективності та результативності від проведеної діяльності.

Основними цілями функціонування логістичних систем на підприємстві є забезпечення максимально можливого рівня обслуговування клієнтів, зниження витрат на обслуговування, що забезпечують прибутковість для учасників логістичного ланцюга, раціоналізація і скорочення логістичних витрат, мінімізація запасів і скорочення часу надходження продукту.

Отже, щоб підприємство могло досягти вищезазначених цілей потрібно відповідно керувати логістичними процесами за допомогою добре розроблених логістичних систем, підприємство повинно володіти інформацією, яка є

незамінною в сучасному світі і є незамінним ресурсом будь-якого підприємства. Логістика або логістична діяльність зустрічається сьогодні у всіх організацій і є невід'ємним елементом управлінського менеджменту.

Список використаних джерел

1. Сток Дж. Р. Стратегическое управление логистикой / Дж. Р. Сток, Д. М. Ламберт. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 797 с.
2. Уотерс Д. Логистика. Управление цепью поставок / Д. Уотерс. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 503 с.
3. Боденчук О. В. Теоретичні аспекти логістичної діяльності підприємства / О. В. Боденчук // Управління розвитком. – 2014. – Вип. 8(171). – С. 130–132.
4. Величко О. П. Логістичне забезпечення сільськогосподарського виробництва великих аграрних компаній / О. П. Величко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2012. – № 1(56). – С. 118–123.
5. Коніщева Н. Й. Управління логістичною діяльністю промислових підприємств / Н. Й. Коніщева, Н. В. Трушкіна // Економіка промисловості. – 2005. – № 1(27). – С. 114–123.
6. Крикавський Є. В. Логістика. Основи теорії: підручник / Є. В. Крикавський. – 2-е вид., доп. і перероб. – Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка» (Інформ.-вид. центр «ІНТЕЛЕКТ+» Ін-ту післядипл. освіти), «Інтелект-Захід», 2006. – 456 с.
7. Krykavskyy Y. Struktura zarządzania logistyki dyskrubucji w warunkach sytuacji kryzysowych / Y. Krykavskyy, N. Fihun // Przedsiębiorczość i zarządzanie: Między teorią i praktyką zarządzania. Dokonania, dylematy, inspiracje. – Łódź, Warszawa, 2016. – P. 301–303.
8. Сумець О. М. Специфічні особливості управління логістичною діяльністю на виробничих підприємствах / О. М. Сумець // Логистика: проблемы и решения. – 2018. – № 4(77). – С. 36–43.
9. Управління логістичними процесами на промислових підприємствах / Н. М. Тюріна, Т. В. Назарчук, Н. С. Карвацка, О. С. Шкодінна // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2018. – № 5, Т. 1. – С. 161–169.

References

1. Stok, J. R., and Lambert, D. M. 2005. *Strategicheskoye upravleniye logistikoy [Strategic logistics management]*. Moscow: INFRA-M.
2. Uoters, D. 2003. *Logistika. Upravleniye tsepyu postavok [Logistics. Supply chain management]*. Moscow: YuNITI-DANA.
3. Bodenchuk, O. V. 2014. "Teoretychni aspekty lohistrychnoi diialnosti pidpriemstva [Theoretical aspects of logistics activities of the enterprise]". *Development management* 8 (171): 130-132.
4. Velychko, O. P. 2012. "Lohistrychne zabezpechennia silskohospodarskoho vyrobnytstva velykykh ahrarnykh kompanii [Logistical support of agricultural production of large agricultural companies]". *Bulletin of the Chernihiv State University of Technology* 1(56): 118-123.
5. Konischeva, N. J., and Trushkina, N. V. 2005. "Upravlinnia lohistrychnoiu diialnistiu promyslovykh pidpriemstv [Management by logistics activities of industrial enterprises]". *Economy of industry* 1(27): 114-123.
6. Krykavskiy, Ye. V. 2006. *Lohistyka. Osnovy teorii [Logistics. Fundamentals of theory]*. 2nd ed., suppl. and revised. Lviv: Nats. un-t "L'vivs'ka politekhnik", "Intelekt-Zakhid".
7. Krykavskyy, Y., and Fihun, N. 2016. Struktura zarządzania logistyki dyskrubucji w warunkach sytuacji kryzysowych [Distribution logistics management structure in crisis situations]. In: *Entrepreneurship and management: Between management theory and practice. Achievements, dilemmas, inspirations*, 301-303. Łódź, Warszawa.
8. Sumets', O. M. 2018. "Spetsyfichni osoblyvosti upravlinnia lohistrychnoiu diialnistiu na vyrobnychykh pidpriemstvakh [Specific features of logistics management at industrial enterprises]". *Logistics: problems and solutions* 4(77): 36-43.

9. Tiurina, N. M., Nazarchuk, T. V., Karvatska, N. S., and Shkodina, O. S. 2018. "Upravlinnia lohistychnymy protsesamy na promyslovykh pidpriemstvakh [Management by logistics processes at industrial enterprises]". *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences* 5, 1: 161-169.

УДК 330.131.7-047.44:005.53(045)

ОБҐРУНТУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ РІШЕНЬ ТА ОЦІНКА РИЗИКІВ

Січ Г. В., Братюк В. П.

JUSTIFICATION OF ECONOMIC DECISIONS AND RISK ASSESSMENT

Sich Galina, Bratiuk Vira

Метою статті є уточнення поняття господарські рішення, роль та місце ризиків в господарській діяльності суб'єкта господарювання, а також застосування ризик – менеджменту, як однієї з складових зменшення ризиковості суб'єкта господарювання при здійсненні підприємницької діяльності.

Ключові слова: господарські рішення, обґрунтування рішень, ризик, оцінка ризиків, управління ризиком.

The purpose of the article is to clarify the concept of business decisions, the role and place of risks in the economic activity of a business entity, as well as the application of risk management as one of the components of reducing the riskiness of a business entity when conducting business activities.

Risk management is: a special field of enterprise activity; a multi-stage process that includes the development of a general philosophy of risk management at the enterprise, their identification, analysis, assessment and aims to reduce and neutralize negative consequences; development and implementation of various methods, recommendations, measures that make it possible to predict the occurrence of risk and reduce its degree; a combination of three components: goal setting (choice of goals), risk marketing (choice of risk management tools), risk management (maintaining the balance in the triangle "people-goals-resources" in the process of achieving set goals using the selected tools).

Keywords: business decisions, justification of decisions, risk, risk assessment, risk management.

Реформування ринкового сектору економіки України викликали трансформаційні процеси щодо економічних зміни суспільства. Почався період, що супроводжувався сформульованими новими науковими парадигмами, а також набули подальшого розвитку та відбулися переосмислення певних положень, що були притаманні науковим колам у попередніх періодах розвитку економіки. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації сприяли формуванні у суб'єктів підприємництва нових підходів до прийняття рішень і зацентрували увагу на етапах управління різного формату ризиками. Тому прийняття обґрунтування та

прийняття суб'єктами підприємництва рішень набуло особливої актуальності. В сучасних економічних умовах все більше уваги приділяють на підприємствах питанням обґрунтування господарських рішень та управління ризиками. У зв'язку з чим зростають вимоги до підготовки фахівців з вищою освітою, яким належить вирішувати надзвичайно важливі й складні проблеми управління фінансово-економічним потенціалом підприємств, його конкурентоспроможністю. Відповідно виникає потреба у створенні якісно нових навчальних посібників з економічних дисциплін.

Питання формування ефективних господарських рішень ніколи не виходили з поля зору дослідників і практиків. Метою здійснення операцій циклу поточних операцій будь-якого господарського формування є належне забезпечення необхідними ресурсами поточних виробничих потреб для безперебійного перебігу процесу виробництва товарів, надання послуг, реалізації продукції й отримання прибутку. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків є визначальними для ефективної діяльності підприємства, а рівень їх вирішення є передумовою ефективного функціонування господарських формувань.

Проблематику вдосконалення процесу підготовки, ухвалення та реалізації управлінських рішень розглядали такі провідні вчені, як А.Е. Воронкова [4], Д. Дерлоу [6], Р.А. Фатхутдінов [9], М.Г. Чумаченко [5], у працях яких розкрито основні теоретичні та прикладні засади процесу управління. Дослідження сутності ризику зустрічаються ще у роботах класиків економічної теорії Д. Рікардо, А. Сміта. Новітні підходи до розробки теорії ризику пов'язані з іменами Нобелівських лауреатів – Г. Марковіца, Дж. Тобіна, В. Шарпа, Дж. Фон Неймана та О. Моргенштерна. На нинішньому етапі розвитку економічної теорії пошук шляхів та форм оцінки ризику продовжується.

Мета дослідження – уточнення поняття господарські рішення, роль та місце ризиків в господарській діяльності суб'єкта господарювання.

Господарювання – це прийняття рішень про використання обмежених ресурсів на підприємстві. Прийняття рішень повинно відповідати визначеним критеріям раціональності, а не бути наслідком випадку або емоцій. Крім того, воно повинно бути організованим системно і адекватне цілям та великій меті.

Господарська діяльність, в свою чергу, передбачає створення продукції, товарів, послуг, робіт, тобто певного результату, що має цінність для споживача такого результату.

Згідно з Господарським кодексом України «метою господарської діяльності вважають досягнення економічних і соціальних результатів, насамперед, одержання прибутку».

Проте в сучасних умовах поширення принципів сталого розвитку мета господарської діяльності набуває більш широкого сенсу і полягає в задоволенні потреб стейкхолдерів, до складу яких слід віднести не тільки власників бізнесу як одержувачів прибутку, а й споживачів продукту, що виробляється, постачальників ресурсів, працівників підприємства та суспільство в цілому. В таких умовах організація господарської діяльності, яка б задовольняла своєю результативністю таке широке коло зацікавлених сторін, є складним завданням, що базується на врахуванні багатьох факторів внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкта господарювання.

З точки зору процесного підходу господарську діяльність можна представити як перетворення певних ресурсів на кінцевий результат у відповідності до встановлених планів, правил та процедур.

Господарське рішення – це результат аналізу, прогнозування, оптимізації, економічного обґрунтування та вибору альтернативи із сукупності варіантів досягнення конкретної мети підприємства.

Господарські рішення мають місце в: управлінні процесами *всередині підприємства*; управлінні процесами *взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем*; *безпосередньому управлінні підприємством*.

Сутність господарських рішень проявляється у різних аспектах, котрі

засвідчують вплив цих рішень на економічні, правові, технологічні, організаційні інтереси підприємства.

За результатами емпіричного дослідження, що датоване 1983 роком, Німеччина для типізації господарських рішень частіш за все слід використовувати наступні критерії: значимість; рідкісність; характер прецедентності; потреба у негайності; свобода дій в оформленні. Виходячи з цього, існують такі види господарських рішень:

- 1) ситуаційні, рутинні, відомчі;
- 2) інноваційні та визначальні;
- 3) рішення середньої складності.

Таким чином, на даний момент не існує чіткої та сталої класифікації господарських рішень. У той же час її необхідність зумовлена потребою у визначеності термінологічного апарату, виборі оптимальних методів прийняття й обґрунтування господарських рішень та оцінки ризиків господарської діяльності.

Ризики, з якими стикаються суб'єкт господарювання, класифікуються за різними ознаками залежно від потреб ризик менеджменту. Для прийняття рішень щодо доцільності ведення бізнесу можливим є застосування лише класифікації ризиків за двома ознаками – залежно від можливого результату та залежно від основної причини виникнення. Такий підхід дозволить оцінити можливі наслідки здійснення операцій на ринку та виявити причини відхилення фактичних результатів від прогнозованих.

При оцінці рівня ризику вихідним параметром є ймовірність наслідків конкретного рішення. З практичної точки зору ймовірність настання ризикових подій можна ототожнювати із відносною частотою отримання збитків відповідними суб'єктами ринку. Дані про фінансові результати діяльності суб'єктів ринку, опубліковані Держкомстатом, дозволяють отримати інформацію про частку підприємств кожного виду діяльності, які отримували збитки у відповідні періоди. Ці показники й будуть оцінювати ймовірність збитку (ризик), оскільки відповідають вимогам статистичного способу оцінки ймовірності

виникнення втрат [7, с. 62] та підходу «відносної частоти».

Кількісна міра ризику в абсолютному вираженні не завжди дає можливість оцінювати ризиковість деяких видів діяльності. Для подолання даного недоліку вченими пропонується використовувати деякі безмірні показники – коефіцієнти ризику [3, с. 64].

Існує декілька способів їх розрахунку. Найприйнятнішим для оцінки ризику діяльності на продовольчому ринку є коефіцієнти ризику $Kp1$ та $Kp2$. Коефіцієнт ризику ($Kp1$) розраховується як відношення розміру втрат до величини власних коштів підприємства і оцінює величину ризику у співставленні з фінансовими ресурсами підприємства. Що вищою буде одержана величина, то ризиковішою буде діяльність суб'єкта господарювання. Наближення величини розрахованого коефіцієнта до 1 означає наближення суб'єкта господарювання до банкрутства. Коефіцієнт ризику ($Kp2$) розраховується як відношення розміру середніх очікуваних втрат ($M(вт) i$) у відповідний період i до величини середнього очікуваного прибутку ($M(пр) i$) в цей же період. Що вищим є коефіцієнт $Kp2$, то вищим є ризик відповідного виду діяльності і гіршим є його фінансовий стан.

Пороговим значенням $Kp2$ є 1 – показник беззбитковості діяльності суб'єктів господарювання (точка, поріг рентабельності). Якщо $Kp2 > 1$ – величина отриманих збитків більша за отримані прибутки – суб'єкти господарювання працюють у зоні нижче порогу рентабельності – діяльність є високоризиковою. Якщо $Kp2 < 1$ – в цілому у даному секторі економіки суб'єкти господарювання отримали більші прибутки, аніж збитки, перебувають вище порога рентабельності – діяльність є низькоризиковою.

Застосування ризик – менеджменту є однією з складових зменшення ризиковості суб'єкта господарювання при здійсненні підприємницької діяльності.

Ризик-менеджмент – це:

- 1) спеціальна сфера діяльності підприємства;
- 2) багатоступінчастий процес, який включає розробку загальної філософії управління ризиками на підприємстві, їх виявлення, аналіз, оцінку і має на меті

зменшення та нейтралізацію негативних наслідків;

3) розробка та реалізація різноманітних методів, рекомендацій, заходів, що дають можливість спрогнозувати появу ризику й зменшити його ступінь;

4) процес впливу на суб'єкт господарської діяльності, що забезпечує: максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків, їх обґрунтоване прийняття, зведення ступеня впливу ризиків на суб'єкт до мінімуму, розробку стратегії поведінки цього суб'єкта у випадку реалізації конкретних видів ризиків;

5) сукупність трьох складових: цілепокладання (вибір цілей), ризик-маркетинг (вибір інструментів управління ризиками), ризик-менеджмент (підтримання балансу в трикутнику «люди-цілі-ресурси» в процесі досягнення поставлених цілей з використанням вибраних інструментів).

Дослідження щодо обґрунтування господарських рішень та приділення значної уваги щодо оцінки ризиків та відповідно застосування заходів щодо їх мінімізації, може стати дієвим засобом підвищення ефективності діяльності підприємств вцілому.

Список використаних джерел

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 №514-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про господарські товариства: Закон України 19.09.1991 №1576-ХП зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Артими-Дрогомирецька З. Б. Економічний ризик: практикум / З. Б. Артими-Дрогомирецька. – Львів: В-во Т.Сороки, 2008. – 185 с.
4. Воронкова А. Е. Управлінські рішення в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства: організаційний аспект: монографія / А. Е. Воронкова, Н. Г. Калюжна, В. І. Отенко. – Харків: ІНЖЕК, 2008. – 515 с.
5. Государственное управление экономикой в Украине: опыт, проблемы, решения / Н. Г. Чумаченко, Л. Г. Червова, Л. М. Кузьменко, Б. М. Биренберг, С. В. Баранов; НАН Украины; Институт экономики промышленности; науч. ред. Н. Г. Чумаченко. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. – 484 с.
6. Дерлоу Д. Ключові управлінські рішення. Технологія прийняття рішень / Д. Дерлоу; пер. з англ. – К.: Наукова думка, 2001. – 242 с.
7. Орел С. М. Ризик: основні поняття: навч. посіб. / С. М. Орел. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2008. – 87 с.
8. Тербух А. А. Господарські рішення на підприємствах: формування, реалізація та економічна ефективність: монографія / А. А. Тербух. – Львів: НУ ЛП, 2013. – 260 с.
9. Фатхутдинов Р. А. Разработка управленческого решения: учебн. пособие. – М.: Интел-Синтез, 1998. – 208 с.

References

1. Pro aktsionerni tovarystva: Zakon Ukrainy vid 17.09.2008 №514-VI [On joint-stock companies:

Law of Ukraine dated September 17, 2008 No. 514-VI]. <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Pro hospodarski tovarystva: Zakon Ukrainy 19.09.1991 №1576-KhP zi zminamy ta doponenniamy [On business partnerships: Law of Ukraine dated 19.09.1991 No. 1576-XII with amendments and additions]. <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Artym-Drohomyretska, Z. B. 2008. *Ekonomichniy ryzyk [Economic risk]*. Lviv: Ed. T. Soroky.

4. Voronkova, A. E., Kaliuzhna, N. H., and Otenko, V. I. 2008. *Upravlinski rishennia v zabezpechenni konkurentospromozhnosti pidpriemstva: orhanizatsiyni aspekt [Management decisions in ensuring the competitiveness of the enterprise: organizational aspect]*. Kharkiv: INZhEK.

5. Chumachenko, N. H., Chervova, L. H., Kuzmenko, L. M., Byrenberh, B. M., Baranov, S. V.; Chumachenko, N. H. Ed. 1999. *Hosudarstvennoe upravlenye ekonomykoi v Ukrainy: opyt, problemy, resheniya [State management of the economy in Ukraine: experience, problems, solutions]*. Donetsk: IEP NAS of Ukraine.

6. Derlou, D. 2001. *Kliuchovi upravlinski rishennia. Tekhnolohiia pryiniattia rishen [Key management decisions. Decision-making technology]*. Kyiv: Scientific thought.

7. Orel, S. M. 2008. *Ryzyk: osnovni poniattia [Risk: basic concepts]*. Lviv: NU LP.

8. Terebukh, A. A. 2013. *Hospodarski rishennia na pidpriemstvakh: formuvannia, realizatsiia ta ekonomichna efektyvnist [Business solutions at enterprises: formation, implementation and economic efficiency]*. Lviv: NU LP.

9. Fatkhutdinov, R. A. 1998. *Razrabotka upravlencheskoho resheniya [Development of a management solution]*. Moscow: Intel Synthesis.

УДК 332.02:332.143-043.86(045)=111

DEVELOPMENT TRENDS OF MOUNTAIN TERRITORIAL COMMUNITIES

Feier Anastasiia

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Феєр А. Є.

The Carpathian region is characterized by the presence of three natural and economic zones - lowland, foothill, and mountain, which require different approaches to their socio-economic development. Along with this, mountainous areas are in a state of stagnation, they are characterized by restrictions on the use of agricultural land, insufficiently extensive transport, and communal infrastructure – as a result, unemployment, low wages, and labor migration. The purpose of the article is to identify the main trends in the socio-economic development of mountain settlements in the region. It has been proven that to support mountain settlements and equalize their socio-economic development, it is necessary to develop a legislative framework and change the ideology of supporting the development of mountain areas.

Key words: mountain areas, socio-economic development, programs, stimulation.

Карпатський регіон характеризується наявністю трьох природно-економічних зон – низинну, передгірську та гірську, що потребує різних підходів до їх соціально-економічного розвитку. Особливо це стосується гірської зони. Поряд з цим, гірські території перебувають в стані стагнації, для них характерне обмеження у використанні землі сільськогосподарського призначення, недостатньо розгалужена транспортна і комунальна інфраструктура. Як наслідок, безробіття, низький рівень заробітної плати, трудова міграція. В останні роки підвищується інтерес наукової спільноти до вивчення і аналізу проблем гірських населених пунктів, зокрема в Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій областях та вироблення рекомендацій для органів влади щодо прискореного розвитку гірських територій. Метою статті виявлення основних тенденцій соціально-економічного

розвитку гірських поселень області. Доведено, що для підтримки гірських населених пунктів, вирівнювання їх соціально-економічного розвитку необхідно розробити законодавчу основу та змінити ідеологію підтримки розвитку гірських територій, що сприятиме покращенню соціально-економічного розвитку, демографічної і екологічної ситуації.

Ключові слова: *гірські території, соціально-економічний розвиток, програми, стимулювання.*

The Carpathian region is one of the most attractive geographical regions of Central and Eastern Europe, which is of strategic importance in the development of the territories of eight states, including Ukraine. The Ukrainian Carpathians, as a mountainous region characterized by high natural resource potential and an important geopolitical location, is of great importance for the socio-economic development of Zakarpattia, Lviv, Ivano-Frankivsk, and Chernivtsi regions, on whose territory they are located.

Most of the mountain areas, which are located at an altitude of 400 meters above sea level and above, are difficult to access. The resource potential of these territories, where about one million citizens live in 715 settlements, has not been realized, and the level of their socio-economic development is significantly lower than in Ukraine as a whole, which leads to a low quality of life for the population, to increasing disparities in the system of economic complexes and the deterioration of the investment attractiveness of mountain areas, the growth of differentiation of the main socio-economic indicators, increases the depression and subsidization of such areas, leads to the deterioration of their ecological condition, the loss of potential for the restoration of development and restrains the balanced development of the regions on the territory of which the Carpathians are located [1]. Modern regional studies, in which the problems of the development of mountain areas are raised, are devoted to the work of many scientists, in particular Pityulich M.M. [2], Pityulich M.I. [3, 6], Miklovda V.P. [4], Zhuk P.V. [5]. Hoblyk V.V. [7, 8].

The purpose of the article is to identify the main trends in the socio-economic development of the mountain settlements of the region. It should be recalled that the UN conference highlighted the special situation and needs of the least developed and most environmentally vulnerable countries in the final declaration (Principle 6, Rio de Janeiro Declaration on Environment and Development). Based on this principle, Chapter 13

"Rational Use of Vulnerable Ecosystems: Sustainable Development of Mountain Regions" was included in Agenda 21. The preamble to this chapter emphasizes that "mountains are an important source of water, energy and biological diversity. In addition, they are the source of the most valuable resources. As one of the largest ecosystems, mountains are of great importance for the survival of the global ecosystem. At the same time, mountain ecosystems are changing rapidly. They are susceptible to the acceleration of soil erosion, landslides, rapid narrowing of the environment, and reduction of genetic diversity. Socially, the population in mountainous areas is characterized by widespread poverty and the loss of traditional skills. As a result of unwise management, degradation of the natural environment occurs in most mountainous areas of the world. Therefore, issues of rational management of resources and socio-economic development of mountain areas require immediate measures" [9, p. 23].

The European community has long realized the importance of mountain areas that perform important economic, socio-cultural, and ecological functions. In such countries as Italy, France, Switzerland, and Austria, special "mountain" laws designed to regulate mining development have been adopted and are in force. Moreover, an example of concerted action by several mountain countries in the plan can be the Alpine Convention, signed in Salzburg in 1991 by Germany, France, Italy, Austria, Switzerland, Liechtenstein, Slovenia, and the EU, and the Charter for the Protection of the Pyrenees, [10], signed France, Spain, and Andorra. The agreements are aimed at achieving two main goals: improvement of the system of conservation of natural resources, and cultural landscapes, protection of the living environment, and consideration of the social needs of the population. However, in 1995, Ukraine attempted to create a legislative basis for the ecological and economic development of the Carpathian territories. However, the formation of such a legislative framework was completed only with the adoption of the Law of Ukraine "On the Status of Mountainous Settlements in Ukraine", which, instead of the comprehensive development of the mountainous territory, actually singles out only one approach - the establishment of

several social payments to residents of territorial communities that were classified as "mountainous" ". Mountain areas are noticeably inferior to flat ones in terms of socioeconomic development, but at the same time, they differ more and more in this regard. Preliminarily, among such areas, we can name those whose backwardness is caused by: 1) weak infrastructure; 2) relative surplus of labor resources and underemployment of the local population; 3) a sharp violation of the ecological balance; 4) a complex of the specified reasons in their various combinations.

Among the modern problems of the development of the mountainous territories of the Carpathian region, the following should be noted:

1. The development of mountain settlements is restrained by insufficiently branched transport and communal infrastructure, underdeveloped industry and agriculture, unemployment, low wages, and migratory attitudes of the population. Problems in the field of education are accumulating, namely: low occupancy of classes in secondary educational institutions.

2. In mountainous territories, an unfavorable ecological situation is developing, which is associated with such natural phenomena as floods and floods.

3. The available financial resources of local budgets do not meet the needs of the social and economic development of mountainous areas.

4. In mountainous areas, there is almost no agriculture traditional for mountains – sheep farming, dairy farming, and local handicrafts have declined.

Thus, in our opinion, the most important recommendations for overcoming negative trends in the development of mountainous areas are the definition of a planning system for the use of land in mountainous areas, both arable and non-arable, to prevent their erosion while increasing the production of ecologically clean agricultural products, deep processing of wood, development tourism, recreation; fish farming, use of renewable resources and sustainable mining, conservation and development of services to the local population to stop migration and preserve local communities. It should be noted that no regional development policy will be sufficiently effective in any case if, along with financial support for socio-economic development and solving other urgent

needs, adequate fiscal and investment support of the state is not provided.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції розвитку гірських територій українських Карпат: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 03.04.2019 р. № 232-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232-2019-p#Text>.
2. Пітюлич М. М. Гірські території Українських Карпат: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / М. М. Пітюлич. – Ужгород: Гражда, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України», 2015. – 320 с.
3. Пітюлич М. І. Ринок праці і зайнятість економічно активного населення гірських територій / М. І. Пітюлич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2018. – № 35. – С. 18-23.
4. Greening the economic activity of the mountainous territorial communities of Transcarpathia / M. Pityulych, V. Miklovda, V. Hoblyk, H. Kampo, V. Pigosh // E3S Web of Conferences. – 2021. – Vol. 255. – 01052. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125501052>.
5. Жук П. В. Актуальні завдання політики соціально-економічного розвитку гірських територій України / П. В. Жук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду. – 2019. – Вип. 3(131). – С. 27–31.
6. Регулювання трудовіграційних процесів в транскордонному регіоні: колективна монографія / М. І. Пітюлич, В. В. Гоблик, Т. Д. Щербан [та ін.]; за заг. ред. д.е.н., проф. М. І. Пітюлича. – Мукачєво: Вид-во МДУ, 2015. – 148 с.
7. Гоблик В. В. Регулювання депресивних ринків праці в умовах економічної трансформації: монографія / В. В. Гоблик, Я. І. Токар. – Мукачєво: РВВ МДУ, 2017. – С. 184.
8. Гоблик В. В. Международный опыт регулирования рынков труда / Я. І. Токар, В. В. Гоблик // Международный научный журнал: сборник научных статей. – 2016. – №11, Т. 2. – С. 125–128.
9. Программа действий. Повестка дня на XXI век и другие документы Конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. Центр «За наше общее будущее». – Женева, 1993.
10. Хартія захисту Піренеїв. – Франція, Іспанія, Андорра, 1996.

References

1. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hirs'kykh terytorii ukrains'kykh Karpat: Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 03.04.2019 r. № 232-r [On the approval of the Concept for the Development of the Mountain Territories of the Ukrainian Carpathians: Order. Cabinet of the Ministers of Ukraine dated April 3, 2019 No.232-p]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232-2019-p#Text>.
2. Pityulych, M. M. 2015. *Hirski terytorii Ukrain's'kykh Karpat: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Mountain areas of the Ukrainian Carpathians: current state and development prospects]*. Uzhgorod: Hrazdha, State University "Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishnyi of the National Academy of Sciences of Ukraine".
3. Pityulych, M. I. 2018. Rynok pratsi i zainiatist ekonomichno aktyvnoho naseleattia hirs'kykh terytorii [The labor market and employment of the economically active population of mountainous areas]. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod University. Series "Economics"* 35: 18-23.
4. Pityulych, M., Miklovda, V., Hoblyk, V., Kampo, H., and Pigosh, V. 2021. Greening the economic activity of the mountainous territorial communities of Transcarpathia. *E3S Web of Conferences* 255: 01052. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125501052>.
5. Zhuk, P. V. 2019. Aktualni zavdannia polityky sotsialno-ekonomichnoho rozvytku hirs'kykh terytorii Ukrainy [Actual tasks of the policy of socio-economic development of the mountainous territories of Ukraine]. *Socio-economic problems of the modern period* 3(131): 27-31.
6. Pityulych, M. I., Hoblyk, V. V., Shcherban, T. D. and others; Pityulych, M. I. ed. 2015. *Rehuliuвання трудовіграційних процесів в транскордонному регіоні [Regulation of labor migration processes in the cross-border region]*. Mukachevo: Publishing House of MSU.
7. Hoblyk, V. V., and Tokar, Y. I. 2017. *Rehuliuвання депресивних ринків праці в умовах економічної трансформації [Regulation of depressed labor markets in the conditions of economic transformation]*. Mukachevo: MSU.

8. Tokar, Ya. I., and Hoblyk, V. V. 2016. Mezhdunarodnyi opyt rehulyrovanyia rynkov truda [International experience of labor market regulation]. *International scientific journal* 11, 2: 125-128.
9. *Prohramma deistvyi. Povestka dnia na XXI vek y druhye dokumenty Konferentsyy v Ryo-de-Zhaneiro v populiarnom yzlozhenyy. Tsentr «Za nashe obshchee budushchee» [Program of actions. Agenda for the 21st century and other documents of the Conference in Rio de Janeiro in a popular presentation. Center "For our common future"]*. 1993. Geneva.
10. *Khartiia zakhystu Pireneiv [Charter for the protection of the Pyrenees]*. 1996. France, Spain, Andorra.

УДК 002:321-027.555:005.3(045)

ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Феєр О. В., Безугла Ольга

DOCUMENTATION OF ADMINISTRATIVE ACTIVITIES IN PUBLIC AUTHORITIES

Feier Oksana, Bezuhla Olga

У статті розглянуто сутність категорії “документаційне забезпечення управлінської діяльності” в органах публічної влади та їх нормативно-правове забезпечення. Запропоноване власне визначення категорії “документаційне забезпечення управління”. Виділено етапи керування документацією в органах публічної влади. Досліджено категорію документ та систематизовано класифікаційні ознаки і види документів.

Ключові слова: документаційне забезпечення управління, органи публічної влади, документ, види документів, етапи керування документацією.

The article examines the essence of the category of documentation support of management activities in public authorities and their regulatory and legal support. The proposed own definition is documentation support of management as an important management function, which provides documentation (creation of official documents, the basis of which is management information), organization of document circulation (movement of official documents from the date of their creation or receipt to the date of completion of execution or sending) and systematization of archival storage of documents (formation of cases, storage of official documents and their use in current activities) in public authorities. 4 stages of documentation management in public authorities are distinguished (preparatory stage, creation stage, completion stage and stage of readiness of the administrative document for use). The category of documents was studied and classification features and types of documents were systematized.

Keywords: documentation support of management, public authorities, document, types of documents, stages of documentation management.

З метою забезпечення результативної та ефективної діяльності органів публічної влади важливим напрямом управлінської діяльності є документування та організація роботи з документами. Якісне та оперативне опрацювання достовірної інформації, своєчасність і повнота управлінської інформації,

створення документів і оперативність та гнучкість у прийнятті рішень є стратегічним завданнями від якого залежить успішність функціонування органів публічної влади. Саме документована інформація становить основу управління, забезпечує його ефективність.

У вітчизняних колах питаннями дослідження документаційного забезпечення управління займалось багато науковців, зокрема Гончарова Н., Крисенко Т., Матвієнко О., Савицький В., Скібіцька Л., Цивін М. та багато інших науковців.

Метою статті – дослідити категорію “документаційне забезпечення управління” в органах публічної влади.

Поняття «документаційне забезпечення управління» (ДЗУ) виникло наприкінці 1970-х років і було пов’язане з упровадженням у галузь роботи з документами засобів комп’ютерної техніки та появою нових інформаційних технологій. ДЗУ розглядали як:

- 1) документування будь-якої діяльності державних органів у будь-якій формі;
- 2) контроль за якістю і кількістю утворених документів;
- 3) спрощення процесів підготовки, зберігання і користування документами;
- 4) забезпечення зберігання та передачі на знищення чи постійне зберігання документів;
- 5) забезпечення функціонування технічних засобів, пов’язаних зі створенням, обробкою і зберіганням документів. Діловодні процеси розглядали в контексті документаційного забезпечення управління як частковий випадок [1, с. 25].

Нині поняття «документаційне забезпечення управління» має наступні визначення. Документаційним забезпеченням називають галузь діяльності, що забезпечує документування і організацію роботи з офіційними документами [2].

Савицький В. [3] трактує ДЗУ як діяльність із документування і забезпечення потреб управління сукупністю документаційних, інформаційно-

технологічних і кадрових ресурсів.

Скібіцька Л. [4] розглядає як комплекс операцій із готовими документами: приймання документів, попередній розгляд, реєстрація, подання на розгляд керівником, контроль виконання, формування у справи, використання в довідково-інформаційній роботі, визначення термінів зберігання, передача в архів, подальше використання або їх знищення.

Гончарова Н. [5, с. 113] визначає досліджувану категорію як організаційно-методичну діяльність, спрямовану на створення управлінських документів і моніторингу їхнього використання в процесі ухвалення рішень і реалізації основних функцій управління.

Матвієнко О., Цивін М. [6] як діяльність спеціальних працівників або підрозділів зі створення документаційно-інформаційної бази на різних носіях для використання управлінським апаратом у процесі реалізації його функцій». Крисенко Т. [7] під ДЗУ розуміє сукупність документних ресурсів, наданих користувачам для задоволення інформаційних потреб з метою вирішення управлінських завдань.

Ми пропонуємо розглядати ДЗУ як важливу функцію управління, що забезпечує документування (створення службових документів, основою яких є управлінська інформація), організацію документообігу (рух службових документів від дати їхнього створення чи одержання до дати завершення виконання або надсилання) і систематизацію архівного зберігання документів (формування справ, зберіганні службових документів і користування ними в поточній діяльності) в органах публічної влади.

Документаційне забезпечення в органах публічної влади в Україні здійснюється відповідно до їх компетенції, що визначена Конституцією України, законами України та підзаконними нормативно-правовими актами в межах сформованої нормативно-правової бази:

- законодавчих актів України, указів та розпоряджень Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України;

- нормативних та методичних документів, які розробляються Державним комітетом архівів України та Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства;
- нормативно-правових, методичних документів, які створюються органами законодавчої та виконавчої влади регіонального рівня;
- організаційно-правових, розпорядчих та методичних документів, які розробляються конкретним органом публічної влади.

Законодавче забезпечення є вагомим підґрунтям для формування ефективної системи документаційного забезпечення в установах та організаціях, але для забезпечення функціонування та належного керування документацією в органах публічної влади важливою складовою є побудова та керування системою документаційного забезпечення ефективної системи управління. Виділяють наступні етапи керування документацією в органах публічної влади:

1. Підготовча стадія (збір, моніторинг та систематизація релевантної інформації).
2. Стадія створення (аналіз інформації та її обробка, робота з текстовою основою проектів управлінських документів).
3. Стадія завершення (утворення та розміщення відредаговано текстової основи проектів управлінських документів та його погодження).
4. Стадія готовності управлінського документа до використання (оформлення управлінських документів згідно з державними стандартами та підписання керівником органу самоврядування).

Реалізація управління документаційним забезпеченням здійснюється за допомогою документів.

Документ (від лат. *documentum* – зразок, взірець, свідоцтво, доказ), матеріальний об'єкт, що має інформацію в зафіксованому вигляді і спеціально призначений для її передачі у просторі. Документ – це діловий папір, що підтверджує будь-який факт або право на щось.

Закон України “Про інформацію” визначає документ як матеріальний носій,

що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [8].

Документ повинен містити конкретні, реальні відомості, пропозиції чи вказівки та відповідати наступним вимогам:

- видаватися уповноваженим органом або особою у відповідності до компетенції;
- не суперечити чинному законодавству і директивним вказівкам вищих органів влади;
- бути точним, достовірним і переконливим;
- бути належно відредагованим та оформленим відповідно до чинних стандартів;
- бути придатним для тривалого зберігання [9, с.133].

Діяльність організацій, у тому числі й органів державного управління та місцевого самоврядування, досить різноманітна. Різні факти, події та явища вимагають відповідного оформлення, що викликає необхідність у складанні різних за назвою, формою, змістом документів. З метою підготовки документа, який відповідав би всім вимогам, документи прийнято ділити на групи та види за різними ознаками класифікації (таблиця 1).

Таблиця 1.
Класифікація документів у діловодстві

Класифікаційна ознака	Види документів
За змістом	організаційно-розпорядчі; фінансово-розрахункові; довідково-інформаційні; з кадрових питань
За походженням	службові; офіційно-особисті (іменні)
За терміновістю	термінові; нетермінові
За ступенем гласності	секретні; особливо секретні; для службового використання; несекретні
За формою	типові; трафаретні; індивідуальні
За термінами зберігання	тимчасового зберігання (до 10 років); довготермінового(понад 10 років); постійного (75 років)

За напрямом руху	вхідні; вихідні
За типом носіїв	паперові; електронні
За ступенем складності	прості; складні
За місцем складання	внутрішні; зовнішні
За назвою	положення, накази, розпорядження, інструкції, звіти, акти, записки, листи, ордери, плани, баланси та ін.
За способом фіксації	письмові; графічні фото-, фоно-, кінодокументи
За юридичним значенням	справжні; підроблені
За призначенням	оригінали; копії

Важливо зазначити, що інформація, яка документується становить основу управління, його ефективність значною мірою базується на генеруванні та використанні існуючих даних. У сучасному суспільстві інформація стала повноцінним ресурсом виробництва, важливим елементом соціального й політичного життя суспільства. Якість інформації визначає якість управління. У сучасних умовах для підвищення ефективності управління необхідно приділяти достатню увагу вдосконаленню роботи з документами, оскільки всяке управлінське рішення завжди базується на інформації, тобто на службовому документі [10].

Список використаних джерел

1. Бездрабко В. В. Управлінське документознавство : навч. посіб. ; вид. 2-ге зі змінами і допов. Київ : Четверта хвиля, 2006. 208 с.
2. Документаційне забезпечення управління. Вікіпедія - вільна енциклопедія. - URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Діловодство> (дата звернення: 01.09.2022)
3. Савицький В. Т. Документаційне забезпечення діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування України : монографія. Київ : КНТ, 2008. 324 с.
4. Скібіцька Л. І. Діловодство : навч. посіб. Київ: Центр навч. літ-ри, 2006. 224 с.
5. Гончарова Н. І. Документаційне забезпечення менеджменту : навч. посіб. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 260 с.
6. Матвієнко О. В., Цивін М. Н. Основи організації електронного документообігу : навч. посібник. Київ : Центр навч. літ-ри, 2008. 112 с.
7. Попчук О.В. Документне забезпечення управлінської діяльності організацій : навчально-методичний посібник. Рівне, 2012. 116 с.
8. Про інформацію: Закон України № 2718-IX від 03.11.2022 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 08.09.2022)

9. Круп'як Л.Б. Організація діяльності державного службовця: навч. посібник. Тернопіль: Крок, 2015. 243с.

10. Про державну таємницю: Закон України від 24.10. 2020 No 3855-XII
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/go/3855-12> (дата звернення: 11.09.2022)

References

1. Bezdrabko, V.V. (2006) Upravlinske dokumentoznavstvo [Administrative document science], Kyiv, 208p.

2. Dokumentacijne zabezpechenia upravlinnya [Management documentation support], Wikipedia, Available at : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Діловодство> [01.09.2022].

3. Savytskiy, V.T. (2008) Dokumentacyjne zabezpechenia diyalnosti organiv derzhavnoi vlady i mischievous samovrednovanje [Documentary support for the activities of state authorities and local self-governments of Ukraine], monographia. Kyiv, 324p.

4. Scibitska L.I. , (2006) Dilovodstvo [Clerkship], Kyiv, 224p.

5. Honcharova N.I., (2006) Dokumentacyjne zabezpechenia menedzmentu [Management documentation], Kyiv, 260p.

6. Matvienko, O.V., Cyvin, M.N. (2008) Osnovy organizacii elektronnoho dokumntoobihu [Basics of organization of electronic document flow], Kyiv, 112 p.

7. Popchuk, O.V. (2012) Dokumentne zabezpechenia upravlinskoj diyalnosti organizacij [Documentary support of management activities of organizations], Rivne, 116 p.

8. Pro informaciu: Zakon Ukrainy № 2718-IX 03.11.2022 Available at:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [08.09.2022]

9. Krupyak, L.B. (2015) Orhanizacija diyalnosti derzhavnoho sluzhbovcja [Organization of civil servant activity], Ternopily, 243 p.

10. Pro derzhavnu taemnytcju : Zakon Ukrainy 24.10. 2020 No 3855-XII Available at :<https://zakon.rada.gov.ua/go/3855-12> [11.09.2022]

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ**COLLECTIVE OF THE AUTHORS**

Барчій Беата Василівна <i>Barchi Beata</i>	Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of psychology, associate professor, associate Professor of Psychology Department Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Безугла Ольга <i>Bezuhla Olga</i>	Магістрантка ОПП “Менеджмент організацій”, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Master's student of the OPP "Management of Organizations", Mukachiv State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Белей Оксана Ігорівна <i>Belei Oksana</i>	Кандидат технічних наук, доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Івано-Франківськ, Україна) <i>Candidate of technical sciences, associate professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Ivano-Frankivsk, Ukraine)</i>
Біліченко Лідія Сергіївна <i>Bilichenko Lidiia</i>	Аспірантка II курсу кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (Миколаїв, Україна) <i>Postgraduate student of the II year of the Department of History Black Sea National University named after Peter's Tomb (Mykolaiv, Ukraine)</i>
Братюк Віра Петрівна <i>Bratiuk Vira</i>	Кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Finance, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Брецько Ірина Іванівна <i>Bretsko Iryna</i>	Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Брунцвик Едуард Васильович <i>Bruntsvyk Eduard</i>	Здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 053 «Психологія» Мукачівського державного університету (Мукачево, Україна) <i>Second (master's) level graduate</i>

	<i>specialty 053 «Psychology» Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Варга Влуста-Домініка Михайлівна <i>Varha Vlasta</i>	Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта. Логопедія», Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Graduate of the first (bachelor) level of higher education, specialty 016 "Special education. speech therapy", Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Гальо Ярослав Миколайович <i>Halo Yaroslav</i>	Аспірант, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Postgraduate student, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Гарапко Віталія Іванівна <i>Harapko Vitaliia</i>	Кандидат педагогічних наук доцент кафедри англійської мови, літератури та методик навчання Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Pedagogical Sciences Associate Professor of the Department of English Language, Literature and Teaching Methods Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Гасуляк Софія <i>Hasuliak Sofiia</i>	Здобувач вищої освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Graduate of higher education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Гейдер Генрієтта <i>Heider Henrietta</i>	Здобувач вищої освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Graduate of higher education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Гладинець Наталія Юріївна <i>Hladynets Natalia</i>	Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>PhD, associate professor, assistant professor of finance, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Далекорій Яна Іванівна <i>Dalekorii Yana</i>	Здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 053 «Психологія» Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>A second (master) level graduate specialty 053 «Psychology» Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Дуфинець Василь Андрійович	Доктор медичних наук, лікар-офтальмолог вищої

<i>Dufynets Vasyl</i>	категорії Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of medical sciences, ophthalmologist of the highest category Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Жидкова Оксана Олегівна <i>Zhydkova Oksana</i>	Харківський національний університет радіоелектроніки старший викладач кафедри філософії (Харків, Україна) <i>Senior Lecturer of Philosophy Department, Kharkiv National University of Radio Electronics (Kharkiv, Ukraine)</i>
Жигуц Юрій Юрійович <i>Zhiguts Yuriy</i>	Доктор технічних наук, професор, Ужгородський національний університет (Ужгород, Україна) <i>Doctor of Technical Sciences, professor, Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)</i>
Зотова Тетяна <i>Zotova Tetiana</i>	Здобувач другого (магістерського) рівня спеціальність 053 «Психологія» Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Second (master's) level graduate speciality 053 «Psychology» Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Йовдій Вікторія Яношівна <i>Yovdiy Viktoriya</i>	Старший викладач кафедри романських мов та зарубіжної літератури, ДВНЗ "УжНУ" (Ужгород, Україна) <i>Senior lecturer at the Department of Romance Languages and Foreign Literature, UzhNU University of Applied Sciences (Uzhhorod, Ukraine)</i>
Ігнатишин Микола Іванович <i>Ihnatyshyn Mykola</i>	Кандидат технічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Кабаций Василь Миколайович <i>Kabatsiy Vasyl</i>	Кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри машинобудування, природничих дисциплін та інформаційних технологій, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Department of Mechanical Engineering, Natural Sciences and Information Technologies. Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Касянчук Наталія Володимирівна <i>Kasianchuk Nataliia</i>	Заступник директора з освітньої діяльності, учитель інформатики комунального закладу «Вінницький ліцей № 6» (Вінниця, Україна) <i>Deputy director for educational activities, teacher</i>

	<i>informatics of the communal institution "Vinnytsia Lyceum No. 6" (Vinnytsia, Ukraine)</i>
Косович Ольга Василівна <i>Kosovych Olga</i>	Доктор філологічних наук, професор Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна) <i>Doctor of Philology, Professor Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ternopil, Ukraine)</i>
Кравченко Тетяна Миколаївна <i>Kravchenko Tetyana</i>	Доктор філософії, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of Philosophy, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Крайній Іван Іванович <i>Krajnajt Ivan</i>	Старший викладач кафедри технології машинобудування ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна) <i>Senior lecturer of the Department of Mechanical Engineering Technology, Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)</i>
Кирлик Олеся <i>Kyrlyk Olesia</i>	Здобувач другого (магістерського) рівня спеціальності 014 Середня освіта (мова та література (англійська)) Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Second (master) level graduate specialty 014 Secondary education (language and literature (English)) Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Куряча Наталя Вікторівна <i>Kuriacha Natalia</i>	Доцент кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами Дніпровський національний університет імені Олеси Гончара (Дніпро, Україна) <i>Assoc. departments of economics, entrepreneurship and enterprise management Dnipro National University named after Oles Honchar (Dnipro, Ukraine)</i>
Лазар Василь Федорович <i>Lazar Vasulyj</i>	Кандидат технічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Левко Рената <i>Levko Renata</i>	Здобувач другого (магістерського) рівня спеціальності 014 Середня освіта (мова та література (англійська)) Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Second (master) level graduate specialty 014 Secondary education (language and literature (English)) Mukachevo State University</i>

	<i>(Mukachevo, Ukraine)</i>
Ліба Наталія Степанівна <i>Liba Natalia</i>	Доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Accounting and Taxation and Marketing, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Лінтур Інна Володимирівна <i>Lintur Inna</i>	Кандидат економічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of economic sciences, docent, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Максютова Олена Володимирівна <i>Maksyutova Olena</i>	Провідний фахівець відділу науково-технічної діяльності, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Leading specialist of the Department of scientific and technical activity, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Мельнікова Анастасія Іванівна <i>Melnikova Anastasiia</i>	Здобувач 6 курсу Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна) <i>Winner of the 6th year of the Dnipro National University named after Oles Honchar (Dnipro, Ukraine)</i>
Микуліна Антоніна Костянтинівна <i>Mykulina Antonina</i>	Старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Senior Lecturer Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Михайлишин Михайло Стахович <i>Mykhailyshyn Mykhailo</i>	Кандидат технічних наук, доцент, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (Тернопіль, Україна) <i>Candidate of technical sciences, associate professor, Ternopil National Technical University named after Ivan Pulyu (Ternopil, Ukraine)</i>
Михайлова Катерина Василівна <i>Mikhailova Kateryna</i>	Старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Senior Lecturer Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Мовчан Катерина Миколаївна <i>Movchan Kateryna</i>	Директор Наукової бібліотеки, старший викладач, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Director of the Scientific Library, senior Lecturer, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Моргун Ала Володимирівна	Кандидат філологічних наук, доцент, Мукачівський

<i>Morhun Alla</i>	державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,</i> <i>Mukachevo State University</i> (<i>Mukachevo, Ukraine</i>)
Моргун Ірина Валентинівна <i>Morhun Iryna</i>	Старший викладач кафедри англійської мови, літератури з методами навчання Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Senior lecturer of the department of English language,</i> <i>literature and teaching methods</i> <i>Mukachevo State University</i> (<i>Mukachevo, Ukraine</i>)
Нестерова Світлана Василівна <i>Nesterova Svitlana</i>	Кандидат економічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,</i> <i>Mukachevo State University</i> (<i>Mukachevo, Ukraine</i>)
Олійник Іван Петрович <i>Oliynyk Ivan</i>	Провідний інженер конструктор ПП «НВПІП», “Спарінг – Віст - центр” (Львів, Україна) <i>Leading designer engineer of PE "NVPP", "Sparing-</i> <i>Vist - Center"</i> (<i>Lviv, Ukraine</i>)
Пензелік Вероніка Степанівна <i>Penzelyk Veronika</i>	Здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 053 «Психологія» Мукачівського державного університету (Мукачево, Україна) <i>A second (master) level graduate</i> <i>specialty 053 «Psychology»</i> <i>Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Переворська Олена Ігорівна <i>Perevorska Olena</i>	Кандидат філологічних наук, доцент Дніпровський національний університет ім. О. Гончара (Дніпро, Україна) <i>Candidate of philological sciences, associate professor,</i> <i>Dnipro National University named after O. Honchara</i> (<i>Dnipro, Ukraine</i>)
Петричко Марія Михайлівна <i>Petrychko Maria</i>	Кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів Мукачівського державного університету (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of</i> <i>the Department of Economics and Finance of</i> <i>Mukachevo State University</i> (<i>Mukachevo, Ukraine</i>)
Піров Наталія Василівна <i>Pirov Nataliia</i>	Здобувач вищої освіти ОС Магістр, спеціальність 053 «Психологія», Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>A second (master) level graduate</i> <i>specialty 053 «Psychology»</i> <i>Mukachevo State University</i>

	<i>(Mukachevo, Ukraine)</i>
Пинзенник Олена Мафтфеївна <i>Pynzenyk Olena</i>	Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) Ph.D. in Pedagogy Associate Professor of the Department of Pedagogy of preschool and elementary education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)
Питьовка Оксана Юріївна <i>Pitovka Oksana</i>	Кандидат фізико-математичних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Physical-Mathematical Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Рейс Тіберій Тіберійович <i>Reis Tiberiy</i>	Старший викладач кафедри легкої промисловості і професійної освіти. Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Senior Lecturer of the Department of light industry and vocational education. Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Реслер Марина Василівна <i>Resler Maryna</i>	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування та маркетингу. Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of Economics, Professor, Head of Accounting, Taxation and Marketing. Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Розман Ірина Іллівна <i>Rozman Iryna</i>	Доктор педагогічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Росола Уляна Василівна <i>Rosola Uliana</i>	Кандидат економічних наук, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>PhD in Economics, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Росул Руслан Васильович <i>Rosul Ruslan</i>	Кандидат технічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Росул Олександр Русланович <i>Rosul Oleksandr</i>	Здобувач вищої освіти, спеціальність «Прикладна механіка» Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Graduate of higher education, specialty "Applied Mechanics" Mukachevo State University</i>

	<i>(Mukachevo, Ukraine)</i>
Січ Галина Василівна <i>Sich Galina</i>	Студентка 4 курсу, МДУ спеціальності “Економіка” Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) 4th year student, "Economics" specialty <i>Mukachevo State University</i> <i>(Mukachevo, Ukraine)</i>
Стащук Микола Григорович <i>Stashchuk Mykola</i>	Доктор фізико-математичних наук, професор, Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України (Львів, Україна) <i>Doctor of Physical and Mathematical Sciences,</i> <i>Professor, Physical and Mechanical Institute named</i> <i>after H. V. Karpenko NAS of Ukraine</i> <i>(Lviv, Ukraine)</i>
Суржик Юлія Олександрівна <i>Surzhyk Julia</i>	Харківський автомобільно-дорожній коледж Лозівська філія, методист (Харків, Україна) <i>Kharkiv Automobile and Road College, Lozivska filia</i> <i>methodist</i> <i>(Kharkiv, Ukraine)</i>
Теличко Наталія Вікторівна <i>Telychko Natalia</i>	Доктор педагогічних наук, професор Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of pedagogical sciences, professor,</i> <i>Mukachevo State University</i> <i>(Mukachevo, Ukraine)</i>
Товканець Ганна Василівна <i>Tovkanets Hanna</i>	Доктор педагогічних наук професор, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of Pedagogical Sciences Professor, Mukachevo State University</i> <i>(Mukachevo, Ukraine)</i>
Товтин Надія Іванівна <i>Tovtyn Nadiya</i>	Старша викладачка кафедри музичного мистецтва. Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради (Ужгород, Україна) <i>Senior teacher of the department of musical art.</i> <i>Communal institution of higher education "Academy of Culture and Arts" of the Transcarpathian Regional Council (Uzhhorod, Ukraine)</i>
Тимчик Ольга-Діана <i>Tymchuk Olha-Diana</i>	Здобувач, II (магістерський) рівень вищої освіти, спеціальність 014 Середня освіта (мова та література (англійська)) Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Applicant, II (master's) level of higher education, specialty 014 Secondary education (language and literature (English)) Mukachevo State University</i> <i>(Mukachevo, Ukraine)</i>
Турута Олена Василівна <i>Turuta Olena</i>	Харківський національний університет радіоелектроніки кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії (Харків, Україна)

	<i>PhD in Law, Associate professor of Philosophy Department, Kharkiv National University of Radio Electronics (Kharkiv, Ukraine)</i>
Туряниця Іван Іванович <i>Turianytsia Ivan</i>	Здобувач 3 курсу, Державний університет телекомунікацій (Київ, Україна) <i>Winner of the 3rd year, State University of Telecommunications (Kyiv, Ukraine)</i>
Уманська Анна Вікторівна <i>Umanska Anna</i>	Магістрантка 2 курсу Дніпровського національного університету імені Олеса Гончара (Дніпро, Україна) <i>2nd year graduate student Dnipro national Oles Honchar University (Dnipro, Ukraine)</i>
Феєр Анастасія Євгенівна <i>Anastasiia Feier</i>	Аспірант Мукачівського державного університету (Мукачево, Україна) <i>Postgraduate student of Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Феєр Оксана Валеріївна <i>Feier Oksana</i>	Кандидат економічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Фельцан Інна Михайлівна <i>Feltsan Inna</i>	Доктор філософії, старший викладач кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Ph.D. in Pedagogy, senior lecturer Department of English Language, Literature and Teaching Methods Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Фордзюн Юрій Іванович <i>Fordzyun Yuriy</i>	Кандидат технічних наук, доцент кафедри легкої промисловості і професійної освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Department of Light Industry and Vocational Education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Харьковська Тамара Володимирівна <i>Kharkovska Tamara</i>	Здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 053 Психологія Мукачівського державного університету (Мукачево, Україна) <i>A second (master) level graduate specialty 053 Psychology Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Хомяк Богдан Ярославович	Викладач Мукачівського кооперативного фахового

<i>Hom`jak Bogdan</i>	коледжу бізнесу, доцент (Мукачево, Україна) <i>Lecturer at the Mukachevo Cooperative Professional College of Business, Associate Professor (Mukachevo, Ukraine)</i>
Чекан Оксана Іванівна <i>Chekan Oksana</i>	Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool and Special Education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Черепанова Людмила Олександрівна <i>Cherepanova Ludmila</i>	Учитель фізики та математики комунального закладу «Вінницький ліцей № 6» (Вінниця, Україна) <i>Teacher of physics and mathematics communal institution "Vinnytsia Lyceum No. 6" (Vinnytsia, Ukraine)</i>
Чорній Раїса Петрівна <i>Chorniy Raisa</i>	Кандидат філологічних наук, доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна) <i>PhD in Philology, Associate Professor, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ternopil, Ukraine)</i>
Штаєр Лідія Омелянівна <i>Shtaier Lidiia</i>	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, к.т.н., доцент (Івано-Франківськ, Україна) <i>Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas PhD (Engineering Sciences), Associate Professor (Ivano-Frankivsk, Ukraine)</i>
Яртим Ала <i>Yartim Alla</i>	Здобувач вищої освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Graduate of higher education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>

ЗМІСТ**ПРИРОДНИЧІ ТА ТЕХНІЧНІ НАУКИ**

Белей О. І., Штаер Л. О. СТРУКТУРНА СХЕМА СИСТЕМИ ПАСТЕРИЗАЦІЇ МОЛОКА.....	7
Zhiguts Yuriy, Lazar Vasuylj, Hom`jak Bogdan, Krajnaj Ivan FEATURES OF BRAKING ABSORPTION OF LASER RADIATION.....	11
Жидкова О.О., Турута О.В. ЖІНКИ В ІТ СФЕРІ: ПЕРЕВАГИ ГЕНДЕРНОГО БАЛАНСУ В ОСВІТІ ТА ПРОФЕСІЇ	17
Ігнатишин М.І., Михайлишин М.С. Туряниця І. І. РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИ РОЗРАХУНКУ КІНЕТИЧНИХ АКУМУЛЯТОРІВ ЕНЕРГІЇ...27	27
Росул Р.В., Росул О.Р. АВТОМАТИЗАЦІЯ ПНЕВМОПРИВОДУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ, РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЯКОСТІ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ДІЙ ПРИ ВИКОНАННІ ФОРМОТВОРЕННЯ.....	33
Стащук М. Г., Олійник І. П., Лазар В. Ф. ФАКТОРІАЛ ПОКРОКОВОЇ ЗМІНИ У МНОЖИНІ ДІЙСНИХ ЧИСЕЛ.....	48
Фордзюн Ю. І., Кабацій В. М., Питьовка О. Ю., Рейс Т. Т. РАЦІОНАЛЬНЕ РЕСУРСОСПОЖИВАННЯ ТА ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ КОНСТРУКЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ГАРМОНІЇ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	55

ГУМАНІТАРНІ ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ

Барчі Б. В., Брунцвик Е. В. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА ПІДСВІДОМІСТЬ.....	60
Barchi Beata, Dalekorii Yana PSYCHOLOGICAL FACTORS OF ADVERTISING TEXT INFLUENCE ON CONSUMER BEHAVIOR.....	66
Barchi Beata, Zotova Tetiana THE PROBLEM OF EMOTIONAL INTELLIGENCE.....	71
Barchi Beata, Kyrlyk Olesia PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF COMMUNICATIVE BARRIERS WHILE STUDYING ENGLISH.....	76
Барчі Б.В., Пензелік В.С. ЦІННОСТІ СПОЖИВАЧІВ У СИСТЕМІ МАРКЕТИНГУ.....	82
Барчі Б.В., Піров Н.В. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРИЙОМІВ МАРКЕТИНГУ.....	86
Barchi Beata, Tymchyk Olha-Diana PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF INTERPERSONAL CONFLICTS DURING THE EDUCATION PERIOD IN GENERAL EDUCATIONAL SCHOOL.....	92

Барчі Б.В., Харьковська Т.В.....	
ЛЮДИНА ЯК СУБ'ЄКТ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	97
Наранко Vitaliia, Yovdiy Viktoriya MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN GENERAL SECONDARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS: ONE-TO-ONE DISCUSSION AS A PEDAGOGICAL MODEL	104
Дуфинець В.А. Брецько І.І. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ГОСТРИХ РЕСПІРАТОРНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ У ДІТЕЙ.....	108
Касянчук Н.В., Черепанова Л.О. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ФІЗИКИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ	114
Косович О. В., Чорній Р. П. ТЕОРІЇ ПЕРЕМИКАННЯ КОДУ В РАМКАХ РІЗНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ НАПРЯМКІВ.....	121
Кравченко Т.М. ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОГО(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ», ЯК ПРІОРИТЕТНА ПРОБЛЕМА.....	126
Лазар В.Ф., Товканець Г. В., Варга В.-Д. М. ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ДЛЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	133
Ліба Н.С., Яртим А.П. ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ.....	140
Михайлова К.В., Микуліна А.К. ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ.....	145
Мовчан К.М., Гасуляк С. ЄВРОПІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНУ КОНСОЛІДАЦІЮ.....	153
Моргун А. В. ФОНДИ БІБЛІОТЕК ЯК ВАГОМИЙ МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО ТА ЛЮДИНУ	157
Моргун І. В. ПРАКТИКУМ З ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ МІКРОНАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	164
Переворська О.І., Мельнікова А.І. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СЛАБОЧУЮЧИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	169
Переворська О.І., Уманська А. ОСОБЛИВОСТІ ДОВІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	175

Пинзеник О. М. ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІКИ.....	182
Попович Н. Ф. МЕТОДИ ЗАСВОЄННЯ СТИЛІСТИЧНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	189
Rozman Iryna, Heider Henrietta PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER-PHILOLOGY.....	197
Rozman Iryna, Levko Renata THE ROLE OF MEDIA EDUCATION IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LITERATURE.....	201
Суржик Ю.О. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ – ЗАПОРУКА АКТИВІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТІВ.....	206
Теличко Н. В. МЕТОДОЛОГІЯ ЯК НАУКОВИЙ ФУНДАМЕНТ ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	210
Товтин Н. І. ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ СЛОВА Й МУЗИЧНОГО ЕЛЕМЕНТУ В БОГОСЛУЖБОВІЙ МУЗИЦІ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ	215
Фельцан І.М. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ....	223
Чекан О.І. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ ГРАМОТИ У ДІТЕЙ, ЩО МАЮТЬ ООП ІЗ НЕДОСТАТНІМ РІВНЕМ РОЗВИТКУ ПЕРЕДУМОВ ПИСЬМА.....	231
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	
Біліченко Л.С. ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ ТРАНСІСТРІЇ (1942-1944 РР.).....	238
Гальо Я.М., Реслер М.В. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС – ВИПРОБУВАННЯ ВІЙНОЮ.....	244
Куряча Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	266
Лінтур І.В., Нестерова С.В. АНАЛІЗ ВИГОД І ВИТРАТ В МІКРОЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	277
Максютова О.В., Питьовка О.Ю. ПОБУДОВА ЕКОНОМЕТРИЧНОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	286

Петричко М.М., Лінтур І.В., Гладинець Н.Ю. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ.....	294
Росола У.В., Гладинець Н.Ю., Нестерова С.В. РОЛЬ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПІДПРИЄМСТВА.....	303
Січ Г. В., Братюк В. П. ОБҐРУНТУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ РІШЕНЬ ТА ОЦІНКА РИЗИКІВ.....	309
Feier Anastasiia DEVELOPMENT TRENDS OF MOUNTAIN TERRITORIAL COMMUNITIES.....	315
Феєр О. В., Безугла Ольга ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	320
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ.....	327

CONTENT**NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES**

Belei Oksana, Shtaiier Lidiia STRUCTURAL SCHEME OF THE MILK PASTEURIZATION SYSTEM.....	7
Zhiguts Yuriy, Lazar Vasuylj, Hom`jak Bogdan, Krajnaja Ivan FEATURES OF BRAKING ABSORPTION OF LASER RADIATION	11
Zhydkova Oksana, Turuta Olena WOMEN IN IT: THE BENEFITS OF GENDER BALANCE IN EDUCATION AND PROFESSION.....	17
Ihnatyshyn Mykola, Mykhailyshyn Mykhailo, Turianytsia Ivan RESOURCE SAVING WHEN CALCULATING KINETIC ENERGY ACCUMULATORS.....	27
Rosul Ruslan, Rosul Oleksandr AUTOMATION OF PNEUMATIC ACTUATOR TO INCREASE ENERGY EFFICIENCY, RESOURCE SAVING AND QUALITY TECHNOLOGICAL ACTIONS WHEN PERFORMING SHAPING.....	33
Stashchuk Mykola, Oliynyk Ivan, Lazar Vasyl FACTORIAL OF A STEP-BY-STEP CHANGE IN THE SET OF REAL NUMBERS.....	48
Fordzyun Yuriy, Kabatsiy Vasyl, Pityovka Oksana, Reis Tiberiy RATIONAL RESOURCE CONSUMPTION AND ENERGY SAVING OF CONSTRUCTION MATERIALS THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND HARMONY OF NATURE USE.....	55

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Barchi Beata, Bruntsvyk Eduard THE PSYCHOLOGICAL EFFECT OF ADVERTISING ON THE SUBCONSCIOUSNESS.....	60
Barchi Beata, Dalekorii Yana PSYCHOLOGICAL FACTORS OF ADVERTISING TEXT INFLUENCE ON CONSUMER BEHAVIOR.....	66
Barchi Beata, Tetiana Zotova THE PROBLEM OF EMOTIONAL INTELLIGENCE.....	71
Barchi Beata, Kyrlyk Olesia PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF COMMUNICATIVE BARRIERS WHILE STUDYING ENGLISH.....	76
Barchi Beata, Penzelyk Veronika VALUES OF CONSUMERS IN THE MARKETING SYSTEM.....	82
Barchi Beata, Pirov Nataliia PSYCHOLOGICAL ASPECT OF MARKETING PRACTICES.....	86

Barchi Beata, Tymchyk Olha-Diana PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF INTERPERSONAL CONFLICTS DURING THE EDUCATION PERIOD IN GENERAL EDUCATIONAL SCHOOL.....	92
Barchi Beata, Kharkovska Tamara A MAN AS A SUBJECT OF ADVERTISING ACTIVITY.....	97
Harapko Vitaliia, Yovdiy Viktoriya MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN GENERAL SECONDARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS: ONE-TO-ONE DISCUSSION AS A PEDAGOGICAL MODEL	104
Dufynets V.A. Bretsko I.I. FEATURES OF THE COURSE OF ACUTE RESPIRATORY DISEASES IN CHILDREN.....	108
Kasianchuk Nataliia, Cherepanova Ludmila INCREASING THE LEVEL OF MOTIVATION OF EDUCATORS TO STUDY THE SUBJECT OF PHYSICS THROUGH INTERNET RESOURCES.....	114
Kosovych Olga, Chorniy Raisa THEORIES OF CODE SWITCHING WITHIN DIFFERENT LINGUISTIC DIRECTIONS.....	121
Kravchenko Tetyana FORMATION OF DIGITAL COMPETENCE OF SECOND (MASTER'S) LEVEL HIGHER EDUCATION ACQUISITIONS IN THE PROCESS OF STUDYING THE EDUCATIONAL COMPONENT "SCIENTIFIC COMMUNICATION IN ENGLISH" AS A PRIORITY PROBLEM.....	126
Lazar Vasulyj, Tovkanets Hanna, Varha Vlasta APPLICATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF PEDAGOGICAL WORK FOR PERSONS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.....	133
Liba Nataliy, Yartim Alla JUSTIFICATION OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL GROWTH OF FUTURE HEADS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL PRACTICE.....	140
Mikhailova Kateryna, Mykulina Antonina FORMATION OF NATURAL AND ECOLOGICAL COMPETENCES OF PRESCHOOLERS....	145
Movchan Kateryna, Hasuliak Sofiia EUROPIZATION OF THE EDUCATION SYSTEM AS A FACTOR OF INFLUENCE ON SOCIAL CONSOLIDATION.....	153
Morhun Alla LIBRARY FOUNDATIONS OF UKRAINE AS A SIGNIFICANT MECHANISM OF INFLUENCE ON SOCIETY AND PEOPLE.....	157
Morhun Iryna PRACTICUM ON THE USE OF MICRO-LEARNING TECHNOLOGY IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION.....	164
Perevorska Olena, Melnikova Anastasiia FEATURES OF SOCIALIZATION OF HEARING IMPAIRED CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE.....	169

Perevorska Olena, Umanska Anna FEATURES OF VOLUNTARY BEHAVIOR OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN WITH MENTAL DELAY	175
Pynzenyk Olena FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES IN THE PROCESS OF STUDYING PEDAGOGY	182
Popovych Nadiya METHODS OF LEARNING THE STYLISTIC NORMS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE BY FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS.....	189
Rozman Iryna, Heider Henrietta PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER-PHILOLOGY.....	197
Rozman Iryna, Levko Renata THE ROLE OF MEDIA EDUCATION IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LITERATURE.....	201
Surzhyk Julia USE OF INNOVATIVE AND COMMUNICATION METHODS OF TEACHING IS THE KEY TO ACTIVATING THE INTERACTION BETWEEN TEACHER AND STUDENTS.....	206
Telychko Natalia METHODOLOGY AS THE SCIENTIFIC FOUNDATION OF PEDAGOGICAL RESEARCH.....	210
Tovtyn Nadiya THE RELATIONSHIP OF THE WORD AND THE MUSICAL ELEMENT IN THE LITURGICAL MUSIC OF THE ORTHODOX CHURCH.....	215
Feltsan Inna CROSS-CULTURAL COMMUNICATION: INTERNATIONAL AND REGIONAL ASPECTS....	223
Chekan Oksana DEVELOPMENT OF READINESS TO LEARN LITERACY IN CHILDREN WHO HAVE SEN WITH AN INSUFFICIENT LEVEL OF DEVELOPMENT OF WRITING PREREQUISITES.....	231
ECONOMIC SCIENCES	
Bilichenko Lidiia ACTIVITIES OF THE NATIONAL BANK OF TRANSNISTRY (1942-1944).....	238
Halo Yaroslav, Resler Maryna CROSS-BORDER COOPERATION OF UKRAINE WITH EU COUNTRIES – TESTED BY WAR.....	244
Kuriacha Natalia FEATURES OF THE FUNCTIONING OF STATE ENTERPRISES.....	266
Lintur Inna, Nesterova Svitlana ANALYSIS OF BENEFITS AND COSTS IN MICROECONOMIC RESEARCH COLLECTIVE OF THE AUTHORS.....	277

Maksyutova Olena, Pytovka Oksana CONSTRUCTION OF AN ECONOMETRIC MODEL FOR THE ANALYSIS AND PROGNOSTICATION OF TOURIST ACTIVITY.....	286
Petrychko Maria, Lintur Inna, Hladynets Nataliya THEORETICAL BASICS OF BUSINESS TAXATION AS A COMPONENT OF THE LOGISTICS SYSTEM.....	294
Rosola Uliana, Hladynets Nataliia, Nesterova Svitlana THE ROLE OF LOGISTICS ACTIVITIES IN THE PRODUCTION ORGANIZATION OF THE ENTERPRISE.....	303
Sich Galina, Bratiuk Vira JUSTIFICATION OF ECONOMIC DECISIONS AND RISK ASSESSMENT.....	309
Feier Anastasiia DEVELOPMENT TRENDS OF MOUNTAIN TERRITORIAL COMMUNITIES.....	315
Feier Oksana, Bezuhla Olga DOCUMENTATION OF ADMINISTRATIVE ACTIVITIES IN PUBLIC.....	320
AUTHORITIES.....	327

**Міжнародний науковий журнал
«ОСВІТА І НАУКА»
№ 2(33), 2022**

Scientific journal

**International scientific journal
«EDUCATION AND SCIENCE»
№ 2(33), 2022**

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №23077-12917ПП
Certificate of state registration of the printed mass media KV №23077-12917PP*

Співзасновники і видавці журналу:

Мукачівський державний університет (Україна) та Академія ім. Яна Длугоша в Ченстохові (Польща)

Co-founders and publishers of the journal:

Mukachevo State University (Ukraine) and the Academy of Jan Dlugosz University in Częstochowa (Poland)

Комп'ютерна верстка та коректура – Мовчан К.М.
Computer layout and correction – Movchan Kateryna

Підписано до друку 20.12.2022 р. Формат 60*84/8
Умовн. друк. арк. 25. Зам. № 88. Тираж 100 примірників

Signed for print 20.12.2022 p. Format 60*84/8
Convent. print. sheet. 25. Зам. № 88. Circulation 100 copies

Адреса видавництва:

Мукачівський державний університет, вул. Ужгородська, 26,
м. Мукачево, Закарпатська обл. 89600,

Тел./факс(03131)3-13-43,2-11-09.Е-mail: rvc@mail.msu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів та розповсюджувачів видавничої продукції ДК №4916 ВІД 16.06.2015р.

Publishing address:

Mukachevo State University, Uzhgorodska str., 26 Mukachevo, Transcarpathian region. 89600,
Tel. / Fax (03131)3-13-43, 2-11-09.Е-mail: rvc@mail.msu.edu.ua

Certificate of inclusion a subject of a publishing business to the State Register of Publishers,
manufacturers and distributors of publishing products DK №4916 FROM 16.06.2015